

BHAVAN'S LIBRARY

This book is valuable and
NOT to be ISSUED
out of the Library
without Special Permission

निर्णयसागरमुद्रालयम्

In preparing this edition of the *Sārangdhara Saṁhitā* my chief aim was to put before the public a tolerably correct copy of this, one of the most elementary works on Indian medicine. In my cursory attempts to assign a satisfactory date to the work I have failed. That being not the principal object in view, I did not go deep into the matter. I wanted only to put in the hands of the students of medicine a good edition of the work. I hope I have done it.

When a student begins to study Indian medicine, this is the first work put in his hands by his tutor. Such an elementary and important work should necessarily be free from interpolations and misprints often found in many books prepared without any editorial care. In these days, when the study of this branch of Indian learning is so little encouraged, the absence of fair editions of the works would lead to a still more falling down of the study. Mine is only a poor attempt but its appearance even with

all its short-comings may instigate others for co-operation.

This edition is based on two manuscript and two printed copies, the only four that I could very easily procure. Of the two printed the first was published by Chintaman Joshi Nagarkar in the S'ake year 1782. The edition is now out of print. It is tolerably correct. A translation in Marathi is also printed with it. Very little care seems to have been taken in comparing the manuscript with other copies and noticing different readings occurring in them.

The other printed copy consulted is the one published at Calcutta. It is often incorrect but its having come from a part to which none of the other three belongs, helped me much by way of giving, in a place or two, better readings than those found in the others.

The third, a manuscript copy, was procured for me by my friend the Hon. Mr. Javerilal Umias'ankar Yajnik, from the library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.

his copy, which forms one of the collections of the late Dr. Bhau Daji, seems to be considerably old. It is tolerably correct. The first printed copy seems to have been based on a copy coming from the same mother copy as this.

The fourth and the last is my own manuscript copy. This I copied myself when studying under the late Vaidya Vittal Bhattji of Jámnnagar. The original from which this is very faithfully copied is now in the possession of his son the well-known Zandu Bhattji, Vaidya to H. H. Sir Shibaji Babádur of Jámnnagar.

These four I have very carefully collated and have adopted readings, where more than one occurred, those which I thought the best and most likely to be original. With the intention of not making the book very costly I have avoided giving all the various readings found in the copies, which instead of adding any weight to the substance would make the volume bulky, at the same time not omitting to notice those which seemed to be important. I have placed the latter in the foot-notes.

I have also compared various passages of this with the corresponding passages in the printed and manuscript copies—within my reach—of *Bhāvaprakāśa*, whose author seems to have often quoted from this work. One more work—*Vṛindā Sangraha*—was also consulted. The last work is certainly older than *S'arangdhara Saṁhitā*. In *S'arangdhara Saṁhitā* we find passages which seem to have been taken without any material change from the *Vṛindā Sangraha*. In short, I have spared no pains to make the edition as correct as my means can make it. How far I have succeeded, I leave it to the reader to judge.

Lastly I cannot conclude this without expressing my best thanks to the Hon. Mr. Javerilal who allowed me, with great readiness, use of the copy in the library; and without noticing the diligence and care with which Mr. Keshavlāl Harirām and my pupil Naranji Jatāshanker carried it through the press.

P. J. }
Oushadhālaya, }
 29 Nov. 1891. }

PRABHURĀM JIVANRĀM
 VAIDYA.

शार्ङ्गधरसंहिता

प्रथमखंडस्यानुक्रमणिका

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

	पृष्ठ	श्लो.
भंगलाचरणम्	३	१
समूलं ग्रंथप्रयोजनम्	३	२
रोगाणां निश्चयपूर्विका विकित्सा	४	३
धौपधिप्रभाक्	५	४
ग्रंथप्रयोजनम्	५	५
सदाध्यायानुक्रमः	५	६
ग्रंथसंस्था	६	१३
मागधीया परिभाषा	७	१४
योगपरिभाषा	९	३६
मात्रापरिभाषा	११	३७
कलिगपरिभाषा	११	३९

				पृष्ठ	श्लो.
युक्तायुक्तविचारः	१०	४४
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे परिभाषा-					
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥					

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

तत्रौषधप्रहणकालाः	१३	१
रसाः	१५	१३
गुणाः	१६	१६
वीर्यम्	१७	१७
विपाकः	१६	४९
प्रभावः	१७	२१
ऋतुभेदेन वातादीनां संचयापचयोपशमादयः				१७	२४
दोषाणां भोजनादिना चयकौपापचयाः	१७	३०
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे भेषज्या-					
ख्यानकं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥					

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

तत्र नाडीपरीक्षा	१८	१
शुभाऽशुभस्वप्नपरीक्षा	२०	९

	पृष्ठ.	श्लो.
दूतपरीक्षा...	२१	२२
शुभाऽशुभाशकुनम् ...	२२	२४
चिकित्सालक्षणम् ...	२२	२६
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे नाडीपरीक्षा- दिविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ॥		

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

तत्र विविधौषधयः ...	२३	१
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे दीपनपाच- नादिकथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥		

अथ पंचमोऽध्यायः ।

तत्र शारीरम् ...	२६	१
सृष्टिक्रमः ...	३४	५५
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे कलादिका- स्थानं नाम पंचमोऽध्यायः ॥		

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

तत्राहारपाकगर्भोत्पत्तिबालपोषणानि ...	३७	१
---------------------------------------	----	---

अथ वातादिप्रकृतिलक्षणानि	४०	२१
इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे आहारादिग- तिकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥				

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

तत्र रोगाणां गणना	४१	१
तत्र ज्वररोगभेदाः	४१	२
अतिसारभेदाः	४२	८
ग्रहणीपांचविध्यकथनम्	४२	८
प्रवाहिकाचातुर्विध्यकथनम्	४२	९
त्रिविधाजीर्णनामानि लक्षणानि च	४२	११
विषाज्जीर्णहेतुकथन-मलसरोमत्रिविध्यकथनं च	४३	१०
विष्वची त्रिधा तन्नामानि	४३	११
पण्डिघाशांसि तद्भेदाश्च	४३	१२
त्रिविधचर्मकिलाः	४३	१३
एकविंशतिविधकृमिभेदाः	४४	१४
पंचविधः पांडुरोगः	४४	१५
एकविधा कामला तद्भेदाश्च	४४	१५

	पृष्ठ	श्लो.
रक्तपित्त त्रिधा	४४	२०
कासाः पंच	”	२१
क्षयाः पंच	”	२२
शोषाः षट्	”	२३
पंचविधः श्वासरोगः	४५	२४
पंचविधो हृकाररोगः	”	२५
चतुर्विधोऽमिविकाररोगः	”	२६
पंचविधोऽरीचकरोगः	”	२७
मस्रविषदृच्छादिरोगः	”	२८
पट्टिषः स्वरभेदरोगः	”	२९
तृष्णा षट्त्रिधा	”	३०
मूर्च्छारोगश्चतुर्विधः	”	३१
एकविधो भ्रमरोगः	४६	३२
एकैकधा निद्रातंद्रासन्यासग्लानिरोगाः	”	”
सप्तधा मद्रोगः... .. .	”	३३
चतुर्धा मदान्ययः	”	३४
परमदधियथा	”	”
एकैकधा पानाजीर्णानभिभ्रमपानान्ययरोगाः	”	३५
सप्तधा दाहभोगः	”	”

	पृष्ठ	श्लो.
षोडश चोन्मादरोगः	...	३७
विंशतिधा भूतोन्मादरोगः	...	३८
चतुर्विधोऽपत्मास्ररोगः	४७	४०
चत्वारश्चामवाताः	...	४१
अष्टधा शूलरोगः	...	४२
अष्टविधः परिणामशूलरोगः	...	४३
त्रयोदशोदावर्ताः	...	४५
द्विधाऽऽनाहरोगः	४८	४९
एकधोरोगप्रहरोगः	...	५०
हृद्रोगाः पंचधा मताः
अष्टविध उदररोगः	४८	५१
अष्टधा गुल्मरोगः	...	५२
मूत्राघातास्त्रयोदश	...	५३
अष्टधा मूत्रकृद्भ्रूरोगः	४९	५७
चतुर्धा चादमसीरोगः	४९	५९
विंशतिधा प्रमेहरोगः
एकधा सोमरोगः	५०	६३
दशधा प्रमेहपिट्टिकारोगः
एकधा मेदोदोषरोगः	...	६५

	पृष्ठ	श्लो.
शोफरोगस्य नव स्मृताः
वृद्धिरोगाश्च सप्तधा	६६
अंडवृद्धिस्तथा चैकः	६७
गंडमालारोगश्चैकधा
एकधा गंडालजीरोगः	६८
नवधा प्रथिरोगः
षड्विधश्चार्जुदो रोगः	५१	६९
त्रिधा श्लीपदरोगः	७०
षड्विधो विद्रधिरोगः
पचदशधा व्रणरोगः	७१
सद्योव्रणरोगस्त्वष्टधा	७६
कोष्ठमेदो द्विधा	५३	७७
अस्थिभंगोऽष्टधा ज्ञेयः
चतुर्धा वृद्धिदग्धरोगः	७८
नाडीरोगश्च पंचधा	७९
अष्टविधो भगंदररोगः	८०
पंचविध उपदंशरोगः	८२
चतुर्विंशविधः शूनरोगः	८३
भट्टादशविधः कुष्ठरोगः	५३	८७

			पृष्ठ	श्लो.
पष्टिधा धुद्ररोगाः	५४	९१
निसर्परोगो नवधा	५५	१००
उदररोगार्धकथा	„	१०२
शीतपित्तरोगार्धकः	५५	१०२
अम्लपित्त त्रिधा	„	१०३
त्रातरक्तमष्टधा	„	„
अर्शातिर्वातरोगाः	„	१०५
चत्वारिंशत्पित्तरोगाः	५७	११५
विंशतिः कंफरोगाः	५८	१२२
रक्तरोगा दश ज्ञेयाः	„	१२५
चतुःसप्ततिर्मुखरोगाः	„	१२७
अष्टादशकर्णरोगाः	६०	४२
पंच कर्णमूलरोगाः	६१	४५
अष्टादश नासारोगाः	„	„
दश शिरोरोगाः	„	४९
नव कपालरोगाः	६२	५१
चतुर्णवतिर्नेत्ररोगाः	„	५३
पंच पुंस्त्वदोषरोगाः	६४	७१
अष्टौ शुक्रदोषरोगाः	६५	७२

अथ स्त्रीरोगनामानि श्रेष्ठ्यन्ते

अष्टावर्तवदोषरोगाः	७५
चतुर्विधं रक्तप्रदरम्	७६
विंशतियोनिरोगाः	७७
चतुर्धा योनिकंदरोगः	६६	८०
अष्टौ गर्भरोगाः...	८१
पंच स्तनरोगाः	८२
त्रिधर स्तन्यरोगः	८३
सूतिकारोगाः	८४
द्वाविंशतिर्बालरोगाः	८५
द्वादश बालप्रहरोगाः	६७	८९
अनुक्तरोगाणां संप्रहः	९१
पंचकर्मणां मिथ्यायोगैर्भवितारो रोगाः...	६८	९४
श्लेहादिषड्भ्यो भवितारो रोगाः...	९५
एकैकथा शीतोष्णसल्यक्षारोषद्रवाः	९६
विषाणां भेदास्तद्रोगकथनं च	९६
विषाणां विभेदाः	२००
चत्वार आगन्तुकोषद्रवाः	६९	२०२

चत्वार आगन्तुवन्मदाः	॥ २०३
शेषा अप्रसिद्धरोगा अनुमानतश्चिकित्स्याः	॥ २०४

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां प्रथमखंडे रोगगणनानाम
सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ मध्यमखण्डस्यानुक्रमणिका ॥

तत्र प्रथमोऽध्यायः ।

पंच कषायाऽनुगणना...	७३	१
स्वरसन्धिस्थित्त्वेदस्तन्मानकल्पनं च	"	२
स्वरस्य मध्यादिप्रक्षेपमानपरिभाषा	"	५
पुटपाकविधिस्तन्मानं च	७५	२१
पुटपाके मध्यादिद्रव्याणां मानम्	७६	२३

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

कषायाकल्पना तन्मानं तत्र प्रक्षेप्यद्रव्यमानं च	७९	१
प्रमथ्यादिकषायभेदस्तन्मानं च	९९	५२
गन्धकल्पना	"	५४
गूपकल्पना	"	५६
शुनोदककल्पना	१००	५९
उष्णोदकविधिः	"	६१
पानविधिः...	१०१	६६

				पृष्ठ	श्लो.
विद्यैपीविधिः	॥	६८
पेयाविधिस्तद्गुणाश्च	॥	६९
गूपकल्पना तद्गुणाश्च	॥	७१
मंडविधिस्तद्गुणाश्च	१०२	७१

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

फांटकल्पना तन्मानं तत्र प्रक्षेप्यौषधिमानं च	१०३	१
मयकल्पना तन्मानं च	१०४	९

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

हिमकल्पना तन्मानं च	१०५	१
---------------------	-----	---

अथ पंचमोऽध्यायः ।

कल्ककल्पना तन्मानं तत्र क्षेप्यद्रव्यमानं च	१०६	९
---	-----	---

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

चूर्णकल्पना तन्मानं तत्र क्षेप्यद्रव्यमानं तदनु- पानं तद्दायनामानं च	११०	१
---	-----	---

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

वट्टककल्पना तत्र क्षेप्यद्रव्यमानं

वट्टकपरिमाणं च १३३ १

अथाष्टमोऽध्यायः ।

अत्रलेहकल्पना तन्मानं च

... .. १४७ १

अथ नवमोऽध्यायः ।

गृतादिकल्पना तत्र क्षेप्यद्रव्यमानं

तेषां पाकप्रकारकथनं च १५४ १

अथ दशमोऽध्यायः ।

भरिष्टकल्पना तद्वेदास्तन्मानं तत्र

क्षेप्यद्रव्यमानं च १८१ १

अर्थकादशोऽध्यायः ।

* भस्मानि ।

स्पर्शरिषाणुकथनं तच्चोपनयनं च ... १९४ १

	पृष्ठ	श्लो.
स्वर्णभस्मप्रकारः	१९६	५
तारभस्मप्रकारौ	१९६	३१
ताम्रभस्मप्रकारः	१९७	२५
आरभस्मप्रकारः	१९८	३३
कांश्चभस्मप्रकारः	१९८	३५
ताम्ररीतिध्वनिभस्मप्रकारान्तमम्	१९९	३६
नासभस्मप्रकारौ	१९९	४०
वगभस्मप्रकारः	१९९	४४
लोहभस्मप्रकारः	२०१	५२
सुवर्णादिसप्तधातूनां मारणेऽन्यः प्रकारः ...	२०१	५२

उपधातवः ।

मसोपधातुकरणम्	२०१	५३
स्वर्णमाक्षिकस्य शोधनमारणे	२०१	५४
रौप्यमाक्षिकस्य शोधनमारणे	२०१	५७
तुल्यस्य शोधनम्	२०२	५८
भद्रकस्य शोधनमारणप्रकारौ	२०२	६०
नीलांजनस्य शोधनम्	२०३	६८
गौरकृत्तमीमिष्टकणवराटिकातीरीशंसकचुष्टा- नां शोधनम्	२०३	७०

			पृष्ठ.	श्लो.
मनःशिलाशोधनम्	७०
तालस्य शोधनम्	७१
रसकस्य शुद्धिः	२०४	७३
सर्वधातूनां सत्वमोचनम्	७४

रत्नादीनि ।

वज्रशुद्धिस्तन्मारणप्रकाराश्च	२०४	७७
वैक्रांतस्य शोधनमारणे	२०५	८४
सर्वरत्नानां शोधनमारणे	८६
शिलाजतुशोधनम्	२०६	९०
शिलाजतुकृतिः	९२
मंद्ूरस्य कृतिः	२०७	९७
क्षारकल्पना	९९

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

पारदस्य गुणास्तन्माभानि च	१
सूर्यादिनवग्रहाणां नामभिस्ताम्रा-				
दिनवधातूनां नामानि	३
पारदशोधनम्	२०९	४

	पृष्ठ	श्लो.
गंधकशोधनम्	२१०	१३
हिगुलशोधनम्	”	१५
हिगुलाच्छुद्धपारदग्रहणम्	”	१६
शुद्धपारदस्य मुखकरणप्रकारौ	”	१८
कच्छपयंत्रेण गंधकजारणम्... ..	२११	२५
पारदभस्मप्रकाराः	२१२	२९

[अनुक्तश्लोकाः ।]

जैपालशुद्धिः	२४८	१
विषशुद्धिप्रकारौ	”	२

इति मध्यमखंडः ।

अथोत्तरखण्डस्यानुक्रमणिका ।

प्रथमोऽध्यायः ।

श्लेहविधिः ।

श्लेहप्रकारस्तत्पानसमयकथनं च	२५३	१
श्लेहस्य द्वैविध्यम्	”	२
श्लेहानां परस्परसंमिलनेऽभिधानम्	”	३
श्लेहपानाय वासरकथनम्	”	”
श्लेहानां सारमीमवनकालः	”	४
श्लेहमात्राया योग्यस्थले योजना	”	५
श्लेहक्षामात्राया ग्रहणे विहृतिकथनम्	”	६
दीप्तामिमध्यामिस्वल्पाभिभ्यो मात्राकथनम्	”	६
अथवा श्लेहस्य मात्राशयकथनम्	”	७
अल्पादिमात्रार्णा गुणाः	२५४	९
यथादोषप्रनुपानविशेषः	”	१०
घृतश्लेहाहंरोगी	”	११
तैलश्लेहाहंरोगी	”	१२

	पृष्ठ	श्लो.
मांसश्लेहार्द्ररोगी	११	१३
अस्थिश्लेहार्द्ररोगी	११	१४
श्लेहग्रहणयोग्यकालकथनम्	२५५	१५
स्थलविशेषेण श्लेहस्य योजना	११	१७
श्लेहस्य भिन्नभिन्नान्यनुपानानि	११	१८
मत्तयुक्ताश्लेहार्द्रकथनम्	११	१९
सद्यःश्लेहनकरीयवागूपानम्	११	१९
सद्यःश्लेहनं धातोष्णयुक्ताभृतश्लेहपानम्	११	२०
मिथ्याचागादिना जीर्णश्लेहस्य प्रतीकारः	११	२१
श्लेहाजीर्णस्य प्रतीकारः	३५६	२२
श्लेहपानात्पित्तकोषोत्थवृष्णाप्रतीकारः	११	२३
श्लेहपानानार्हाः	११	२५
श्लेहपानार्हाः	११	२७
श्लेहपानात्सुश्लिग्धस्य लक्षणम्	११	२८
अतिश्लेहपानत उपद्रवकथनम्	२५७	३०
रक्षस्य क्षिर्भाकरणं श्लिग्धस्य रक्षीकरणम्	११	३१
श्लेहमेवनेन स्वास्थ्यकथनम्	११	३२
श्लेहपाने वर्ज्याः पदार्थाः	११	३३

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

स्वेदविधिप्रकरणम् ।

स्वेदस्य भेदाः	२५८	१
स्वेदगुणाः	॥	२
गथाशक्ति स्वेदयोजना	॥	३
रोगविशेषे स्वेदविशेषः	॥	४
पूर्वस्वेदनाह्नाः	२५८	६
पश्चात्सेव्याः	२५९	८
स्वेदनानुक्रमप्रदेशकालाः	॥	९
स्वेदनाहोपस्य गमनमार्गकथनम्	२५९	९
स्वेदनाज्जाताविरेकस्य चिकित्सा	॥	१०
स्वेदनानह्नाः	॥	११
अन्यघर्मस्य स्नानानि	॥	१३
अतिस्वेदनोत्थोपद्रवचिकित्सा	॥	१४
तापर्मज्ञस्वेदलक्षणम्	२६०	१५
उष्णर्मज्ञस्वेदस्य लक्षणम्	॥	१६
उपनाहर्मज्ञस्वेदस्य लक्षणम्	२६१	२२
महाशात्वजत्रयोगः	॥	२३

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

विरेचनविधिः ।

दमनोत्तरं विरेकस्य विधिः	१
विरेकस्य द्वितीयो विधिः	२६८ ३
विरेकस्य सामान्यसमयाः	२७
विशेषतो विरेकार्हा व्याधयः	४
दोषानां दूरीकरणे विरेकोत्कृष्टता	५
विरेकानर्हा रोगिणः	६
विरेकार्हाः	८
विरेके मृदुमध्यकूरकोष्ठविचारः	२६९ १२
मृदुमध्यकूरकोष्ठेषु मृदुमध्यावौषधानि	१४
उत्तमादिभेदेन विरेकस्य प्रमाणम्	१५
विरेकाय कयाद्यादीनां मात्राकथनम्	१६
विरेकाय कल्कादिप्रमाणम्	२७० १७
दोषापेक्षया विरेके विट्टदार्श्यायप्रदणप्रकारः	१८
अधिगाद्विरेकोपायः... ..	२०
ऋतुभेदेन विरेकोपधानां भिन्नभिन्नकथनम्... ..	२१
मुखं विरेकायाभयामोदकः... ..	२७१ २६

	पृष्ठ	श्लो.
विरेकस्य साहाय्यकराणि	२७२	३३
विरेकप्रहणोत्तरं सेव्यासेव्यकथनम्	"	३४
विरेकौषधैर्यद्यत्पायुद्वारा बहिः		
पतति तत्कथनम्	"	३५
दुर्विरेकोत्थोपद्रवकथनम्	"	३६
दुर्विरिक्ताय चिकित्सा	"	३८
अतिविरिक्तोपद्रवकथनम्	२७३	३९
अतिविरिक्तोपद्रवचिकित्सा... ..	"	४०
विरेकशमनोपायाः	"	४१
सम्यग्विरिक्तस्य लक्षणम्	"	४४
विरेकसेवनगुणाः	"	४५
विरिक्तस्य वर्ज्यपदार्थाः	२७४	४६
विरिक्तस्य पथ्यम्	"	४७

इति विरेकविधिः ॥

अथ पंचमोऽध्यायः ।

वस्तिविधिः ।

द्विधा वस्तिलक्षणम्	"	१
----------------------------	---	---

	पृष्ठ	श्लो.
द्रवसंश्लेसस्य लक्षणम्	२६२	२८
स्वेदः केषु कदा कार्यः	"	३५
स्वेदोत्तरोपचाराः	"	३६

इति स्वेदविधिः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

वमनविधिः ।

वमनविरोचनकालः	२६३	१
वमनाहौः	"	२
वमनानहौः	"	६
विशेषेण वमनानहौः	२६४	१०
वमनोपधात्पूर्वे सैव्यपदार्थाः	"	"
वमने हितपदार्थाः	"	१२
वमनोपधस्य क्वाथकरणे प्रमाणम्	"	१३
वमनाय सैव्यक्वाथस्य मात्रा	"	१४
वमनाय कल्कादीनां मात्रा	२६५	१५
वमनविषय उत्तममध्यकनिष्ठ- वेदानां प्रमाणम्	"	१६

	पृष्ठ	श्लो.
वमनादौ प्रस्थप्रमाणकथनम्	१७
दोषविशेषे वमनापघविशेषः...	१८
प्रहृतवमनस्य बाह्योपचारः	२१
दुर्नान्तेरुपद्रवकथनम्	२६६	२२
अतिवांतेरुपद्रवकथनम्	२३
अतिवान्तस्य चिकित्सा	२४
वांतेरन्तःप्रविष्टायां जिह्वायां चिकित्सा	२५
वांतेर्भर्हिर्निष्ठतायां जिह्वायां प्रतीकारः	२६
वांतेरक्ष्णोविकारे चिकित्सा...	२७
वांतेर्हनुस्तम्भचिकित्सा
वान्तेरस्रपाते चिकित्सा	२८
वान्तैः समुत्पन्नवृष्णादिपीडासु चिकित्सा
सम्यग्वांतस्य लक्षणानि	२६७	३०
सम्यग्वांताय पथ्यभोजनकथनम्	३१
सम्यग्वांतस्य य उपद्रवा न जायन्ते तत्कथनम्	३२
वमनविषये निषिद्धपदार्थाः	३३

इति वमनविधिः ॥

	पृष्ठ	श्लो.
अनुवासनवस्तिमात्रा	२७५	३
अनुवासनार्हाः	"	५
अनुवासनानर्हाः	"	६
वस्तिनेत्रकरणाय सुवर्णादिकथनम्	"	७
रुग्णस्य वयोनुरूपं नेत्रदीर्घाकरणम्	"	८
नेत्रस्य छिद्रप्रमाणम्	२७६	१०
वस्तिनिर्माणम्	"	१३
ग्रणवस्तेनेत्रप्रमाणम्	"	१४
वस्तेर्गुणाः	"	१५
वस्तिकर्मणः कालकथनम्	"	१६
वस्तेर्हानमात्राया अतिरिक्तमात्रायाश्च गुणाः .	२७७	१९
उत्तमादेर्मात्राकथनम्	"	२०
स्रेहे सैधवादिमात्रायाः परिमाणम्	"	२१
विरेचनोत्तरमनुवासनवस्तिविधानम्	२७७	२२
वस्तिपत्रनाप्रवृत्तः	"	२३
वस्तेः पीडनकालः	२७८	२७
मात्राकालस्य प्रमाणम्	"	२८
वस्तिकर्मणः उत्तरव्यर्णयम्	"	२९
सम्यक्प्रयुक्तवस्तेर्गुणाः	"	३१

	पृष्ठ	श्लो.
स्नेहविकृतिर्दरीकरणोपायः	२७९	३२
वातादिदोषानुसारेण वस्तिमात्रापरिमाणम् ...	„	३४
षस्तेर्गुणाः	„	३५
अनुवासननिरूहार्हाः	२८०	३९
केवलस्नेहे बहिरायाते प्रतीकारः	„	४१
स्नेहो बहिर्नायाति तदुपद्रवास्तदुपायश्च ...	„	४२
अनुवासन उपेक्ष्यरोगी	„	४५
अहोरात्राद्बहिर्नायातस्नेहोपायः	„	४६
अनुवासनतैलम्	२८१	४७
अनुवासने विपर्यासेन रोगोत्पत्तिः		
तदुपायकथनं च	„	५०
वस्तिवर्त्मणि पथ्यम्... ..	„	५१

इति स्नेहवस्तिविधिः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

निरूहवस्तिविधिः ।

निरूहवस्तिस्तभ्रामान्तरं च... ..	२८२	१
निरूहवस्ती कषयादिपरिमाणम्	„	३

	पृष्ठ	श्लो.
निरुहवस्त्यनर्हाः	४
निरुहार्हाः	६
निरुहवस्तिप्रकारः	२८३	८
बहिर्नायातनिरुहचिकित्सा	१०
सुनिरुहलक्षणम्	११
दुर्निरुहलक्षणम्	१२
सम्यक्पक्तयोगस्थापनन्नेह्यस्त्योर्लक्षणानि	१३
दोषापेक्षया निरुहवस्तेः संख्याकथनम्	२८४	१५
लग्नुतीक्ष्णनिरुहवस्त्येर्हानर्हकथनम्	१७
आदिमध्यावसाने वस्तियोजना	१८
उत्क्रेशनवस्तेर्लक्षणम्	१९
दोषहरवस्तिर्लक्षणम्	२०
शमनवस्तिः	२१
शोषनवस्तिः	२८५	२२
लेखनवस्तिः	२३
बृंहणवस्तिः	२४
पिच्छिलवस्तिस्तन्मानं च '	२५
निरुहवस्तेर्मात्राविधिः	२८५	२७
मधुर्तल्लवस्तिः	२८६	३१

	पृष्ठ	श्लो.
दीपनवस्तिः	॥	३४
युक्तरथवस्तिः	॥	३५
सिद्धवस्तिः	॥	३६
वस्तिकर्मणि सेव्याऽसेव्यपदार्थाः	२८७	३७

इति निरुहवस्तिविधिः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

उत्तरवस्तिविधिः ।

उत्तरवस्तिऽलक्षणम्	२८७	१
वयोनुमानेन मात्राप्रमाणम्	॥	२
उत्तरवस्तेर्योजनाप्रकारः	॥	३
स्त्रीणां वस्तिविधिः	२८८	६
बालानां वस्तिकर्मप्रमाणम्	॥	८
स्त्रीणां बालानां च वस्तिकर्मणि स्नेह- मात्राप्रमाणम्	॥	९
शोधनद्रव्यैर्वस्तेविधानम्	॥	११
सम्यग्दत्तवस्तेर्लक्षणानि	२८९	१४
गुदे फलवत्यां योजना	॥	१५

इति उत्तरवस्तिः ॥

	पृष्ठ	श्लो.
अतिशुद्धिलक्षणम्	”	६०
हीनग्रन्थादौ चिकित्सा	”	६१
अतिस्निग्धलक्षणम्	२९८	६२
नस्यकर्मणि पथ्यम्	”	६३
पचकर्मणां नामानि	”	६३

इति नस्यविधिः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

धूमपानविधिः ।

धूममेदाः	२९८	१
शमनादिपर्यायाः	”	२
धूमानहोः	२९९	३
धूमोपद्रवचिकित्सा	”	७
धूमपानार्हकालः	२९९	९
धूमात्स्नास्थ्यकथनम्	”	१०
धूमनाडीनिर्माणकथनम्	३००	११
धूमपानार्थमीशिकाविमानम्	”	१५
शमनाद्यपेक्षया धूमपाने भिन्नभिन्नद्रव्याणां		
कल्कयोजनाः	३०१	१९

	पृष्ठ	श्लो.
बालप्रहादिरोगदूरीकरणाय धूपनम्	”	२२
धूमेषु परिहारकथनम्	”	२५
इति धूमपानविधिः ॥		

अथ दशमोऽध्यायः ।

गंडूपकवलप्रतिसारणविधिः ।

गंडूपकवलयोः प्रकारकथनम्... ..	३०२	१
सैहिकादिगंडूपस्य दोषभेदेन योजना	”	२
गंडूपकवलयोर्लक्षणम्	”	४
गंडूपकवलयोरौषधप्रमाणम्... ..	”	५
गंडूपयोग्यावस्था-गंडूपसंख्याकथनं च	”	६
गंडूपधारणप्रमाणम्	”	७
वातरोगे सैहिकगंडूपः	३०३	८
पित्तरोगे शमनसंज्ञगंडूपः	”	९
घ्रणादिरोगे मधुगंडूपः	”	१०
विषादौ गंडूपः	”	११
दंतचाले गंडूपः	”	”
मुखरोगेषु गंडूपः	”	१२

अथाष्टमोऽध्यायः ।

नस्यविधिः ।

नस्यलक्षणं तत्प्रयोगश्च	२८९	१
नस्यभेदाः	२९०	२
नस्यसमयः	२९०	३
नस्यनिषेधः	२९०	४
नस्यकर्मणि योग्यायोग्यौ	२९०	५
रेचकनस्यविधानम्	२९०	६
रेचननस्यप्रमाणम्	२९०	७
नस्यकर्मण्योपधप्रमाणम्	२९१	८
विरेचननस्यद्वौ भेदौ	२९१	९
अवर्षादनप्रथमननस्यषोडशानि	२९१	१०
रेचनद्वेहननस्यार्हौः	२९१	११
अवर्षादननस्यार्हौः	२९१	१२
प्रथमननस्यार्हौः	२९२	१३
रेचनसत्तनस्यम्	२९२	१४
रेचननस्यद्वितीयप्रकारः	२९२	१५
रेचननस्यतृतीयप्रकारः	२९२	१६

	पृष्ठ	श्लो.
प्रथमनसंज्ञं नस्यम्	२२
बृंहणनस्यकल्पना	२४
जातेऽतिनस्ये प्रतीकारः	२९३	२८
बृंहणनस्यार्हाः	३०
गोपापेक्षया विविधद्रव्यैर्बृंहणनस्यम्... ..	२९४	३२
पक्षाघातादिरोगेषु नस्यम्	३६
प्रतिमर्शनस्यमात्रा	३८
विन्दुसंज्ञकमात्राकथनम्	३९
प्रतिमर्शनस्यसमयः	२९५	४१
प्रतिमर्शनस्येन तृप्तस्य लक्षणम्	४३
प्रतिमर्शनस्यार्हकथनम्	४५
अकालपलिते नस्यम्	४६
नस्यविधिः	२९६	४७
नस्यग्रहणे नियमः	५१
नस्यसंधारणप्रकारः...	५३
नस्यविध्युत्तरं वर्ज्यकथनम्... ..	२९७	५५
नस्यशुद्धादिभेदत्रयम्	५७
उत्तमशुद्धिलक्षणम्...	५८
हीनशुद्धिलक्षणम्	५९

	पृष्ठ	श्लो.
कफे गंडूयः...
कफरक्तपित्तयोगे गंडूयः	...	१३
मुखपाके गंडूयः	...	१४
गंडूयकवलादेस्तुत्यौषधग्रहणकथनम्	३०४	१५
कवलविधिः	...	१६
प्रतिसारणभेदः	...	१७
प्रतिसारणचूर्णम्	...	१८
गंडूपादेर्हीनयोगादेर्लक्षणम्	...	१९
शुद्धगंडूपलक्षणम्	...	२०

इति गंडूपादिविधिः ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

लेपविधिः ।

अथ लेपस्य नामानि तद्वेदाध	...	३०५	१
अथ द्वितीयविधिस्तद्वेदी च	...	३१४	७१
तयोः सम्यग्प्रमाणम्	७२
तयोर्योग्यस्थाननयनम्	...	३१५	७३
लेपस्य निषेधः	७४

	पृष्ठ	श्लो.
राश्री लैपनिपेधे हेतुकथनम्	३२०	७५
राश्री लैपादिविधियोग्याः	,,	७६
अथ शिरसि तैलधारणप्रकारः	३२१	१२१
शिरोपस्तेविधिः... ..	,,	१२२
शिरोपस्तिधारणप्रमाणम्... ..	३२२	१२४
शिरोपस्तये योग्यसमयकथनम्	,,	१२५
शिरोपस्त्युत्तरक्रियाकथनम्	,,	१२६
अथ कर्णे औषधप्रक्षेपविधिः	,,	१२८
कर्णे औषधधारणकालः... ..	,,	१२९
मात्रालक्षणम्	,,	१३०
रसादितैलार्दीनां कर्णे पूरणसमयकथनम्	३२३	१३१

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

रक्तम्रायविधिस्तत्प्रमाणं च	३२६	१
रक्तसावस्य सामान्यकालः	,,	२
रक्तस्वरूपम्	,,	३
रक्तेः पृथिव्यार्दीनां गुणकथनम्... ..	,,	४
रक्तविकृतिलक्षणम्	३२७	५

			पृष्ठ	श्लो.
रक्तवृद्धिलक्षणम्	३२७	६
क्षीणरक्तलक्षणम्	”	७
वातदूषितरक्तलक्षणम्	”	८
पित्तदूषितरक्तलक्षणम्	”	९
कफदूषितरक्तलक्षणम्	”	१०
संघट्टोपैर्दुष्टरक्तलक्षणम्	”	११
विषदूषितरक्तलक्षणम्	३२८	१२
विकारहानरक्तलक्षणम्	”	१३
रक्तसर्वाहः	”	”
रक्तनेष्काशनप्रकारः	”	१८
रक्तस्त्रावानर्हाः	”	१९
वातादिभिर्दूषितरक्तस्त्रावप्रकारः	३२९	२३
शृंगादे रक्तग्रहणप्रकारः	”	२५
रक्तस्याऽस्त्रावे कारणम्	३३०	२७
रक्तस्याऽस्त्रावे चिकित्सा	”	२८
रक्तमोक्षणकालः	”	२९
भक्तिप्रवृत्तरक्तस्य प्रतिक्रियासूचनम्	”	३०
रक्तस्यानिप्रवृत्तायुषायः	”	३१
गानातोगप्रघातयेऽवयवदाहरणम्	३३१	३४

	पृष्ठ	श्लो.
विम्लरक्तदोषाः... ..	३३१	३८
रक्तरक्षणप्रयोजनम्	„	४०
रक्तसावोत्तरं दोषप्रकोपोपायः	३३२	४१
रक्तसावे पथ्यम्	„	४२
सम्यग्रक्तसावस्य लक्षणम्	„	४३
रक्तसावे निषिद्धानि	„	४४

इति रक्तसावनिधिः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

नेत्रप्रसादनकर्माणि	३३२	१
सैकलक्षणम्	३३३	२
सैकस्य प्रकाराः	„	३
सैकस्य मात्राकथनम्	„	४
सैकस्य समयः	„	५
आधोतनलक्षणम्	३३४	१२
लेखनाद्याधोतने विन्दुप्रमाणम्... ..	„	१३
घातादावाधोतनयोजना	३३५	१५
आधोतनमात्रलक्षणम्	„	१६

	पृष्ठ	श्लो.
पिहीन्द्रक्षणम्	३३५	२१
विषादकलक्षणं तन्मात्रा च	३३७	२०
तर्पणानर्हकथनम्	३३९	४१
तर्पणविधानम्	"	४२
तर्पणमात्राप्रमाणम्	"	४५
तर्पणेन श्रेहयोगात्कफपृद्धेरुपायः ...	३४०	४८
तर्पणवासुदेवार्पणम्	"	४६
तर्पणेन तृप्तिलक्षणम्	"	"
अतिवर्षणलक्षणम्	"	५१
हीनवर्षणलक्षणम्	"	"
तर्पणेनाऽनिश्लिग्धहीनश्लिग्धोपायः ...	"	५२
पुटपाककल्पना	"	"
नेत्रयोः पुटपाकसुनिवेशविधानम् ...	३४१	५५
श्रेहनादिभेदेन पुटपाकयोजना	"	५६
श्लेष्मपुटपाकः	"	५७
लेखनपुटपाकः	"	५८
रौपणपुटपाकः	"	६०
अंजनविधानं तत्समयकथनं च ...	३४२	६२
अंजनभेदाः	"	६४

	पृष्ठ	श्लो.
अंजनप्रकाराः	३४२	६६
अंजनानर्हाः	„	६७
अंजनमात्राप्रमाणम्	„	६८
अंजने रसप्रमाणम्	३४३	६९
वैरेचनांजने चूर्णप्रमाणम्	„	७०
अंजनशलाकाविधानम्	„	७१
लेखनादी शलाकाप्रमाणम्	„	७२
अंजनयोग्यकालः	„	७३
अंजनं क्व कार्यम् ?	„	७४
रसक्रियाविधिः... ..	३४५	८७
स्वामिमानपरिहारः	३५१	१२५
प्रथमपाठनफलम्... ..	„	१२७

इति शार्ङ्गधरानुक्रमणिका.

अथ औषधशुणाः ॥

अरतिहरमधुकुण्ड्यादिफांटः	१०३	३
आयुष्यं शंङ्गनादितैलम्	१७९	६८
कान्तिकृत्कशोणुगुदुः	१४२	७०

केशोत्पादकानि ।

यष्टिमधुतैलम्	१७५	५३
केशस्थिरीकरणनीलिकादितैलम्	,,	५५
केशोत्पादकलेपः	३०८	२३
केशोत्पादकप्रलेपः	,,	२५
केशवृद्धी लेपः	,,	२२
केशध्यामीकरणलेपः	,,	२६

केशशातनम् ।

करवीरादितैलम्	१७९	८५
लोमशातनलेपौ	३०९	२५
क्षारगुणाः	११३	२४

गर्भप्रदम् ।

योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
बंध्यायै कामदेवघृतम्	१५८	२७
बंध्यायै पुत्रद त्रिफलाघृतम्	१५९	३६
शतायुःपुत्रदं फलघृतम्	१६४	७७
गर्भपुष्टिदं लाक्षादितैलम्	१६६	९१
पुत्रदं नारायणतैलम्	१६७	९९

	पृष्ठ	श्लो.
बलादितैलम्	१६९	११
दशमूलारिष्टः	१९१	७७

आहि

गुडूच्यादिकाथः	८८	७४
न्यग्रोधदिकाथः	९४	१३
तंडुलादियवागूः	११	६७
हरीतक्यादिचूर्णम्	११७	४६
लघुगंगाधरचूर्णम्	११७	४७
दाढिम्यादिचूर्णम्	११८	५८

तर्पणकरम् ।

तंडुलादियवागूः	१०१	६७
विलेपीपानम्	१०१	६८
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५

त्रिदोषहरम् ।

धान्यादिमष्टः	१०२	७३
अमयादिकाण्कः	१०९	२५
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५

	पृष्ठ	श्लो.
चंद्रप्रभागुटी... ..	१३८	४०
त्रिफलाभोदकः	१४५	८८
उत्कटदोषेषु प्रथमननसम्	२९२	१७
त्रिफलालक्षणमुपाः	११२	१०
त्र्युषणलक्षणं तद्वृणाश्च	११२	१२

दीपनानि ।

धान्यादिकायः	८७	६४
धान्यादिकाथः	,,	६५
गुह्यादिकायः	८८	७४
उष्णोदकपानम्	१००	६२
शुक्र्यादिमंडः	१०२	७२
धान्यादिमंडः	,,	७३
पथ्यादिकल्कः	१०९	२५
आमलव्यादिकूर्णम्	१११	७
त्रिफलानूर्णम्	११२	१०
त्र्युषणनूर्णम्... ..	,,	१२
पंचकोलनूर्णम्	,,	१३
लवणपंचकनूर्णम्	११३	२१
हादिम्यादिकूर्णम्	११८	५८

				पृष्ठ	श्लो.
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
प्रहणीदीपनो द्राक्षासवः	१८६	३९
प्रहणीकपाटसः	२४१	४७
मधुर्तैल्यस्तिः	२८६	३१
दीपनचस्तिः	,,	३४

पाचनानि ।

धान्यादिकाथः	८७	६४
धान्यादिकायः	,,	६५
क्षीरेरदिकाथः	८८	६९
गुड्यादिकाथः	,,	७४
शुद्धादियुक्तमंडः	१०२	७२
पथ्यादिकल्कः	१०९	२५
आमलक्यादिकाथः	१११	७
पंचकौलचूर्णम्	११२	१३
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
भास्करलवणचूर्णम्	२२९	३८

पुष्टिकराणि ।

धान्यादिमंडः	१०२	७३
--------------	-----	-----	-----	-----	----

	पृष्ठ	श्लो.
चंदनादितैलम्	१७९	६
प्रतिमर्शनस्यम्	२९५	४५

चल्यानि ।

तडुलादिववाग्ः	१०१	६७
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
कूष्मांडकावलेहः	१५०	२३
अगस्त्यहरीतकी	१५५	३०
कामदेवघृतम्	१५८	२७
चंदनादितैलम्	१७९	८६
कुमारिकासवः	१८३	१८
द्राक्षारिष्टः....	१९०	६९
दशमूलारिष्टः	१९१	७५
मृगाङ्गपोटलीरमः	२१९	८७
लोहरसायनम्	२४५	७३
मधुतैलनस्तिः	२८६	३५
यूहणनस्यम्	२९३	३१
इन्द्रियबलदं प्रतिमर्शनस्यम्	२९५	४८

शेदीनि ।

आमलक्यादिकाथः	१११	७
त्रिफलादिचूर्णम्	११५	३७

बृंहणम् ।

विलेपीपानम्	१०१	६८
जीवनीयगणः	११२	१६
कूष्मांडकावलेहः	१५०	२२
कुमारिकासवः	१८३	१८

मेध्यानि शुद्धिहितानि च ।

मूत्रादिवटको मेध्यः	१३६	२८
च्यवनप्राशावलेहो मेध्यः	१४९	१०
शुद्धिहितं नासाधनतैलम्	१६७	१९
स्वर्णभस्म	१९४	५
सार्पिष्पानम्	२९४	११

रसायनानि ।

त्रिफलाचूर्णम्	११२	१०
पंचनिम्बचूर्णम्	१३०	४७
षाहुशालगुडः	१३३	६

				पृष्ठ	श्लो.
सूरणादिवटकः	१३६	२८
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
अगस्त्यहरितकी	१५१	३०
कामदेवघृतम्	१५८	२७
सुवर्णभस्म	१९४	५
अभयामोदकः	२७१	२६

रोषणम् ।

कासीसादिघृतम्	१६०	४९
---------------	-----	-----	-----	-----	----

वशीकरणम् ।

चन्द्रनादितैलम्	१७९	८६
वचादिलेपः	३२१	१२०

वृष्याणि ।

जीवनीयगणः	११२	१६
लङ्गादिचूर्णम्	११९	६५
सूरणादिवटकः	१३६	३८
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
कूष्मांडकावलेहः	१५०	२२

				पृष्ठ	श्लो.
फलघृतम्	१६४	७७
शतावरीतैलम्	११२	३१
कुमारिकासवः	१८३	१८
लोहरसायनम्	२४५	७४
मधुतैलपस्तिः	२८६	१

वर्णकरम् ।

चातुर्जातचूर्णम्	११२	१५
च्यवनप्राशवलेहः	१४५	१०
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
कामदेवघृतम्	१५८	२७
कासीसादिघृतम्	१६०	४६
कुमारिकामवः	१८३	१८
लोहरसायनम्	२४५	७४
मधुतैलपस्तिः...	२८६	३१
मुखनातिकुलोषी	३०६	९
शरीररक्तवर्णरोगे रक्तस्य परिधिः	३२६	१

घाजीकरणम् ।

शतावरीदिचूर्णम्	१३१	५३
---------------------	-----	-----	-----	-----	----

				पृष्ठ	श्लो.
माषादिमोदकः	१४६	१०१
स्यवनप्राशाबलेहः	१४९	१०
तारादिरसः	२४३	५८
कंदर्पसुंदरो रसः	२४४	६६

शुक्रदम् ।

कामदेवघृतम्	१५८	२७
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
शुक्रसंभनमासारकरमादिचूर्णम्	१३२	६१

शोधनम् ।

कंदहृद्दस्तिशोधनः कुलित्वादिदूषः...	१००	५७
वस्तिशोधनमुष्णोदकपानम्	६२
वस्तिशोधनो धान्यादिर्महः...	१०२	७३
घृतःशोधनो धान्यादिहिमः	१०६	७
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
मलशोधनो द्राक्षारिष्टः	१९०	६९

हृद्यम् ।

विट्पेपीपानम्	१०१	६८
मरिचादिचूर्णम्	१२५	७५

	पृष्ठ	श्लो.
कामदेवघृतम्	१५८	२७
सर्वरोगहरम् ।		
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
चन्द्रप्रभागुटी	१३८	४०
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
<hr/>		
अथाम्निदग्धरोगे	५२	७८
तुगाक्षीर्यादिलेपः	३१९	८
रोपणो यवादिलेपः	”	९
सपिपः पयसो वा मंडूपः	३०३	११
अग्निविकाररोगे	४५	२६
विषमाग््नौ हृषुपादिचूर्णम्	१२२	९०
मंदाग््नौ ।		
अरलुत्वकृण्टपाकः	७७	२९
गुडूच्यादिगणकायः	८०	८
त्रिफलादिचूर्णम्	११५	३७
हरीतक्यादिचूर्णम्	११६	४६
मरीचादिचूर्णम्	११७	५२
दाडिमाष्टकचूर्णम्	११८	६०

			पृष्ठ	श्लो.
लवंगदिचूर्णम्	११९	६५
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
लवणत्रितयादिचूर्णम्	१२३	९७
चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८
वडवानलचूर्णम्	"	१२
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
सितोपलादिचूर्णम्	१२८	३४
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
मुसलीकेदादिचूर्णम्	१३१	५७
मूषादिवटकः	१३६	२८
पिप्पलीमोदकः	१३८	३७
चंद्रप्रभागुटी	"	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
केशोरगुग्गुलुः	१४२	९०
कृष्णांडखंडकावलेहः	१५१	२९
पिप्पल्यादिघृतम्	१५७	१९
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
कुमारिकासवः	१८३	१८

			पृष्ठ	श्लो.
लोहासवः	१८५	३४
कुटजारिष्टः...	१८७	४४
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
हेमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
सूतादिवटी...	२३८	२१
लोहरसायनम्	२४५	७६
वमनम्	२६३	१
अभयामोदकः	२७१	२६
निहहवस्तिः	२८२	१
महाश्ले				
वसाश्लेहपानम्	२५४	१३
दीप्ताश्ले				
मन्नाश्लेहपानम्	२५४	१४
अजीर्णरोगे....				
निदिग्धिकादिक्राथः	४५	४८
विघ्नकादिविग्नचनम्	१२१	८१
हृत्पुपादिचूर्णम्	१२२	९०

			पृष्ठ	श्लो.
विडम्बादिगुटी	१३५	१८
गुड्डीपप्पलीयोगः	१३६	२४
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
लोकनाथो रसः	२१६	५८
सूतादिवटी...	२३८	२१
अजीर्णकंटकारसः	,,	२३
कनकसुन्दरो रसः	२३९	३२
वमनम्	२६१	१
अतिसाररोगे...	४२	८
स्थूलवन्धूलिकापत्ररसः	७४	१२
शोनाककुटजत्वग्रसः	७४	१२
कुटजत्वक्पुटपाकः...	७६	३४
तंडुलवारि	,,	२८
अरलुत्वक्पुटपाकः	७७	२९
न्यमोर्थादिकल्कपुटपाकः	७७	३०
सोपद्रवातिसारे कुटजादिकार्थः	८८	६७
चिरोत्थातिसारे ह्रीवेरादिकर्णायः	,,	६९
शालानामतिसारे धातक्यादिसूतः	८८	७२
यवादिकार्थः	८९	७५

			पृष्ठ	श्लो.
आम्नास्थ्यादिक्वाथः	„	„
अंकोलमूलकल्कः	१०९	२३
मुस्तादिचूर्णम्	११७	४७
मुस्तादिचूर्णम्	„	४९
कपित्थादिचूर्णम्	११८	५४
दाडिमाष्टकचूर्णम्	„	६०
लवगादिचूर्णम्	११९	६५
भरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
यवानीक्षांद्भवचूर्णम्	१२७	२६
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५२	३८
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५३	४५
मसूरादिघृतम्	१५७	२५
षड्भृत्यरिष्टः	१८९	६६
लोकनाथरसः	२१६	५८
हेमगर्भपोटलीरसः	२२२	६
वमनम्	२६३	१
आमातिसारे ।				
शुंठीपुटपाकः	७८	३९

	पृष्ठ	श्लो.
वत्सकादिसप्तः	८७	६६
शुंठ्यादिचूर्णम्	११६	४५
हरीतक्यादिचूर्णम्	११७	४६

त्रिदोषोत्थातिसारे ।

आनन्दमैखो रसः	२२४	१६
---------------	-----	-----	-----	-----	----

रक्तातिसारे ।

जम्ब्यामामलकीनां पल्लवरसः	७४	११
मुस्तादिपथ्या	९९	५३
वदरीमूलकल्कः	१०९	२०
वमनम्	२६३	१

अपस्माररोगे

पक्करसोनकल्कः	४७	४०
पक्करसोनकल्कः	१०७	८
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
त्रिफलादिगृतम्	१५९	३६
लाक्षादितैलम्	१६६	५१
चंदनादितैलम्	१७९	८६
कुमार्यासवः...	१८३	१८
वमनम्	२६३	१

	पृष्ठ	श्लो.
रेचननस्यम्	२९१	१४
द्वितीयं रेचननस्यम्...	२९२	२०

अंगपाकरोगे ।

रक्तस्रावविधिः	३२६	१
----------------	-----	-----	-----	-----	---

अंडवृद्धिरोगे

चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
नारायणतैलम्	१६७	९९
लोहरसायनम्	२४५	७४
वमनम्	२६३	१
निरुद्धवस्तिः	२८२	१
मुष्कशोथे शिरादाहः	३३१	३५

अंत्रवृद्धिः.....

राम्नादिक्वाथः	९१	९०
राम्नादिक्वाथः	९५	१२५
कुरंदरोगे	५०	६७
अजाज्यादिलेपः	३१९	४

अंसरोगे

धृंहणनस्यम्...	२९३	३०
----------------	-----	-----	-----	-----	----

			पृष्ठ	श्लो.
अम्लपित्तरोगे	५६	१०३
कुटजत्वमाधवलेहः...	१५२	३८
वसंतकुसुमाकाररसः...	२२७	४२
निरुह्यसक्तिः	२२८	१
अरोचकरोगे	४६	२७
आशंफस्वरसः	७४	१३
गुडूच्यादिगणकाथः...	८०	८
निदिग्धिकादिक्वाथः	८५	४८
वर्धमानपिण्डीकल्कः	१०६	३
आमलक्यादिचूर्णम्	१११	७
सामाऽरुची ज्यूपणचूर्णम्	११२	१२
पंचकोलचूर्णम्	„	१३
चानुजांतचूर्णम्	„	१५
कट्फलादिचूर्णम्	११५	३८
कट्फलादिचूर्णम्	११६	४०
दाडिम्यादिचूर्णम्	११८	५८
हर्षगादिचूर्णम्	११९	६५
जातिफलादिचूर्णम्	१२०	७०
चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८

			पृष्ठ	श्लो.
हिम्वादिचूर्णम्	१२६	१९
यवानीसांडवचूर्णम्	१२७	२६
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
सितोपलादिचूर्णम्	१२९	३४
मुसलीकंदादिचूर्णम्	१३१	५७
व्योषादिगुटिका	१३६	२२
चंद्रप्रभागुटिका	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
कुटजत्वगाबबलेहः	१५२	३८
पिप्पल्यादिघृतम्	१५७	१९
कुमारिकासवः	१८३	१८
लोहासव	१८५	३४
रोहितारिष्टः	१९१	७३
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
मृगांकपोटलीरसः	२१९	८५
ह्रमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
वमनविधिः	२६३	१

				पृष्ठ	श्लो.
विरेकविधिः....	२६७	१
रेचननसम्	२९१	१४
अर्बुदरोगे	५१	६९
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
कांचनारगुग्गुलुः	१४६	९५
खदिरारिष्टः...	१८९	६०
वमनम्	२६३	१
सर्पपादिलेपः	३१८	९५
रक्तस्त्रावः	३२८	१५
अर्शरोगे	४१	१३
सूरणपुटपाकः	७८	४१
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
मरिचादिचूर्णम्	११७	५२
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
चित्रकादिविरेचनम्...	१२१	८१
हृषुपादिचूर्णम्	१२२	९०
पचममचूर्णम्	१२३	९३
लवणत्रितयादिचूर्णम्	१२३	९७
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१५

	पृष्ठ	श्लो.
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
मुसलीफदादिचूर्णम्	१३१	५७
बाहुशालगुहः	१३३	६
गुहामयायोगः	१३६	२५
शुद्धदारुकादिमोदकः	„	„
सूरणादिपिडिका	„	१६
सूरणादिवटकः	„	२८
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
चन्द्रप्रभागुटी	१३८	४०
कांकायनगुटिका	१३९	५०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
त्रिफलागुग्गुलुः	१४४	८२
कूप्मांडखटावलेहः	१५१	२९
अमस्त्वहरीतकी	„	३०
कुटजत्वगायवलेहः	१५२	३८
कुटजत्वगायवलेहः	१५३	४५
धामेरीघृतम्	१५७	२१
वृषाघृतम्	१६५	८५

			पृष्ठ	श्लो.
कासीसादितैलम्	१७३	१४०
उशीरासवः...	१८२	१३
पिप्पल्यासवः	१८४	२८
लोहासवः	१८५	३४
शङ्खासवः	१८६	३९
देवदार्वरिष्टः...	१८८	५३
रोहितारिष्टः...	१९१	७३
दशमूलारिष्टः	„	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
पूर्वस्वैयः	२५८	६
विरेकविधिः...	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६

रक्तार्शःसु ।

अपामार्गशीजानां कल्कः	१०९	१९
त्रिवृतादिकल्कः	„	२६
महातिक्तप्लुतम्	१६०	४३

अश्मरीरोगे	४९	५०.
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०

				. पृष्ठ	श्लो.
गोधुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
कुमार्यासवः....	१८३	१८
विडंगारिष्टः....	१८७	४७
त्रिविक्रमो रसः	२३१	७१
पूर्वस्वेद्यः	२५८	६
अभयामोदकः	२७१	२६
निरुहणवस्तिः	२८२	१

आनाहरोगे

पंचकोलचूर्णम्	११२	१३
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
चांगेरीघृतम्	१५७	२१
निरुहवस्तिः....	२८२	१

आमरोगे ।

चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८
व्योपादिगुटिका	१३६	२२
गुहशुंडीयोगः	”	२४

	पृष्ठ	श्लो. २
विरेकविधिः....	२६७	१
आमवातरोगे	२७	२१
शुंठीकल्कपुटयाकः...	७८	४०
धान्यादिकाथः...	८७	४१
राल्नादिकाथः...	९०	८७
राल्नादिकाथः...	,,	८८
कुलित्यादियूषः...	१००	५७
उष्णोदकम्...	,,	६२
शुक्र्यादिकल्कः...	१०८	१८
पंचसमचूर्णम्...	१२३	९३
अजमोदादिचूर्णम्	१२६	९३
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
बाहुशालगुडः	१३३	६
आर्तवरोगे	६५	७५
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
इन्द्रियध्वंसरोगे ।		
नारायणतैलम्	१६७	९९
उदररोगे	८५	१०२

			पृष्ठ	श्लो.
सिद्धार्थादिलेषः	३१२	५६
उदररोगे	४८	६१
पुनर्नवादिक्वाथः	८९	७८
चव्यादिक्वाथः	९४	११९
पुनर्नवादिक्वाथः	९५	१२०
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
पंचकौलचूर्णम्	११२	१३
मरिचादिचूर्णम्	११७	५२
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
चित्रकादिविरेचनम्...	१२१	८१
हृपुपादिचूर्णम्	१२२	९०
पंचसमचूर्णम्	१२३	९३
कृष्णादिचूर्णम्	१२३	९५
लवणत्रितयादिचूर्णम्	„	९७
तुंबर्वादिक्वाथः	१२४	५
भास्करलवणचूर्णम्...	१२५	३८
भुसलीकंदादिचूर्णम्...	१३१	५७
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०

			पृष्ठ	श्लो.
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
कुट्टजत्वगाद्यवलेहः	१५३	४५
विन्दुघृतम्	१६२	५८
कुमारिकासवः	१८३	१८
पिप्पल्यासवः	१८४	८८
लोहासवः	३४
द्राक्षासवः	१८६	३५
रोहितारिष्टः	१९१	७३
महावदिरसः	२३६	७
विरेकविधिः	२६७	१
अभयादिमोदकः	२७१	२६
निरुहवस्तिः	२८२	१

श्लीहोदरे ।

पथ्यादिक्वाथः	९५	१२१
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
सर्दिरादिक्वाथः	१८९	६०
लोफनायरसः	२१६	५८

घातोदरे ।

पादुशालगुहः	१३३	६
-------------	-----	-----	-----	---

				पृष्ठ	श्लो.
उदावर्तरोगे	४७	४६
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
विन्दुगृतम्	१६२	५८
कुमार्यासवः....	१८३	१८
द्राक्षासवः	१८६	३९
नाराचरसः	२२६	३७
निरुह्यस्तिः	२८२	१
मधुर्तलयस्तिः	२८६	३१
उपदंशरोगे	५२	८२
पटोलत्रिफलाक्वाथः	९६	१३४
मंजिष्ठादिव्वायः	९७	३९
अश्वत्थादिशृतः	९९	५१
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
करवीरादिलेपः	३१९	५
रोष्णस्रिफलादिलेपः	„	६
रसांजनादिलेपः	„	७
रक्तसावविधिः	३२८	१७
उन्मादरोगे	४६	३७
ब्राह्मीस्वरसः	७५	१८

	पृष्ठ	श्लो.
कृष्णादिस्वरसः	८५	१८
पद्मप्रयास्वरसः	८५	१९
शंखिनीस्वरसः	८५	२०
पञ्जरसौनककल्कः	१०७	८
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
चदनादितैलम्	१७९	८६
वमनविधिः	२६३	१
रेचननस्यम्...	२९२	२०
भूतोन्मादे	४६	३८
भूतयक्षरक्षोहरं त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
यक्षराक्षसदूरीकरणं लाक्षादितैलम्	१६६	९१
पिशाचराक्षसजिद्धूपनम्	३०१	२२
उरोग्रहरोगे	४८	६०
वर्धमानपिप्पलीककल्कः	१०६	३
हिंवादिचूर्णम्	१२६	१९
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
उरोघातरोगे ।		
लाक्षाकल्कः	१०९	२१

	पृष्ठ	श्लो.
कृष्णान्दकावलेहः	१५०	२२
ऊर्ध्वजत्रुरोगे		
प्रतिमर्शनस्यम्	२९५	४५
कपालरोगभेदेऽरुणिकारोगे		
पिण्याकादिप्रलेपः	३०७	१६
खदिरादिप्रलेपः	„	१७
कफरोगे		
वासास्वरसः	७४	८
धुद्रायाः पुटपाकः	७७	३५
घृणादिगणकाथः	९६	१३०
कुलित्यादियूपः	१००	५७
उष्णोदकपानम्	„	६३
यवमंडः	१०२	७३
लाजमंडः	„	१७६
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
निचकल्कः	१०७	५
आमलक्यादिचूर्णम्	१११	७
त्रिफलाचूर्णम्	११२	१०

				पृष्ठ	श्लो.
त्र्युषणचूर्णम्...	११२	१२
चातुर्जातचूर्णम्	„	१५
कट्फलादिचूर्णम्	११६	४०
कट्फलादिलेहः	„	४२
जातिफलादिचूर्णम्	११९	७०
कृष्णादिचूर्णम्	१२३	९५
चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८
अजमोदादिचूर्णम्	१२६	१३
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
चांगेरीघृतम्	१५७	२१
प्रसारणीतैलम्	१७०	१७
मृगांरुपोटलीरसः	२१९	८५
हेमगर्मपोटलीरसः	२२१	९६
मंधानुभैरवो रसः	२३९	२६
लौहरसायनम्	२४५	७४
तैलत्रेहयानम्	२५४	१२
वमनम्	२६३	१
रेचननस्थम्...	२९१	१४

				पृष्ठ	श्लो.
सैधवादिगण्डूष	३०३	१२
त्रिफलादिगण्डूषः	„	१३
तन्द्रारोगे	५८	२२
रेचननस्यम्...	२९२	२१
सृंहणनस्यम्...	२९३	३०
रक्तस्रावविधिः	३२६	१
नीलोत्पलादिलेखनीवर्तिः	३४४	८१
जातीपुष्पाद्यजनम्	३४६	९१
निद्रारोगे	५८	२२
नीलोत्पलादिलेखनीवर्तिः	३४४	८१
क्षौद्रादिलेखनीसक्रिया	३४६	९०
कर्णरोगे	६०	४२
यलादिघृतम्...	१६४	७३
क्षारतैलम्	१७७	७२
विरेकविधिः...	२६७	२
रेचननस्यम्	२९२	१८
सज्जिज्ञादितैलम्	३२४	४३
कर्णकीटहरयोगाः...	३२५	५१
कर्णनाडीरोगे शंक्वकतैलम्	„	४६

				पृष्ठ	श्लो.
कर्णनादरोगे	६०	४२
वृंहणनस्यम्...	२९३	३०
यष्ट्यादितैलम्	३२४	४२
अपामार्गक्षारतैलम्	„	४५
कर्णपाकरोगे	६०	४२
. कोष्णवस्तमूत्रपूरणम्	३२३	१३३
दाहे च रक्तस्रावः	३२८	१७
पूतिकर्णे आम्रादितैलम्...	३२५	५०
बाधिर्यरोगे	६०	४३
शिल्वादितैलम्	१७७	३१
अपामार्गक्षारतैलम्	३२४	४५
कर्णस्रावे दाहे च...	६०	४३
कर्णस्रावेचूर्णम्	३२५	४७
कर्णस्रावदाहयोः सर्जिकाचूर्णयोगः	„	४९
कामलारोगे	४४	१९
वासास्वरसः...	७४	८
त्रिफलारसः...	„	९
दावीरसः	„	„
निरगरसः	„	„

	पृष्ठ	श्लो.
अलंबुपास्वरसः	७५	१६
फलत्रिकादिकाथः	८९	७७
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
हृषुपादिचूर्णम्	१२२	९०
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
चंद्रप्रभागुटी... ..	१३८	४०
कुटजत्वगाद्यवलेहः... ..	१५२	३८
कामदेवघृतम्	१५८	२२
शतावरीतैलम्	१७२	३१
ददामूलारिष्टः	१९१	७७
कासरोगे	१११	२१
वासास्वरसः... ..	७४	८
आर्द्रकस्वरसः	७५	१३
वृषपत्रपुटपाकरमः	७७	३४
क्षुद्रायाः पुटपाकरसः	७७	३५
विभीतकत्वक्पुटपाकः	७८	३६
निदिग्धिकादिकाथः... ..	८५	४८
पुनर्नवादिकाथः	८९	७८
वासादिकाथः	८९	८०

				पृष्ठ	श्लो.
धासककाथः	८९	८१
वासादिकाथः	”	८२
क्षुद्राकाथः	९०	८२
क्षुद्रादिकाथः	”	८३
दशमूलसृतः	९२	१०२
उष्णोदकपानम्	१००	६२
पंचमूलीक्षीरपाकः	१०१	६४
वासाहिमः	१०५	७
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
त्रिफलादिचूर्णम्	११५	३७
कट्फलादिचूर्णम्	११५	३८
कट्फलादिचूर्णम्	११६	४०
कट्फलादिलेहः	११६	४२
दाडिम्यादिचूर्णम्	११८	५८
दाडिमाष्टकचूर्णम्	११८	६०
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
जातिफलादिचूर्णम्	१२०	७०
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५

			पृष्ठ	श्लो.
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
लवणत्रितयादिचूर्णम्	१२३	८७
हिंग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
सितोपलादिचूर्णम्	„	३४
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
मरिचादिगुटी	१३४	१३
शुंठ्यादिगुटी विभीतकत्वक् च	१३५	१६
व्योथादिगुटिका	१३६	२२
सूरणादिवटकः	१३६	२८
पिप्पलीमोदकः	१३८	३७
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
कटकार्याचवलेहः	१४८	५
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
कृष्मांडकावलेहः	१५०	२२
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६

	पृष्ठ	श्लो.
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
लोहासवः	१८५	३४
खदिरारिष्टः... ..	१८९	६०
वच्चूल्यरिष्टः	१८९	६६
द्राक्षारिष्टः	१९०	६९
ददामूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः... ..	२१६	५८
द्वितीयलोकनाथरसः	२१९	८३
भृगांकपोटलीरसः	२१९	८५
हेमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
द्वितीयहेमगर्भपोटलीरसः	२२२	९
स्वयमग्निरसः	२२९	५२
लोहरसायनम्	२४५	७४
वमनम्	२६३	१
अभयामोदकः	२७१	२६
धूमः... ..	३०१	२०
कुष्ठरोगे.... ..	५३	८७
मंजिष्ठादिकायः	९७	३८
मंजिष्ठादिबन्धयः	३९

				पृष्ठ	श्लो.
त्रिफलाचूर्णम्	११२	१०
श्लेष्मणचूर्णम्...	„	१२
चित्रकादिविरेचनम्...	१२१	८१
हृषुषादिचूर्णम्	१२२	९०
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
पंचनिपचूर्णम्	१३०	४७
मुसलीकंदादिचूर्णम्...	१३१	५७
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
चंद्रप्रभागुटीः...	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
केशोगुग्गुलुः	१४२	७०
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
फांचनारणुगुलुः	१४६	९५
भ्रमृतापृतम्...	१६०	४२
महातित्तापृतम्	„	४३
गामीसादिपृतम्	„	४५
विन्दुपृतम्	१६२	५८
श्यामपृतम्...	१६५	८५
वर्षातमम्	१७६	११०

				पृष्ठ	श्लो.
उशीरासवः...	१८२	१३
लोहासवः	१८५	३४
शंखासवः	१८६	३९
खदिरारिष्टः...	१८९	६०
बुबुल्यारिष्टः...	„	६६
रोहितारिष्टः...	१९१	७३
दशमूलारिष्टः...	„	७७
महातालरसः...	२३१	७४
कुष्ठकुठारसः...	२३२	७९
स्वर्णक्षीरीरसः...	२३५	२००
कनकसुंदररसः	२३९	३२
वमनम्	२६३	१
विरेकः	२६७	१
अभयामौदकः	२७१	२६
रेचननस्थम्	२९१	१४
रक्तखावः	३२६	१
दहुरोगे...	५३	८७
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
देवदार्वारिष्टः...	२८८	५३

	पृष्ठ	श्लो.
उदयादिन्योरसः	२३३	८३
प्रपुष्पाटादिलेपः	३११	५०
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
द्वीदिलेपः	,,	५४
पामारोगे					
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
सायंपतिलम्	१७६	४५
मरिचादितिलम्	१७४	४६
प्रपुष्पाटादिलेपः	३११	५०
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
पुंडरीककुष्ठे					
मरिचादितिलम्	११४	४६
मंडलकुष्ठे					
मौथतो लः	२३४	९३
रक्तकुष्ठे					
मरिचादितिलम्	१७४	४६
त्रिव्यकुष्ठे					
धान्यादिस्नापः	१७	३७
मरिचादितिलम्	१७४	४५

				पृष्ठ	श्लो.
श्वित्रहरलेपी	३१०	४०
श्वेतकुष्ठे	५३	८७
उदयादित्योरसः	२३३	८३
सिध्मकुष्ठे	५३	८७
मरिचादितैलम्	१७४	४६
सिध्महरमलेपी	२११	४५
कृमिरोगे	४१	१४
त्रिफलादिकाथः	८९	७६
निंबदलकल्काः	१०७	५
त्रिगुतादिकल्कः	१०९	२६
मरिचादिचूर्णम्	१२०	५५
मुसलीकंदादिचूर्णम्	१३१	५७
कांकायनगुटिका	१३९	५०
गौराद्यं घृतम्	१६३	७०
वृषाद्यघृतम्	१६५	८५
उशीरासवः	१८२	१३
कुमार्यासवः	१८३	१८
द्राक्षासवः	१८६	३९
खदिगारिष्टः	१८९	६०

	पृष्ठ	श्लो.
विवेकः	२६७	१
मधुर्तलवस्तिः	२८६	३१
अवपीडननस्यम्	२९१	१६
कृमिकोष्ठे तैलश्रेहपानम्	२५४	१३
क्षयरोगे	४४	२२
यासास्वासः.... ..	७४	८
शृण्वत्रपुटपाकरसः	११	३४
यामककाथः	८९	११
धान्यकादिहिमः	१०६	८
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
लाक्षाकल्कः.... ..	१०५	२१
जीवनीयमणः	११३	१६
अष्टमार्गचूर्णम्... ..	११३	३०
कटुकलादिचूर्णम्	११५	३८
कटुसूत्रादिचूर्णम्	११६	४०
कपित्थादिचूर्णम्	११८	५४
दादिमाष्टकचूर्णम्	११८	६०
लांग्लादिचूर्णम्	११९	६५
जातीकलादिचूर्णम्... ..	१२०	७०

				पृष्ठ	श्लो.
सार्पपादितैलम्	१७४	४५
मरिचादितैलम्	"	४६
जात्यादितैलम्	१७७	९६
कंडूरोगे	५४	९१
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
मरिचादितैलम्	१७४	४६
भृंगराजतैलम्	१७६	५९
लोहासवः	१८५	३४
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
दूर्वादिलेपः...	"	५४
नीलिकारोगे	५४	९१
मातुलुंगादिलेपः	३०६	१०
वटपत्रादिलेपः	३०७	१४
रकसरोगे	५४	९१
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
विचर्चिकारोगे	५४	९१
चंद्रप्रभागुटी...	"	४०

(८१)

				पृष्ठ	श्लो.
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
सार्यपादितैलम्	१७४	४५
मरिचादितैलम्	१७४	४६
उदयादित्योरसः	२३३	८३
प्रपुष्पाटादिलेपः	३११	५०
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
विदारीरोगे	५४	९१
वमनम्	२६३	१
रक्तसावः	३२८	१५
विस्फोटरोगे	५४	९१
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
गौराद्यघृतम्	१६३	७०
विरेकः	२६७	१
दशाहलेपः	३०५	४
लांगल्यादिलेपः	३०६	८
व्यंगरोगे	५४	९१
चन्दनादिलेपः	३०६	९
मातुलुंगादिलेपः	„	१०
भर्जुनतागादिलेपः	३०६	१२

			पृष्ठ	श्लो.
मार्षपादितैलम्	१७४	४१
मरिचादितैलम्	॥	४६
जाल्पादितैलम्	१७७	९६
कंदूरोगे	५४	९१
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
मरिचादितैलम्	१७४	४६
भृंगराजतैलम्	१७६	५९
लोहासवः	१८५	३४
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
दूर्वादिलेपः...	॥	५४
नीलिकारोगे	५४	९१
मातुलुंगादिलेपः	३०६	१०
वटपत्रादिलेपः	३०७	१४
रकसरोगे	५४	९१
हेमक्षीर्यादिलेपः	३१२	५१
विचर्चिकारोगे	५४	९१
चंद्रप्रभागुटी...	१	४०

				पृष्ठ	श्लो.
लोकनाथरसः	२१६	५८
मृगांकपोटलीरसः	२१९	८५
हेमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
द्वितीयहेमगर्भपोटलीरसः	२२२	६
राजमृगांकरसः	२२८	४७
स्वयमभिरसः	२२९	५२
लोहरसायनम्...	२४५	७४
अभयामोदकः...	२७१	२६
उरःक्षतरोगे	४४	२२
वासादिकायः	९८	४८
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
कृष्मांडकावलेहः	१५०	२२
कामदेवपृतम्	१५८	२७
द्राक्षारिष्टः	१९०	६९
धुद्ररोगे	६४	९१
महातिक्तगृतम्	१६०	४३
रक्तसावः	३२८	१५
कच्छरोगे	५४	९१

			पृष्ठ	श्लो.
श्वानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
सीतोपलादिचूर्णम्	१२८	३४
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
बाहुशालगुदः	१३३	६
सूरणादिवटकः	१३६	२८
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
च्यवनप्राशाबलेहः	१४९	१०
कृष्णांडकाबलेहः	१५०	२२
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
नारायणतैलम्	१६७	९९
शतावर्षादितैलम्	१७२	३१
चंद्रनादितैलम्	१७९	८६
कुमारिकासवः	१८३	१८
पिप्पल्यासवः	१८४	८८
पञ्चदशपरिष्टः	१८९	६६
द्राक्षारिष्टः	१९०	६९
दशमूत्रारिष्टः	१९१	७७

गुदरोगे

पृष्ठ श्लो.

लवणवितयादिचूर्णम्	१२३	६७
त्रिकेकः	२६७	१
गुदभ्रंशरोगे	५४	६१
चांगेरीघृतम्	१५७	३१
लोहरसायनम्	२४५	७४
गुल्मरोगे	४८	६२
दशमूलकृतः	६२	१०२
पप्प्यादिकायः	६५	१२१
वरुणादिगणकायः	६६	१३०
श्लेष्मचूर्णम्	११२	१२
मरिचादिचूर्णम्	११७	५३
कपित्थादिचूर्णम्	११८	५४
दादिमाटकचूर्णम्	११८	६०
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
विषकादिदीर्घोपवनम्	१२१	८१
दशमूलचूर्णम्	१२२	९०
लवणवितयादिचूर्णम्	१२३	९७

	पृष्ठ	श्लो.
वटपत्रादिलेपः	३०७	१४
गंडमालारोगे	६०	६७
अलंबुपास्वरसः	७५	१६ ^१
कांचनारत्वचः काथः...	९५	१२६
वरुणत्वचः काथः	„	„
कांचनारगुग्गुलुः	१४६	९५
महात्तित्तापृतम्	१६०	४३
वचादितैलम्...	१८०	१९०
निर्गुडीतैलम्...	१८०	१९३
विडंगारिष्टः...	१८७	४७
सर्षपादिलेपः...	३१८	९९
गंडापचीरोगे	६०	६८
कन्यास्वरसः...	७५	१५
अलंबुपास्वरसः	„	१६
कांचनारगुग्गुलुः	१४६	९५
यमनम्	२६३	१
सर्षपादिलेपः...	३१८	९९
रक्तसावधिधिः	३२८	१५

				पृष्ठ	श्लो.
त्रिधाघरसः...	२३७	१२
विरोकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
मधुर्तिलवस्तिः	२८६	३१
कफगुल्मरोगे	४८	५२
द्विग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
भास्करत्वणम्	१२९	३८
वातगुल्मरोगे	४८	५२
द्विग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
भास्करत्वणचूर्णम्	१२९	३८
श्रन्धिरोगे	६५	६८
कांचनारगुग्गुलुः	१४६	९५
सुदिरागिष्टिः	१८९	६०
विरोकः	२६७	१
रत्नसार्गर्षधिः	३२८	१५
संग्रहणीरोगे	४२	८
भाष्पादिवरागूः	९९	५५
नवनीतादिपुस्तकलकः	११०	२८

				पृष्ठ	श्लो.
तुंध्रवादिचूर्णम्	१२४	५
चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८
बाहुशालगुडः	१३३	६
विडंगादिगुटिका	१३५	१८
कांकायनगुटिका	१३९	५०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
त्रिफलागुग्गुलुः	१४४	८२
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
कांचनारगुग्गुलुः	१४६	९५
महातिक्तघृतम्	१६०	४३
विन्दुघृतम्	१६२	५८
पिप्पल्यासवः	१८४	८८
लोहासवः	१८५	३४
द्राक्षासवः	१८६	३९
खदिरारिष्टः	१८९	६०
रोहितारिष्टः	१९१	७३
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८

				पृष्ठ	श्लो.
त्रिधाघररसः...	२३७	१२
विरेकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
मधुर्तल्यस्तिः	२८६	३१
कफगुल्मरोगे	४८	५२
द्विग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
भास्करलवणम्	१२९	३८
वातगुल्मरोगे	४८	५२
द्विग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
ग्रन्थिरोगे	५५	६८
कांचनासुग्गुण्टः	१४६	९५
खदिगारिष्टः	१८९	६०
विरेकः	२६७.	१
रक्तखावतिधिः	३२८	१५
संग्रहणीरोगे	४२	८
भाष्माश्रयणम्	९९	५५
नवनीतादिपुष्पावलीः	११०	२८

				पृष्ठ	श्लो.
बृहतीकल्कः	११०	२८
मुस्तादिचूर्णम्	११७	४९
मरिचादिचूर्णम्	”	५२
कपित्थादिचूर्णम्	११८	५४
दाडिमाष्टकचूर्णम्	”	६०
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
जातीफलादिचूर्णम्	१२०	७०
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
चित्रकादिचूर्णम्	१२५	८
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
यवानीत्वांढवचूर्णम्	१२७	२६
तार्लीसादिचूर्णम्	१२८	२७
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
पाहुशालगुडः	१३३	६
कांकायनमुटिका	१३९	५०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
अगस्त्यटरीतकी	१५१	३०
कुट्टजाश्वलेहः	१५२	३८
चांगेरीपूतम्	१५७	२१

			पृष्ठ	श्लो.
मसूरादिघृतम्	१५७	२५
पिप्पल्यासवः	१८४	२८
लोहासवः	१८५	३४
देवदार्वरिष्टः	१८८	५३
रोहितारिष्ट	१९१	७३
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
भृगारूपोटलीरसः	२१९	८५
हेमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
द्वितीयहेमगर्भपोटलीरसः	२२२	६
हंसपोटलीरसः	२३१	६९
प्रहणीकपाटरसः	२४१	४७
प्रहणीविप्रकपाटरसः	२४२	५२
लोहरसायनम्	२४५	७४
आमसंप्रहण्याम्	४२	८
गुडूच्यादिक्वाथः	८८	७४
घातप्रहण्याम्	४२	८
शालिषण्यांसिसृतः	८८	७३
पिप्पल्यादिवर्षणम्	११९	६३

				पृष्ठ	श्लो.
सूरणादिवटकः	१३६	२८
कफग्रहणीरोगे	४२	८
सूरणादिवटकः	१३६	२८
छर्दिरोगे	४५	२८
शीजपूरपुटपाकरसः	७७	३२
आम्रपुटपाकरसः
जंजुजटापुटपाकरसः
गुडूच्यादिगणवाधः	८०	८
आम्रादिफांटः	१०३	६
मरिचादिदिमम्	१०५	३
निषदलकल्कः	१०७	५
कटूफलादिचूर्णम्	११५	३८
कटूफलादिचूर्णम्	११६	४०
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
यगानीम्बांठचूर्णम्	१२७	२६
तालीमादिचूर्णम्	१२८	२७
कूष्मांडसावलेह	१५०	२२
दशमूत्रारिष्टः	१९१	७७
लोसनागरसः	२१६	५८

	पृष्ठ	श्लो.
त्रिकेकः	२६७	१
त्रिदोषच्छर्दिरोगे	४५	४८
बिल्वलक्ष्मिकायः	९०	८५
गुडूचीकायः	”	”
मसूरसक्तुमंथः	१०४	११
एलादिचूर्णम्	१३०	४५
पित्तच्छर्दी पर्पटकायः	९०	८५
ज्वररोगे	४१	२
वासकस्वरसः	७४	८
शृषपत्रपुटपाकरसः	७७	३४
गुडूच्यादिगणकायः	८०	८
क्षुद्रादिकायः	८०	१०
कट्फलादिकायः	८५	४५
निदिग्धिकादिकायः	८५	४८
न्हैवेरादिकायः	८८	६९
वासोदिकायः	८९	८२
उर्शारादिपानम्	१००	६०
उष्णोदकपानम्	”	६२
धान्यादिमंडः	१०२	७३

	पृष्ठ	श्लो.
लाजामंडः	१०२	१७६
आम्रादिफांटः	१०३	६
वासाहिमः	१०५	७
धान्यकादिहिमः	१०६	८
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	”	३
आमलक्यादिचूर्णम्	१११	७
जीवनीयगणचूर्णम्	११२	१६
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
त्रिफलादिचूर्णम्	११५	३७
कट्फलादिचूर्णम्	”	३८
कट्फलादिलेहः	११६	४२
दाडिम्यादिचूर्णम्	११८	५८
चित्रकादिविचनम्	१२१	८१
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
तालीसांदिचूर्णम्	१२८	२७
सितोपलादिचूर्णम्	१२८	३४
कूर्मांडकावलेहः	१५०	२२
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६

	पृष्ठ	श्लो.
महातिक्तघृतम्	१६०	४३
अंगारकतैलम्	१६६	९१
नारायणतैलम्	१६७	९९
चंदनादितैलम्	१७९	८६
कुटजारिष्टः	१८७	८४
ज्वरांकुशो रसः	२१४	४२
ज्वरारिरसः	२१४	४४
ज्वरघ्नीगुटिका	२१५	५५
लोकनाथरसः	२१६	५८
कनकसुंदरो रसः	२३९	३२
वमनम्	२६३	१
मयूरपिच्छादिषूपः	३०१	२२
नवज्वरे	४१	२
पूर्व नागरादिपाचनम्	८०	९
पाचनाय पटोलादिः कंटकार्यादिश्च कायः	८२	२९
पटोलादिकायः	८६	५५
घातज्वरे	४१	२
गुह्यादिकायः	८०	११
शालिपर्ण्यादिकायः	८०	१२

			पृष्ठ	श्लो.
कार्मर्यादिकाथः	८०	१३
लोकनाथरसः...	२१६	५८
पित्तज्वरे	४१	२
कट्फलादिकाथः	८०	१४
पर्पटादिकाथः	८१	१५
द्राक्षादिकाथः	८१	१७
पर्पटादिकाथः	८१	१८
पर्पटकाथः	८५	४७
लोकनाथरसः	२१६	५८
कफज्वरे	४१	२
पाचनाय बीजपूरादिकाथः	८१	१६
भूनिषादिकाथः	„	२०
पटोल्लादिकाथः	८१	२१
त्रिकटकादियुक्तदुग्धपाकः	१०१	६४
लोकनाथरसः	२१६	५८
वातपित्तज्वरे	४१	२
पर्पटादिपंचभद्रकाथः	८२	२२
मधूकपुष्पादिफांटः	१०३	३
निलोत्पलादिहिमम्...	१०५	४

				पृष्ठ	श्लो.
वातकफज्वरे	४१	२
क्षुद्रादिकाथः	८२	२३
आरग्वधादिकाथः	८२	२५
शालिपर्ण्यादिकाथः	८३	३०
पिप्पल्यादिकाथः	८३	३०
हिग्वादिचूर्णगुटिका...	१३६	१९
पित्तकफज्वरे	४१	२
अमृताष्टककाथः	८२	२६
पटोलादिकाथः	८२	२८
वासककाथः	८९	८१
त्रिदोषज्वरे	४१	२
क्षुद्रादिकाथः	८२	२३
अभयादिकाथः	८३	३४
सन्निपातज्वरे	४१	२
शालिपर्ण्यादिकाथः	८३	३०
पिप्पल्यादिकाथः	८३	३०
कैरातादिकाथः	८४	४३
कुलित्थादियूपः	१००	५७
संजीवनीगुंठी	१३५	१८

			पृष्ठ	श्लो.
गुडूच्यादिकाथः	८६	५८
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
चातुर्थकज्वरे	४१	३
देवदावादिकाथः	८७	६०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
ज्वरातिसाररोगे				
गुडूच्यादिकाथः	८७	६१
नागरादिकाथः	"	६३
तारुण्यपिटिकारोगे		
लोधादिलेपः	३०६	११
कटपत्रादिलेपः	३०७	१४
तृष्णारोगे	४६	४०
गुडूच्यादिगणकाथः	८०	८
उशीरादिपानम्	१००	६०
ह्यजमंडः	१०३	१७६
मधूकपुष्पादिफांटः	१०३	३
आम्रादिफांटः	"	६
मधूकपुष्पादिफांटः	१०४	७

				पृष्ठ	श्लो.
यवसक्तुमंथः....	१०४	१२
मरिचादिहिमः	१०५	३
धान्याकादिहिमः....	१०६	७
धान्यकादिहिमः	१०६	८
जीवनीयगणः	११२	१६
आमलादिगुटी	१३५	१७
च्यवनप्रासावलेहः	१४९	१०
कूष्मांडकावलेहः	१५०	२२
सभक्ताश्लेहसेवनम्	२५५	१८
निहृद्यलिः....	२८२	१
प्रतिमर्शनसम्	२९५	४५
मधुमंथः	३०३	१०
दाहरोगे	४६	३६
गुर्द्यादिगणकायः....	८०	८
त्रिफलादिकायः	९२	१००
न्यग्रोधादिकायः	९४	११३
मधूकगुणादिफोटः....	१०३	३
मधूकगुणादिफोटः....	१०४	७
यवसक्तुमंथः....	१०४	११२

				पृष्ठ	श्लो.
गुड्च्यादिकाथः	८६	५८
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
चातुर्थकज्वरे	४१	३
देवदारवादिकाथः	८७	६०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
ज्वरातिसाररोगे					
गुड्च्यादिकाथः	८७	६१
नागरादिकाथः	”	६३
तारुण्यपिटिकारोगे					
लोध्रादिलेपः...	३०६	११
वटपत्रादिलेपः	३०७	१४
तृष्णारोगे					
गुड्च्यादिगणकाथः	८०	८
उशीरादिपानम्	१००	६०
लाजमंडः	१०२	१७६
मधुकपुष्पादिफांटः...	१०३	३
भाघ्रादिफांटः	”	६
मधुकपुष्पादिफांटः	१०४	७

				पृष्ठ	श्लो.
शृङ्गणस्यम्	२९३	३०
नासाऽशौरोगे	६१	४६
एहधूमादितिलम्	१७८	७९
क्षयधुरोगे					
कुष्ठादितिलं वा घृतम्	१७८	७७
नासादाहे					
रक्तसावः	३२८	१७
नासापाके	६१	४६
वमनम्	२६३	१
रक्तसावविधिः	३२८	१७
पीनसरोगे	६१	४६
निदिग्धिफादिकाथः	८५	४८
वासादिकाथः	९८	४८
श्लेष्मण्यूर्णम्...	११२	१२
दादिमाट्यूर्णम्	११८	६०
लवंगादियूर्णम्	११९	६५
पादुनालगुडः	१२३	६
ज्योपादिगुटिका	१३६	२२
अमरस्यदहीतकी	१५१	३०

	पृष्ठ	श्लो
अन्तर्दाहे धान्याकाहिमः	१०६	१
धान्यकादिहिमः	१०६	१
जीवनीयगणचूर्णम्	११२	१८
हस्तपादाङ्गुदाहे सितोपल्पादिचूर्णम्	१२८	३४
उरोदाहे कामदेवघृतम्	१५८	२७
अमयामोदकः	२७१	२६
मधुगंधूपः	३०३	१८
विर्भातकमञ्जालेपः	३०५	४
रक्तसावविधिः	३२६	१
द्विजिह्वकरोगे वमनम्	२६३	१
धातुक्षय रोगे		
पिप्पलीमोदकः	१३८	३७
शुक्रोजःक्षये कामदेवघृतम्	१५८	२७
नाष्टशुके नारायणतैलम्	१६७	९९
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
नासारोगे	६१	४६
बलादिघृतम्	१६४	७३
विरेकविधिः... ..	२६७	१
रैचनस्यम्	२९२	१८

				पृष्ठ	श्लो.
घृहणनस्यम्	२९३	३०
नासाऽशौरोगे	६१	४६
घृह्णमादितलम्	१७८	७९
क्षयधुरोगे					
कुष्ठादितलं वा घृतम्	१७८	७७
नासादाहे					
रक्तस्रावः	३२८	१७
नासापाके	६१	४६
वमनम्	२६३	१
रक्तस्रावविधिः	३२८	१७
पीनसरोगे	६१	४६
निद्रिम्बिकादिफाथः	८५	४८
यासादिफाथः	९८	४८
श्रूयणशूर्णम्...	११३	१३
दादिमाटकशूर्णम्	११८	६०
उर्वगादिशूर्णम्	११९	६५
पादुसालगुणः	१३३	६
ज्योपादिमुष्टिका	१३६	२२
भगवत्पट्टिगर्भा	१५१	२०

				पृष्ठ	श्लो.
पाठादितैलम्	१७८	७६
रेचननस्यम्...	२९१	१४
पूतिनासारोगे	६१	४६
व्याघ्यादितैलम्	१७८	७८
रक्तस्रावः	३२८	१६
प्रतिश्यायरोगे	६१	४६
आर्द्रकस्वरसः	७४	१३
विभीतकत्वक्पुटपाकः	७८	३६
जातीफलादिचूर्णम्	१२०	७०
बाहुशालगुटः	१३३	६
व्योषादिगुटिका	१३६	२२
त्रिफलाभृतम्	१५९	३६
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
रेचननस्यम्...	२९१	१४
नासारक्तस्रावरोगे	६१	४६
लोकनाथरसः	२१६	५८
आमलादिलेपः	३१३	६१
रक्तस्रावविधिः	३२६	१
नेत्ररोगे	६२	६३

	पृष्ठ	श्लो.
मंजिष्ठादिकाथः	९७	३९
अमृतादिकाथः	९९	५०
त्रिफलाचूर्णम्...	११२	१०
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
केशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
त्रिफलादिघृतम्	१६३	६६
बलादिघृतम्...	१६४	७३
द्राक्षासवः	१८६	३९
अभयामोदकः	२७१	२६
रेचननस्यम्...	२९२	१८
बृंहणनस्यम्...	२९३	३०
हरीतक्यादिलेपः	३११	४८
रसांजनादिलेपः	३११	४९
यष्ट्यादिलेपः	३३७	३१
रसांजनादिलेपः	„	३२
सैधवादिलेपः	„	३४
निम्पुरसलेपः	३३८	३५
तर्पणम्	„	३८

			पृष्ठ	श्लो.
चंद्रोदयावातः	३४३	७५
मृदुचूर्णाजनम्	३४८	११०
सौवीरांजनम्	३४९	११३
नानीपधसिक्तनागशल्याका	„	११५
प्रत्यंजनप्रयोजनम्	३४९	११७
प्रसादनचूर्णावकाशः	३५०	११८
नयनामृतप्रत्यंजनम्	„	११९
नयनप्रसादनपाणितलस्पर्शप्रकारः	„	१२१
नयनप्रसादनशीतोदकसेचनप्रकारः	३५०	१२४
नेत्राभिघातरोगे	६२	५३
शायणदिसेकः	३३४	८
नेत्राधिमंथरोगे	६२	५३
रक्तधावविधिः	३२८	१५
शिरोविरेचनम्	३३६	२२
अधिमधोपचारौ	३३६	२३
अभिष्यंदरोगे	६२	५३
घाताभिष्यंदरोगे	६२	५३
एतद्विभेदः	३३३	५
पित्वापाधोवनम्	३३५	१७

	पृष्ठ	श्लो.
आधोतनम्	३३५	१८
स्त्रीस्तन्याधोतनम्	”	२०
आधोतनम्	”	२१
पिडिका	३३६	२५
पित्ताभिष्यंदरोगे	६२	५३
आधोतनम्	३३५	१८
स्त्रीस्तन्याधोतनम्	३३५	२०
पिडिके	३३६	२६
पिडिका	३३६	२७
त्रिफलापिडिका	३३६	२८
श्लेष्माभिष्यंदे	६२	५३
शिरोविरेचनम्	३३६	२२
पिडिका	३३६	२७
पिडिका	”	”
त्रिफलापिडिका	”	२८
रक्ताभिष्यंदरोगे	६२	५३
रक्तसावः	३३८	१६
सेर्का	३३४	९
आधोतनम्	३३५	१८

	पृष्ठ	श्लो.
स्त्रीस्तन्याश्वोतनम्	३३५	२०
आश्वोतनम्	”	२१
पिडिका	३३७	२८
सर्वाभिर्ष्यंदरोगेषु	६२	५३
आश्वोतनम्	३३५	२०
पिडिकावधनम्	३३६	२४
अश्वुरोगे दार्यादिरसक्रिया	३४६	९३
अंजननामिकारोगे प्रतिसारणम्	३३८	३७
अन्धत्वरोगे	६२	५३
अंजनम्	३४८	१०५
अर्जुनरोगे	६२	५३
रोषणीवर्तिः	३४५	८२
अर्मरोगे	६२	५३
मरिचादिलेपः	३३८	३६
तुत्यादिरसक्रिया	३४५	८७
लेखनयूर्णम्	३४८	१०६
नेत्रस्य कफादिमलरोगे	६२	५३
लेखनांजनम्	३४८	१०८
नेत्रकंदूरोगे	६२	५३

			पृष्ठ	श्लो.
शुक्र्यादिपिंडिका	३३७	२९
रोपणीरसक्रिया	३४७	९६
गुद्गुच्यादिरसक्रिया	„	९८
सानुपानः पुनर्नवायोगः	„	१००
लेखनांजनम्	३४८	१०८
काचरोगे	६२	५३
तुत्यादिरसक्रिया	३४५	८७
गुद्गुच्यादिरसक्रिया	३४७	९८
लेखनांजनम्	३४८	१०८
क्लेदरोगे	६२	५३
रोपणीरसक्रिया	३४७	९६
तिमिररोगे	६२	५३
श्लेहपानम्	२५६	२७
रोपणीवर्तिः	३४५	८२
तुत्यादिरसक्रिया	३४५	८७
गुद्गुच्यादिरसक्रिया	३४७	९८
नेत्रदाहरोगे	६२	५३
दाव्यादिरसक्रिया	३४६	९३
नक्तान्ध्यरोगे	६२	५३

			पृष्ठ	श्लो.
पथ्यादिकाथः	९८	३६
रसांजनादिवर्तिः	३४५	८५
सानुपानपुनर्नवायोगः	३४७	१००
लेखनांजनम्	३४८	१०७
पटलरोगे	६२	५३
पथ्यादिकाथः	९८	३६
पक्ष्मरोगे	६२	५३
रोपणीरसक्रिया	३४७	९६
नेत्रपाकरोगे...	६२	५३
पयभादिसेकः	३३३	६
पित्तविकारे	६२	५३
शाषरादिसेकः	३३४	८
नेत्रपुष्परोगे...	६२	५३
द्विमासिककुसुमहरीवटक्षीरादिरसक्रिया			३४६	८५
सानुपानपुनर्नवायोगः...	३४७	१००
लेखनचूर्णांजनम्	३४८	१०६
मूत्ररोगे त्रिफलामोदकः...	१४५	८८
भांसवृद्धिरोगे रोपणीवर्तिः		...	३४५	८२
नेत्ररक्तरोगे...	६२	५३

	पृष्ठ	श्लो.
शाश्वरादित्सेकः	३३४	८
धात्र्यादिस्रेहनीवर्तिः... ..	३४५	८६
दाव्यादिरसक्रिया	३४६	९३
लिङ्गनाशरोगे गुडूच्यादिरसक्रिया ...	३४७	९८
घर्त्मरोगे तुल्यादिरसक्रिया	३४५	८७
नेत्रघातरोगे... ..	६२	५३
पयआदित्सेकः	३३३	६
धात्र्यादिस्रेहनीवर्तिः... ..	३४५	८६
नेत्रशिरोत्यातरोगेऽजनम्	३४८	१०४
शुक्ररोगे	६२	५३
पथ्यादिक्वाथः	९८	३६
शुक्रादिरोगेऽजनवर्तिप्रकारौ ...	३४४	७८
लेखनीदंतवर्तिः	३४५	८०
रोपणीवर्तिः	„	८२
तुल्यादिरसक्रिया	३४५	८७
शुक्लकृष्णमार्गरोगे गुडूच्यादिरसक्रिया	३४७	९८
शुष्कनेत्ररोगे पयआदित्सेकः... ..	३३३	६
नेत्रशोथरोगे तुल्यादिपिडिका ...	३३७	२९
नेत्रस्त्रावरोगे... ..	६२	५३

			पृष्ठ	श्लो.
धात्र्यादिश्लेहनीवर्तिः	३४५	८६
सानुपानपुनर्नवायोगः	३४७	१००
रोपणीरसक्रिया	१०१
रोपणीरसक्रिया	१०२

परिकर्तिकरोगे

चित्रकादि विरोचनम्	१२१	८१
--------------------	------	------	-----	----

परिणामशूलरोगे

विष्णुकान्ताजटाकल्कः	१०८	१७
----------------------	-----	-----	-----	----

पांडुरोगे

पुनर्नवादिक्वाथः	८९	७८
वर्धमानपिप्पली	१०६	३
चित्रकादिविरोचनम्	१२१	८१
हृष्यादिचूर्णम्	१२२	९०
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
यवानीखांड्यचूर्णम्	१२७	२६
तालीसादिचूर्णम्	१२८	२७
मुसली कंदादिचूर्णम्	१३१	५७
बाहुशालगुडः	१३३	६

				पृष्ठ	श्लो.
त्रिफलादिवटकः	१३७	३४
पिप्पलीमोदकः	१३८	३७
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
योगराजगुरुगुलुः	१४०	५६
कैशोरसुरगुलुः	१४२	७०
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५२	३८
कामदेवघृतम्	१५८	२७
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
महातिक्तघृतम्	१६०	४३
वृषाद्यघृतम्	१६५	८५
शतावरीतैलम्	१७२	३१
उशीरासवः	१८२	१३
पिप्पल्यासवः	१८४	२८
लोहासवः	१८५	३४
खदिरारिष्टः	१८९	६०
रोहितारिष्टः	१९१	७३
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोहरसायनम्	२४५	७४
विरिकः	२६७	१

				पृष्ठ	श्लो.
अभयामोदकः	२७१	२६
पित्तरोगे	६७	११६
वासास्वरसः	७४	८
गोक्षुरक्काथः	९३	१०९
विलेपीपानम्	१०१	६८
यवमंडः	१०२	७३
लाजमंडः	„	७६
मधूकपुष्पादिफांटः	१०४	७
निधजकल्कः	१०७	५
त्रिफलाचूर्णम्	११२	१०
सितोपलादिचूर्णम्	१२८	३४
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
वसतकुसुमाकरो रसः	२२७	४२
सर्पिष्पानम्	२५४	११
वमनम्	२६३	१
विरेकः	२६७	१
बृंहणनस्यम्	२९३	३०

	पृष्ठ	श्लो.
शमनसंशमद्भूपः	३०३	९
विद्भंगरोगे	५७	११५
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
मसूरादिघृतम्	१५७	३५
शरीरदुर्गधरोगे	५७	११५
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
लेपी	३२१	१७
पृष्ठरोगे प्रथमननस्यम्	२९२	१८
पूतिदेहरोगे रक्तसावः	३२८	१६
प्रदररोगे	६५	७६
सशूलप्रदरे दाव्यादिकाथः	९४	११२
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
महातिक्तघृतम्	१६०	४३
रक्तप्रदरे	६५	७३
तंडुलीयजटाकल्कः	१०९	२२
शतावरीतैलम्	२७१	३१
निरुह्यस्तिः	२८२	१
प्रमेहरोगे	४७	५८
अमृतास्वसः	७४	७

				पृष्ठ	श्लो.
घाञ्ज्याः स्वरसः	७४	७
वरादिकायः...	९३	११०
न्यप्रोधादिकायः	९४	११३
त्रिफलाचूर्णम्	११२	१०
ज्यूपणचूर्णम्	११२	१२
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
बाहुशालगुहः	१२३	६
सूरणादिवटकः	१२६	२८
त्रिफलादिवटकः	१२७	३४
चंद्रभागुटी	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
त्रिफलादिघृतम्	१५७	३६
शतावर्यादितैलम्	१७२	३१
उशीरासवः	१०२	१३
कुमायासवः	१८३	१८
विडंगारिष्टः	१८७	४७
देवदार्वारिष्टः	१८८	५३

				पृष्ठ	श्लो.
बच्चूल्यरिष्टः	१८९	६६
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
वसंतकुसुमाकरो रसः	२२७	४२
प्रमेहचक्षुरसः	२३५	३
वमनम्	२६३	१
विरेकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
निरुहपस्तिः....	२८२	१
प्रमेहपिट्टिकारोगे	६०	६३
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
मातुलुंगादिलेपः	३०६	१०
रत्नसावः	३२८	१६
प्रवाहिकारोगे	४२	९
मुस्तादिचूर्णम्	११७	४८
मुस्तादिचूर्णम्	११७	४९
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५२	३८
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५३	४५
चांगेरीघृतम्	१५७	२१
मासूरादिपुवम्	१५७	२५

				पृष्ठ	श्लो.
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
त्रिफलागुग्गुलुः	१४४	८२
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
कांचनागुग्गुलुः	१४६	९५
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
पिन्दुघृतम्	१६२	५८
लोहासकः	१८५	३४
विहंगारिष्टः	१८७	४७
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
कनकसुंदरोरसः	२३९	३२
पूर्वस्वेद्यः	२५८	६
विरेकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
भग्नरोगे	६२	७७
न्यमोधादिकाथः	६४	११३
भुजरोगे		
रेचननस्यम्	२९३	१८
धृङ्गणनस्यम्	२९३	

	पृष्ठ	श्लो.
रक्तसावविधिः	३२८	१४
भ्रमरोगे	४६	३२
मधूकपुण्यादिफांटः	१०३	३
मधूकपुष्पादिफांटः... ..	१०४	७
कुष्मांडकावलेहः	१५०	२२
वमनम्	१६३	१
अमयामोदकः	२७१	२६
मदात्ययरोगे	४६	३४
मद्यविकारे सर्जरादिमंत्रः	१०४	१०
मदरोगे	४६	३७
दुष्टकाद्रवोत्थमदे कूष्मांडकस्वस्तः... ..	७५	१९
मधूकपुण्यादिफांटः... ..	१०३	३
मनोविकाररोगे		
अवपीडननस्यम्	२९१	१६
मुखरोगे	६८	१२७
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
शुग्निमेदादितैलम्	१७६	६१
क्षारतैलम्	१७७	७२

				पृष्ठ	श्लो.
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
त्रिफलागुग्गुलुः	१४४	८३
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
कांचनारुग्गुलुः	१४६	९५
कार्माप्तादिभृतम्	१६०	४९
पिन्दुभृतम्	१६२	५८
लोहासारः	१८५	३४
विट्गारिष्टः	१८७	४७
दशमूलारिष्टः	१९१	७३
पनरुमुदरोरुमः	२३९	३२
पूर्वरोचः	२५८	६
शिकः	२६७	१
अथनामोदकः	२७१	३६
भय्ररोगे	६२	७७
न्यधोपाशिकायः	६४	१११
भुजरोगे		
रोगनशकम्	२९३	१८
पुस्तकम्	२९३	

	पृष्ठ	श्लो.
रक्तखावविधिः *	३२८	१४
श्वमरोगे	४६	३२
मधूकपुष्पादिफांटः	१०३	३
मधूकपुष्पादिफांटः	१०४	७
कुष्मांडकावलेहः	१५०	२२
वमनम्	१६३	१
अभयामोदकः	२७१	२६
मदात्ययरोगे	४६	३४
मद्यविकारे खर्जूरादिगन्धः	१०४	१०
मदरोगे	४६	३७
दुष्टकाद्रवोत्थमदे कूष्मांडकस्वरसः ...	७५	१९
मधूकपुष्पादिफांटः	१०३	३
मनोविकाररोगे		
अक्षीघ्ननस्यम्	२९१	१६
मुखरोगे	५८	१२७
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
शरिमेदादितैलम्	१७६	६१
क्षारतैलम्	१७७	७२

				पृष्ठ	श्लो.
विरोकः	२६७	१
तात्वोष्ठपाके वमनम्	२६३	१
मुखपाके गंडूषः	३०३	१३
ओष्ठवक्रपाके दाहे च रक्तसावः	३२८	१७
मुखकाण्ठ्ये प्रलेपः	३०६	१३
मुखत्रणे मधुगंडूषः	३०३	१०
मुखशोषवैरस्ययोगे गंडूषः	”	१२
पूतिमुखे रक्तसावः	३२८	१६
गलरोगे	६०	१३६
अपूपणचूर्णम्	११२	१२
कपित्वादिचूर्णम्	११८	५४
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
यलादिघृतम्	१६४	७३
द्राक्षासवः	१८६	३९
द्राक्षारिष्टः	१९०	६९
अवपीडननस्यम्	२९१	१६

रैचननस्यम्	२९२	१८
गलगण्डरोगे...	६०	१३६
अभयामोदकः	२७१	२६
सर्पपादिलेपः	३१८	९६
वातगलगण्डे निचूलादिलेपः	॥	९७
कफगलगण्डे देवदारुदिलेपः	॥	९८
गलग्रहरोगे	६०	१३६
दाडिमाष्टकचूर्णम्	११८	६०
चित्रकादिविरेचनम्...	१२१	८१
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
गलगुण्डीरोगे वमनम्...	२६३	१
जीह्वारोगे
यवानीखाण्डवचूर्णम्	१२७	२६
त्रिफलामोदकः	१४५	८८
बलादिघृतम्...	१६४	७३
उपजिह्वारोगे नीलिकादितैलम्	१७५	५५
सुप्तजिह्वारोगे सितोपलादिचूर्णम्	१२८	३४
तालुरोगे त्रिफलामोदकः	१४५	८८
दंतरोगे	५८	१२७

	पृष्ठ	श्लो.
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
नारायणतैलम्	१६७	९९
शरिमेदादितैलम्	१७६	६१
बंधनस्यम्	२९३	३०
दंतचाले गंडूपः	३०३	११
दंतपाते पथ्यादिकाथः	९८	४५
दंतरक्तस्रुतिपीडाशोथदाहेषु प्रतिसार- णचूर्णम्	३०४	१८
मूत्ररोगे विरेकः	२६७	१
मूत्रकृच्छ्ररोगे	४९	५७
सदाहमूत्रकृच्छ्रे हरीतक्यादिकाथः ...	९२	१०३
गोक्षुरकाथः	९३	१०९
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
जीरगुडयोगः	१३६	२५
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
च्यवनप्राशाबलेहः	१४९	१०
चांगेरीघृतम्	१५५	२१

			पृष्ठ	श्लो.
कामदेवघृतम्	१५८	२७
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
कुमार्यासवः	१६३	१८
देवदार्वरिष्टः...	१८८	५३
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोहरसायनम्	२४५	७४
अभयामोदकः	२७१	२६
निरुहपस्तिः	२८२	१

मूत्राघातरोगे.... ४८ ५३

वीरतर्वादिक्वाथः	६२	१०४
चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
गोधुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४

मूर्छारोगे ४६ ३१

मधूकगुण्यादिफांटः...	१०३	३
आम्लादिफांटः	१०३	६
मधूकगुण्यादिफांटः...	१०४	७
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
निरुहपस्तिः	२८२	१

मेहूरोगे
राक्षादि	९१	९०
मेहनव्यथायामेरंडादिकायः	९२	९७
मेहनप्रथिरोगे चंद्रप्रभागुटी	१३८	४०
विरेकः	२६७	१
लिंगस्तनवृद्धिकरौ लेपौ	३२०	१२
मेदोरोगे	५०	६५
न्यमोधादिकायः	९४	११३
वित्वादिकायः	,,	११८
त्रिफलाकायः	,,	,,
उष्णशीतान्बु	,,	११९
शाखोटकादिकायः	९६	१२७
वरुणादिगणकायः	,,	१३०
मंजिष्ठादिकायः	९७	३९
उष्णोदकपानम्	१००	६२
ऋषणचूर्णम्...	११२	१२
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
तैलश्रेहपानम्	२५४	१२
-	२६३	१

				पृष्ठ	श्लो.
मधुतेलवस्त्रिः	२८६	३१
यकृद्भोगे
लवणत्रितायादिचूर्णम्	१२३	९७
हिम्वादिचूर्णम्	१२६	१९
रक्तस्त्रावः	३२८	१६
शिशोर्यकृति दाहः	३३१	३७
योनिरोगे	६६	७७
न्यग्रोषादिकाथः	९४	११३
लघुफलघृतम्	१६६	८७
विरेकः	२६७	१
योनीगाडीकरणलेपी	३२०	११०
योनिद्राक्वणेंद्रवाहणिकादिलेपः	३२०	१६
बंध्यायोनिरोगे	६५	७७
राक्षादिकाथः	९१	९०
जीवनीयगणचूर्णम्	११२	१६
पुत्रदं शतावरीतैलम्	१७३	३१
रक्तुरोगे	५८	१२६
हीवेरादिकाथः	८८	६९

	पृष्ठ	श्लो.
उर्ध्वगरक्ते सितोपलादिचूर्णम् ...	१२८	३४
कुटजत्वगायबलेहः... ..	१५३	४५

रक्तक्षयरोगे... .. ५८ १२५

धान्यादिमंडः १०२ ७३

लाक्षाकल्कः १०९ २१

वसाश्लेहपानम् २५४ १३

श्लेहपानम् २५६ २७

रक्तपित्तरोगे ४४ २०

अमृतायाः स्वरसः ७४ ७

वासास्वरसः... .. ७४ ८

शृषपत्रपुटपाकरसः ७७ ३४

गुडूच्यादिकायः ८७ ६१

वासादिकायः ८९ ८०

वासककायः... .. ८९ ८१

त्रिफलादिकायः ९२ १००

यवमंडः १०२ ७५

मधूकपुण्यादिफांटः १०३ ३

यवसक्तुमंथः... .. १०४ ११२

			पृष्ठ	श्लो.
आघ्रादिहिमः	१०५	२
वासाहिमः	„	७
धान्यकादिहिमः	१०६	८
जीवनीयमणः	११२	१६
कूष्माण्डकावलेहः	१५०	२२
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५२	३८
कामदेवघृतम्...	१५८	३७
महातिक्तघृतम्	१६०	४३
शतावरीर्तलम्	१७२	३१
चन्दनादिर्तलम्	१७९	८६
उशीरासवः	१८२	१३
कुमार्यासवः...	१८३	१८
लोकनाथो रसः	२१६	५८
त्रिफलादिगंडूषः	३०३	१३
चंदनादिछेपः	३१३	६४
रक्तघावः	३२८	१७

द्यूतारोगे

कामीसादिघृतम्	१६०	४५
गौराद्यघृतम्...	१६३	७०

	पृष्ठ	श्लो.
वातरोगे	५६	१०५
वीरतवादिक्वाथः	९२	१०४
गोक्षुरक्वाथः...	९३	१०५
कुलित्यादियूपः	१००	५७
तंडुलादियवागूः	१०१	६७
वर्धमानपिप्पलीकल्कः	१०६	३
रसोनस्यकल्कः	१०७	७
जीवनीयगणचूर्णम्	११२	१६
कट्फलादिचूर्णम्	११५	३८
कट्फलादिचूर्णम्	११६	४०
जातिफलादिचूर्णम्	११९	७०
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
अजमोदादिचूर्णम्	१२६	१३
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
च्यवनप्राशायलेहः	१४९	१०
चागेरीघृतम्...	१५७	२१
लाक्षादितैलम्	१६६	९१
नारायणतैलम्	१६७	९९

	पृष्ठ	श्लो.
अनुवासनतैलम्	२६७	४७
निरुह्यस्ति:	२८२	१
पृंहणनस्यम्	२९३	३०
सैहिकगण्डूषः	३०३	८
शिरोचस्ति:	३२२	२७
सर्पाहर्जयेऽनिले रक्तस्रावविधिः ...	३२६	१
वृषणवाते आर्द्रकस्वरसः	७४	१३
उष्णवायौ गोक्षुक्रायः	९३	१०९
मूत्रवाते कूर्प्याण्डकावलेहः	१५१	२९
मूत्रवाते महाबहिरसः... ..	२३६	७
अमंत्वातरोगे बर्यादिलेपः	३१४	७०
अपतंत्रकरोगे	५५	१०५
पङ्कुरसोनकल्कः	१०७	८
रेचननस्यम्	२९२	१८
अपवाहकरोगे	५५	१०५
नस्यम्	२९४	३६
गुंजापिट्टलेपः	३१८	१०१
अंगर्षोडा रोगे	५५	१०५
गात्रार्थे न साद्वर्गरे रक्तस्रावः ...	३२८	१५

				पृष्ठ	शं.
शतावर्यादितैलम्	१७२	३१
नाराचरसः	२२६	३७
इन्धामेदिरसः	२२७	४०
विरेकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
ऊरुग्रहरोगे	५५	१०५
पार्श्वपृष्ठोर्ष्याडायां	रात्र्यादिकायः	९०	८८
पक्करसोनकल्कः	१०७	८
पिण्यन्यादिकल्कः	१०८	१६
त्रिफलावटकः	१३७	३४
विडंगारिष्टः	१८७	४७
कटीग्रहरोगे	५५	१०५
जंघाकटीग्रहे	रात्र्यादिकायः	९०	८८
स्तनसाधकटीमेदूहदवोत्थव्यथोपरि ए-					
रंडमूलादिकायः	९२	९७
सधिकटीपृष्ठगुदाजंघानां	एजि	अजमोदा-			
दिचूर्णम्	१२६	१३
त्रिकापृष्ठग्रहे	लाक्षादितैलम्	१६६	९१
कंठरोगे	५५	१०५

हस्तशिरोमन्याशिराकंपे वारुण्या-

दितैलम्	१६९	९
कादर्यरोगे	५५	१०५
कुटजत्वगाद्यवलेहः	१५२	३८
कामदेवघृतम्	१५८	३७
पिण्णल्यासवः	१८४	२८
दशमूलारिष्टः	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
मृगांकपोटलीरसः	२१९	८५
कोष्ठवायुरोगे बीजपूररसः	७४	१४
गृध्रसीरोगे	५५	१०५
दशमूलंशतः	९०	८६
शेफालीपत्रशतः	११	११
राम्नादिकाथः	९१	९०
महानिम्बजटाकल्कः	१०७	६
पक्करसोनकल्कः	१०७	८
अजमोदादिचूर्णम्	१२६	१३
नारायणतैलम्	१६७	९९
शतावर्यादितैलम्	१७२	३१

	पृष्ठ	श्लो.
गुंजापिष्टलेपः	३१८	१०१
तृणीरोगे अजमोदादिचूर्णम्	१२६	१३
दंडापतानकरोगे शतावर्यादितैलम् ...	१७२	३१
निद्रानाशरोगे लोकनाथरसः ...	२१६	५८
पक्षघातरोगे	५५	१०५
मंजिष्ठादिक्वाथः	२९७	३९
माषादिनस्यम्	२९४	३६
प्रतृणीरोगे अजमोदादिचूर्णम् ...	१२६	१३
प्रत्यष्टीलारोगे विडंगारिष्टः ...	१८७	४७
प्रसुप्तिरोगे	५५	१०५
मंजिष्ठादिक्वाथः	९७	३९
सर्वेधरो रसः	२३४	९३
स्वर्णक्षीरीरसः	२३५	२००
चक्षुचिद्रुकरोगे कृष्णादिचूर्णम् ...	१२३	९५
मन्यास्तम्बरोगे	५५	१०५
मन्यापृष्ठग्रहे बलादिघृतम्	१६४	७३
रैचननस्यम्	२९२	१८
पृहेणनस्यम्	२९३	३०

	पृष्ठ	पं.
नागम्	२९४	३६
विद्रुमहरोगे	५५	१०५
दृश्यादिजायः	९३	१०३
लज्जितकर्मणम्	११२	२१
लज्जितविनादिगुणम्	१२३	९७
यवार्वागाद्यागुणम्	१२७	३६
भार्वागलज्जितगुणम्	१२९	३८
शंशरनागुदी	१३८	४०
नागनागः	२२६	३७
इन्द्राभेदितम्	२२७	४०
विश्व्याचीरोगे	५५	१०५
भ्रजमोदादिगुणम्	१२६	१३
गुणापिष्टेयः	३१८	१०१
मात्रस्फुरणरोगे लक्ष्मादित्तम्	१६६	९१
हनुस्तंभरोगे	५५	१०५
विट्पाण्डिः	१८७	४७
रेचनस्यम्	२९२	१८
विविधघातरोगे राश्रादिजायः	९१	९०
सर्पीडुर्जयेऽनिले रक्तसावनिधिः	३२६	१

				पृष्ठ	श्लो.
वातरक्तरोगे.....	५५	१०३
अमृतादिकाथः	९७	३५
सदाहे पटोलादिकाथः	,,	३६
मंजिष्ठादिकाथः	,,	३८
वर्धमानपिण्णली	१०६	३९
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
त्रिदोषवातरक्ते कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	१४४	८४
च्यवनप्राशाबलेहः	१४९	१०
कामदेवघृतम्	१५८	२७
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
अमृताघृतम्	१६०	४२
महातिक्तघृतम्	,,	४३
कामीसादिघृतम्	,,	४९
सदाहे शतावरितैलम्	१७२	३१
पिण्डतैलम्	१७४	४४
लोकनाथो रसः	२१६	५८
कुष्ठकुठारो रसः	२३२	७९
लीहरसायनम्	२४५	७४

	पृष्ठ	श्लो.
त्रिकेकः	२६७	१
निरुद्धप्रसृतिः... ..	२८२	१
पित्तवातरक्ते मांस्यादिलेपः...	३१३	६०
रक्तस्रावविधिः	३२६	१
विद्रधिरोगे	५१	७०
विडंगारिष्टः... ..	१८७	४७
त्रिकेकः	२६७	१
रक्तस्रावः	३२८	१६
मध्यविद्रधिरोगे	५१	७०
शिमुक्तायः	९६	१२८
वरुणादिगणकायः	,,	१२९
अभ्यन्तरविद्रधी वरुणादिगणकायः...	,,	१३०
वातविद्रधौ शिम्बादिलेपः	३१७	९३
पित्तविद्रधौ लाजादिलेपः	३१७	९४
कफविद्रधाविष्टकादिलेपः	३१७	९५
आगन्तुकरक्तविद्रधी रक्तचंदना- दिलेपः	३१८	९६
विपरोगे	६८	९६

			पृष्ठ	श्लो.
न्यमोधादिक्तायः	९४	११३
अंकोलमूलकल्कः	१०९	२३
चातुर्जातचूर्णम्	११२	१५
विरेचनतारायणचूर्णम्	१२१	८१
गौराद्यधृतम्	१६३	५०
शतावर्यादितैलम्	१७२	३१
सुवर्णभस्म	१९४	५
कनकसुंदररसः	२३९	३२
सपिप्पानम्	२५४	११
वमनम्	२६३	१
गरव्यासै विरेकः	२६७	१
दुग्धस्य सापिषो वा गेहूषः	३०३	११
दशांगलेपः	३०५	४
विषम्लेपौ	३०६	७
विषदुष्टशोणिते रक्तस्रावविधिः	३२८	१४
द्विविधविषरोगे	६८	९५
बंध्याकर्कोटिकामूलकल्कः	१०९	२३
पाटलाया जटाकल्कः	॥	॥
विल्वजटाकल्कः	॥	॥

	पृष्ठ	श्लो.
चित्रकारिविरेचनम्...	१२१	८१
त्रिफलादिघृतम् ...	१५९	३६
कीटविपरोगे लांगल्यादिलेपः	३०६	८
मूषकविषे योगराजगुग्गुलुः...	१४०	२६
सर्पविषे ...	६८	९६
संजीवनीगुटिका ...	१३५	१८
लघुशूचिकाभरणरसः	२२४	२०
अजनम् ...	३५०	१२१
विपूचिकारोगे	४३	११
मरिचादिचूर्णम् ...	१२०	७५
विहंगादिगुटिका ...	१३५	१८
अजीर्णकंटकरसः ...	२३८	२३
विरेकः ...	२६७	१
पाष्णिदाहकर्म ...	३३१	३६
विसर्परोगे	६६	१००
त्रिफलादिघृतम् ...	१५९	३६
महातक्तघृतम् ...	१६०	४३
कासीसादिघृतम् ...	„	४९

				पृष्ठ	श्लो.
गौरादिघृतम्	१५०	७०
शृणार्थघृतम्	१६५	८५
कनकसुन्दरो रसः	२३९	३२
वमनम्	२६३	१
दशांगलेपः	३०५	४
रक्तस्त्रावः	३२८	१६
चातविसर्पे राघ्नादिलेपः	३१२	५७
पित्तविसर्पे मृणालादिलेपः	३१३	५८
कफविसर्पे त्रिफलादिलेपः	„	५९
विसंज्ञरोगे		
प्रथमननस्यम्	२९२	१७
रेचननस्यम्	„	२०
घ्नणरोगे	६१	७१
गांगेरुकीमूलरसः	७५	२०
न्यग्रोधोदिकाथः	९४	११३
अश्वत्थादिशृतः	९९	४८
घ्नणशोधनरोपणो त्रिबदलकल्कः	१०७	५
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०

				पृष्ठ	श्लो.
कांचनारगुगुलुः	१४६	९५
नाडीदुष्टव्रणेषु कासीसादिघृतम्	१६०	४९
जान्यादिघृतम्	१६१	५६
गीराद्यघृतम्...	१६३	५७
त्रिफलादितैलम्	१७४	५१
जात्यादितैलम्	१७७	६६
द्राक्षासवः	१८६	३९
सर्पिष्पानम्	२५४	११
विरेकः	२६७	१
अभयामोदकः	२७१	२६
धूमपानम्	३०१	२१
दुष्टव्रणे दशांगलेपः	३०५	४
शोधगंभीरव्रणेषु रात्री प्रलेपः	३१५	७६
व्रणेषु लेपक्रमः	„	७७
व्रणस्य घातशोथे प्रलेपः	„	७९
व्रणस्य पित्तशोथे प्रलेपः	३१६	८०
व्रणस्य कफशोथे प्रलेपः	„	८१
व्रणस्याऽऽगंतुकशोथरक्तशोथयोः					
प्रलेपः	„	८२

	पृष्ठ	श्लो.
घणपक्तये शणादिलेपः	२४	८४
घणदारणप्रलेपाः	३१६	८५
घणशोधनप्रलेपः	३१७	८८
घणशोधनरोपणप्रलेपः	३१७	८९
घणकृमिहरलेपाः	३१७	९०
दुष्टघणशोधनरोपणार्थं लेपः	३१७	९१
शिरोरोगे	५१	४९
• त्रिफलामोदकः	१४५	८८
बलादिघृतम्	१६४	७३
द्राक्षास्रवः	१८६	३९
त्रिकेकः	२६७	१
रेचननस्यम्	२५२	१८
बृंहणनस्यम्	२५३	३०
चंदनादिलेपः	३१३	६४
वर्यादिलेपः	३१४	७०
रक्तस्रावः	३२८	१७
अकालपलितरोगे	६१	७९
निवर्षीजतैलम्	१७५	५२
नीलिकादितैलम्	३१७	५५

	पृष्ठ	श्लो.
भृगराजतैलम्	१७६	५९
जरापलितरोगेऽध्रकमस्म	२०२	६४
लोहरसायनम्	२४५	७४
अभयामोदकः	२७१	२६
घृहणनस्यम्... ..	२९३	३०
वलीपलितघ्नं प्रतिमर्शनस्यम् नस्यम्	२९५	४५
पलितहरलेपाः	३०८	२७
अर्धशिरोरोगे पथ्यादिक्वाथः	९८	४५
अर्धाचंभेदकरोगे घृहणनस्यम् सारिवादिलेपः	२९३	३०
कफशिरोरोगे प्रलेपः	२१४	६९
शिरःकंपादिरोगे शिगेवस्तिः	३२२	२७
शिरोग्रहरोगे नारायणतैलम्	१६७	९९
दारुणरोगे	६१	४९
नीलिकादितैलम्	१७५	५५
प्रियालादिप्रलेपः	३०७	१८
खाससर्षपादिप्रलेपः	३१४	१९
पित्तशिरोरोगे धान्यादिलेपः... ..	३१४	६५

			पृष्ठ	श्लो.
घातशिरोरोगे प्रलेपौ	३१३	६३
शंखकरोगे कर्पादिलेपः	३१४	७०
सूर्यावर्तरोगे...	६१	४९
बृंहणनस्यम्	२९३	३०
सारिवादिलेपः	३१४	६९
शिरःस्फोटारोगे काशीसादिघृतम्	१६०	४९
शर्कराश्मरीरोगे	४९	१९
वीरतर्वादिक्वाथः	९२	१०४
एलादिक्वाथः	९३	१०७
दशमूलाष्टिः	१९१	७७
शुक्ररोगे	६६	७२
राम्नादिक्वाथः	९१	९०
चन्द्रप्रभागुटी	१३८	४०
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
गोक्षुमादिगुग्गुलुः	१४४	८४
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
क्षीणरेतसि बलादिनैलम्	१६९	११
कुमार्यासिकः	१८३	१८

			पृष्ठ	श्लो.
शुष्कशुके वसापानम्	२५४	१३
क्षीणरेतसि स्नेहपानम्	२५६	२७
शूकरोगे कासीसादिघृतम्	१६०	४९
शूलरोगे.....	४७	४३
निदिग्धिकादिकाथः....	८५	४८
पुनर्नवादिकाथः	८९	७८
दशमूलकाथः	९२	१०२
कट्फलादिचूर्णम्	११५	३८
कट्फलादिचूर्णम्	११६	४०
पंचसप्तचूर्णम्	१२२	९३
तुंबर्वादिचूर्णम्	१२४	५
यथानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
चद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
कांकायनगुटिका	१३९	५०
विन्दुघृतम्	१६३	५८
दशमूलारिष्टः	१६९	७७
लोकनाथो रसः	२१६	५८
नाराचरसः...	२२६	३७

				पृष्ठ	श्लो.
सूर्यावर्तो रसः	२३०	६१
शूलगजकेसरीरसः	२३७	१७
त्रिकैः	२६७	१
निरुहवस्तिः...	२८२	१
अंगशूले शतावरीतैलम्	१७२	३१
आमशूले	४७	४३
धान्यादिकाथः	८७	६४
हीवेरादिकाथः	८८	६९
दुग्धपाकविधिः	१००	६३
उदरशूले	४७	४३
मदनफलादिलेपः	३१७	९२
कटीशूले	४७	४३
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
लवणत्रितयादिचूर्णम्	१२३	९७
चंद्रप्रभागुटी...	१३८	४०
त्रिफलादिघृतम्	१५९	३६
कफशूले एरंडमूलकाथः	९२	१०१
कर्णशूले	४७	४३
पथ्यादिकाथः	९८	४५

			पृष्ठ	श्लो.
द्विगन्धादितैलम्	१७७	१७०
प्रयोगाः पंच	३२३	१३२
दीपिकादितैलम्	३२४	३९
स्योनाकतैलम्	"	४१
शुद्धशूले	४७	४३
द्विगन्धादिचूर्णम्	१२६	१९
जानुशूले	४७	४३
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
त्रिकशूले सुदर्शनचूर्णम्	"	२६
नाभिशूले योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
नेत्रशूले लौघादिसेकः	३३४	११
पक्तिशूले कुमारासिकः	१८३	१८
त्रिनेत्रो रसः	२३७	१४
पार्श्वशूले	४७	४३
पीजगूररसः	७४	१४
एरंडमूलकायः	९२	१०१
पंचमूलीक्षीरपाकः	१०१	६४
सुदर्शनचूर्णम्	११८	२६
सितोपलादिचूर्णम्	१२८	३४

				पृष्ठ	श्लो.
कामदेवघृतम्	१५८	२७
नारायणतैलम्	१६७	९९
पित्तशूले	४७	४३
शतावरीरसः	७५	१५
त्रिफलादिक्वाथः	९२	१००
कृष्णादिचूर्णम्	१२३	९५
पृष्ठशूले	४७	४३
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
चस्तिशूले	४०	४३
षीजपूररसः	७४	१४
हिग्वादिचूर्णम्	१२६	१९
योनिशूलरोगे हिग्वादिचूर्णम्	„	„
फलघृतम्	१६६	८७
शतावरीतैलम्	१७२	३१
रक्तशूले	४७	४३
वत्सकादिः शृतः	८७	६६
चातशूले नागरादिक्वाथः	९२	९९
शिरःशूले	४७	४३
वह्नादिगणक्वाथः	९६	१३०

				पृष्ठ	श्लो.
पेय्यादिकाथः	६८	४५
शतावरीतिलम्	१०३	३१
रैचननसम्	२५१	१४
हृदयशूले	४७	४३
बीजपूरोसः	७४	१४
हरिणसृंगपुटपाकः	७८	४२
प्लेडमूलकाथः	९२	१०१
हिमरादिगूर्णम्	१२६	१६
शोथरोगे	६०	६६
सर्षाङ्गसोथे पुनर्नवादिक्वाथः	८९	७८
पुनर्नवादिक्वाथः	९५	१२०
अश्रुत्यादिभ्रमः	९९	५१
शिशुलानूर्णम्	११३	१०
दणुवादिगूर्णम्	१२३	९०
अजमोदादिगूर्णम्	१२६	१२
भास्करन्दकषगूर्णम्	१२६	३८
मुमूर्त्तिकंशादिगूर्णम्	१२१	५७
साक्षादिपट्टकः	१२६	२८
शिशुलापट्टकः	१३७	२४

	पृष्ठ	श्लो.
योगराजगुग्गुलुः	१४०	५६
कैशोरगुग्गुलुः	१४२	७०
त्रिफलागुग्गुलुः	१४४	८२
कुटजत्वगाथवलेहः... ..	१५२	३८
कासीसादिघृतम्	१६०	४९
विन्दुघृतम्	१६२	५८
उशीरसवः	१८२	१२
लोहासवः	१८५	८४
रोहितारिष्टः	१९१	७३
विरेकः	२६७	१
रेचनस्यम्	२९१	१४
दोषम्लेषः	३०५	३
दशांगलेपः	४
रक्तप्लावविधिः	३२६	१
पाणिपादोदरमुखशोथे पुनर्नवादिक्वाथः	९५	१२२
वातकफकृतशृणशोथे फलत्रिकक्वाथः	..	१२४
शोषरोगे	४४	२३
जीवनीपगणचूर्णम्	११२	१६
अष्टवर्गचूर्णम्	११३	२०

	पृष्ठ	श्लो.
कृष्णांङ्काऽवल्लेहः	१५०	२२
मुखशोषे	४४	२३
आमलादिगुटी	१३५	१७
बृंहणतस्यम्	२९३	३०
प्रतिमर्शनस्यम्	२९५	४५
ध्यचायशोषे च्यवनप्राशावल्लेहः ...	१४६	१०
व्यायामकर्षिताय वसापानम् ...	२५४	१३
श्लीषदरोगे.... ..	५१	७०
राधादिक्रायः... ..	९१	९०
शाल्वोटकादिक्रायः... ..	९६	१२७
मंजिष्ठादिक्रायः	९७	३९
सूरणादिवट्यकः	१३६	३८
वमनम्	२६३	१
धत्तुरादिलेपः	२१९	३
रक्तसात्रविधिः	३२८	२४
श्वासरोगे	४५	२४
भार्द्रकस्वसः	७४	१३
विभीतरुत्वकूपुटपाकः	७८	३६

	पृष्ठ	श्लो.
द्राक्षारिष्टः १...	१९०	६९
दशमूलारिष्टः...	१९१	७७
लोकनाथरसः	२१६	५८
मृगांकपोटलीरसः	२१९	८५
हेमगर्भपोटलीरसः	२२१	९६
द्वितीयहेमगर्भपोटलीरसः	२२२	६
लोहरसायनम्	२४५	७४
वमनम्	२६३	१
तमकरोगे लवंगादिचूर्णम्	११९	६६
सूतिकारोगे	६६	८४
सूतिकायाः शूलकासज्वरश्वासमूर्च्छाकंप- शिरोऽतिजिह्वेवदार्वादिक्वाथः	४९	८५
बलादितैलम्...	१६९	११
स्तनरोगे	६६	८२
रक्तघ्नानविधिः	३२८	२५
स्तन्यरोगे	६६	८३
वमनम्	२६३	१
स्तन्यनाशे जीवनीयगणचूर्णम्	११२	१६

	पृष्ठ	श्लो.
स्वरभंगरोगे	४५	२९
विभीतकत्वचः पुट्टपाकः ...	७८	३६
वासादिकाथः ...	९८	४८
कटुकलादिचूर्णम् ...	११५	३८
दाडिम्यादिचूर्णम् ...	११८	५८
व्योषादिगुटिका ...	१३६	२२
स्वरक्षीणतायां च्यवनप्राशाबलेहः ...	१४९	१०
कामदेवघृतम् ...	१५८	२७
रेचननस्यम् ...	२२१	१४
हलीमकरोगे	४४	२०
हृषुपाद्यचूर्णम् ...	१२२	९०
चंद्रप्रभागुटी... ..	१३८	४०
कामदेवघृतम् ...	१५८	२७
हिक्कारोगे	४५	२५
रेणुकादिकाथः ...	९०	८४
लवङ्गादिचूर्णम् ...	११९	६५
लवणत्रितयादिचूर्णम् ...	१२३	९७
हिंवादिचूर्णम् ...	१२६	१९

	पृष्ठ	श्लो.
सूरणादिवटकः	१३६	२८
षण्डनार्याचवलेहः	१४८	५
अगस्त्यहरीतकी	१५१	३०
लोकनाथो रसः	२१६	५८
हृद्रोगे	४८	६०
एरंडादिक्वाथः	९२	९७
दशमूलघृतः	„	१०२
सुदर्शनचूर्णम्	११४	२६
लवंगादिचूर्णम्	११९	६५
मरिचादिचूर्णम्	१२०	७५
चित्रकादिविरेचनम्	१२१	८१
लवणवितयादिचूर्णम्	१२३	९७
शुंठ्यादिचूर्णम्	१२६	१८
यवानीखांडवचूर्णम्	१२७	२६
भास्करलवणचूर्णम्	१२९	३८
मुसलीकंदादिचूर्णम्	१३१	५७
कांसायनगुटिका	१३९	५०
च्यवनप्राशावलेहः	१४९	१०
महातिक्तपृतम्	१६०	४३

				पृष्ठ	श्लो.
लोहासवः	१८५	३४
खदिरारिष्टः	१८९	६०
रोहितारिष्टः	१९१	७३
वमनम्	२६३	१
विरेकः	२६७	१
निरुहवस्तिः	२८२	१

हृत्सासुरोगे

गुडूच्यादिगणकायः	८०	८
वमनम्	२६३	१

इति श्रीशार्ङ्गधरानुक्रमणिका समाप्ता.

अथ
शार्ङ्गधरसंहिता ।

——
पूर्वखण्डः ।

श्रीगणेशाय नमः । आदिवैद्याय नमः ।

अथ शार्ङ्गधरसंहिता ।

तत्र पूर्वखण्डे प्रथमोऽध्यायः

मङ्गलाचरणम्

श्रियं स दद्याद्भवतां पुरारि-
र्यदङ्गतेजःप्रसरे भवानी ।
विराजते निर्मलचन्द्रिकायां
महौपधीव ज्वलिता हिमाद्रौ ॥ १ ॥

समूर्ल ग्रन्थप्रयोजनम्

प्रसिद्धयोगा मुनिभिः प्रयुक्ता-
श्रिकित्सकैर्ये बहुशोऽनुभूताः ।
विधीयते शार्ङ्गधरेण तेषां
सुसंग्रहः सज्जनरञ्जनाय ॥ २ ॥

रोगानिश्चयपुंवाका चिकित्सा

हेत्वादिरूपाकृतिसात्म्यजाति-
भेदैः समीक्ष्यात्तुरसर्वरोगान् ।
चिकित्सितं कर्षणवृंहणाल्यं
कुर्वीत वैद्यो विधिवत्सुयोगैः ॥ ३ ॥

ओषधिप्रभावः

दिव्यौषधीनां बहवः प्रभेदा
वृन्दारकाणामिव विस्फुरन्ति ।
ज्ञातेति संदेहमपास्य धीरैः
संभावनीया विविधप्रभावाः ॥ ४ ॥

अन्यप्रयोजनम्

स्वाभाविकागन्तुककायिकान्तरा
रोगा भवेयुः किल कर्मदोषजाः ।
तच्छेदनार्थं दुरितापहारिणः
श्रेयोमयान्योगवरान्नियोजयेत् ॥ ५ ॥

प्रयोगानागमासिद्धान्प्रत्यक्षादनुमानतः ।

सर्वलोकहितार्थाय वक्ष्याम्यनतिविस्तरात् ॥६॥

खण्डाध्यायानुक्रमः

प्रथमं परिभाषा स्याद्भैषज्याख्यानकं तथा ।
नाडीपरीक्षादिविधिस्ततो दीपनपाचनम् ॥७॥

ततः कलादिकाख्यानमाहारादिगतिस्तथा ।
रोगाणां गणना चैव पूर्वखण्डोऽयमीरितः ॥८॥

स्वरसः कायफाण्डौ च हिमः कल्कश्च चूर्णकम् ।
तथैव गुटिकालेहौ स्नेहः सन्धानमेव च ॥९॥

धातुशुद्धी रसाश्चैव खण्डोऽयं मध्यमः स्मृतः ।
स्नेहपानं स्वेदविधिर्वमनं च विरेचनम् ॥१०॥

ततस्तु स्नेहवस्तिः स्यात्ततश्चापि निरूहणम् ।
ततश्चाप्युत्तरो वस्तिस्ततो नस्यविधिर्मतः ॥११॥

धूमपानविधिश्चैव गण्डूपादिविधिस्तथा ।
लेपादीनां विधिः ख्यातस्तथा शोणितविस्तृतिः

नेत्रकर्मप्रकारश्च खण्डः स्यादुत्तरस्त्वयम् ।

अष्टमानं च स ज्ञेयः कुडवाभ्यां च मानिका २६
शरावोऽष्टपलं तद्वज्ज्ञेयमत्र विचक्षणैः ।

शरावाभ्यां भवेत्प्रस्थश्चतुष्पस्थैस्तथाढकम् २७
भाजनं कांस्यपात्रं च चतुःपष्टिपलं च तत्

चतुर्भिराढकैर्द्रोणः कलशो नल्वणोन्मनौ ॥२८
उन्मानश्च घटो राशिर्द्रोणपर्यायसंज्ञकः ।

द्रोणाभ्यां शूर्पकुम्भौ च चतुःपष्टिशरावकाः २९
शूर्पाभ्यां च भवेद्द्रोणी बहो गोणी च सा स्मृता ।

द्रोणीचतुष्टयं खारी कथिता सूक्ष्मबुद्धिभिः ३०
चतुःसहस्रपलिका पण्णवत्यधिका च सा ।

पलानां द्विसहस्रं च भार एकः प्रकीर्तितः ॥३१॥
तुला पलशतं ज्ञेया सर्वत्रैवप निश्चयः ।

मापटङ्गाक्षविल्वानि कुडवः प्रस्थमाढकम् ३२
राशिर्गोणी खारिकेति यथोत्तरचतुर्गुणाः ।

गुञ्जादिमानमारभ्य यावत्स्यात्कुडवस्थितिः ॥
 द्रवार्द्रशुष्कद्रव्याणां तावन्मानं समं मतम् ।
 प्रस्थादिमानमारभ्य द्विगुणं तद्द्रवार्द्रयोः ॥३४॥
 मानं तथा तुलायास्तु द्विगुणं न क्वचित्स्मृतम् ।
 मृद्वक्ष्वेषुलोहादेर्भाण्डं यच्चतुरङ्गुलम् ॥ ३५ ॥
 विस्तीर्णं च तथोच्चं च तन्मानं कुडवं वदेत् ।

योगपरिभाषा

यदौषधं तु प्रथमं यस्य योगस्य कथ्यते ॥३६॥
 तन्नाम्नैव स योगो हि कथ्यतेऽत्र विनिश्चयः ।
 कालिङ्गं मागधं चैव द्विविधं मानमुच्यते ॥३७॥
 कालिङ्गान्मागधं श्रेष्ठं मानं मानविदो विदुः ।

मात्रापरिभाषा

स्थितिर्नास्त्येव मात्रायाः कालमग्निं वयोवलम् ॥
 प्रकृतिं दोषदेशौ च दृष्ट्वा मालां प्रकल्पयेत् ।

कालिङ्गपरिभाषा

यतो मन्दाग्नेयो ह्रस्वा हीनसत्त्वा नराः कलौ ३९

व्याधेरयुक्तं यद्द्रव्यं गणोक्तमपि तत्त्यजेत् ।
 अनुक्तमपि यद्युक्तं योजयेत्तत्र तद्द्रुधः ॥६४॥
 आग्नेया विन्ध्यशैलाद्याः सौम्यो हिमगिरिर्मतः ।
 अतस्तदौषधानि स्युरनुरूपाणि हेतुभिः ॥६५॥
 अन्येष्वपि प्ररोहन्ति वनेषूपवनेषु च ।
 गृहीयात्तानि सुमनाः शुचिः प्रातः सुवासरे ॥
 आदित्यसंमुखो मौनी नमस्कृत्य शिवं हृदि ।
 साधारणधराद्रव्यं गृहीयादुत्तराश्रितम् ॥६७॥
 बल्मीककुत्सितानूपश्मशानोपरमार्गजाः ।
 जन्तुबहिहिमव्यासा नौपध्यः कार्यसिद्धिदाः ॥
 शरघखिलकार्यार्थं ग्राह्यं सरसमौषधम् ।
 विरेकवमनार्थं च वसन्तान्ते समाहरेत् ॥ ६९ ॥
 अतिस्थूलजटा याः स्युस्तासां ग्राह्यास्त्वचो बुधैः
 गृहीयात्सूक्ष्ममूलानि सकलान्यपि बुद्धिमान् ॥

तालीसादेश्च पत्राणि फलं स्यान्निफलादितः ६१
धातक्यादेश्च पुष्पाणि सुह्लादेः क्षीरमाहरेत् ।

इति श्रीशाङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे

परिभाषा नाम प्रथमोऽध्यायः ।

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

तर्त्रापथग्रहणकालाः

भैषज्यमभ्यवहरेत्प्रभाते प्रायशो बुधः ।

कपायांश्च विशेषेण तत्र भेदस्तु दर्शितः ॥१॥

ज्ञेयः पञ्चविधः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम् ।

किञ्चित्सूर्योदये जाते तथा दिवसभोजने ॥२॥

सायन्तने भोजने च मुहुश्चापि तथा निशि ।

प्रायः पित्तकफोद्रेके विरेकवमनार्थयोः ॥ ३ ॥

लेखनार्थं च भैषज्यं प्रभाते तत्समाहरेत् ।

एवं स्यात्प्रथमः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम् ४

भैषज्यं विगुणेऽपाने भोजनाग्रे प्रशस्यते ।

अरुचौ चित्रभोज्यैश्च मिश्रं रुचिरमाहरेत् ॥५॥

समानवाते विगुणे मन्देऽश्रावग्निदीपनम् ।

दद्याद्भोजनमध्ये च भैषज्यं कुशलो भिषक् ॥६॥

व्यानकोपे च भैषज्यं भोजनान्ते समाहरेत् ।

हिकाक्षेपककम्पेषु पूर्वमन्ते च भोजनात् ॥७॥

एवं द्वितीयकालश्च प्रोक्तो भैषज्यकर्मणि ।

उदाने कुपिते वाते स्वरभङ्गादिकारिणि ॥८॥

श्रासे श्रासान्तरे देयं भैषज्यं सांध्यभोजने

प्राणे प्रदुष्टे सांध्यस्य भुक्तस्यान्ते च दीयते ९

औषधं प्रायशो धीरैः कालोऽयं स्यात्तृतीयकः ।

मुहुर्मुहुश्च तृर्द्धिदिहिकाश्वासगरेषु च ॥१०॥

सान्नं च भेषजं दद्यादिति कालश्चतुर्थकः ।

ऊर्ध्वजत्रुविकारेषु लेखने बृंहणे तथा ॥ ११ ॥

पाचनं शमनं देयमन्नं भेषजं निश्चि ।

इति पक्षमकालश्च प्रोक्तो भैषज्यकर्मणि ॥१२॥

रसाः

द्रव्ये रसो गुणो वीर्यं विपाकः शक्तिरेव च ।
 संवेदनक्रमादेताः पञ्चावस्थाः प्रकीर्तिताः ॥ १३
 मधुरोऽम्लः पटुश्चैव कटुतिक्तकषायकाः ।
 इत्येते षड्रसाः ख्याता नानाद्रव्यसमाश्रिताः १४
 धराम्बुक्ष्मानलजलज्वलनाकाशमारुतैः ।
 वाय्वग्निक्ष्मानिलैर्भूतद्वयै रसभवः क्रमात् ॥ १५ ॥

गुणाः

गुरुः क्षिग्धश्च तीक्ष्णश्च रुक्षो लघुरिति क्रमात् ।
 धराम्बुवह्निपवनव्योम्नां प्रायो गुणाः स्मृताः ॥
 एष्वेवान्तर्भवन्त्यन्ये गुणेषु गुणसंचयाः ।

वीर्यम्

वीर्यमुष्णं तथा शीतं प्रायशो द्रव्यसंश्रयम् ॥ १७
 तत्सर्वमग्निपोमीयं दृश्यते भुवनत्रये ।
 अत्रैवान्तर्भवन्ति वीर्याण्यन्यानि यान्यपि ॥

विपाकः

त्रिधा विपाको द्रव्यस्य स्वाद्वम्लकटुकात्मकः ।
 मिष्टः पटुश्च मधुरमम्लोऽम्लं पच्यते रसः १९
 कपायकटुतिक्तानां पाकः स्यात्प्रायशः कटुः ।
 मधुराज्जायते श्लेष्मा पित्तमम्लाच्च जायते २०
 कटुकाज्जायते वायुः कर्माणीति विपाकतः ।

प्रभावः

प्रभावस्तु यथा धात्री लकुचस्य रसादिभिः २१
 समापि कुरुते दोषत्रितयस्य विनाशनम् ।
 क्वचित्तु केवलं द्रव्यं कर्म कुर्यात्प्रभावतः ॥२२॥
 ज्वरं हन्ति शिरोवद्धा सहदेवी जटा यथा ।
 क्वचिद्रसो गुणो वीर्यं विपाकः शक्तिरेव च २३
 कर्म स्वं स्वं प्रकुर्वन्ति द्रव्यमाश्रित्य ये स्थिताः ।

ऋतुभेदेन वातादीनां सचयापचयोपशमादयः

चयकोपशमा यस्मिन्दोषाणां संभवन्ति हि २४
 ऋतुपदकं तदाख्यातं रवे राशिषु संक्रमात् ।

ग्रीष्मे मेघवृषौ मोक्तौ प्रावृद्धमिथुनकर्कयोः २५ ।
 सिंहकन्ये स्मृता वर्षास्तुलावृश्चिकयोः शरत् ।
 धनुर्ग्राहौ च हेमन्तो वसन्तः कुम्भमीनयोः २६ ।
 ग्रीष्मे संचीयते वायुः प्रावृद्काले प्रकुप्यति ।
 वर्षासु चीयते पित्तं शरत्काले प्रकुप्यति ॥२७॥
 हेमन्ते चीयते श्लेष्मा वसन्ते च प्रकुप्यति ।
 प्रायेण प्रशमं याति स्वयमेव समीरणः ॥२८॥
 शरत्काले वसन्ते च पित्तं प्रावृद्धऋतौ कफः ।
 कार्तिकस्य दिनान्यष्टावष्टावाग्रहणस्य च ॥२९॥
 यमदंष्ट्रा समाख्याता स्वल्पभुक्तो हि जीवति ।
 दोषाणां भोजनादिना चयकोपापचयाः
 चयकोपशमा दोषा विहाराहारसेवनैः ॥३०॥
 समानैर्यान्त्यकालेऽपि विपरीतैर्विपर्ययम् ।
 लघुरुक्षमिताहारादतिशीताच्छ्रमात्तथा ॥३१॥
 प्रदोषे कामशोकाभ्यां भीचिन्तारात्रिजागरैः ।

अभिघातादपांगाहाज्जीर्णेऽन्ने धातुसंक्षयात् ॥
 वायुः प्रकोपं यात्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्यति ।
 विदाहिकटुकाम्लोष्णभोज्यैरत्युष्णसेवनात् ३३
 मध्याह्ने क्षुत्तृपारोधाज्जीर्यत्यन्नेऽर्धरात्रके ।
 पित्तं प्रकोपं यात्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्यति ३४
 मधुरस्निग्धशीतादिभोज्यैर्दिवसनिद्रया ।
 मन्देऽग्नौ च प्रभाते च भुक्तमात्रे तथा श्रमात् ३५
 श्लेष्मा प्रकोपं यात्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्यति ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे
 भैषज्याख्यानकं नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

तत्र नाडीपरीक्षा

करस्याङ्गुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिणी ।
 तच्चेष्टा सुखं दुःखं ज्ञेयं कायस्य पण्डितैः ॥ १ ॥

नाडी धत्ते मरुत्कोपे जलौकासर्पयोगतिम् ।
कलिङ्गकाकमण्डूकगतिं पित्तस्य कोपतः ॥२॥
हंसपारावतगतिं धत्ते श्लेष्मकोपतः ।
लावतिचिरवर्तीनां गमनं संनिपाततः ॥ ३ ॥
कदाचिन्मन्दगमना कदाचिद्वेगवाहिनी ।
द्विदोषकोपतो ज्ञेया हन्ति च स्थानविच्युता ४
स्थित्वा स्थित्वा चलति या सा स्मृता प्राण-
नाशिनी ।
अतिक्षीणा च शीता च जीवितं हन्त्यसंशयम् ५
ज्वरकोपे तु धमनी सोष्णा वेगवती भवेत् ।
कामक्रोधाद्वेगवहा क्षीणा चिन्ताभयप्लुता ॥६॥
मन्दाग्नेः क्षीणधातोश्च नाडी मन्दतरा भवेत् ।
असृक्पूर्णा भवेत्कोष्णा गुर्वा सामा गरीयसी ७
लघ्वी वहति दीप्ताग्नेस्तथा वेगवती मता ।
मुखितस्य स्थिरा ज्ञेया तथा चलवती स्मृता ८

चपला क्षुधितस्य स्यान्नृप्तस्य वहति स्थिरा ।

शुभाशुभस्वप्नपरीक्षा

स्वप्नेषु नग्नान्मुण्डांश्च रक्तकृष्णाम्बराट्टतान् ॥९
 व्यङ्गांश्च विकृतान्कृष्णान्सपाशान्सायुधानपि ।
 यध्नतो निघ्नतश्चापि दक्षिणां दिशमाश्रितान् १०
 महिपोष्ट्रखरारूढान्स्त्रीपुंसो यस्तु पश्यति ।
 स स्वस्थो लभते व्याधिं रोगी यात्येव पञ्चताम् ॥
 अधो यो निपतत्युच्चाज्जलेऽग्नौ वा विलीयते ।
 श्वापदैर्हन्यते योऽपि मत्स्यार्घ्यगिलितो भवेत् १२
 यस्य नेत्रे विलीयेते दीपो निर्वाणतां व्रजेत् ।
 तैलं सुरां पिवेद्वापि लोहं वा लभते तिलान् १३
 पक्वान्नं लभतेऽश्नाति विशेषं रसातलम् ।
 स स्वस्थो लभते रोगं रोगी यात्येव पञ्चताम् १४
 दुःस्वप्नानेवमार्दींश्च दृष्ट्वा ब्रूयान्न कस्यचित् ।
 स्नानं कुर्यादुपस्येव दद्याद्धेमतिलानयः ॥१५॥

१ कुट्यां च मानव इति क्वचित्पाठः ।

पठेत्स्तोत्राणि देवानां रात्रौ देवालये वसेत् ।
 कृत्वैवं त्रिदिनं मर्त्यो दुःस्वप्नात्परिमुच्यते ॥१६
 स्वप्नेषु यः सुरान्भूपाञ्जीवतः सुहृदो द्विजान् ।
 गोसमिद्धाग्नितीर्थानि पश्येत्सुखमवाप्नुयात् १७
 तीर्त्वा कलुषनीराणि जित्वा शत्रुगणानपि ।
 आरूढ्य सौधगोशैलकरिवाहान्सुखी भवेत् ॥१८
 शुभ्रपुष्पाणि वासांसि मांसमत्स्यफलानि च ।
 प्राप्यातुरः सुखी भूयात्स्वस्थो धनमवाप्नुयात् ॥
 अगम्यागमनं लेपो विष्टया रुदितं मृत्तिः ।
 आममांसाशनं स्वप्ने धनारोग्याप्तये विदुः ॥२०
 जलौका भ्रमरी सर्पो मक्षिका वापि यं दशेत् ।
 रोगी स भूयादारोग्यः स्वस्थो धनमवाप्नुयात् ॥

दूतपरीक्षा

दूताः स्वजातयोऽव्यङ्गाः पटवो निर्मलाम्बराः ।
 सुखिनोऽश्वत्थपारूढाः शुभ्रपुष्पफलैर्युताः २२

सृजातयः सुचेष्टाश्च सजीवदिशि संश्रिताः ।
 भिषजं समये प्राप्ता रोगिणः सुखहेतवे ॥२३॥
 यस्यां प्राणमरुद्वाति सा नाडी जीवसंयुता ।

शुभाशुभशकुनम्

वैधाहानाय दूतस्य गच्छतो रोगिणः कृते ॥२४॥
 न शुभं सौम्यशकुनं प्रदीप्तं च सुखावहम् ।
 चिकित्सां रोगिणः कर्तुं गच्छतो भिषजः शु-
 भम् ॥ २५ ॥

यात्रायां सौम्यशकुनं प्रोक्तं दीप्तं न शोभनम् ।

चिकित्स्यलक्षणम्

निजप्रकृतिवर्णाभ्यां युक्तः सत्त्वेन संयुतः २६
 चिकित्स्यो भिषजा रोगी वैद्यभक्तो जितेन्द्रियः ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे नाडी-

परीक्षादिविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ।

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

तत्र त्रिविधोपधयः

पचेन्नामं वह्निकृच्च दीपनं तद्यथा मिशिः ।
 पचत्यामं न वह्निं च कुर्याद्यत्तद्धि पाचनम् ॥१॥
 नागकेशरवद्विन्द्याचिन्नो दीपनपाचनः ।
 न शोधयति न द्वेष्टि समान्दोषांस्तथोद्धतान् ॥२॥
 समीकरोति विपमाञ्जमनं तद्यथाऽमृता ।
 कृत्वा पार्कं मलानां यद्भिच्चा वन्धमधो नयेत् ३
 तच्चानुलोमनं ज्ञेयं यथा भोक्ता हरीतकी ।
 पक्तव्यं यदपक्त्सैव श्लिष्टं कोष्ठे मलादिकम् ॥४॥
 नयत्यधः संसनं तद्यथा स्यात्कृतमालकः ।
 मलादिकमयद्धं यद्गुद्धं वा पिण्डितं मलैः ॥५॥
 भिच्चाधः पातयति तद्भेदनं कटुकी यथा ।
 विपकं यदपकं वा मलादि द्रवतां नयेत् ॥६॥
 रेचयत्यपि तज्ज्ञेयं रेचनं त्रिवृता यथा ।

अपकपित्तश्लेष्माणौ बलादूर्ध्वं नयेत्तु यत् ॥७॥

वमनं तद्धि विज्ञेयं मदनस्य फलं यथा ।

स्थानाद्बहिर्नयेदूर्ध्वमधो वा मलसंचयम् ॥८॥

देहसंशोधनं तत्स्याद्देवदालीफलं यथा ।

श्लिष्टान्कफादिकान्दोषानुन्मूलयति यद्बलात् ॥

छेदनं तद्यवक्षारो मरिचानि शिलाजतु ।

घातून्मलान्वा देहस्य विशोष्योलेखयेच्च यत् १०

लेखनं तद्यथा क्षौद्रं नीरमुष्णं वचा यथाः ।

दीपनं पाचनं यत्स्यादुष्णत्वाद्भवशोपकम् ॥११

ग्राहि तच्च यथा शुण्ठी जीरकं गजपिप्पली ।

रौक्ष्याच्चैत्यात्कपायत्वाल्लघुपाकाच्च यद्भवेत् ॥

वातकृत्स्तम्भनं तत्स्याद्यथावत्सकटुण्डुकौ ।

रसायनं च तज्ज्ञेयं यज्जराव्याधिनाशनम् १३

यथाऽमृता रुदन्ती च गुग्गुलुश्च हरीतकी ।

यस्माद्भव्याद्भवेत्स्त्रीषु हर्षो वाजीकरं च तत् १४

यथा नागवलाद्याः स्युर्वीजं च कपिकच्छुजम् ।

यस्माच्छुक्रस्य वृद्धिः स्याच्छुक्रालं च तदुच्यते ॥

यथाऽश्वगन्धा मुसली शर्करा च शतावरी ।

दुग्धं मापाश्च भल्लातफलमज्जामलानि च ॥१६॥

प्रवर्तकानि कथ्यन्ते जनकानि च रेतसः ।

प्रवर्तनं स्त्रीशुक्रस्य रेचनं बृहतीफलम् ॥१७॥

जातीफलं स्तम्भकं च शोषणी च हरीतकी ।

देहस्य सूक्ष्मच्छिद्रेषु विशेषत्सूक्ष्ममुच्यते ॥१८॥

तद्यथा सैन्यवं क्षौद्रं निम्बस्तैलं रूयूद्भवम् ।

पूर्वं व्याप्याखिलंकार्यं ततः पाकं च गच्छति १९

व्यवायि तद्यथा भङ्गा फेनं चाहिसमुद्भवम् ।

सन्धिवन्धांस्तु शिथिलान्यत्करोति विकाशि

तत् ॥ २० ॥

विश्लेष्यौजश्च धातुभ्यो यथा ऋमुककोद्रवाः ।

बुद्धिं लुम्पति यद्भव्यं मदकारि तदुच्यते ॥२१॥

तमोगुणप्रधानं च यथा मद्यं सुरादिकम् ।
 व्यायि च विकाशि स्यात्सूक्ष्मं छेदि मदाव-
 हम् ॥ २२ ॥

आग्नेयं जीवितहरं योगवाहि स्मृतं विषम् ।
 निजवीर्येण यद्द्रव्यं स्रोतोभ्यो दोषसंचयम् २३
 निरस्यति ममाधि स्यात्तद्यथा मरिचं वचा ।
 पेच्छिल्याद्गौरवाद्द्रव्यं रुद्धा रसवहाः शिराः २४
 धत्ते यद्गौरवं तत्सादभिप्पन्दि यथा दधि ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे
 दीपनपाचनादिकथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

तत्र शरीरम्

धात्वाशयान्तरस्थस्तु यः छेदस्त्वधितिष्ठति ।
 देहोष्णता विषको यः सा कलेत्यभिधीयते ॥१॥
 कलाः सप्ताशयाः सप्त धातवः सप्त तन्मलाः ।

सप्तोपधावतः सप्त त्वचः सप्त प्रकीर्तिताः ॥२॥
त्रयो दोषा नवशतं स्नायूनां संधयस्तथा ।
दशाऽधिकं च द्विशतमस्त्रां च त्रिशतं तथा ॥३॥
सप्तोत्तरं मर्मशतं शिराः सप्तशतं तथा ।
चतुर्विंशतिराख्याता धमन्यो रसवाहिकाः ॥४॥
मांसपेश्यः समाख्याता नृणां पञ्चशतं बुधैः ।
स्त्रीणां च विंशत्यधिकाः कण्ठराश्वैव षोडश
नृदेहे दश रन्ध्राणि नारीदेहे त्रयोदश ।
एतत्समासतः प्रोक्तं विस्तरेणाधुनोच्यते ॥६॥
मांसासृङ्मेदसां तिस्रो यकृत्प्लीहोश्चतुर्थिका ।
पञ्चमी च तथाऽन्त्राणां षष्ठी चाग्निधरा मता ॥
रेतोधरा सप्तमी स्यादिति सप्त कलाः स्मृताः ।
श्लेष्माशयः स्यादुरसि तस्मादामाशयस्त्वधः ॥
ऊर्ध्वमश्याशयो नाभेर्वागभागे व्यवस्थितः ।
तस्योपरि तिलं ज्ञेयं तदधः पवनाशयः ॥९॥

मलाशयस्त्वधस्तस्माद्भस्तिर्मूत्राशयस्त्वधः ।
 जीवरक्ताशयसुरो ज्ञेयाः सप्ताशयास्त्वमी ॥१०
 पुरुषेभ्योऽधिकाश्चान्ये नारीणामाशयास्त्वयः ।
 धरागर्भाशयः प्रोक्तः स्तनौ स्तन्याशयौ मतौ ॥
 रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः ।
 जायन्तेऽन्योऽन्यतः सर्वे पाचिताः पित्ततेजसा
 रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते ।
 मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्जायाः शुक्रसंभवः ॥
 जिह्वानेतकपोलानां जलं पित्तं च रज्जकम् ।
 कर्णविद्भ्रसनादन्तकक्षामेद्रादिजं मलम् ॥१४॥
 नखनेत्रमलं वक्त्रे स्निग्धत्वं पिटिकास्तथा ।
 जायन्ते सप्तधातूनां मलान्येवमनुक्रमात् ॥१५॥
 स्तन्यं रजश्च नारीणां काले भवति गच्छति ।
 शुद्धमांसभवः स्नेहः सा वसा परिकीर्तिता ॥
 स्वेदो दन्तास्तया केशास्तथैवौजश्च सप्तमम् ।

इति धातुभवा ज्ञेया एते सप्तोपधातवः ॥१७॥

ओजः सर्वशरीरस्थं शीतं क्लिग्धं स्थिरं मतम् ।

सोमात्मकं शरीरस्य बलपुष्टिकरं मतम् ॥१८॥

ज्ञेयावभासिनी पूर्वं सिध्मस्थानं च सा मता ।

द्वितीया लोहिता ज्ञेया तिलकालकजन्मभूः १९

श्वेता तृतीया संख्याता स्थानं चर्मदलस्य सा ।

ताम्रा चतुर्थी विज्ञेया किलासश्वित्रभूमिका ॥

पञ्चमी वेदनी ख्याता सर्वकृष्टोद्भवस्ततः ।

विख्याता रोहिणी षष्ठी ग्रन्थिगण्डापची-

स्थितिः ॥ २१ ॥

स्थूला त्वक्सप्तमी ख्याता विद्रध्यादेः स्थि-

तिश्च सा ।

इति सप्त त्रयः प्रोक्ताः स्थूला व्रीहिद्विमात्रया ॥

वायुः पित्तं कफो दोषा धातवश्च मलास्तथा ।

तत्रापि पञ्चधा ख्याताः प्रत्येकं देहधारणात् २३

संधिवन्धनकारिण्यो दोषधातुवहाः शिराः३८
धमन्यो रसवाहिन्यो धमन्ति पवनं तनौ ।

मांसपेश्यो वलाय स्युरवष्टम्भाय देहिनाम् ३९
प्रसारणाकुञ्चनयोरङ्गानां कण्ठरा मताः ।

नासानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्तिते ॥४०॥

मेहनापानवक्राणामेकैकं रन्ध्रमुच्यते ।

दशमं मस्तके प्रोक्तं रन्ध्राणीति वृणां विदुः४१

स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयोर्गर्भवर्त्मनः ।

सूक्ष्मच्छिद्राणि चान्यानि मत्तानि त्वचि जन्मि-

नाम् ॥ ४२ ॥

तद्वामे फुफ्फुसग्रीहौ दक्षिणाङ्गे यकृन्मत्तम् ।

उदानवायोराधारः फुफ्फुसः प्रोच्यते बुधैः४३

रक्तवाहिशिरामूलं ग्रीहा ख्याता महर्षिभिः ।

यकृद्रज्जकपित्तस्य स्थानं रक्तस्य संश्रयः ॥४४

जलवाहि शिरामूलं वृणाच्छादनकं तिलम् ।

वृक्षौ पुष्टिकरौ प्रोक्तौ जठरस्थस्य मेदसः ४५
वीर्यवाहिशिराधारौ वृषणौ पौरुषावहौ ।

गर्भाधानकरं लिङ्गमयनं वीर्यमूत्रयोः ॥ ४६ ॥

हृदयं चेतनास्थानमोजसश्चाश्रयो मतम् ।

शिरां धमन्यो नाभिस्थाः सर्वा व्याप्य स्थि-
तास्तनुम् ॥ ४७ ॥

पुष्णन्ति चानिशं वायोः संयोगात्सर्वधातुभिः ।

नाभिस्थः प्राणपवनः स्पृष्ट्वा हृत्कमलान्तरम् ४८

कण्ठाद्बहिर्विनिर्याति पातुं विष्णुपदामृतम् ।

पीत्वा चाम्बरपीयूषं पुनरायाति वेगतः ॥ ४९ ॥

प्रीणयन्देहमखिलं जीवयञ्जठरानलम् ।

शरीरप्राणयोरेवं संयोगादायुरुच्यते ॥ ५० ॥

कालेन तद्वियोगाच्च पञ्चलं कथ्यते वुर्धः ।

न जन्तुः कश्चिदमरः पृथिव्यां जायते क्वचित् ॥

अतो मृत्युरवार्यः स्यात्किंतु रोगान्निवारयेत् ।

शरीरदूषणादोषा धातवो देहधारणात् ।
 वातपित्तकफा ज्ञेया मलिनीकरणान्मलाः २४
 पित्तं पङ्क्तुः कफः पङ्क्तुः पङ्क्तवो मलधातवः ।
 वायुना यत्र नीयन्ते तत्र गच्छन्ति मेघवत् २५
 पवनस्तेषु बलवान्विभागकरणान्मतः ।
 रजोगुणमयः सूक्ष्मः शीतो रूक्षो लघुश्चलः २६
 मलाशये चरेत्कोष्ठे बद्धिस्थाने तथा हृदि ।
 कण्ठे सर्वाङ्गदेशेषु वायुः पञ्चप्रकारतः ॥२७॥
 अपानः स्यात्समानश्च प्राणोदानौ तथैव च ।
 व्यानश्चेति समीरस्य नामान्युक्तान्यनुक्रमात् ॥
 पित्तमुष्णं द्रवं पीतं नीलं सत्त्वगुणोत्तरम् ।
 कटुतिक्तसरसं ज्ञेयं विदग्धं चाम्लतां व्रजेत् २९
 अग्नाशये भवेत्पित्तमग्निरूपं तिलोन्मितम् ।
 लचि कान्तिकरं ज्ञेयं लेपाभ्यङ्गादिपाचकम् ॥

१ हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिर्स्थितः । उदानः
 कण्ठदेशस्यो व्यानः सर्वशरीरगः ॥

दृश्यं यकृति यत्पित्तं तद्रसं शोणितं नयेत् ।
 यत्पित्तं नेत्रयुगले रूपदर्शनकारि तत् ॥३१॥
 यत्पित्तं हृदये तिष्ठन्मेधाप्रज्ञाकरं च तत् ।
 पाचकं भ्राजकं चैव रञ्जकालोचके तथा ॥३२॥
 साधकं चेति पञ्चैव पित्तनामान्यनुक्रमात् ।
 कफः स्निग्धो गुरुः श्वेतः पिच्छिलः शीतलस्तथा
 तमोगुणाधिकः स्वादुर्विदग्धो लवणो भवेत् ।
 कफश्चामाशये मूर्ध्नि कण्ठे हृदि च संधिषु ॥३४
 तिष्ठन्करोति देहस्य स्थैर्यं सर्वाङ्गपाटवम् ।
 हृदनः स्नेहनश्चैव रसनश्चावलम्बनः ॥ ३५ ॥
 श्लेष्मकश्चेति नामानि कफस्योक्तान्यनुक्रमात् ।
 स्नायवो बन्धनं प्रोक्ता देहे मांसास्थिमेदसाम् ॥
 सन्धयश्चाङ्गसन्धानाद्देहे प्रोक्ताः कफान्विताः ।
 आधारश्च तथासारः कायेऽस्थीनि बुधा विदुः ॥
 मर्माणि जीवाधाराणि प्रायेण मुनयो जगुः ।

संधिवन्धनकारिण्यो दोषधातुवहाः शिराः ३८
धमन्यो रसबाहिन्यो धमन्ति पवनं तनौ ।

मांसपेश्यो बलाय स्युरवष्टम्भाय देहिनाम् ३९
प्रसारणाकुञ्चनयोरङ्गानां कण्डरा मताः ।

नासानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्तिते ॥४०॥
मेहनापानवक्राणामेकैकं रन्ध्रमुच्यते ।

दशमं मस्तके श्रोत्रं रन्ध्राणीति नृणां विदुः ४१
स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयोर्गर्भवर्त्मनः ।

सूक्ष्मच्छिद्राणि चान्यानि मतानि त्वचि जन्मि-
नाम् ॥ ४२ ॥

तद्वामे फुफ्फुसग्रीहौ दक्षिणाङ्गे यकृन्मतम् ।
उदानवायोराधारः फुफ्फुसः शोच्यते बुधैः ४३

रक्तवाहिशिरामूलं ग्रीहा ख्याता महर्षिभिः ।
यकृद्रज्जकपित्तस्य स्थानं रक्तस्य संश्रयः ॥४४

जलवाहि शिरामूलं तृणाच्छादनकं तिलम् ।

वृक्कौ पुष्टिकरौ प्रोक्तौ जठरस्थस्य मेदसः ४५

वीर्यवाहिशिराधारौ वृषणौ पौरुषावहौ ।

गर्भाधानकरं लिङ्गमयनं वीर्यमूत्रयोः ॥ ४६ ॥

हृदयं चेतनास्थानमोजसश्चाश्रयो मतम् ।

शिरां धमन्यो नाभिस्थाः सर्वा व्याप्य स्थि-
तास्तनुम् ॥ ४७ ॥

पुष्णन्ति चानिशं वायोः संयोगात्सर्वधातुभिः ।

नाभिस्थः प्राणपवनः स्पृष्ट्वा हृत्कमलान्तरम् ४८

कण्ठाद्बहिर्विनिर्याति पातुं विष्णुपदामृतम् ।

पीत्वा चाम्बरपीयूषं पुनरायाति वेगतः ॥ ४९ ॥

प्रीणयन्देहमखिलं जीवयञ्जठरानलम् ।

शरीरप्राणयोरेवं संयोगादायुरुच्यते ॥ ५० ॥

कालेन तद्वियोगाच्च पञ्चत्वं कथ्यते बुधैः ।

न जन्तुः कश्चिदमरः पृथिव्यां जायते क्वचित् ॥

अतो मृत्युरवार्यः स्यात्कितु रोगान्निवारयेत् ।

याप्यत्वं याति साध्यस्तु याप्यो गच्छत्यसा-
ध्यताम् ॥ ५२ ॥

जीवितं हन्त्यसाध्यस्तु नरस्याऽप्रतिकारिणः ।
अतो रुग्भ्यस्तनुं रक्षेन्नरः कर्मविपाकवित् ५३
धर्मार्थकाममोक्षाणां शरीरं साधनं यतः ।
धातवस्तन्मला दोषा नाशयन्त्यसमास्तनुम् ५४
समाः सुखाय विज्ञेया वलायोपचयाय च ।

सृष्टिकर्मः

जगद्योनेरनिच्छस्य चिदानन्दैकरूपिणः ॥५५॥
पुंसोऽस्ति प्रकृतिर्नित्या प्रतिच्छायेव भास्वतः ।
अचेतनापि चैतन्ययोगेन परमात्मनः ॥ ५६ ॥
अकरोद्विश्वमखिलमनित्यं नाटकाकृति ।
प्रकृतिर्विश्वजननी पूर्वं बुद्धिमजीजनत् ॥५७॥
इच्छामयीं महद्दूपामहङ्कारस्ततोऽभवत् ।
त्रिविधः सोऽपि संजातो रजःसत्त्वतमोगुणैः ॥

तस्मात्सत्त्वरजोयुक्तादिन्द्रियाणि दशाभवन् ।
 मनश्च जातं तान्याहुः श्रोत्रत्वग्रयनं तथा ॥६९॥
 जिह्वाघ्राणवचोहस्तपादोपस्थगुदानि च ।
 पञ्च बुद्धीन्द्रियाण्याहुः प्राक्तनानीतराणि च
 कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव कथ्यन्ते सूक्ष्मबुद्धिभिः ।
 तमःसत्त्वगुणोत्कृष्टाद्दहङ्कारादथाभवत् ॥६१॥
 तन्मात्रपञ्चकं तस्य नामान्युक्तानि सूरिभिः ।
 शब्दतन्मात्रकं स्पर्शतन्मात्रं रूपमात्रकम् ॥६२॥
 रसतन्मात्रकं गन्धतन्मात्रं चेति तद्विदुः ।
 तन्मात्रपञ्चकात्तस्मात्संजातं भूतपञ्चकम् ॥६३॥
 व्योमानिलानलजलक्षोणीरूपं च तन्मतम् ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसगन्धावनुभ्रमात् ६४
 तन्मात्राणां विशेषाः स्युः स्थूलभावमुपागताः
 बुद्धीन्द्रियाणां पञ्चैव शब्दाद्या विषया मताः ॥
 कर्मेन्द्रियाणां विषया भाषादानविहारिताः ।

आनन्दोत्सर्गकौ चैव कथितास्तत्त्वदर्शिभिः ॥

प्रधानं प्रकृतिः शक्तिर्नित्या चाविकृतिस्तथा ।

एतानि तस्या नामानि शिवमाश्रित्य या स्थिता

महानहङ्कृतिः पञ्च तन्मात्राणि पृथक्पृथक् ।

प्रकृतिर्विकृतियैव सप्ततानि बुधा जगुः ॥६८॥

दशेन्द्रियाणि चित्तं च महाभूतानि पञ्च च ।

विकाराः षोडश ज्ञेयाः सर्वं व्याप्य जगत्स्थिताः

एवं चतुर्विंशतिभिस्तत्त्वैः सिद्धे वपुर्यहे ।

जीवात्मा नियतो नित्यो वसति स्वान्तदूतवान्

स देही कथ्यते पापपुण्यदुःखसुखादिभिः ।

व्याप्तो बद्धश्च मनसा कृत्रिमैः कर्मबन्धनैः ७१

कामक्रोधौ लोभमोहावहङ्कारश्च पञ्चमः ।

दशेन्द्रियाणि बुद्धिश्च तस्य बन्धाय देहिनः ७२

आप्नोति बन्धमज्ञानादात्मज्ञानाच्च मुच्यते ।

तद्दुःखयोगकृद्भ्याधिरारोग्यं तत्सुखावहम् ७३

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे
कलादिकाख्यानं नाम षष्ठमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

तत्राहारपाकगमोत्पत्तिषालपोषणानि

यात्यामाशयमाहारः पूर्वं प्राणानिलेरितः ।
माधुर्यं फेनभावं च पद्मसोऽपि लभेत सः ॥ १ ॥
अथ पाचकपित्तेन विदग्धश्चाम्लतां व्रजेत् ।
ततः समानमरुता ग्रहणीमभिनीयते ॥ २ ॥
पृष्ठी पित्तधरा नाम या कला परिकीर्तिता ।
पक्वामाशयमध्यस्था ग्रहणीत्यभिधीयते ॥ ३ ॥
ग्रहण्यां पच्यते कोष्ठवद्भिना जायते कटुः ।
रसो भवति संपकादपकादामसंभवः ॥ ४ ॥
वद्देर्वलेन माधुर्यं स्निग्धतां याति तद्रसः ।

वालयं वृद्धिश्लेष्मिण्या लग्दाष्टिः शुक्रविक्रमौ ।
बुद्धिः कर्मेन्द्रियं चेतो जीवितं दशतो हसेत् २०

अथ वातादिप्रकृतिलक्षणानि

अल्पकेशः कृशो रूक्षो वाचालश्चलमानसः ।
आकाशचारी स्वप्नेषु वातप्रकृतिको नरः २१
अकाले पलितैर्व्याप्तो धीमान्स्वेदी च रोषणः ।
स्वप्नेषु ज्योतिषां द्रष्टा पित्तप्रकृतिको नरः २२
गम्भीरबुद्धिः स्थूलाङ्गः स्निग्धकेशो महाबलः ।
स्वप्ने जलाशयालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नरः २३
ज्ञातव्या मिश्रचिह्नैश्च द्वित्तिदोषोल्बणा नराः ।
तमःकफाभ्यां निद्रा स्यान्मूर्च्छा पित्ततमोभवा
रजःपित्तानिलैर्भ्रान्तिस्तन्द्रा श्लेष्मतमोऽनिलैः
ग्लानिरोजःक्षयाहुःखादजीर्णाच्च श्रमाद्भवेत् ॥

१ वपुरिति क्वचित्पाठः * कौमारं यौवनं शर्षं प्रा-
गिनां स्त्रिविधं वयः । कफपित्तानिलप्रायं प्रामतः प्रकृति-
त्रिधा ॥

यः सामर्थ्येऽप्यनुत्साहस्तदालस्यमुदीर्यते ।
 चैतन्यशिथिलत्वाद्यः पीलैकश्वासमुद्रमेत् ॥२६॥
 विदीर्णवदनः श्वासं जृम्भा सा कथ्यते बुधैः ।
 उदानप्राणयोरूर्ध्वयोगान्भौलिकफलत्वात् २७
 शब्दः संजायते नस्तः क्षुतं तत्कथ्यते बुधैः ।
 उदानकोपादाहारसुस्थिरत्वाच्च यद्भवेत् ॥२८॥
 पवनस्योर्ध्वगमनं तमुद्गारं प्रचक्षते ।

इति श्रीशाङ्गधरसंहितायां सूत्रस्थाने प्रथमखण्डे
 आहारादिगतिकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

तत्र रोगगणना

रोगाणां गणना पूर्वं मुनिभिर्या प्रकीर्तिता ।
 मयात्र प्रोच्यते सैव तद्भेदां बहवो मताः ॥१॥
 पञ्चविंशतिरुद्दिष्टा ज्वरास्तद्भेद उच्यते ।

पुष्पाति धातूनखिलान्सम्यक्पक्वोऽमृतोपमः
 मन्दवह्निविद्ग्धश्च कहुश्चाम्लो भवेद्रसः ।
 विषभावं ब्रजेद्वापि कुर्याद्वा रोगसंकरम्
 आहारस्य रसः सारः सारहीनो मलद्रवः ।
 शिराभिस्तज्जलं नीतं वस्तौ मूत्रत्वमामुयात्
 तत्किट्टं च मलं ज्ञेयं तिष्ठेत्पकाशये च तत् ।
 वलित्वितयमार्गेण यात्यपानेन नोदितम्
 प्रवाहिणी सर्जनी च ग्राहिकेति वलित्वयम् ।
 रसस्तु हृदयं याति समानमरुतेरितः ॥९॥
 रञ्जितः पाचितस्तत्र पित्तेनायाति रक्तताम्
 रक्तं सर्वशरीरस्थं जीवस्याधार उत्तमः ॥१०
 स्निग्धं गुरु चैलं स्वादु विद्ग्धं पित्तवद्भवेत्
 पाचिताः पित्ततापेन रसाद्या धातवः क्रमात् ।
 शुकलं यान्ति मासेन तथा स्त्रीणां रजो भवेत्

कामान्मिथुनसंयोगे शुद्धशोणितशुक्रजः ॥१२॥

गर्भः संजायते नार्याः संजातो बाल उच्यते ।

आधिक्ये रजसः कन्या पुत्रः शुक्राधिके भवेत् ॥

नपुंसकं समत्वेन यथेच्छा पारमेश्वरी ।

बालस्य प्रथमे मासि देया भेषजरक्तिका १४

अंबलेही कृतैकैव क्षीरक्षौद्रसिताघृतैः ।

वर्धयेत्तावदेकैकां यावद्भवति वत्सरः ॥ १५ ॥

मापैर्द्विस्तदूर्ध्वं स्याद्यावत्पोडशवत्सरः ।

ततः स्थिरा भवेत्तावद्यावद्द्वर्षाणि सप्ततिः १६

ततो बालकवन्मात्रा हासनीया शनैः शनैः ।

मात्रेयं कल्कचूर्णानां कपायाणां चतुर्गुणा १७

अञ्जनं च तथा लेपः स्नानमभ्यङ्गकर्म च ।

वमनं प्रतिमर्शश्च जन्मप्रभृति शस्यते ॥ १८ ॥

कवलः पञ्चमाद्वर्षादष्टमान्नस्यकर्म च ।

विरेकः षोडशाद्वर्षाद्द्विंशतेश्चैव मैथुनम् ॥१९॥

पृथग्दोषैस्तथा द्वन्द्वभेदेन त्रिविधः स्मृतः ॥२॥
 एकश्च सन्निपातेन तद्भेदा वहवः स्मृताः ।
 मायशः सन्निपातेन पञ्च स्युर्विषमज्वराः ॥३॥
 सन्ततः सततश्चैव अन्येद्युष्कस्तृतीयकः ।
 चातुर्थकश्च पञ्चैते कीर्तिता विषमज्वराः ॥४॥
 तथागन्तुज्वरोऽप्येकस्त्रयोदशविधो मतः ।
 अभिचारग्रहावेशशापैरागन्तुकस्त्रिधा ॥ ५ ॥
 श्रमाच्छेदात्क्षतादाहाच्चतुर्धायातजो ज्वरः ।
 कामाद्भीतेः शुचो रोषाद्विषादौषधगन्धतः ॥६॥
 अभिपङ्गज्वराः पदस्युरेवं ज्वरविनिश्चयः ।
 पृथक्त्रिदोषैः सर्वैश्च शोकादामाद्भयादपि ॥७॥
 अतीसारः सप्तधा स्याद्ग्रहणी पञ्चधा मता ।
 पृथग्दोषैः सन्निपातात्तथा चामेन पञ्चमी ॥८॥
 प्रवाहिका चतुर्धा स्यात्पृथग्दोषैस्तथास्रजः ।
 अजीर्णं त्रिविधं प्रोक्तं विष्टब्धं वायुना मतम् ९

पित्ताद्विदग्धं विज्ञेयं कफेनामं तदुच्यते ।
 विपाजीर्णं रसादेकं दोषैः स्यादलसस्त्रिधा १०
 विपूची त्रिविधा प्रोक्ता दोषैः सा स्यात्पृथ-
 कपृथक् ।
 दण्डकालसकश्चैक एकैव स्याद्विलम्बिका ॥११
 अर्शासि षड्विधान्याहुर्वातपित्तकफास्रतः ।
 सन्निपाताच्च संसर्गात्तेषां भेदो द्विधा स्मृतः १२
 सहजोत्तरजन्मभ्यां तथा शुष्कार्द्रभेदतः ।
 त्रिधैव चर्मकीलानि वातात्पित्तात्कफादपि १३
 एकविंशतिभेदेन कृमयः स्युर्द्विधा च ते ।
 बाह्यास्तथाभ्यन्तराः स्युस्तेषु यूका वहिश्चराः ॥
 लिक्षाश्चान्येऽन्तरचराः कफान्ते हृदयादकाः ।
 अन्त्रादा उदरावेष्टाश्चुरवश्च महागुहाः ॥१५॥
 सुगन्धा दर्भकुसुमास्तथा रक्ताश्च मातराः ।
 सौरसा लोमविध्वंसा रोमद्वीपा उदुम्बराः १६

केशदाश्च तथैवान्ये शकृज्जाता मकेरुकाः ।
 लेलिहाश्च सलूनाश्च सौसुरादाः ककेरुकाः १७
 तथान्यः कफरक्ताभ्यां संजातः स्नायुकः स्मृतः
 व्रणस्य कृमयश्चान्ये विपमा वाह्ययोनयः ॥१८
 पाण्डुरोगाश्च पञ्च स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ।
 त्रिदोषैर्मृत्तिकाभिश्च तथैका कामला स्मृता १९
 स्यात्कुम्भकामला चैका तथैकं च हलीमकम् ।
 स्वतपित्तं त्रिधा प्रोक्तमूर्ध्वगं कफसंभवम् २०
 अधोगं मारुतं ज्ञेयं तद्वयेन द्विमार्गगम् ।
 कासाः पञ्च समुद्दिष्टास्ते त्रयः स्युस्त्रिभिर्मलैः ॥
 उरःक्षताच्चतुर्यः स्यात्क्षयाद्धातोश्च पञ्चमः ।
 क्षयाः पञ्चैव विज्ञेयास्त्रिभिर्दोषैस्त्रयश्च ते ॥२२
 चतुर्यः सन्निपातेन पञ्चमः स्यादुरःक्षतात् ।
 शोषाः स्युः पद्मकारेण स्त्रीमिसङ्गाच्छुचो व्रणात्
 अध्वश्रमाच्च व्यायामाद्द्वार्धक्यादपि जायते ।

श्वासाश्च पञ्च विज्ञेयाः क्षुद्रः स्यात्तमकस्तथा २४
 ऊर्ध्वश्वासो महाश्वासश्छिन्नश्वासश्च पञ्चमः ।
 कथिताः पञ्च हिक्कास्तु तास्तु क्षुद्राऽन्नजा तथा
 गम्भीरा यमला चैव महती पञ्चमी तथा ।
 चत्वारोऽग्नेर्विकाराः स्युर्विपमो वातसंभवः ॥
 तीक्ष्णः पित्तात्कफान्मन्दो भस्मको वातपित्ततः
 पञ्चैवारोचका ज्ञेया वातपित्तकफैस्त्रिधा ॥२७॥
 सन्निपातान्मनस्तापाच्छर्दयः सप्तधा मताः ।
 त्रिभिर्दोषैः पृथक्स्रः कृमिभिः सन्निपातत ।
 घृणया च तथा स्त्रीणां गर्भाधानाच्च जायते ॥
 स्वरभेदाः पडेव स्युर्वातपित्तकफैस्त्रयः ॥२९॥
 मेदसा सन्निपातेन क्षयात्पष्टः मकीर्तितः ।
 तृष्णा च पङ्क्तिर्वा भोक्ता वातात्पित्तात्कफादपि
 त्रिदोषैरुपसर्गेण क्षयाद्दातोश्च पष्टिका ।
 मूर्च्छा चतुर्विधा ज्ञेया वातपित्तकफैः पृथक् ३ ?

चतुर्थी सन्निपातेन तथैकश्च भ्रमः स्मृतः ।

निद्रा तन्द्रा च संन्यासो रलानिश्वैकैकशः स्मृतः

मदाः सप्त समाख्याता वातपित्तकफैस्त्रयः ।

त्रिदोषैरसृजा मद्याद्विपादपि च सप्तमः ॥ ३३ ॥

मदात्ययश्चतुर्था स्याद्वातपित्तकफादपि ।

त्रिदोषैरपि विज्ञेय एकः परमदस्तथा ॥ ३४ ॥

पानाजीर्णं तथा चैकं तथैकः पानविभ्रमः ।

पानात्ययस्तथा चैको दाहाः सप्त मतास्तथा ३५

रक्तपित्तात्तथारक्तात्तृष्णायाः पित्ततस्तथा ।

धातुक्षयान्मर्मघाताद्भक्तपूर्णोदरादपि ॥ ३६ ॥

उन्मादाः षट्समाख्यातास्त्रिभिर्दोषैस्त्रयंश्च ते ।

सन्निपाताद्विपाज्ज्ञेयः षष्ठो दुःखेन चेतसः ३७

भूतोन्मादा विंशतिः, स्युस्ते देवादानवादपि ।

गन्धर्वात्किन्नराद्यक्षात्पितृभ्यो गुरुशापतः ३८

प्रेताश्च शुक्रकाहृदात्सिद्धाद्भूतात्पिशाचतः ।

जलाधिदेवतायाश्च नागाच्च ब्रह्मराक्षसात् ॥
राक्षसादपि कूष्माण्डात्कृत्यावेतालयोरपि ।
अपस्मारश्चतुर्था स्यात्समीरात्पित्ततस्तथा ४०
श्लेष्मणोऽपि तृतीयः स्याच्चतुर्थः सन्निपाततः ।
चत्वारश्चामवाताः स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ४१
चतुर्थः सन्निपातेन शूलान्यष्टौ ब्रुधा जगुः ।
पृथग्दोषैस्त्रिधा द्वन्द्वभेदेन त्रिविधान्यपि ॥४२॥
आमेन सप्तमं प्रोक्तं सन्निपातेन चाष्टमम् ।
परिणामभवं शूलमष्टधा परिकीर्तितम् ॥ ४३॥
मलैर्यैः शूलसंख्या स्यात्तैरेव परिणामजम् ।
अन्नद्रवभवं शूलं ज्वरपित्तभवं तथा ॥ ४४ ॥
एकैकं गणितं सुज्ञैरुदावर्तास्त्रयोदश ।
एकः क्षुन्निग्रहात्प्रोक्तस्तृष्णारोधाद्धितीयकः ॥
निद्राघातात्तृतीयः स्याच्चतुर्थः श्वासनिग्रहात् ।
छर्दिरोधात्पञ्चमः स्यात्सप्तः क्षवयुनिग्रहात् ४६

जृम्भारोधात्सप्तमः स्यादुद्गारग्रहतोऽष्टमः ।
 नवमः स्यादशुरोधादशमः शुक्रवारणात् ४७
 मूत्ररोधान्मलस्यापि रोधाद्वातविनिग्रहात् ।
 उदावर्तास्त्रयश्चैते घोरोपद्रवकारकाः ॥ ४८ ॥
 आनाहो द्विविधो ज्ञेय एकः पकाशयोद्भवः ।
 आमाशयोद्भवश्चान्यः प्रत्यानाहः स कथ्यते ॥
 उरोग्रहस्तथा चैको हृद्गोमाः पञ्च कीर्तिताः ।
 वातादिभिस्त्रयः प्रोक्ताश्चतुर्यः सन्निपाततः ५०
 पञ्चमः क्रिमिसंजातस्त्वथाष्टाबुदराणि च ।
 वातात्पित्तात्कफात्क्षीणि त्रिदोषेभ्यो जलादपि
 श्लेष्मः क्षताद्द्रव्यगुदादष्टमं परिकीर्तितम् ।
 गुल्मास्त्रिंशत् समाख्याता वातपित्तकफस्त्रयः ५२
 द्वन्द्वभेदास्त्रयः प्रोक्ताः सप्तमः सन्निपाततः ।
 स्वतादष्टमकः ख्यातो मूत्रयातास्त्रयोदशाः ५३ ॥
 वातकुण्डलिका पूर्वा वाताष्टीला तनः परा ।

वातवस्तिस्त्वृतीयः स्यान्मूत्रातीतश्चतुर्थकः ५४

पञ्चमं मूत्रजठरं षष्ठो मूत्रक्षयः स्मृतः ।

मूत्रोत्सर्गः सप्तमः स्यान्मूत्रग्रन्थिस्तथाष्टमः ५५

मूत्रशुक्रं तु नवमं विद्घातो दशमः स्मृतः ।

मूत्रासादशोणघातो वस्तिकुण्डलिका तथा ५६

त्रयोऽप्येते मूत्रघाताः पृथग्घोराः प्रकीर्तिताः

मूत्रकृच्छ्राणि चाष्टौ स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ५७

सन्निपाताच्चतुर्थं स्याच्छुक्रकृच्छ्रं च पञ्चमम् ।

विद्रुकृच्छ्रं षष्ठमारख्यातं घातकृच्छ्रं च सप्तमम्

अष्टमं चाश्मरीकृच्छ्रं चतुर्था चाश्मरी मता ।

वातात्पित्तात्कफाच्छुक्रात्तथा मेहाश्च विंशतिः

इक्षुमेहः सुरामेहः पिष्टमेहश्च सान्द्रकः ।

शुक्रमेहोदकाख्यौ च लालामेहश्च शीतकः ६०

सिकताख्यः शनैर्मेहो दशैते कफसंभवाः ।

माञ्जिष्ठाख्यो हरिद्राख्यो नीलमेहश्च रक्तकः ॥

कृष्णमेहः क्षारमेहः पडेते पित्तसंभवाः ।
 हस्तिमेहो वसामेहो मज्जामेहो मधुप्रभः ॥६२॥
 चत्वारो वातजा मेहा इति मेहाश्च विंशतिः ।
 सोमरोगस्तथा चैकः प्रमेहपिटिका दश ॥६३॥
 शराविका कच्छपिका पुत्रिणी भविता लजी ।
 मसूरिका सर्पपिका जालिनी च विदारिका ॥
 विद्रधिश्च दशैताः स्युः पिटिका मेहसंभवाः ।
 मेदोदोषस्तथा चैकः शोथरोगा नव स्मृताः ॥
 दोषैः पृथग्द्वयैः सर्वैरभिघाताद्विपादपि ।
 वृद्धयः सप्त गदिता वातात्पित्तात्कफेन च ६६
 रक्तेन मेदसा मूत्रादन्तवृद्धिश्च सप्तमी ।
 अण्डवृद्धिस्तथा चैका तथैका गण्डमालिका ६७
 गण्डालजीति चैका स्याद्गन्धयो नवधा मताः ।
 त्रिभिर्दोषैस्त्रयो रक्ताच्छिराभिर्मेदसो व्रणात् ॥

अश्ना मांसेन नवमः षड्विधं स्यात्तथार्बुदम् ।
 वातात्पित्तात्कफाद्रक्तान्मांसादपि च मेदसः ॥
 श्लेष्मीपदं च त्रिधा प्रोक्तं वातात्पित्तात्कफादपि
 विद्रधिः षड्विधः ख्यातो वातपित्तकफैस्त्रयः ॥
 रक्तात्क्षतात्त्रिदोषैश्च व्रणाः पञ्चदशोदिताः ।
 तेषां चतुर्धा भेदाः स्युरागन्तुर्देहजस्तथा ॥७१॥
 शुद्धो दुष्टश्च विज्ञेयस्तत्संख्या कथ्यते पृथक् ।
 वातव्रणः पित्तजश्च कफजो रक्तजो व्रणः ७२
 वातपित्तभवश्चान्यो वातश्लेष्मभवस्तथा ।
 तथा पित्तकफाभ्यां च सन्निपातेन चाष्टमः ॥
 नवमो वातरक्तेन दशमो रक्तपित्ततः ।
 श्लेष्मरक्तभवश्चान्यो वातपित्तासृग्भ्रुवः ७४
 वातश्लेष्मासृग्दुत्पन्नः पित्तश्लेष्मासृगसंभवः ।
 सन्निपातासृग्भ्रुत इति पञ्चदश व्रणाः ॥७५॥
 सद्योव्रणस्त्वष्टया स्यादविकृप्तविलम्बितौ ।

छिन्नभिन्नप्रचलिता घृष्टविद्धनिपातितः ७६
 कोष्ठभेदो द्विधा प्रोक्तश्छिन्नान्त्रो निःसृतान्त्रकः
 अस्थिभङ्गोऽपि प्रोक्तो भग्नपृष्ठविदारितौ ७७
 विवर्तितश्च विश्लिष्टस्तिर्बक्षिसस्त्वधो गतः ।
 ऊर्ध्वगः संधिभग्नश्च वह्निदग्धश्चतुर्विधः ॥७८॥
 पुष्टो विदग्धो दुर्दग्धः सम्यग्दग्धः प्रकीर्तितः ।
 नाड्यः पञ्च समाख्याता वातपित्तकफैस्त्रिधा ॥
 त्रिदोषैरपि शल्येन तथाष्टौ स्युर्भगन्दराः ।
 शतपोनस्तु पयनादुद्ग्रीवश्च पित्ततः ॥ ८० ॥
 परिस्रावी कफाज्ज्ञेय ऋजुर्वातकफोद्भवः ।
 परिक्षेपी महत्पित्तादर्शोऽजः कफपित्ततः ॥८१॥
 आगन्तुजातश्चोन्मार्गी शङ्खावर्तस्त्रिदोषजः ।
 मेद्रे पञ्चोपदंशाः स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ॥८२॥
 सन्निपातेन स्वताच्च मेद्रशूकामयास्तथा ।
 चतुर्विंशतिराख्याता लिङ्गाशो ग्रन्थितं तथा ॥

निवृत्तमवमन्थश्च मृदितं शतपोनकः ।

अष्टीलिका सर्षपिका लक्ष्पाकश्चावपाटिका ८४

मांसपाकः स्पर्शहानिर्विरुद्धमणिरुद्धवः ।

मांसार्बुदं पुष्करिका समूढपिटिकालजी ॥ ८५ ॥

रक्तार्बुदं विद्रधिश्च कुम्भिका तिलकालकः ।

निरुद्धः प्रकशः प्रोक्तस्तथैव परिवर्तिका ८६

कुष्ठान्यष्टादशोक्तानि वातात्कापालिकं भवेत् ।

पित्तेनोदुम्बरं प्रोक्तं कफान्मण्डलचर्चिके ॥ ८७ ॥

मरुत्पित्तादृक्षजिह्वं श्लेष्मवाताद्विपादिका ।

तथा सिर्ध्वैककुष्ठं च किटिभं चालसं तथा ८८

कफपित्तात्पुनर्दद्भुः पाप्मा विस्फोटकस्तथा ।

महाकुष्ठं चर्मदलं पुण्डरीकं शतारुकम् ॥ ८९ ॥

त्रिदोषैः काकणं ज्ञेयं तथान्यच्चित्रसंज्ञितम् ।

तथा वातेन पित्तेन श्लेष्मणा च त्रिधा भवेत् ९०

क्षुद्ररोगाः पष्टिसंख्यास्तेष्वेवादौ शर्करार्बुदम् ।
 इन्द्रवृद्धा पनसिका विष्टतान्ध्रालजी तथा ॥९१
 वराहदंष्ट्रो बल्मीकं कच्छपी तिलकालकः ।
 गर्दभी रकसा चैव यवप्रख्या विदारिका ॥९२
 कदरं मसकश्चैव नीलिका जालगर्दभः ।
 ईरिवेष्टी जन्तुमणिर्गुदभ्रंशोऽग्निरोहिणी ९३
 सन्निरुद्धगुदः कोठः कुनखोऽनुशयी तथा ।
 पद्मिनी कण्ठकथिप्यमलसो मुखदूपिका ॥९४॥
 कक्षा वृषणकच्छश्च गन्धः पापाणगर्दभः ।
 राजिका च तथा व्यङ्गश्चतुर्धा परिकीर्तितः ॥९५
 वातात्पित्तात्कफाद्रवतादित्युक्तं व्यङ्गलक्षणम् ।
 विस्फोट्यः क्षुद्ररोगेषु तेऽष्टधा परिकीर्तिताः ९६
 पृथद्वोपैस्त्रयो द्वन्द्वैस्त्रिविधः सप्तमोऽसृजः ।
 अष्टमः सन्निपातेन क्षुद्ररुक्षु मसूरिका ॥ ९७ ॥
 चतुर्दशप्रकारेण त्रिभिर्दोषैस्त्रिधा च सा ।

द्वन्द्वजा त्रिविधा प्रोक्ता सन्निपातेन सप्तमी १८
 अष्टमी लग्गता ज्ञेया नवमी रक्तजा स्मृता ।
 दशमी मांससंजाता चतस्रोऽन्याश्च दुस्तराः ॥
 मेदोऽस्थिमज्जाशुक्रस्थाः क्षुद्ररोगा इतीरिताः
 विसर्परोगो नदधा वातपित्तकफैस्त्रिधा ॥ १०० ॥
 त्रिधा च द्वन्द्वभेदेन सन्निपातेन सप्तमः ।
 अष्टमो वह्निदाहेन नवमश्वाभिघातजः ॥ १ ॥
 तथैकः श्लेष्मपित्ताभ्यामुर्दः परिकीर्तितः ।
 वातपित्तेन चैकस्तु शीतपित्तामयः स्मृतः ॥ २ ॥
 अम्लपित्तं त्रिधा प्रोक्तं वातेन श्लेष्मणा तथा ।
 तृतीयं श्लेष्मवाताभ्यां वातरक्तं तथाष्टधा ॥ ३ ॥
 वाताधिक्येन पित्ताच्च कफादोषत्रयेण च ।
 रक्ताधिक्येन दोषाणां द्वन्द्वेन त्रिविधः स्मृतः
 अशीतिर्वातजा रोगाः कथ्यन्ते मुनिभाषिताः ।
 आक्षेपको हनुस्तम्भ ऊरुस्तम्भः शिरोग्रहः ॥

वाद्यायामोऽन्तरायामः पार्श्वशूलं कटिग्रहः ।
 दण्डापतानकः खली जिह्वास्तम्भस्तथार्दितम्
 पक्षाघातः क्रौण्डीर्षो मन्यास्तम्भश्च पङ्कता ।
 कलायखञ्जता तूनी प्रतितूनी च खञ्जता ॥७॥
 पादहर्षो शृध्रसी च विश्वाची चापवाहुकः ।
 अपतानो व्रणायामो वातकण्ठोऽपतन्त्रकः ॥८॥
 अङ्गभेदोऽङ्गशोपश्च सिम्पिणत्वं च गद्गदः ।
 प्रत्यष्टीलाऽष्टीलिका च वामनत्वं च कुञ्जता ॥
 अङ्गपीडाङ्गशूलं च संकोचस्तम्भरुक्षता ।
 अङ्गभङ्गोऽङ्गविभ्रंशो विद्ग्रहो वद्धविदकता १०
 भूकत्वमतिजृम्भा स्यादत्युद्गारोऽन्त्रकूजनम् ।
 वातप्रवृत्तिः स्फुरणं शिराणां पूरणं तथा ११
 कम्पः कार्श्यं श्यावता च प्रलापः क्षिप्रमूत्रता ।
 निद्रानाशः स्वेदनाशो दुर्बलत्वं बलक्षयः १२
 अतिप्रवृत्तिः शुक्रस्य कार्श्यं नाशश्च रेतसः ।

अनवस्थितचित्तं काठिन्यं विरसास्यता १३
 कपायवक्त्रताध्मानं प्रत्याध्मानं च शीतता ।
 रोमहर्षश्च भीरुत्वं तोदः कण्डूरसाज्ञता ॥ १४ ॥
 शब्दाज्ञता प्रसृप्तिश्च गन्धाज्ञत्वं दृशः क्षयः ।
 अथ पित्तभवा रोगाश्चत्वारिंशदिहोदिताः १५
 धूमोद्गारो विदाहः स्यादुष्णाङ्गत्वं मतिभ्रमः ।
 कान्तिहानिः कण्ठशोषो मुखशोषोऽल्पशुक्ता
 त्वितास्यताम्लवक्त्रत्वं स्वेदस्रावोऽङ्गपाकता ।
 कृमो हरितवर्णत्वमृत्तिः पीतकायता ॥ १७ ॥
 रक्तस्रावोऽङ्गदरणं लोहगन्धास्यता तथा ।
 दौर्गन्ध्यं पीतमूत्रत्वमरतिः पीतविद्वक्ता ॥ १८ ॥
 पीतावलोकनं पीतनेत्रता पीतदन्तता ।
 शीतेच्छा पीतनखता तेजोद्वेषोऽल्पनिद्रता १९
 कोपश्च गात्रसादश्च भिन्नविद्वकत्वमन्धता ।
 उष्णोच्छ्वासत्वमुष्णत्वं मूत्रस्य च मलस्य च ॥ २० ॥

तमसो दर्शनं पीतमण्डलानां च दर्शनम् ।
 निःसरत्वं च पित्तस्य चत्वारिंशद्भुजः स्मृताः २१
 कफस्य विंशतिः प्रोक्ता रोगास्तन्द्रातिनिद्रता ।
 गौरवं मुखमाधुर्यं मुखलेपः प्रसेकता ॥२२॥
 श्वेतावलोकनं श्वेतविदकत्वं श्वेतमूत्रता ।
 श्वेताङ्गवर्णता शैत्यमुष्णेच्छा तिक्तकामिता २३
 मलाधिक्यं च शुक्रस्य बाहुल्यं बहुमूत्रता ।
 आलस्यं मन्दबुद्धित्वं वृत्तिर्घुर्घुरवाक्यता ॥२४॥
 अचैतन्यं च गदिता विंशतिः श्लेष्मजां गन्दाः ।
 रक्तस्य च दश प्रोक्ता व्याधयस्तेषु गौरवम् २५
 रक्तमण्डलता रक्तनेत्रत्वं रक्तमूत्रता ।
 रक्तप्लीवनता रक्तपिटिकानां च दर्शनम् ॥२६॥
 औष्ण्यं च पूतिगन्धित्वं पीडापाकश्च जायते ।
 चतुःसप्ततिसंख्याका मुखरोगास्तथोदिताः २७
 तेष्वोष्ठरोगा गणिता एकादशमिता बुधैः ।

वातपित्तकफैस्त्रेधा त्रिदोषैरसृजा तथा ॥२८॥
 क्षतं मांसार्बुदं चैव खण्डोष्ठं च जलार्बुदम् ।
 मेदोऽर्बुदं चार्बुदं च रोगा एकादशौष्ठजाः २९
 दन्तरोगा दशाख्याता दालनः कृमिदन्तकः ।
 दन्तहर्षः करालश्च दन्तचालश्च शर्कराः ॥३०॥
 अधिदन्तः श्यावदन्तो दन्तभेदः कपालिका ।
 तथा त्रयोदशमिता दन्तमूलामयाः स्मृताः ३१
 शीतादोपकुशौ द्वौ तु दन्तविद्रधिपुष्पुटौ ।
 अधिमांसो विदर्भश्च महासौपिरसौपिरौ ॥३२
 तेष्वेव गतयः पञ्च वातात्पित्तात्कफादपि ।
 सन्निपाताद्गतित्थान्या रक्तनाडी च पञ्चमी ३३
 तथा जिह्वामयाः पदस्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ।
 अलसश्च चतुर्थः स्यादधिजिह्वा च पञ्चमः ३४
 षष्ठ्यैवोपजिह्वा स्यात्तथाष्टौ तालुजा गदाः ।
 अर्बुदं तालुपिटिका कच्छपी तालुसंहतिः ॥३५

गलशुण्डी तालुशोषः तालुपाकश्च पुष्पुटः ।
 गलरोगास्तथाख्याता अष्टादशमिता बुधैः ३६
 वातरोहिणिका पूर्वं द्वितीया पित्तरोहिणी ।
 कफरोहिणिका प्रोक्ता त्रिदोषैरपिरोहिणी ३७
 मेदोरोहिणिका वृन्दो गलौयो गलविद्रधिः ।
 स्वरहा तुण्डिकेरी च शतश्री तालुकोऽर्बुदम् ३८
 गिलायुर्वलयथापि वाताद्गण्डः कफात्तथा ।
 मेदोगण्डस्तथैकः स्यादित्यष्टादश कण्ठजाः ३९
 मुखान्तःसंभवा रोगा अष्टौ ख्याता महर्षिभिः ।
 मुखपाको भवेद्वातात्पित्तात्तद्वत्कफादपि ॥ ४० ॥
 रक्ताच्च सन्निपाताच्च पूत्यास्योर्ध्वगुदावपि ।
 अर्बुदं चेति मुखजाश्चतुःसप्ततिरामयाः ॥ ४१ ॥
 कर्णरोगाः समाख्याता अष्टादशमिता बुधैः ।
 वातात्पित्तात्कफाद्द्रक्तात्सन्निपाताच्च विद्रधिः ॥
 शोथोऽर्बुदं पूतिकर्णः कर्णार्शः कर्णहल्लिका ।

बाधिर्यं तन्द्रिका कण्डूः शङ्कुली कृमिकर्णकः ४३
 कर्णनादः प्रतीनाह इत्यष्टादश कर्णजाः ।
 कर्णपालीसमुद्भूता रोगाः सप्त इहोदिताः ४४
 उत्प्रांतः पालिशोपश्च विदारी दुःखवर्धनः ।
 परिपोटश्च लेही च पिप्पली चेति संस्मृताः ४५
 कर्णमूलामयाः पञ्च वातात्पित्तात्कफादपि ।
 सन्निपाताच्च रक्ताच्च तथा नासाभवा गदाः ४६
 अष्टादशैव संख्याताः प्रतिश्यायास्तु तेष्वपि ।
 वातात्पित्तात्कफाद्रक्तात्सन्निपातेन पञ्चमः ४७
 अपीनसः पूतिनासो नासाशो भ्रंशयुः क्षवः ।
 नासानाहः पूतिरक्तमर्बुदं दुष्टपीनसम् ॥४८॥
 नासाशोपो घ्राणपाकः पूयस्त्रावश्च दीप्तकः ।
 तथा दश शिरोरोगा वातेनार्धावभेदकः ॥४९॥
 शिरस्तापश्च वातेन पित्तपीडा तृतीयका ।
 चतुर्थी कफजा पीडा रक्तजा सन्निपातजा ५०

लिङ्गनाशः सप्तधा स्याद्वातात्पित्तात्कफेन च ॥
 त्रिदोषैरुपसर्गेण संसर्गेणासृजा तथा ।
 अष्टधा दृष्टिरोगाः स्युस्तेषु पित्तविदग्धकम् ॥
 अम्लपित्तविदग्धं च तथैवोष्णविदग्धकम् ।
 नकुलान्ध्यं धूसरान्ध्यं रात्र्यानध्यं ह्रस्वदृष्टिकः
 गम्भीरदृष्टिरित्येते रोगा दृष्टिगताः स्मृताः ।
 चत्वारश्चाधिमन्धाः स्युर्वातपित्तकफासृजः ॥
 अभिप्यन्दाश्च चत्वारो रक्तादोषैस्त्रिभिस्तथा ।
 सर्वाक्षिरोगाश्चाष्टौ स्युस्तेषु वातविपर्ययः ६९
 अल्पशोफोऽन्यतो वातस्तथा पाकात्ययः स्मृतः
 शुष्काक्षिपाकश्च तथा शोफोऽम्लोपित एव च ॥
 हताधिमन्ध इत्येते रोगाः सर्वाक्षिसंभवाः ।
 पुंस्त्वदोपास्तु पञ्चैव प्रोक्तास्तत्रेपर्यकः स्मृतः ॥
 आसेवयथैव कुम्भीकः सुगन्धी पण्डसंशकः ।

शुक्रदोषास्तथाष्टौ स्युर्वातात्पित्तात्कफेन च ॥
 कुणपं श्लेष्मवाताभ्यां पूयाभंश्लेष्मपित्ततः ।
 क्षीणं च वातपित्ताभ्यां ग्रन्थिश्च श्लेष्मरक्ततः॥
 मलाभं संनिपाताच्च शुक्रदोषा इतीरिताः ।
 अथ स्त्रीरोगनामानि प्रोच्यन्ते पूर्वशास्त्रतः ॥
 अष्टावार्तवदोषाः स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ।
 पूयाभं कुणपं ग्रन्थिः क्षीणं मलसमं तथा ७५
 तथा च रक्तप्रदरं चतुर्विधमुदाहृतम् ।
 वातपित्तकफैस्त्रेधा चतुर्थं संनिपाततः ॥७६॥
 विंशतिर्योनिरोगाः स्युर्वातात्पित्तात्कफादपि ।
 संनिपाताच्च रक्ताच्च लोहितक्षयतस्तथा॥७७॥
 शुष्का च वामिनी चैव खण्डितान्तर्मुखी तथा ।
 मूचीमुखी विप्लुता च जातग्री च परिप्लुता ७८

१ चासपित्ताभ्यामिति क्वचित्पाठः । २ ग्रन्थिलं श्ले-

ष्मवातत इति क्वचित्पाठः

सूर्यावर्ताच्छिरःपाकात्किमिभिः शङ्खकेन च ।
 तथा कपालरोगाः-स्युर्नव तेषूपशीर्षिकम् ५१
 अरुणिका विद्रधिश्च दारुणं पिटिकावुदम् ।
 इन्द्रलुप्तं च खलतिः पलितं चेति ते नव ॥५२॥
 तथा नेत्रभवाः ख्याताश्चतुर्नवतिरामयाः ।
 तेषु वर्त्मगदाः प्रोक्ताश्चतुर्विंशतिसंज्ञकाः ॥५३॥
 कृच्छ्रोन्मीलः पक्ष्मपातः कफोत्क्लिष्टश्च लोहितः ।
 अरुद्धनिमेषः कथितो रक्तोत्क्लिष्टः कुक्कुणकः ॥
 पक्ष्मार्शः पक्ष्मरोधश्च पित्तोत्क्लिष्टश्च पोथकी ।
 लिष्टवर्त्मा च बहलः पक्ष्मोत्संगस्तथार्बुदम् ५५
 कुम्भिका सिकता वर्त्मालगणोऽञ्जननामिका ।
 कर्दमः श्याववर्त्मा च विसवर्त्मा तथालजी ५६
 उत्क्लिष्टवर्त्मेति गदाः प्रोक्ता वर्त्मसमुद्भवाः ।
 नेत्रसंधिसमुद्भूता नव रोगाः प्रकीर्तिताः ५७

जलस्रावः कफस्रावो रक्तस्रावश्च पर्वणी ।
पूयस्रावः क्रिमिग्रन्थिरूपनाहस्तथालजी ॥६८॥
पूयालस इति प्रोक्ता रोगा नयनसंधिजाः ।
तथा शुक्लगता रोगा बुधैः प्रोक्तास्त्रयोदश ५९
शिरोत्पातः शिरार्हर्षः शिराजालं च शुक्तिका ।
शुक्लार्मा चाधिमांसार्मा प्रस्तार्यर्मा च पिष्टकः ६०
शिरायाः पिष्टिका चैव कफग्रन्थितकोऽर्जुनः ।
स्नाय्वर्मा चाधिमांसः स्यादिति शुक्लगता गदाः
तथा कृष्णसमुद्भूताः पञ्च रोगाः प्रकीर्तिताः ।
शुद्धशुक्रं शिराशुक्रं क्षतशुक्रं तथाञ्जिका ॥६२॥
शिरासंगश्च सर्वेऽपि प्रोक्ताः कृष्णगता गदाः ।
काचं तु पद्द्विधं ज्ञेयं वातात्पित्तात्कफादपि ॥
सन्निपाताच्च रक्ताच्च पष्टं संसर्गसंभवम् ।
तिमिराणि पंडेव स्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ॥६४॥
संसर्गेण च रक्तेन पष्टं स्यात्संनिपाततः ।

लिङ्गनाशः समथा स्याद्वातात्पित्तात्कफेन च ॥
 त्रिदोषैरुपसर्गेण संसर्गेणास्रजा तथा ।
 अष्टथा दृष्टिरोगाः स्युस्तेषु पित्तविदग्धकम् ॥
 अम्लपित्तविदग्धं च तथैवोष्णविदग्धकम् ।
 नकुलान्ध्यं धूसरान्ध्यं रात्र्यान्यं ह्रस्वदृष्टिकः
 गम्भीरदृष्टिरित्येते रोगा दृष्टिगताः स्मृताः ।
 चत्वारश्चाधिमन्थाः स्युर्वातपित्तकफासृजः ॥
 अभिष्यन्दाश्च चत्वारो रक्तादोषैस्त्रिभिस्तथा ।
 सर्वाक्षिरोगाश्चाष्टौ स्युस्तेषु वातविपर्ययः ६९
 अल्पशोफोऽन्यतो वातस्तथा पाकात्ययः स्मृतः
 शुष्काक्षिपाकश्च तथा शोफोऽम्लोपित एव च ॥
 हताधिमन्थ इत्येते रोगाः सर्वाक्षिसंभवाः ।
 पुंस्त्वदोपास्तु पञ्चैव प्रोक्तास्तत्रेर्ष्यकः स्मृतः ॥
 आसेक्यश्चैव कुम्भीकः मुगन्धी पण्डसंज्ञकः ।

शुक्रदोषास्तथाष्टौ स्युर्वातात्पित्तात्कफेन च ॥
 कुणपं श्लेष्मवाताभ्यां पूयाभंश्लेष्मपित्ततः ।
 क्षीणं च वातपित्ताभ्यां ग्रन्थिश्च श्लेष्मरक्ततः ॥
 मलसमं संनिपाताच्च शुक्रदोषा इतीरिताः ।
 अथ स्त्रीरोगनामानि प्रोच्यन्ते पूर्वशास्त्रतः ॥
 अष्टावार्तवदोषाः स्युर्वातपित्तकफस्त्रिधा ।
 पूयाभं कुणपं ग्रन्थिः क्षीणं मलसमं तथा ७५
 तथा च रक्तप्रदरं चतुर्विधमुदाहृतम् ।
 वातपित्तकफस्त्रेधा चतुर्थं संनिपाततः ॥७६॥
 विंशतियोनिरोगाः स्युर्वातात्पित्तात्कफादपि ।
 संनिपाताच्च रक्ताच्च लोहितक्षयतस्तथा ॥७७॥
 शुष्का च वामिनी चैव खण्डितान्तर्मुखी तथा ।
 सूचीमुखी विधुता च जातघ्नी च परिधुता ७८

१ चाद्यपित्ताभ्यामिति क्वचित्पाठः । २ ग्रन्थिलं श्ले-
 ष्मवातन इति क्वचित्पाठः

उपप्लुता प्राक्चरणा महायोनिरुदाहृता ।
 कर्णिका चातिचरणा योनिरोगा इतीरिताः ॥
 चतुर्विधं योनिकन्दं वातपित्तकफैस्त्रिधा ।
 चतुर्थं संनिपातेन तथाष्टौ गर्भजा गदाः ॥८०॥
 उपविष्टकगर्भः स्यात्तथा नागोदरः स्मृतः ।
 मकल्लो मूढगर्भश्च विष्कम्भो गूढगर्भकः ॥८१॥
 जरायुदोषो गर्भस्य पातथाष्टमकः स्मृतः ।
 पञ्चैव स्तनरोगाः स्युर्वातात्पित्तात्कफादपि ॥
 संनिपातात्क्षताच्चैव तथा स्तन्योद्भवा गदाः ।
 बालरोगेषु कथिताः स्त्रीदोषाश्च त्रयः स्मृताः ॥
 अद्रक्षपुरुषोत्पन्नः सपत्नीविहितस्तथा ।
 देवाज्जातस्तृतीयस्तु तथा च भूतिकागदाः ८४
 ज्वरादप्यधिकित्स्यास्ते यथादोषं यथाबलम् ।
 द्वाविंशतिर्बालरोगास्तेषु क्षीरभवास्त्रयः ॥८५॥
 वातात्पित्तात्कफाच्चैव दन्ताद्भेदश्चतुर्थकः ।

दन्तघातो दन्तशब्दः कालदन्तोऽहिपूतनम् ८६
 मुखपाको मुखस्त्रावो गुदपाकोपशीर्षके ।
 पार्श्वारुणस्तालुकण्ठो विच्छिन्नं पारिगांभकः ॥
 दौर्बल्यं गात्रशोषश्च शय्यामूत्रं कुकूणकः ।
 रोदनं चाजगह्नी स्यादिति द्वाविंशतिः स्मृताः ॥
 तथा बालग्रहाः ख्याता द्वादशैव मुनीश्वरैः ।
 स्कन्दग्रहो विशाखः स्यात्स्वग्रहश्च पितृग्रहः ८९
 नैगमेयग्रहस्तद्वच्छकुनिः शीतपूतना ।
 मुखमण्डनिका तद्दत्पूतना चान्धपूतना ॥९०॥
 रेवती चैव संख्याता तथा स्याच्छुक्करेवती ।
 तथा चरणभेदास्तु वातरक्तादिकाश्च ये ॥९१॥
 द्विचत्वारिंशदुक्तास्ते रोगेष्वेव मुनीश्वरैः ।
 द्विपष्टिर्दोषभेदाः स्युः संनिपातादिकाश्च ये ॥
 तेऽपि रोगेषु गणिताः पृथक्प्रोक्ता न ते क्वचित् ।
 हीनमिथ्याऽतियोगानां भेदैः पञ्चदशोदिताः ॥

पञ्च कर्मभवा रोगा रोगेष्वेव प्रकीर्तिताः ।
 स्नेहस्वेदौ तथा धूमो गण्डूपोऽञ्जनतर्पणे ॥१४॥
 पीडा अष्टादशैतज्जास्ताश्च रोगेषु लक्षिताः ।
 शीतोपद्रव एकः स्यादेकश्चोष्णोद्भवो मतः १५
 शल्योपद्रव एकश्च क्षाराच्चैकः स्मृतस्तथा ।
 स्थावरं जङ्गमं चैव कृत्रिमं च त्रिधा विपम् १६
 तेषां च कालकूटाद्यैर्नवधा स्थावरं विपम् ।
 जङ्गमं बहुधा प्रोक्तं तत्र लूता भुजङ्गमाः ॥१७॥
 दृशिका मूपकाः कीटाः प्रत्येकं ते चतुर्विधाः ।
 दंष्ट्राविषं नखविषं बालशृङ्गास्थिभिस्तथा १८
 मूत्रपुरीषांच्छुक्राच्च दृष्टेर्निश्वासतस्तथा ।
 शूलायाः स्पर्शतस्तद्वत्तथा शङ्खाविषं मतम् ॥
 कृत्रिमं द्विविधं प्रोक्तं गरदूपीविभेदतः ।
 सप्तधातुविषं ज्ञेयं तथा सप्तोपधातुजम् ॥२०॥
 ज्ञेयैवोपविषेभ्यश्च जातं सप्तविधं मतम् ।

दुष्टनीरविषं चैकं तथैकं दिग्धजं विषम् ॥ १॥

कपिकच्छुभवा कण्डूदुष्टनीरभवा तथा ।

तथा सूरणकण्डूश्च शोथो भङ्गातजस्तथा ॥२॥

मदश्चतुर्विधश्चान्यः पूंगभङ्गाक्षकोद्रवैः ।

चतुर्विधोऽन्यो द्रव्याणां फलतद्भूलपत्रजः ३

इति प्रसिद्धा गणिता ये किलोपद्रवा भुवि ।

असंख्याश्चापरे धातुमूलजीवादिसंभवाः २०४

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां प्रथमखण्डे रोगगणना

नाम सप्तमोऽध्यायः ।

प्रथमखण्डश्लोकसंख्या ४५३॥

इति प्रथमखण्डः ।

अथ
शार्ङ्गधरसंहिता ।

— — —
मध्यमखण्डः ।

अथ मध्यखण्डे प्रथमोऽध्यायः ।

तत्र पञ्च कपायाः

अथात्र स्वरसः कल्कः कायश्च हिमफाण्टकौ ।
ज्ञेयाः कपायाः पञ्चैते लघवः स्युर्यथोत्तरम् ?
तत्रादीं स्वरसः

अहतात्तक्षणाकृष्टाद्रव्यात्क्षुण्णात्समुद्धरेत् ।
वस्त्रनिष्पीडितो यः स रसः स्वरस उच्यते २
कुडवं चूर्णितं द्रव्यं क्षिप्तं च द्विगुणे जले ।
अहोरात्रं स्थितं तस्मान्द्रवेद्वा रस उत्तमः ॥३॥
आदाय शुष्कद्रव्यं वा स्वरसानामसंभवे ।
जलेऽष्टगुणिते साध्यं पादक्षिप्तं च गृह्यते ॥४॥
स्वरसस्य गुरुत्वाच्च पलमर्षं प्रयोजयेत् ।
निःशोपितं चाग्निशिद्धं पलमात्रं रसं पिबेत् ॥५॥
मधुश्वेतागुडक्षाराञ्जीरकं लवणं तथा ।
घृतं तैलं च चूर्णादीन्कोलमात्रान् रसे क्षिपेत् ॥६॥

अमृताया रसः क्षौद्रयुक्तः सर्वग्रमेहजित् ।
 हरिद्राचूर्णयुक्तो वा रसो धान्याः समाक्षिकः॥
 वासकः स्वरसः पेयो मधुना रक्तपित्तजित् ।
 ज्वरकासक्षयहरः कामलाश्लेष्मपित्तहा ॥ ८ ॥
 त्रिफलाया रसः क्षौद्रयुक्तो दार्दारसोऽथ वा ।
 निम्बस्य वा गुडूच्या वा पीतो जयति कामलाम्
 पीतो मरिचचूर्णेन तुलसीपत्रजो रसः ।
 द्रोणपुष्पीरसो वापि निहन्ति विषमज्वरान् ? ०
 जम्ब्वाम्नामलकीनां च पल्लवोत्थो रसो जयेत् ।
 मध्वाज्यक्षीरसंयुक्तो रक्तातीसारमुल्बणम् ? ?
 स्थूलवञ्जूलिकापत्ररसः पानाद्व्यपोहति ।
 सर्वातिसाराञ्छ्योनाककुटजलग्नसोऽथ वा ? २
 आर्द्रकस्वरसः क्षौद्रयुक्तो वृषणवातनुत् ।
 श्वासकासारुचीर्हन्ति प्रतिश्यायं व्यपोहति ? ३
 बीजपूररसः पानान्मधुक्षारयुतो जयेत् ।

पार्श्वहृद्गतिशूलानि कौष्ठ्यायुं च दारुणम् १४
 शतावर्याश्च मधुना पित्तशूलहरो रसः ।
 निशाचूर्णयुतः कन्यारसः ग्रीहापचीहरः १५
 अलम्बुपायाः स्वरसः पीतो द्विपलमात्रया ।
 अपचीगण्डमालानां कामलायाश्च नाशनः १६
 शशमुण्डरसः कोणो मरीचैरत्रधूलितः ।
 जयेत्सप्तदिनाभ्यासात्सूर्यावर्तार्थभेदकौ ॥ १७ ॥
 ब्राह्मीकूष्माण्डपद्मग्रन्थाशदिनीस्वरसाः पृथक् ।
 मधुकुष्ठयुताः पीताः सर्वोन्मादापहारिणः १८
 कूष्माण्डकस्य स्वरसो गुडेन सह योजितः ।
 दुष्टकोद्वयसंजातमदं पानाद्यपोहति ॥ १९ ॥
 खट्वादिच्छिन्नगात्रस्य तत्कालं पूरितो व्रणः ।
 गाह्नेस्कीमूलरसैर्जायते गतवेदनः ॥ २० ॥

पुट्टपाकः

पुट्टपाकस्य कल्कस्य स्वरसो गृह्यते यतः ।

अतस्तु पुटपाकानां युक्तिरत्रोच्यते मया ॥२१॥

पुटपाकस्य मात्रेयं लेपस्याङ्गारवर्णता ।

लेपं च ब्यङ्गुलं स्थूलं कुर्याद्वाङ्गुष्ठमात्रकम् २२

काश्मरीवटजम्बवादिपत्रैर्वेष्टनमुत्तमम् ॥

पलमात्रं रसो ग्राह्यः कर्पमात्रं मधु क्षिपेत् २३

कल्कचूर्णद्रवाद्यास्तु देयाः स्वरसबद्भुधैः ।

तत्कालाकृष्टकुटजत्वचं तण्डुलवारिणा ॥२४॥

पिष्टां चतुष्पलमितां जम्बूपल्लववेष्टिताम् ।

सूत्रेण बद्धां गोधूमपिष्टेन परिवेष्टिताम् ॥२५॥

लिप्तां च घनपङ्केन गोमयैर्वह्निना दहेत् ।

अङ्गारवर्णां च मृदं दृष्ट्वा बद्धेः समुद्धरेत् ॥२६॥

ततो रसं गृहीत्वा च शीतं क्षौद्रयुतं पिबेत् ।

जयेत्सर्वानतीसारान्दुस्तरान्मुचिरोत्थितान् ॥

कण्ठितं तण्डुलपलं जलेऽष्टगुणिते क्षिपेत् ।

भावयित्वा जलं ग्राह्यं देयं सर्वत्र कर्मसु ॥२७॥

अरल्लुत्तकृतश्चैव पुटपाकोऽग्निदीपनः ।
 मधुमोचरसाभ्यां च युक्तः सर्वातिसारनुत् २९
 न्यग्रोधादेश्च कल्केन पूरयेद्गौरतित्तिरेः ।
 निरन्तमुदरं सम्यक्पुटपाकेन तत्पचेत् ॥३०॥
 तत्कल्कस्य रसः क्षौद्रयुक्तः सर्वातिसारनुत् ।
 पुटपाकेन विपचेत्सुपकं दाडिमीफलम् ॥३१॥
 तद्रसो मधुसंयुक्तः सर्वातीसारनाशनः ।
 बीजपूराम्रजम्बूनां पल्लवानि जटाः पृथक् ३२
 विपचेत्पुटपाकेन क्षौद्रयुक्तश्च तद्रसः ।
 छर्दिं निवारयेद्गोरां सर्वदोषसमुद्भवाम् ॥३३॥
 पिष्टानां वृषपत्राणां पुटपाकरसो हिमः ।
 मधुयुक्तो जयेद्रक्तपित्तकासज्वरक्षयान् ॥३४॥
 पचेत्सुद्रां सपञ्चाङ्गां पुटपाकेन तद्रसः ।
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तः कासश्वासकफापहः ३५
 विभीतकफलं किञ्चिद्भूतेनाभ्यज्य लेपयेत् ।

गोधूमपिष्टेनाङ्गारैर्विपचेत्पुटपाकवत् ॥ ३६ ॥
 ततः पक्वं समुद्धृत्य खचं तस्य मुखे क्षिपेत् ।
 कासश्वासप्रतिश्यायस्वरभङ्गाञ्जयेत्ततः ॥ ३७ ॥
 चूर्णं किञ्चिद्भृताभ्यक्तं शुण्ठ्या एरण्डजैर्दलैः ।
 वेष्टितं पुटपाकेन विपचेन्मन्दवह्निना ॥ ३८ ॥
 तत उद्धृत्य तच्चूर्णं ग्राह्यं प्रातः सितासमम् ।
 तेन यान्ति शमं पीडा आमातीसारसंभवाः ३९
 शुण्ठीकल्कं विनिक्षिप्य रसैरेरण्डमूलजैः ।
 विपचेत्पुटपाकेन तद्रसः क्षौद्रसंयुतः ॥ ४० ॥
 आमवातसमुद्धृतां पीडां जयति दुस्तराम् ।
 सौरणं कन्दमादाय पुटपाकेन पाचयेत् ॥ ४१ ॥
 सर्तललवणस्तस्य रसश्चाशौविकारनुत् ।
 शरावसंपुटे दग्धं शृङ्गं हरिणजं पिबेत् ॥ ४२ ॥
 गव्येन सर्पिपा युक्तं हृच्छूलं नाशयेद्भुवम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां त्रिकुल्यास्थाने द्वितीय-

गण्डे स्वरसादिकल्पना नाम प्रथमोऽध्यायः

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

तत्र काथरूपना

पानीयं षोडशगुणं क्षुण्णे द्रव्यपले क्षिपेत् ।
 मृत्पात्रे काथयेद्ब्राह्ममृत्मांशावशेषितम् ॥ १ ॥
 तज्जलं पाययेद्दीमान्कोणं मृद्भ्रिसाधितम् ।
 शृतः काथः कपायश्च निर्व्यूहः स निगद्यते २
 आहाररसपाके च संजाते द्विपलोन्मितम् ।
 वृद्धवैद्योपदेशेन पिबेत्काथं सुपाचितम् ॥ ३ ॥
 काथे क्षिपेत्सितामंशैश्चतुर्थाष्टमषोडशैः ।
 वातपित्तकफातङ्गे विपरीतं मधु स्मृतम् ॥४॥
 जीरकं गुग्गुलुं क्षारं लवणं च शिलाजतु ।
 हिङ्गुं त्रिकटुकं चैव काथे शाणोन्मितं क्षिपेत् ५
 क्षीरं घृतं गुडं तैलं मूलं चान्यद्रव्यं तथा ।
 कल्कं चूर्णादिकं काथे निक्षिपेत्कर्पसंमितम् ६
 अपिधानमुखे पात्रे जलं दुर्जरतां व्रजेत् ।

तस्मादावरणं त्यक्त्वा काथादीनां त्रिनिश्चयः॥

गुडूचीधान्यकारिष्टरक्तचन्दनपद्मकैः ।

गुडूच्यादिगणकाथः सर्वज्वरहरः स्मृतः ॥८॥

दीपनो दाहहृल्लासतृष्णाछर्धरुचीर्जयेत् ।

नागरं देवकाष्ठं च धान्यकं बृहतीद्वयम् ॥९॥

दद्यात्पाचनकं पूर्वं ज्वरितानां ज्वरापहम् ।

क्षुद्रा किराततिक्तं च शूण्ठी छिन्ना च पाँष्करम्॥

कपाय एषां शमयेत्पीतश्चाष्टविधं ज्वरम् ।

गुडूचीपिप्पलीमूलनागरैः पाचनं स्मृतम्॥१०॥

दद्याद्वातज्वरे पूर्णलिङ्गे सप्तमवासरे ।

शालिपर्णी बला द्राक्षा गुडूची सारिवा तथा ११

आसां काथं पिवेत्कोष्णं तीव्रवातज्वरच्छिदम् ।

काश्मरीसारिवाद्राक्षात्रायमाणामृताभवः १२

कपायः सगुडः पीतो वातज्वरविनाशनः ।

कट्फलेन्द्रयवापाठातिक्तामुस्तैः शृतं जलम् ॥

पाचनं दशमेऽङ्घ्रि स्यात्तीव्रे पित्तज्वरे नृणाम् ।
 पर्पटो वासकस्त्रिकता कैरातो धन्वयासकः १५
 म्रियङ्गुश्च कृतः काथ एषां शर्करया युतः ।
 पिपासादाहपित्तास्रयुतं पित्तज्वरं जयेत् ॥१६॥
 द्राक्षा हरीतकी मुस्तं कटुकी कृतमालकः ।
 पर्पटश्च कृतः काथ एषां पित्तज्वरापहः ॥१७॥
 तृणमूर्छादाहपित्तास्रकशमनो भेदनः स्मृतः ।
 एकः पर्पटकः श्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः ॥१८॥
 किं पुनर्यादि युज्येत चन्दनोशीरवालकैः ।
 वीजपूरशिफापथ्यानागरग्रन्थिकैः शृतम् १९
 सक्षारं पाचनं श्लेष्मज्वरे द्वादशवासरे ।
 भूनिम्बनिम्बपिप्पलयः शठी शुण्ठी शतावरी ॥
 गुडूची बृहती चेति काथो हन्यात्कफज्वरम् ।
 पटोलत्रिफलातिक्ताशठीवासाभृताभवः ॥२१॥
 काथो मधुयुतः पीतो हन्यात्कफकृतं ज्वरम् ।

तस्मादावरणं त्यक्त्वा क्वाथादीनां विनिश्चयः॥

गुड्डीधान्यकारिष्टरक्तचन्दनपद्मकैः ।

गुड्डीच्यादिगणकायः सर्वज्वरहरः स्मृतः ॥८॥

दीपनो दाहहृल्लासवृष्णाछर्द्यरुचीर्जयेत् ।

नागरं देवकाष्ठं च धान्यकं बृहतीद्वयम् ॥९॥

दद्यात्पाचनकं पूर्वं ज्वरितानां ज्वरापहम् ।

धुद्रा किराततिक्तं च शूण्ठी छिन्ना च पौष्करम्॥

कपाय एषां शमयेत्पीतश्चाष्टविधं ज्वरम् ।

गुड्डीपिप्पलीमूलनागरैः पाचनं स्मृतम्॥१०॥

दद्याद्वातज्वरे पूर्णलिङ्गे सप्तमवासरे ।

शालिपर्णी बला द्राक्षा गुड्डी सारिवा तथा १२

आसां क्वथं पिबेत्कोष्णं तीव्रवातज्वरच्छिदम् ।

काश्मरीसारिवाद्राक्षात्रायमाणामृताभवः १३

कपायः सगुडः पीतो वातज्वरविनाशनः ।

कर्फलेन्द्रपवापाटातिक्तामुस्तः शृतं जलम् ॥

पाचनं दशमेऽह्नि स्यात्तीव्रे पित्तज्वरे नृणाम् ।
 पर्पटो वासकस्तिक्ता कैरातो धन्वयासकः १५
 म्रियद्भुश्व कृतः काथ एषां शर्करया युतः ।
 पिपासादाहपित्तास्रयुतं पित्तज्वरं जयेत् ॥१६॥
 द्राक्षा हरीतकी मुस्तं कडुकी कृतमालकः ।
 पर्पटश्च कृतः काथ एषां पित्तज्वरापहः ॥१७॥
 तृणमूर्च्छादाहपित्तास्रकशमनो भेदनः स्मृतः ।
 एकः पर्पटकः श्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः ॥१८॥
 किं पुनर्यादि युज्येत चन्दनोशीरवालकैः ।
 बीजपूरशिफापथ्यानागरग्रन्थिकैः शृतम् १९
 सक्षारं पाचनं श्लेष्मज्वरे द्वादशवासरे ।
 भूनिम्बनिम्बपिप्पल्यः शठी शुण्ठी शतावरी ॥
 गुडची बृहती चेति काथो हन्यात्कफज्वरम् ।
 पटोलत्रिफलातिक्ताशठीवासामृताभवः ॥२१॥
 काथो मधुयुतः पीतो हन्यात्कफकृतं ज्वरम् ।

पर्पटाब्दामृताविश्वकैरातैः साधितं जलम् २२
 पञ्चभद्रमिदं ज्ञेयं वातपित्तज्वरापहम् ।
 सुद्राशुण्ठीगुडूचीनां कषायः पौष्करस्य च २३
 कफवाताधिके पेयो ज्वरे वापि त्रिदोषजे ।
 कासम्भासारुचिकरे पार्श्वशूलविधायिनि २४
 आरग्वधकणामूलमुस्तातिक्ताभयाकृतः ।
 काथः शमयति क्षिप्रं ज्वरं वातकफोद्भवम् २५
 आमशूलप्रशमनो भेदी दीपनपाचनः ।
 अमृतारिष्टकडुकामुस्तेन्द्रयवनागरैः ॥ २६ ॥
 पटोलचन्दनाभ्यां च पिप्पलीचूर्णयुक्तशृतम् ।
 अमृताष्टकमेतच्च पित्तश्लेष्मज्वरापहम् ॥ २७ ॥
 छर्द्यरोचकहृष्टासदाहृष्टणाविनाशनम् ।
 पटोलं चन्दनं मूर्वातिक्तापाठाणुतागणः ॥ २८ ॥
 पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्दिदाहकण्डूविषापहः ।
 कण्टकारीद्वयं शुण्ठी धान्यकं मुरदारु च २९

एभिः शृतं पाचनं स्यात्सर्वज्वरविनाशनम् ।
 शालिपर्णीपृष्ठिपर्णीबृहतीद्वयगोधुरैः ॥ ३० ॥
 विल्वाग्निमन्थश्योनाककाशमरीपाटलायुतैः ।
 दशमूलमिति ख्यातं कथितं तज्जलं पिबेत् ३१
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं वातश्लेष्मज्वरापहम् ।
 संनिपातज्वरहरं सूतिकादोपनाशनम् ॥ ३२ ॥
 शोपशैत्यभ्रमस्वेदकासश्वासविकारनुत् ।
 हृत्कण्ठग्रहपाश्वीर्तितन्द्रामस्तकशूलहृत् ॥ ३३ ॥
 अभयामुस्तधान्याकरक्तचन्दनपद्मकैः ।
 वासकेन्द्रयवोशीरगुडूचीकृतमालकैः ॥ ३४ ॥
 पाठानागरतिक्ताभिः पिप्पलीचूर्णयुक्तशृतम् ।
 पिबेत्तिदोपज्वरजित्पिपासाकासदाहनुत् ३५
 प्रलापश्वासतन्द्राघ्नं दीपनं पाचनं परम् ।
 विष्णूत्रानिलविष्टम्भवमिशोपारुचिच्छिदम् ३६
 पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्तकनागरैः ।

पर्पट्राब्जामृताविश्वकैरातैः साधितं जलम् २२
 पञ्चभद्रमिदं ज्ञेयं वातपित्तज्वरापहम् ।
 क्षुद्राशुण्ठीगुडूचीनां कपायः पौष्करस्य च २३
 कफवाताधिके पेयो ज्वरे वापि त्रिदोषजे ।
 कासश्वासारुचिकरे पार्श्वशूलविधायिनि २४
 आरग्वधकणामूलमुस्तातिर्यताभयाकृतः ।
 काथः शमयति क्षिप्रं ज्वरं वातकफोद्भवम् २५
 आमशूलप्रशमनो भेदी दीपनपाचनः ।
 अमृतारिष्टकटुकामुस्तेन्द्रियवनागरैः ॥ २६ ॥
 पटोलचन्दनाभ्यां च पिप्पलीचूर्णयुक्तम् ।
 अमृताष्टकमेतच्च पित्तश्लेष्मज्वरापहम् ॥ २७ ॥
 रघीरोचकहृद्भासदाहृष्णाधिनाशनम् ।
 पटोलं चन्दनं मूर्वानिपनापाटागृतागणः ॥ २८ ॥
 पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्दिदाहकण्ठविपापहः
 कष्टकारीद्वयं शुण्ठी धान्यकं मुरवः

कट्फलाम्बुदभाङ्गीभिर्धान्यरोहिषपर्पटैः ।
 वचाहरीतकीशृङ्गीदेवदारुमहौषधैः ॥ ४६ ॥
 काथः कासं ज्वरं हन्ति श्वासश्लेष्मलग्रहान् ।
 काथो जीर्णज्वरं हन्ति गुह्यच्याः पिप्पलीयुतः ॥
 तथा पर्पटजः काथः पित्तज्वरहरः परः ।
 किंपुनर्यदि युज्येत चन्दनोदीच्यनागरैः ४७
 निदिग्धिकामृताशुष्ठीकपायं पाययेद्भिषक् ।
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं श्वासकासादितापहम् ४८
 पीनसारुचिवैस्वर्यशूलाजीर्णज्वरच्छिदम् ।
 देवदारु वचा कुष्ठं पिप्पली विश्वभेषजम् ४९
 कट्फलं मुस्तभूनिम्बतिक्तधान्या हरीतकी ।
 गजकृष्णा च दुःस्पर्शा गोक्षुरं धन्वयासकम् ॥
 बृहत्यातिविषा छिन्ना कर्कटं कृष्णजीरकम् ।
 काथमष्टावशेषं तु प्रमूतां पाययेत्स्त्रियम् ॥५१॥
 शूलकासज्वरश्वासमूर्च्छाकम्पशिरोऽतिजित् ।

क्षुद्राधान्यकशुण्ठीभिर्गुहूचीमुस्तपत्रकैः ॥५२॥

रक्तचन्दनभूनिम्बपटोलवृषपीप्परैः ।

कटुकेंद्रयवाऽरिष्टभाङ्गीपर्पटकैः समैः ॥५३॥

कार्यं प्रातर्निषेवेत सर्वशीतज्वरच्छिदम् ।

मुस्ताक्षुद्रामृताशुण्ठीधात्रीकाथः समाक्षिकः ५४

पिप्पलीचूर्णसंयुक्तो विषमज्वरनाशनः ।

पटोलेन्द्रयवादारुत्रिफलामुस्तगोस्तनैः ॥५५॥

मधुकामृतवासानां कार्यं क्षौद्रयुतं पिवेत् ।

संतते सतते चैव द्वितीयकतृतीयके ॥ ५६ ॥

एकाहिके वा विषमे दाहपूर्वं नवज्वरे ।

पटोलत्रिफलानिम्बद्राक्षाशम्याकवासकैः ५७

काथः सितामधुयुतो जयेद्देकाहिकं ज्वरम् ।

गुहूचीधान्यमुस्ताभिश्चन्दनोशीरनागरैः ५८

कृतं कार्यं पिवेत्क्षौद्रसितायुक्तं ज्वरातुरः ।

तृतीयज्वरनाशाय तृणादाहनिवारणम् ॥५९॥

देवदारुशिवावासाशालिपर्णामहौषधैः ।
 धात्रीयुक्तं शृतं शीतं दद्यान्मधुसितायुतम् ६०
 चातुर्थकज्वरे श्वासे कासे मन्दानले तथा ।
 गुड्डीधान्यकोशीरशुण्ठीवालकपर्पटैः ॥६१॥
 विल्वप्रतिविपापाठारक्तचन्दनवत्सकैः ।
 किरातमुस्तेन्द्रयवैः कथितं शिशिरं पिवेत् ६२
 सक्षौद्रं रक्तपित्तघ्नं ज्वरातीसारनाशनम् ।
 नागरं कुटजो मुस्तममृताऽतिविपा तथा ॥६३॥
 एभिः कृतं पिवेत्काथं ज्वरातीसारनाशनम् ।
 धान्यवालकविल्वाब्दनागरैः साधितं जलम् ॥
 आमशूलहरं ग्राहि दीपनं पाचनं परम् ।
 धान्यनागरजः काथः पात्रनो दीपनस्तथा ६५
 एरण्डमूलयुक्तश्च जयेदामानिलव्यथाम् ।
 वत्सकाऽतिविपाविल्वमुस्तवालकजः सूतः ६६
 अतीसारं जयेत्सामं चिरजं रक्तशूलजित् ।

कुटजातिविषापाठाधातकीलोध्रमुस्तकैः ॥६७॥

हीवेरदाडिमयुतैः कृतः क्वाथः समाक्षिकः ।

पेयो मोचरसेनैव कुटजाष्टकसंज्ञकः ॥ ६८ ॥

अतीसाराञ्जयेद्दाहरक्तशूलामदुस्तरान् ।

हीवेरधातकीलोध्रपाठालज्जालुवत्सकैः ॥६९॥

धान्यकातिविषामुस्तागुह्चीविल्वनागरैः ।

कृतः क्वाथः शमयेद्तीसारं चिरोत्थितम् ७०

अरोचकामशूलास्रज्वरघ्नः पाचनः स्मृतः ।

धातकीविल्वलोध्राणि वालकं गजपिप्पली ७१

एभिः कृतं शृतं शीतं शिशुभ्यः सौद्रसंयुतम् ।

मदघ्नादवलेहं वा सर्वातीसारशान्तये ॥७२॥

शालिपर्णौवलाविल्वधान्यशुण्ठीकृतः शृतः ।

आध्मानशूलसहितां वातजां ग्रहणीं जयेत् ७३

गुह्च्यतिविषाशुण्ठीमुस्तैः क्वाथः कृतो जयेत् ।

आमानुपचतां ग्रहणीं ग्राही पाचनदीपनः ७४

यवधान्यपटोलानां काथः सक्षौद्रशर्करः ।
 योज्यः सर्वातिसारेषु विल्वाग्रास्थिभवस्तथा ॥
 त्रिफला देवदारुश्च मुस्ता मूपककाणिका ।
 शिगुरेतैः कृतः काथः पिप्पलीचूर्णसंयुतः ७६
 विडङ्गचूर्णयुक्तश्च कुमिन्नः क्रिमिरोगहा ।
 फलत्रिकामृतातिक्तानिम्बकैरातवासकैः ७७
 जयेन्मधुयुतः काथः कामलां पाण्डुतां तथा ।
 पुनर्नवाभयानिम्बदार्वीतिक्तपटोलकैः ॥७८॥
 गुडूचीनागरयुतैः काथो गामूत्रसंयुतः ।
 पाण्डुकासोदरश्वासशूलसर्वाङ्गशोधहा ॥७९॥
 वासाद्राक्षाभयाकाथः पीतः सक्षौद्रशर्करः ।
 निहन्ति रक्तपित्तार्तिश्वासकासान्मुदारुणान् ॥
 रक्तपित्तं क्षयं कासं श्लेष्मपित्तज्वरं तथा ।
 केवलो वासककाथः पीतः क्षौद्रेण नाशयेत् ॥
 वासाक्षुद्रामृताकाथः क्षौद्रेण ज्वरकासहा ।

कुटजातिविपापाटाधातकीलोध्रमुस्तकैः ॥६७॥

हीवेरदाडिमयुतैः कृतः काथः समाक्षिकः ।

पेषो मोचरसेनैव कुटजाष्टकसंज्ञकः ॥ ६८ ॥

अतीसाराञ्जयेदाहरक्तशूलामदुस्तरान् ।

हीवेरधातकीलोध्रपाठालज्जालुवत्सकैः ॥६९॥

धान्यकातिविपासुस्तागुड्डीचीविल्वनागरैः ।

कृतः कपायः शमयेद्तीसारं चिरोत्थितम् ७०

अरोचकामशूलास्रज्वरघ्नः पाचनः स्मृतः ।

धातकीविल्वलोध्राणि बालकं गजपिप्पली ७१

एभिः कृतं शृतं शीतं त्रिथुभ्यः क्षौद्रसंयुतम् ।

मदघ्राद्वलेहं वा सर्वातीसारशान्तये ॥७२॥

शालिपर्णावलाविल्वधान्यशुण्ठीकृतः शृतः ।

आध्मानशूलसहितां वातजां ग्रहणीं जयेत् ७३

गुड्डीत्यतिविपाशुण्ठीमुस्तैः काथः कृतो जयेत् ।

आमानुपक्तां ग्रहणीं ग्राही पाचनदीपनः ७४

रास्ना द्विगुणभागा स्यादेकभागास्ततः परे ।
 धन्वयासवलैरण्डदेवदारुसठीवचाः ॥ ९० ॥
 वासको नागरं पथ्या चव्यमुस्ता पुनर्नवा ।
 गुडूची वृद्धदारुश्च शतंपुष्पा च गोक्षुरः ॥ ९१ ॥
 अश्वगन्धा मतिविपा कृतमालः शतावरी ।
 कृणासहचरश्चैव धान्यकं बृहतीद्वयम् ॥ ९२ ॥
 एभिः कृतं पिवेत्काथं शुण्ठीचूर्णेन संयुतम् ।
 कृणाचूर्णेन वा योगराजगुग्गुलुनाथ वा ९३
 अजमोदादिना वापि तैलेनैरण्डजेन वा ।
 सर्वाङ्गकम्पे कुञ्जले पक्षाघाते च बाहुके ॥ ९४ ॥
 गृध्रस्याग्रामवाते च श्लेष्मिपदे चापतानके ।
 अन्नवृद्धौ तथाध्माने जङ्घाजानुगतेऽदिते ९५
 शुक्रामये मेदुरोगे वन्ध्यायोन्यामयेषु च ।
 महारास्नादिराख्यातो ब्रह्मणा गर्भकारणम् ॥
 एरण्डो बीजपूरश्च गोक्षुरो बृहतीद्वयम् ।

कासघ्नः पिप्पलीचूर्णयुक्तः क्षुद्राशृतस्तथा ८२
क्षुद्राकुलित्यवासाभिर्नागरेण च साधितः ।

काथः पुष्करचूर्णाढ्यः श्वासकासौ निवारयेत्
रेणुकापिप्पलीकाथो हिङ्गुकल्केन संयुतः ।

पानादेव हि पश्चापि हिका नाशयति क्षणात् ॥

विल्वत्तचो गुट्टच्या वा काथः क्षौद्रेण संयुतः ।

जयेच्चिदोपजां छर्दि पर्पटः पित्तजां तथा ८५

हिङ्गुपुष्करचूर्णाढ्यं दशमूलशृतं जयेत् ।

गृध्रसीं केवलः काथः शेफालीपत्रजस्तथा ८६

रक्तामृतामहादारुनागरैरण्डजैः शृतम् ।

सप्तधातुगते वाते सामे सर्वाङ्गजे पिवेत् ॥ ८७ ॥

रक्ता गोक्षुरकैरण्डदेवदारु पुनर्नवा ।

गुट्टच्यारग्वधश्चैव काथमेषां विपाचयेत् ॥ ८८ ॥

शुण्ठीचूर्णेन संयुक्तं पिवेज्जङ्घाकटीग्रहे ।

पार्श्वगृष्टोरुपीडायामामवाते मुदुस्तरे ॥ ८९ ॥

रास्त्रा द्विगुणभागा स्यादेकभागास्ततः परे ।
 धन्वयासवलैरण्डदेवदारुसटीवचाः ॥ ९० ॥
 वासको नागरं पथ्या चव्यमुस्ता पुनर्नवा ।
 गुडूची वृद्धदारुश्च शतंपुण्या च गोक्षुरः ॥ ९१ ॥
 अश्वगन्धा प्रतिविषा कृतमालः शतावरी ।
 कृष्णासहचरश्चैव धान्यकं बृहतीद्वयम् ॥ ९२ ॥
 एभिः कृतं पिवेत्काथं शुण्ठीचूर्णेन संयुतम् ।
 कृष्णाचूर्णेन वा योगराजगुग्गुलुनाथ वा ९३
 अजमोदादिना वापि तैलेनैरण्डजेन वा ।
 सर्वाङ्गकम्पे कुञ्जले पक्षाघाते च बाहुके ॥ ९४ ॥
 गृध्रस्यामामघाते च श्लीपदे चापतानके ।
 अत्रवृद्धौ तथाध्माने जङ्घाजानुगतेऽदिते ९५
 शुक्रामये मेह्रोगे वन्ध्यायोन्वामयेषु च ।
 महारास्त्रादिराख्यातो ब्रह्मणा गर्भकारणम् ॥
 एरण्डो बीजपूरश्च गोक्षुरो बृहतीद्वयम् ।

अश्मभेदस्तथा विल्व एतन्मूलैः कृतः शृतः ९७
 एरण्डतैलहिङ्गवाढ्यः सयवक्षारसैन्धवः ।
 स्तनस्कन्धकटीमेढूहृदयोत्थां व्यथां जयेत् ९८
 नागरैरण्डजः काथः काथ इन्द्रयवस्य च ।
 हिङ्गुसौवर्चलोपेतो वातशूलनिवारणः ॥९९॥
 त्रिफलारग्वधकाथः शर्कराक्षौद्रसंयुतः ।
 रक्तपित्तहरो दाहपित्तशूलनिवारणः ॥१००॥
 एरण्डमूलं द्विपलं जलेऽष्टगुणिते पचेत् ।
 तत्काथो यावश्शूकाढ्यः पार्श्वहृत्कफशूलहा ?
 दशमूलकृतः काथः सयवक्षारसैन्धवः ।
 हृद्रोगगुल्मशूलानि कासं श्वासं च नाशयेत् २
 हरीतकीदुरालम्भाकृतमालकगोक्षुरैः ।
 पापाणभेदसाहितैः काथो माक्षिकसंयुतः ॥३॥
 विषन्धे मूत्रकृच्छ्रे च सदाहे सरुजे हितः ।
 वीरतरुर्दृक्षवन्दा काशः सहचरत्तयम् ॥ ४ ॥

कुशद्वयं नलो गुन्द्रा वकपुष्पोऽग्निमन्थकः ।
 मूर्वा पाषाणभेदश्च श्योनाको गोक्षुरस्तथा ५
 अपामार्गश्च कमलं ब्राह्मी चेति गणो वरः ।
 वीरतर्वादिरित्युक्तः शर्कराश्मरिकृच्छ्रहा ॥६॥
 मूत्राघातं वायुरोगान्नाशयेन्निखिलानपि ।
 एलामधुकगोकण्टरेणुकैरण्डवासकाः ॥ ७ ॥
 कृष्णाश्मभेदसहिताः काथ एषां मुसाधितः ।
 शिलाजतुयुतः पेयः शर्कराश्मरिकृच्छ्रहा ॥८॥
 समूलगोक्षुरकाथः सितामाक्षिकसंयुतः ।
 नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणि तथा चोष्णसमीरणम् ९
 वरादार्यब्ददारूणां काथो क्षौद्रेण मेहहा ।
 वत्सकत्रिफलादार्वीमुस्ता बीजकजस्तथा १०
 फलत्रिकाब्ददार्वीणां विशालायाः शृतं पिवेत्
 निशाकल्कयुतं सर्वमेहविनिवृत्तये ॥ ११ ॥
 दार्वी रसाजनं मुस्तं भृष्टातः श्रीफलं वृषः ।

कैरातश्च पिवेदेपां काथं शीतं समाक्षिकम् १२
 जयेत्सशूलं प्रदरं पीतश्वेतासितारुणम् ।
 न्यग्रोधप्लक्षकोशाश्रवेतसो वदरी तुणिः ॥१३॥
 मधुयष्टी मियालश्च लोध्रद्वयमुदुम्बरः ।
 पिप्पलश्च मधुकश्च तथा पारिसपिप्पलः ॥१४॥
 सल्लकी तिन्दुकी जम्बूद्वयमाश्रतरुः शिवा ।
 कदम्बककुर्भा चैव भल्लातकफलानि च ॥१५॥
 न्यग्रोधादिगणकाथं यथालाभं च कास्येत् ।
 अयं काथो महाग्राही व्रण्यो भग्नं च साधयेत् ॥
 योनिदोषहरो दाहमेदोमेहविपापहः ।
 विल्वोऽग्निमन्थःश्योनाकः काश्मरीपाटला तथा
 काय एपां जयेन्मेदोदोषं क्षौद्रेण संयुतः ।
 क्षौद्रेण त्रिफलाकाथः पीतो मेदोहरः स्मृतः १८
 शीतीभूतं तथोष्णाम्बु मेदोहृत्क्षौद्रसंयुतम् ।
 चव्यचित्तकविश्वानां साधितो देवदारुणा १९

काथस्निग्धचूर्णयुतो गोमूत्रेणोदराञ्जयेत् ।
 पुनर्नवामृतादारुपथ्यानागरसाधितः ॥ २० ॥
 गोमूत्रगुग्गुलुयुतः काथः शोधोदरापहः ।
 पथ्यारोहितककाथं यवक्षारकणायुतम् ॥ २१ ॥
 पिवेत्प्रातर्यकृत्प्लीहगुल्मोदरनिवृत्तये ।
 पुनर्नवा दारुनिशा निशा शुण्ठी हरीतकी २२
 गुड्डी चित्रको भार्ङ्गी देवदारुथ तैः शृतः ।
 पाणिपादोदरमुखप्राप्तं शोफं निवारयेत् ॥ २३ ॥
 फलत्रिकोद्भवं काथं गोमूत्रेणैव पाययेत् ।
 वातश्लेष्मकृतं हन्ति शोथं वृषणसंभवम् ॥ २४ ॥
 रास्त्रामृतावलायप्लीगोकण्टैरण्डजः स्मृतः ।
 एरण्डतेलसंयुक्तो वृद्धिमन्नभवां जयेत् ॥ २५ ॥
 काञ्चनारत्नचः काथः शुण्ठीचूर्णेन नाशयेत् ।
 गण्डमालां तथा काथः क्षौद्रेण वरुणत्नचः २६
 शाखोटवल्कलकाथं गोमूत्रेण युतं पिवेत् ।

श्लीपदानां विनाशाय मेदोदोपनिवृत्तये २७
 पुनर्नवावरुणयोः काथोऽन्तर्विद्रधिं जयेत् ।
 तथा शिशुभवः काथो हिङ्गुसैन्धवसंयुतः २८
 वरुणादिगणकाथमपक्वे मध्यविद्रधौ ।
 ऊपकादिरजोयुक्तं पिबेच्छमनहेतवे ॥ २९ ॥
 वरुणो वक्रपुष्पश्च विल्वापामार्गचित्तकाः ।
 अग्निमन्थद्वयं शिशुद्वयं च बृहतीद्वयम् ॥ ३० ॥
 सैरेयकत्रयं मूर्वा मेपशृङ्गी किरातकः ।
 अजाशृङ्गी च विम्बी च करञ्जश्च शतावरी ॥
 वरुणादिगणकाथः कफमेदोहरः स्मृतः ।
 हन्ति गुल्मं शिरःशूलं तथाभ्यन्तरविद्रधीन् ॥
 खादिरत्रिफलाकाथो महिपीघृतसंयुतः ।
 विडङ्गचूर्णयुक्तश्च भगन्दरविनाशनः ॥ ३३ ॥
 पटोलत्रिफलानिम्बकिरातखादिरासनैः ।
 काथः पीतो जयेत्सर्वानुषदंशान्सगुग्गुलुः ३४

अमृतैरण्डवासानां काथ एरण्डतैलयुक् ।
पीतः सर्वाङ्गसंचारि वातरक्तं जयेद्भुवम् ३५
पटोलं त्रिफला तिक्ता गुडूची च शतावरी ।
एतत्काथो जयेत्पीतो वातासं दाहसंयुतम् ३६
काथो बलगुजचूर्णाढ्यो धात्रीखदिरसारयोः ।
जयेत्सुशीलितो नित्यं भिन्नं पथ्याशिनां नृणाम्
मञ्जिष्ठा त्रिफला तिक्ता वचा दारु निशामृता ।
निम्बशैपां कृतः काथो वातरक्तविनाशनः ॥
पामाकपालिकाकुपुत्रवतमण्डलजिन्मतः ।
मञ्जिष्ठामुस्तकुटजगुडूचीकुष्ठनागरैः ॥ ३९ ॥
भार्ङ्गीक्षुद्रावचानिम्बनिशाद्वयफलत्रिकैः ।
पटोलकटुकीमूर्वाविडङ्गासनचित्रकैः ॥ १४० ॥
शतावरीत्रायमाणाकृष्णेन्द्रयववासकैः ।
भृङ्गराजमहादारुपाठाखदिरचन्दनैः ॥ ४१ ॥
त्रिवृद्धरुणकैरातवाकुचीकृतमालकैः ।

शाखोटकमहानिम्बकरजातिविषाजलैः ॥४२॥

इन्द्रवारुणिकानन्तासारिवापर्पटैः समैः ।

एभिः कृतं पिवेत्काथं कणागुग्गुलुसंयुतम् ४३

अष्टादशेषु कुष्ठेषु वातरक्तार्दिते तथा ।

उपदंशे श्लीपदे च प्रसुप्तौ पक्षघातके ॥४४॥

मेदोदोषे नेत्ररोगे मञ्जिष्ठादिः प्रशस्यते ।

पथ्याक्षधात्रीभूनिम्बनिशानिम्बामृतायुतैः ४५

कृतः काथः पडङ्गोऽयं सगुडः शीर्षशूलहृत् ।

भूशङ्खकर्णशूलानि तथार्धशिरसो रुजम् ॥४६॥

सूर्यावर्ते शङ्खं च दन्तपातं च तद्भुजम् ।

नक्तान्ध्यं पटलं शुक्रं चक्षुःपीडां व्यपोहति ॥

वासाविश्वामृतादार्वीरक्तचन्दनचित्तकैः ।

भूनिम्बनिम्बकडुकापटोलत्त्रिफलाम्बुदैः ॥४७॥

यवकालिङ्गकुटजैः काथः सर्वाक्षिरोगहा ।

वैस्वर्यं पीनसं श्वासं नाशयेदुरसः क्षतम् ४९

अमृतात्रिफलाकाथः पिप्पलीचूर्णसंयुतः ।
 सक्षौद्रः शीलितो नित्यं सर्वनेत्रव्यथां जयेत् ॥
 अश्वत्थोदुम्बरपुस्तवद्वेतसजं शृतम् ।
 व्रणशोथोपदंशानां नाशनं क्षालनात्स्मृतम् ॥

प्रमथ्यादिकपायभेदः

प्रमथ्या प्रोच्यते द्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छृतात् ।
 तोयेऽष्टमुणिते तस्याः पानमाहुः पलद्वयम् ५२
 मुस्तकेन्द्रयवैः सिद्धा प्रमथ्या द्विपलोन्मिता ।
 सुशीता मधुसंयुक्ता रक्तातीसारनाशिनी ५३
 साध्यं चतुष्पलं द्रव्यं चतुःपष्टिपले जले ।
 तत्काथेनार्धशिष्टेन यवागूं साधयेद्वनाम् ॥५४
 आम्राश्रातकजम्बूतकपाये विपचेद्बुधः ।
 यवागूं शालिभिर्युक्तां तां भुक्त्वा ग्रहणीं जयेत् ॥
 कल्कद्रव्यपलं शृष्ठी पिप्पली चार्धकार्षिकी ।
 वारिमस्थेन विपचेत्स द्रवो यूप उच्यते ॥५६॥

कुलित्ययवकोलैश्च मुद्गैर्मूलकग्रन्थिकैः ।
 शुण्ठीधान्याकयुक्तैश्च घृषः श्लेष्मानिलाप्रहः ॥
 सप्तमुष्टिक इत्येष संनिपातज्वरं जयेत् ।
 आमवातहरः कण्ठहृद्ब्रूवत्राणां विशोधनः ५८
 क्षुण्णं द्रव्यपलं साध्यं चतुःपष्टिपले जले ।
 अर्धशिष्टं च तद्देयं पाने भक्तादिसंविधौ ५९
 उशीरपर्पटोदीच्यमुस्तनागरचन्दनैः ।
 जलं शृतं हिमं पेयं पिपासाज्वरनाशनम् ६०
 अष्टमेनांशशेषेण चतुर्थेनार्धकेन वा ।
 अथवा कथनेनैव सिद्धमुष्णोदकं वदेत् ॥६१॥
 श्लेष्मामवातमेदोघ्नं वस्तिशोधनदीपनम् ।
 कासश्वासज्वरहरं पीतमुष्णोदकं निशि ॥६२॥
 क्षीरमष्टगुणं द्रव्यात्क्षीराक्षीरं चतुर्गुणम् ।
 क्षीरावशेषं तत्पीतं शूलमामोद्भवं जयेत् ॥६३॥
 सर्वज्वराणां जीर्णानां क्षीरं भैषज्यमुत्तमम् ।

श्वासात्कासाञ्छिरःशूलात्पार्श्वशूलात्सपीन-
सात् ॥ ६४ ॥

मुच्यते ज्वरितः पीत्वा पञ्चमूलीशृतं पयः ।

त्रिकण्टकबलाव्याघ्रीगुडनागरसाधितम् ॥ ६५ ॥

वर्चोमूत्रविवन्धनं कफज्वरहरं पयः ।

अन्नप्रक्रिया

अथान्नप्रक्रिया चैव प्रोच्यते नातिविस्तरात् ॥

यवागूः षड्गुणजले सिद्धा स्यात्कृसरा घना ।

तण्डुलैर्मुद्गरमापैश्च तिलैर्वा साधिता हिता ६७

यवागूर्ग्राहिणी बल्या तर्पणी वातनाशिनी ।

विलेपी च घना सिक्था सिद्धा नीरे चतुर्गुणे ॥

बृंहणी तर्पणी हृद्या मधुरा पित्तनाशिनी ।

द्रवाधिका स्वल्पसिक्था चतुर्दशगुणे जले ६९

सिद्धा पेया बुधैर्ज्ञेया यूपः किञ्चिद्धनः स्मृतः ।

पेया लघुतरा ज्ञेया ग्राहिणी धातुपुष्टिदा ७०

यूषो बल्यस्ततः कण्ठ्यो लघुपाकः कफापहः
 जले चतुर्दशगुणे तण्डुलानां चतुष्पलम् ७१
 विपचेत्स्रावयेन्मण्डं स भक्तो मधुरो लघु ।
 नीरे चतुर्दशगुणे सिद्धो मण्डस्त्रसिक्थकः ७२
 शुण्ठीसैन्धवसंयुक्तः पाचनो दीपनः परः ।
 धान्यतिकडुसिन्धूत्थयुर्वतस्तक्रेण योजितः ७३
 भृष्टश्च हिङ्गुतैलाभ्यां स मण्डोऽष्टगुणः स्मृतः ।
 दीपनः प्राणदो वस्तिशोधनो रक्तवर्धनः ७४
 ज्वरजित्सर्वदोपत्रो मण्डोऽष्टगुण उच्यते ।
 मुकण्डितैस्तथा भृष्टैर्वाव्यमण्डो यवैर्भवेत् ७५
 कफपित्तहरः कण्ठ्यो रक्तपित्तप्रसादनः ।
 लाजैर्वा तण्डुलैर्भ्रष्टैर्लाजमण्डः प्रकीर्तितः ७६
 श्लेष्मपित्तहरो ग्राही पिपासाज्वरजिन्मतः ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयखण्डे
 काथादिकल्पना नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

तत्र फाण्टकल्पना

क्षुण्णे द्रव्यपले सम्यग्जलमुष्णं विनिक्षिपेत् ।
 मृत्पात्रे कुडवोन्मानं ततस्तु स्रावयेत्पटात् ॥१॥
 स स्याच्चूर्णद्रवः फाण्टस्तन्मानं द्विपलोन्मितम् ।
 मधुश्वेतागुडादींश्च क्वाथवत्तत्र निक्षिपेत् ॥ २ ॥
 मधुकपुष्पं मधुकं चन्दनं सपरूपकम् ।
 मृणालं कमलं लोध्रं गम्भारी नागकेशरम् ॥ ३ ॥
 त्रिफलां सारिवां द्राक्षां लाजान्कोष्णजले क्षिपेत्
 सितामधुयुतः पेयः फाण्टो वासौ हिमोऽथवा ॥
 वातपित्तज्वरं दाहं तृणामूर्छारतिभ्रमान् ।
 रक्तपित्तं मर्दं हन्यान्नत्र कार्या विचारणा ॥५॥
 आम्रजम्बूकिशलयैर्वटशृङ्गप्ररोहकैः ।
 उशीरेण कृतः फाण्टः सक्षौद्रो ज्वरनाशनः ६

पिपासा छर्द्यतीसारान्मूर्छां जयति दुस्तराम् ।
 मधूकपुष्पगम्भारीचन्दनोशीरधान्यकैः ॥ ७ ॥
 द्राक्षया च कृतः फाण्टः शीतः शर्करया युतः ।
 तृष्णापित्तहरः प्रोक्तो दाहमूर्छाभ्रमाञ्जयेत् ८

मन्थः

मन्थोऽपि फाण्टभेदः स्यात्तेन चात्रैव कथ्यते ।
 जले चतुष्पले शीते क्षुण्णं द्रव्यपलं क्षिपेत् ॥ ९ ॥
 मृत्पात्रे मन्थयेत्सम्यक्तस्माच्च द्विपलं पिवेत् ।
 खर्जूरदाडिमीद्राक्षातिचिडीकाम्लिकामलैः १०
 सपरुषैः कृतो मन्थः सर्वमधविकारनुत् ।
 क्षौद्रयुक्ता मंसूराणां सक्तवो दाडिमाम्भसा ॥
 मथिता वारयन्त्याशु छर्दि दोषत्रयोद्भवाम् ।
 शुषितैः शीतनीरेण सघृतैर्यवसक्तुभिः ॥ १२ ॥
 नातिसान्द्रद्रवैर्मन्थस्तृष्णादाहास्रपित्तहा ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयखण्डे
 फाण्टादिकल्पना नाम तृतीयोऽध्यायः ।

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

तत्र हिमकल्पना

क्षुण्णं द्रव्यपलं सम्यक्पद्भिर्नीरपलैः पुतम् ।
निशोपितं हिमः सः स्यात्तथा शीतकपायकः ?
तन्मानं फाण्टवज्ज्ञेयं सर्वत्रैवैप निश्चयः ।
आम्रं जम्बू च ककुभं चूर्णोकृत्य जले क्षिपेत्
हिमं तस्य पिवेत्प्रातः सक्षौद्रं रक्तपित्तजित् ।
मरिचं मधुयष्टी च काकोदुम्बरपल्लवः ॥ ३ ॥
नीलोत्पलं हिमस्तज्जस्तृष्णाच्छर्दिनिवारणः ।
नीलोत्पलं वला द्राक्षा मधुकं मधुकं तथा ॥४॥
उशीरं पद्मकं चैव काश्मरी च परूपकम् ।
एतच्छीतकपायश्च वातपित्तज्वराञ्जयेत् ॥ ५ ॥
सप्रलापभ्रमच्छर्दिमोहतृष्णानिवारणः ।
अमृताया हिमः पेयो जीर्णज्वरहरः स्मृतः ६
वासायाश्च हिमः कासं रक्तपित्तज्वराञ्जयेत् ।

प्रातः सशर्करः पेयो हिमो धान्यकसंभवः ७
 अन्तर्दाहं तथा तृष्णां जयेत्स्रोतोविशोधनः ।
 धान्याकधात्रीवासानां द्रुक्षापर्पटयोर्हिमः ॥८॥
 रक्तपित्तज्वरं दाहं तृष्णां शोषं च नाशयेत् ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयपण्डे
 हिमकल्पना नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

तत्र यन्कल्पना

द्रव्यमाद्रिं शिलापिट्टं शुष्कं वा सजलं पिबेत् ।
 मक्षेपावापकल्कास्ते तन्मानं कर्पसंमितम् ॥१॥
 कल्के मधु घृतं तैलं देयं द्विगुणमात्रया ।
 सिताशुटौ समौ दद्याद्द्रवा देयाश्चतुर्गुणाः ॥२॥
 त्रिवृद्ध्या पञ्चवृद्ध्या वा सप्तवृद्ध्याथ वा कणाः
 पियेत्पिष्ट्वा दशदिनं तास्तर्धयापकर्पयेत् ॥ ३ ॥

एवं विंशद्दिनैः सिद्धं पिप्पलीवर्धमानकम् ।
 अनेन पाण्डुवातास्रकासश्वासाहचिज्वराः ४
 उदरार्शःक्षयश्लेष्मवाता नश्यन्त्युरोग्रहः ।
 लेपान्निम्बदलैः कल्को व्रणशोधनरोपणः ॥५॥
 भक्षणाच्छर्दिकुष्ठानि पित्तश्लेष्मकृमीञ्जयेत् ।
 महानिम्बजटाकल्को गृध्रसीनाशनः स्मृतः ६
 शुद्धकल्को रसोनस्य तिलतैलेन मिश्रितः ।
 वातरोगाञ्जयेत्तीव्रान्विपमज्वरनाशनः ॥ ७ ॥
 पक्ककन्दरसोनस्य गुलिका निस्तुपीकृताः ।
 पाटयित्वा च मध्यस्थं दूरीकुर्यात्तदङ्कुरम् ॥८॥
 तदुग्रगन्धनाशाय रात्रौ तत्रे विनिक्षिपेत् ।
 अपनीय च तन्मध्याच्छिलायां पेपयेत्ततः ॥९॥
 तन्मध्ये पञ्चमांशेन चूर्णमेपां विनिक्षिपेत् ।
 सौवर्चलं यवानीं च भर्जितं हिङ्गु सैन्धवम् १०
 ऋदुत्रिकं जीरकं च समभागानि चूर्णयेत् ।

एकीकृत्य ततः सर्वं कल्कं कर्षममाणतः ॥११॥
 खादेदग्निबलापेक्षी ऋतुदोषाद्यपेक्षया ।
 अनुपानं ततः कुर्यादेरण्डशृतमन्वहम् ॥ १२ ॥
 सर्वाङ्गैकाङ्गजं वातमर्दितं चापतत्रकम् ।
 अपस्मारमथोन्मादमूरुस्तम्भं च शूध्रसीम् १३
 डरःपृष्ठकटीपार्श्वकुक्षिपीडां क्रिमीञ्जयेत् ।
 अजीर्णमातपं रोषमतिनीरं पयो गुडम् ॥१४॥
 रसोनमश्नन्पुरुपस्त्यजेदेतन्निस्तरम् ।
 मद्यं मांसं तथाम्लं च रसं सेवेत नित्यशः १५
 पिप्पली पिप्पलीमूलं भल्लातकफलानि च ।
 एतत्कल्कश्च सक्षौद्र ऊरुस्तम्भनिवारणः १६
 विष्णुक्रान्ताजटाकल्कः सिताक्षौद्रघृतैर्युतः ।
 परिणामभवं शूलं नाशयेत्सप्तभिर्दिनैः ॥१७॥
 शुण्ठीतिलगुडैः कल्कं दुग्धेन सह योजयेत् ।
 परिणामभवं शूलमामवातं च नाशयेत् ॥१८॥

अपामार्गस्य वीजानां कल्कस्तण्डुलवारिणा ।

पीतोरक्तार्शसां नाशं कुरुते नात्र संशयः १९

वदरीमूलकल्केन तिलकल्कश्च योजितः ।

मधुक्षीरयुतः कुर्याद्रवंतातीसारनाशनम् ॥२०॥

कृष्णाण्डकरसोपेतां लाक्षां कर्पद्वयं पिबेत् ।

रक्तक्षयपुरोघातं क्षयरोगं च नाशयेत् ॥२१॥

तण्डुलीयजटाकल्कः सक्षौद्रः सरसाजनः ।

तण्डुलोदकसंपीतो रक्तमदरनाशनः ॥ २२ ॥

अङ्गोलमूलकल्कश्च सक्षौद्रस्तण्डुलाम्बुना ।

अतीसारहरः प्रोक्तस्तथाविपहरः स्मृतः २३

बन्ध्याकर्कोटिकामूलं पाटलाया जटाय वा ।

घृतेन विल्वमूलं वा द्विविधं नाशयेद्विपम् २४

अभयासैन्धवकणाशुण्ठीकल्कस्त्रिदोषहा ।

पथ्यासैन्धवशुण्ठीभिः कल्को दीपनपाचनः ॥

तिष्ठत्पलाशवीजानि पारसीययवानिका ।

कम्पिल्लुकं विडङ्गं च गुडश्च समभागकः ॥२६॥
 तत्रेण कल्कमेतेषां पिवेत्क्रिमिगणापहम् ।
 नवनीततिलैः कल्को जेता स्वतार्शसां स्मृतः ॥
 नवनीतसितानागकेशरैश्चापि तद्विधः ।
 पीतो मसूरयूपेण कल्कः शुण्ठीशलाहुजः २८
 जयेत्संग्रहणीं तद्वचनेण बृहतीभवः ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्साध्याने द्वितीयखण्डे
 कल्ककल्पना नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

तत्र चूर्णकल्पना

अत्यन्तशुष्कं यद्रव्यं सुषिष्टं बल्लगालितम् ।
 तत्स्याच्चूर्णं रजः क्षोदस्तन्मात्रा कर्पसांमिता ?
 चूर्णे गुडः समो देयः शर्करा द्विगुणा भवेत् ।
 चूर्णेषु भर्जितं हिङ्गु देयं नोत्क्लेदकृद्भवेत् ॥३॥

लिहेचूर्णं द्रवैः सर्वैर्घृताद्यैर्द्विगुणोन्मितैः ।
 पिवेच्चतुर्गुणैरेव चूर्णमालोडितं द्रवैः ॥ ३ ॥
 चूर्णावलेहगुटिकाकल्कानामनुपानकम् ।
 वातपित्तकफातङ्के लिङ्घ्येकपलमाहरेत् ॥ ४ ॥
 यथा तैलं जले क्षिप्तं क्षणेनैव प्रसर्पयेत् ।
 अनुपानबलादङ्गे तथा सर्पति भेषजम् ॥ ५ ॥
 द्रवेण यावता सम्यक्चूर्णं सर्वं प्लुतं भवेत् ।
 भावनायाः प्रमाणं तु चूर्णे प्रोक्तं भिषग्वरैः ६
 आमलं चित्रकः पथ्या पिप्पली सैन्धवं तथा ।
 चूर्णितोऽयं गणो ज्ञेयः सर्वज्वरविनाशनः ७
 भेदी रुचिकरः श्लेष्मजेता दीपनपाचनः ।
 मधुना पिप्पलीचूर्णं लिहेत्कासज्वरापहम् ८
 हिक्काश्वासहरं कण्ठ्यं ग्रीह्यं बालकोचितम् ।
 एका हरीतकी योज्या द्वौ च योज्यौ विभीतकौ
 चत्वार्यामलकान्येवं त्रिफलैषा प्रकीर्तिता ।

त्रिफला मेहशोधघ्नी नाशयेद्विषमज्वरान् १०
 दीपनी श्लेष्मपित्तघ्नी कुष्ठहन्त्री रसायनी ।
 सर्पिर्मधुभ्यां संयुक्ता सैव नेत्रामयाञ्जयेत् ११
 पिप्पली मरिचं शुण्ठी त्रिभिर्ह्युपणमुच्यते ।
 दीपनं श्लेष्मपेदोन्नं कुष्ठपीनसनाशनम् ॥१२॥
 जयेद्रोचकं सामं मेहगुल्मगलामयान् ।
 पिप्पलीचव्यविश्वाद्वापिप्पलीमूलचित्रकैः १३
 पञ्चकोलमिति ख्यातं रुच्यं पाचनदीपनम् ।
 आनादृष्टीद्गुल्मघ्नं शूलश्लेष्मोदरापहम् ॥१४॥
 त्रिगन्धमेलासवपत्रैश्चतुर्जातं सकेशरैः ।
 त्रिगन्धं सचतुर्जातं रूक्षोष्णं लघु पित्तकृत् १५
 वर्ण्यं रुचिकरं तीक्ष्णं विषश्लेष्मामयाञ्जयेत् ।
 काकोली क्षीरकाकोली जीवकर्पभकां तथा १६
 मेदा चान्या मद्यमेदा जीवन्ती मधुकं तथा ।
 मुद्गपर्णी मापपर्णी जीवनीयो गणस्त्रयम् १७

जीवनीयगणः स्वादुर्गर्भसन्धानकृद्गुरुः ।

स्तन्यकृद्गृह्णो वृष्यः स्निग्धः शीतस्तृपापहः ॥

रक्तपित्तं क्षतं शोषं ज्वरदाहानिलाञ्जयेत् ।

द्वे मेदे द्वे च काकोर्ल्यो जीवकर्षभकौ तथा १९

ऋद्धिदृद्धी च तैः सर्वैरष्टवर्ग उदाहृतः ।

अष्टवर्गो बुधैः प्रोक्तो जीवनीयसमो गुणैः २०

सिन्धु सौवर्चलं चैव विडं सामुद्रिकं गडम् ।

एकद्वित्रिचतुष्पञ्चलवणानि क्रमाद्विदुः ॥२१॥

तेषु मुख्यं सैन्धवं स्यादनुक्ते तत्प्रयोजयेत् ।

सैन्धवाद्यं रोमकान्तं ज्ञेयं लवणपञ्चकम् ॥२२॥

मधुरं सृष्टविष्मूत्रं स्निग्धं सूक्ष्मं बलापहम् ।

वीर्योष्णं दीपनं तीक्ष्णं कफपित्तविवर्धनम् २३

स्वर्जिका यावशूकश्च क्षारयुग्ममुदाहृतम् ।

ज्ञेयो बहिसमौ क्षारौ स्वर्जिकायावशूकजौ २४

क्षाराश्चान्येऽपि गुल्माशौग्रहणीरुक्छिदः सराः
 पाचनाः कृमिपुंस्तघ्नाः शर्कराश्मरिनाशनाः॥
 त्रिफला रजनीयुग्मं कण्टकारीयुगं सठी ।
 त्रिकटुग्रन्थिकं मूर्वा गुडूची धन्वयासकः २६
 कटुका पर्पटी मुस्तं त्रायमाणा च बालकम् ।
 निम्बः पुष्करमूलं च मधुयष्टी च वत्सकम् २७
 यवानीन्द्रयवो भाङ्गी शिशुबीजं सुराष्ट्रजा ।
 वचात्वक्पद्मकोशीरं चन्दनातिविपावलाः २८
 शालिपर्णी पृष्ठिपर्णी विडङ्गं तगरं तथा ।
 चित्रको देवकाष्ठं च चव्यं पत्रं पटोलजम् २९
 जीवकर्पभकौ चैव लवङ्गं वंशलोचना ।
 पुण्डरीकं च काकोलीपत्रजं जातिपत्रकम् ३०
 तालीसपत्रं च तथा समभागानि चूर्णयेत् ।
 सर्वचूर्णस्य चार्धांशं किरातं निक्षिपेत्सुधीः ३१
 एतत्सुदर्शनं नाम चूर्णं दोषत्रयापहम् ।

ज्वरांश्च निखिलान्हन्यान्नात्र कार्या विचारणा
 पृथग्द्वन्द्वान्नुजांश्च धातुस्थान्विषमज्वरान् ।
 संनिपातोद्भवांश्चापि मानसानपि नाशयेत् ३३
 शीतज्वरैकाहिकादीन्मोहं तन्द्रां भ्रमं तृषाम् ।
 श्वासं कासं च पाण्डुं च हृद्रोगं हन्ति कामलाम् ॥
 त्रिकपृष्ठकटीजानुपार्श्वशूलनिवारणम् ।
 शीताम्बुना पिवेद्दीमान्सर्वज्वरनिवृत्तये ३५
 सुदर्शनं यथा चक्रं दानवानां विनाशनम् ।
 तद्द्वज्वराणां सर्वेषामिदं चूर्णं प्रणाशनम् ३६
 कासश्वासज्वरहरा लिफला पिप्पलीयुता ।
 चूर्णिता मधुना लीढा भेदनी चाग्निबोधिनी ॥
 कट्फलं मुस्तकं तिक्ता शंठी शृङ्गी च पौष्करम्
 चूर्णमेषां च मधुना शृङ्गवेररसेन वा ॥३८॥
 लिहेज्वरहरं कण्ठ्यं कासश्वासारुचीर्जयेत् ।

वायुं छदि तथा शूलं क्षयं चैव व्यपोहति ३९
 कदफलं पौष्करं शृङ्गी मुस्ता त्रिकटुकं शठी ।
 समस्तान्येकशो वापि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥

आद्रिकस्वरसक्षौद्रैर्लिह्यात्कंफविनाशनम् ।
 शूलानिलारुचिच्छर्दिकासश्वासक्षयापहम् ४१
 कदफलं पौष्करं कृष्णा शृङ्गी च मधुना सह ।
 श्वासकासज्वरहरः श्रेष्ठो लेहः कफान्तकृत् ॥
 शृङ्गीप्रतिविपा कृष्णा चूर्णिता मधुना लिहेत् ।
 शिशोः कासज्वरच्छर्दिशान्त्यै वा केवलां
 विपाम् ॥४३॥

यवक्षारविपाशृङ्गीमागधीपौष्करोद्भवम् ।
 चूर्णं क्षौद्रयुतं लीढं पञ्च कासाजयेच्छिशोः ॥
 शृण्ठीप्रतिविपाहिङ्गुमुस्ताकुटजचित्रकैः ।
 चूर्णमुष्णाम्बुना पीतमामातीसारनाशनम् ४५
 हरीतकी प्रतिविपा सिन्धुसौवर्चलं वचा ।

हिङ्गु चेतिकृतं चूर्णं पिवेदुष्णेन वारिणा ४६
 आमातीसारशमनं ग्राहि चाग्निप्रबोधनम् ।
 मुस्तमिन्द्रियवं विल्वं लोध्रं मोचरसं तथा ४७
 धातुर्कां चूर्णयेत्तत्रगुंडाभ्यां पाययेत्सुधीः ।
 सर्वातीसारशमनं निरुणद्धि प्रवाहिकाम् ४८
 लघुगङ्गाधरं नाम चूर्णं संग्राहकं परम् ।
 मुस्तारलुकशुण्ठीभिर्धातुकीलोध्रवालकैः ॥४९॥
 विल्वमोचरसाभ्यां च पाठेन्द्रियवत्सकैः ।
 आम्रबीजं प्रतिविषा लज्जालुरिति चूर्णितम् ॥
 क्षौद्रतण्डुलपानीयैः पीतैर्याति प्रवाहिका ।
 सर्वातिसारग्रहणी प्रशमं याति वेगतः ॥५१॥
 वृद्धगङ्गाधरं चूर्णं सरिद्वेगविवन्धकम् ।
 तक्त्रेण यः पिवेन्नित्यं चूर्णं मरिचसंभवम् ॥
 चित्तसौवर्चलोपेतं ग्रहणी तस्य नश्यति ।
 उदरप्लीहमन्दाग्निगुल्माशोनाशनं भवेत् ॥५३॥

अष्टौ भागाः कपित्थस्य पद्भगा शर्करा मता ।
 दाडिमं तिन्तिडीकं च श्रीफलं धातकी तथा ॥
 अजमोदा च पिप्पल्यः प्रत्येकं स्युस्त्रिभागिकाः
 मरिचं जीरकं धान्यं ग्रन्थिकं बालकं तथा ॥
 सौवर्चलं यवानी च चातुर्जातं सचित्रकम् ।
 नागरं चैकभागाः स्युः प्रत्येकं सूक्ष्मचूर्णितम् ॥
 कपित्थाष्टकसंज्ञं स्याच्चूर्णमेतद्गुलामयान् ।
 अतीसारं क्षयं गुल्मं ग्रहणीं च व्यपोहति ५७
 दाडिमी द्विपला ग्राह्या खण्डा चाष्टपलापि च ।
 त्रिगन्धस्य पलं चैकं त्रिकटु स्यात्पलत्रयम् ॥
 एतदेकीकृतं सर्वं चूर्णं स्याद्दाडिमाष्टकम् ।
 रुचिकृदीपनं कण्ठ्यं ग्राहि कासज्वरापहम् ॥
 दाडिमस्य पलान्यष्टौ शर्करायाः पलाष्टकम् ।
 पिप्पली पिप्पलीमूलं यवानी मरिचं तथा ॥
 धान्यकं जीरकं शुण्ठी प्रत्येकं पलसंमितम् ।

कर्पमात्रा तुगाक्षीरीलवणपत्रैलाथ केसरम् ६१
 प्रत्येकं कोलमात्राः स्युस्तच्चूर्णं दाडिमाष्टकम् ।
 अतीसारं क्षयं गुल्मं ग्रहणीं च गलग्रहम् दर
 मन्दार्घ्रिं पीनसं कासं चूर्णमेतद्व्यपोहति ।
 पिप्पली बृहती व्याघ्री यवक्षारकलिङ्गकाः ॥
 चित्रकं सारिवा पाठा सटी लवणपञ्चकम् ।
 तच्चूर्णं पाययेद्ग्रा सुरयोष्णाम्बुनापि वा ६४
 मारुतग्रहणीदोषशमनं परमं हितम् ।
 लवङ्गं शृङ्गकर्पूरमेलातङ्गनागकेशरम् ॥ ६५ ॥
 जातीफलमुशीरं च नागरं कृष्णजीरकम् ।
 कृष्णागरुस्तुगाक्षीरी मांसी नीलोत्पलं कणा ॥
 चन्दनं तगरं बालं कङ्कोलं चेति चूर्णयेत् ।
 समभागानि सर्वाणि संवेभ्योऽर्धा सिता भवेत्
 लवङ्गाद्यमिदं चूर्णं राजार्हं वद्विदीपनम् ।
 रोचनं तर्पणं वृष्यं त्रिदोषघ्नं बलप्रदम् ॥ ६८ ॥

हृद्रोगं कण्ठरोगं च कासं हिकां च पीनसम् ।
 यक्ष्माणं तमकुं श्वासमतीसारमुरःक्षतम् ॥६९॥
 ममेहारुचिगुल्मादीन्ग्रहणीमपि नाक्षयेत् ।
 जातीफलं लवङ्गैलापत्रत्वङ्नागकेशरम् ॥७०॥
 कर्पूरचन्दनतिलैस्त्वक्क्षीरीतगरामलैः ।
 तालीसपिप्पलीपथ्यास्थूलजीरकचित्रकम् ७१
 शृण्ठीविडङ्गमरिचं समभागं विचूर्णितम् ।
 यावन्त्येतानि सर्वाणि कुर्याद्भङ्गं च तावतीम् ॥
 सर्वचूर्णसमा देया शर्करा च भिषग्वरैः ।
 कर्षमात्रं ततः खादेन्मधुना श्रावितं सुयीः ७३
 अस्य प्रभावाद्ग्रहणीकासश्वासारुचिक्षयाः ।
 वातश्लेष्मप्रतिशयायाः प्रशमं यान्ति वेगतः ७४
 मरिचं नागपुष्पाणि तालीसं लवणानि च ।
 प्रत्येकमेकभागाः स्युः पिप्पलीमूलचित्रकैः ॥
 लवणं तिलन्तिडीकं च जीरकं च द्विभागकम् ।

धान्याम्लवेतसो विश्वं भद्रैश्च बदराणि च ॥
 अजमोदा जलधरः प्रत्येकं स्युद्धिभागिकाः ।
 सर्वोपधिचतुर्थांशं दाडिमस्य फलं भवेत् ॥७७
 द्रव्येभ्यो निखिलेभ्यश्च सिता देयार्थमात्रया ।
 महाखाण्डवसंज्ञं स्याच्चूर्णमेतत्सुरोचनम् ॥७८॥
 अग्निदीप्तिकरं हृद्यं कासातीसारनाशनम् ।
 हृद्रोगकण्ठजठरमुखरोगप्रणाशनम् ॥ ७९ ॥
 विपृचिकां तथाध्मानमशोःगुल्मकुमीनपि ।
 छर्दिं पक्षविधां श्वासं चूर्णमेतद्व्यपोहति ॥८०॥
 चित्रकद्विफला व्योषं जीरकं हृषुपा वचा ।
 यवानी पिप्पलीमूलं शतपुष्पाजगन्धिका ८१
 अजमोदा शठी धान्यं विडङ्गं स्थूलजीरकम् ।
 हेमाद्रा पांफरं मूलं क्षारो लवणपञ्चकम् ८२
 कुष्ठं चेति समांशानि विशाला स्याद्धिभागिका ।
 त्रिवृत्तिभागा विज्ञेया दन्त्या भागत्रयं भवेत् ॥

हृद्रोगं कण्ठरोगं च कासं हिकां च फीनसम् ।
 यक्ष्माणं तमकं श्वासमतीसारमुरःक्षतम् ॥६९॥
 प्रमेहारुचिगुल्मादीन्य्रहणीमपि नाशयेत् ।
 जातीफलं लवङ्गैलापत्रत्वंङ्नागकेशरम् ॥७०॥
 कर्पूरचन्दनतिलैस्त्वक्क्षीरीतगरामलैः ।
 तालीसपिप्पलीपथ्यास्थूलजीरकचित्रकम् ७१
 शुण्ठीविडङ्गमरिचं समभागं विचूर्णितम् ।
 यावन्त्येतानि सर्वाणि कुर्याद्भङ्गां च तावतीम् ॥
 सर्वचूर्णसमा देया शर्करा च भिषग्वरैः ।
 कर्पमात्रं ततः खादेन्मधुना प्लावितं सुवीः ७२
 अस्य प्रभावाद्ब्रह्मणीकासश्वासारुचिक्षयाः ।
 वातश्लेष्मप्रतिश्यायाः प्रशमं यान्ति वेगतः ७४
 मरिचं नागपुष्पाणि तालीसं लवणानि च ।
 प्रत्येकमेकभागाः स्युः पिप्पलीमूलचित्रकैः ॥
 लक्षणा तिन्तिडीकं च जीरकं च द्विभागकम् ।

धान्याम्लवेतसौ विश्वं भद्रैला वदराणि च ॥
 अजमोदा जलधरः प्रत्येकं स्युस्त्रिभागिकाः ।
 सर्वापधिचतुर्थांशं दाडिमस्य फलं भवेत् ॥७७
 द्रव्येभ्यो निखिलेभ्यश्च सिता देयार्धमात्रया ।
 महाखाण्डवसंज्ञं स्याच्चूर्णमेतत्सुरोचनम् ॥७८॥
 अग्निदीप्तिकरं हृद्यं कासातीसारनाशनम् ।
 हृद्रोगकण्ठजठरमुखरोगप्रणाशनम् ॥ ७९ ॥
 विपूचिकां तथाध्मानमर्शोगुल्मकृमीनपि ।
 छर्दि पञ्चविधां श्वासं चूर्णमेतद्वपोहृति ॥८०॥
 चित्तकस्त्रिफला व्योपं जीरकं हृपुषा वचा ।
 यवानी पिप्पलीमूलं शतपुष्पाजगन्धिका ८१
 अजमोदा शठी धान्यं विडङ्गं स्थूलजीरकम् ।
 हेमाहा पौष्करं मूलं क्षारौ लवणपञ्चकम् ८२
 कुष्टं चेति समांशानि विशाला स्याद्विभागिका ।
 त्रिष्टुप्तिभागा विज्ञेया दन्त्या भागत्रयं भवेत् ॥

चतुर्भागा सातला स्यात्सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् ।
 पाचनस्नेहनाद्यैश्च स्निग्धकोष्ठस्य रोगिणः ८४
 दद्याच्चूर्णं विरेकाय सर्वरोगप्रणाशनम् ।
 हृद्रोगे पाण्डुरोगे च कासे श्वासे भगन्दरे ८५
 मन्दाग्रौ च ज्वरे कुष्ठे ग्रहण्यां च गलग्रहे ।
 दद्याद्युक्तानुपानेन तथाध्माने सुरादिभिः ८६
 गुल्मे वदरनीरेण विङ्गङ्गे दधिमस्तुना ।
 उष्णाम्बुभिरजीर्णे च वृक्षाम्लैः परिकर्तिषु ८७
 उष्नीदुग्धेनोदरेषु तथा तक्त्रेण वा गवाम् ।
 प्रसन्नया वातरोगे दाडिमाम्भोभिरर्शसि ८८
 द्विविधे च विपे दद्याद्दृतेन विपनाशनम् ।
 चूर्णं नारायणं नाम दुष्टरोगगणापहम् ८९
 हृषुषा त्रिफला चैव त्रायमाणा च पिप्पली ।
 हेमक्षीरी त्रिवृच्चैव सातला कटुका वचा ९०
 नीलिनी सैन्धवं कृष्णां लवणं चेति चूर्णयेत् ।

उष्णोदकेन सूत्रेण दाडिमत्रिफलारसैः ॥९१॥

तथा मांसरसेनापि यथायोग्यं पिवेन्नरः ।

अजीर्णे स्त्रीहृग्नुलेषु शोफाशोविषमाग्निषु ॥९२॥

हलीमकामलापाण्डुकुष्ठाध्यानोदरेष्वपि ।

शुण्ठी हरीतकी कृष्णा त्रिवृत्सौवर्चलं तथा ९३

समभागानि सर्वाणि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।

ज्ञेयं पञ्चसमं चूर्णमेतच्छूलहरं परम् ॥ ९४ ॥

आध्मानजठराशोघ्नमामवातहरं स्मृतम् ।

कर्पमात्रा भवेत्कृष्णा त्रिवृता स्यात्पलोन्मिता ॥

खण्डात्पलं च विज्ञेयं चूर्णमेकत्र कारयेत् ।

कर्पोन्मितं लिहेदेतत्क्षौद्रेणाध्माननाशनम् ९६

गाढविट्कोदरकफान्पित्तशूलं च नाशयेत् ।

लवणत्रितयं क्षारौ शतपुष्पाद्वयं वचा ॥९७॥

अजमोदाजगन्धा च हृषुषा जीरकद्वयम् ।

मरिचं पिप्पलीमूलं पिप्पली गजपिप्पली ९८

हिङ्गुश्च हिङ्गुपत्री च शठी पाटोपकुञ्चिका ।
 शुण्ठी चित्रकचव्यानि विडङ्गं चाम्लवेतसम् ॥
 दाडिमं तिन्तिडीकं च त्रिवृद्दन्ती शतावरी ।
 इन्द्रवारुणिका भार्ङ्गी देवदारु यवानिका १००
 तुस्तुम्बुरुस्तुम्बुरुणि पौष्करं चदराणि च ।
 शिवा चेति समांशानां चूर्णमेकत्र कारयेत् ॥१॥
 भावयेदाद्र्करसैर्बीजपूरसंस्तथा ।
 तत्पिप्पेत्सर्पिपा जीर्णमद्येनोष्णोदकेन वा ॥२॥
 कोलाम्भसा वा तन्नेण दुग्धेनौष्ट्रेण मस्तुना ।
 यकृत्प्लीहकटीशूलगुदकुक्षिहृदामयान् ॥ ३ ॥
 अशौविष्टम्भमन्दाग्निशुल्मप्लीहोदराणि च ।
 हिकाध्मानश्वासकासाञ्जयेदेतान्न संशयः ॥४॥
 एतैरेवौषधैः सम्यग्घृतं वा साधयेत्सुधीः ।
 तुम्बुरुणि त्रिलवणं यवानी पुष्कराह्वयम् ॥५॥

यवक्षाराभयाहिङ्गुविडङ्गानि समानि च ।
 त्रिवृत्तिभागा विज्ञेया सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ६
 पिवेदुष्णेन तोयेन यवकाथेन वा पिवेत् ।
 जयेत्सर्वाणि शूलानि गुल्माध्मानोदराणि च ॥
 चित्रको नागरं हिङ्गु पिप्पली पिप्पलीजटा ।
 चव्याजमोदा मरिचं प्रत्येकं कर्पसंमितम् ॥७॥
 स्वर्जिका च यवक्षारः सिन्धु सौवर्चलं विडम् ।
 सामुद्रिकं रोमकं च कोलमात्राणि कारयेत् ९
 एकीकृत्याखिलं चूर्णं भावयेन्मातुलुङ्गजैः ।
 रसैर्दाडिमजैर्वापि शोषयेदातपेन च ॥ १० ॥
 एतच्चूर्णं जयेद्गुल्मं ग्रहणीमामजां रुजम् ।
 अग्निं च कुरुते दीप्तं रुचिकृत्कफनाशनम् ११
 सैन्धवं पिप्पलीमूलं पिप्पली चव्याचित्रकम् ।
 शुण्ठी हरीतकी चेति क्रमवृद्धानि चूर्णयेत् १२
 वडवानलनामैतच्चूर्णं स्यादग्निदीपनम् ।

अजमोदा विडङ्गानि सैन्धवं देवदारु च ॥१३॥
 चित्रकः पिप्पलीमूलं शतपुष्पा च पिप्पली ।
 मरिचं चेति कर्पाशं प्रत्येकं कारयेद्बुधः १४
 कर्पास्तु पञ्च पथ्याया दश स्युर्वृद्धदारुकात् ।
 नागराच्च दशैव स्युः सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् १५
 पिवेत्कोष्णजलेनैव चूर्णं श्वयथुनाशनम् ।
 आमवातरुजं हन्ति संधिपीडां च गृध्रसीम् ॥
 कटिपृष्ठगुदस्थां च जङ्घयोश्च रुजं जयेत् ।
 तूर्णीं प्रतूर्णीं विश्वार्चीं कफवातामयाञ्जयेत् ॥
 समेन वा गुडेनास्य वट्रकान्कारयेद्भिषक् ।
 शुण्ठी सौवर्चलं हिङ्गु दाडिमं चाम्लवेतसम् ॥
 चूर्णमुष्णाम्बुना पेयं श्वासहृद्रोगशान्तये ।
 हिङ्गु पाठाभया धान्यं दाडिमं चित्रकः शठी ॥
 अजमोदा त्रिकटुकं हृषुपा चाम्लवेतसम् ।
 अजगन्धा तिन्रिटीकं जीरकं पाप्करं वचा ॥

चर्च्य क्षारद्वयं पञ्च लवणानि विचूर्णयेत् ।
 प्राग्भोजनस्य मध्ये वा चूर्णमेतत्प्रयोजयेत् २१
 पिवेद्वा जीर्णमद्येन तत्रेणोष्णोदकेन वा ।
 गुल्मे वातकफोद्भूते हृद्ग्रहेऽग्नीलिकासु च २२
 हृद्ग्रस्तिपार्श्वशूलेषु शूले च गुदयोनिजे ।
 मूत्रकृच्छ्रे तथानाहपाण्डुरोगेऽरुचौ तथा २३
 दिक्कायां यकृति श्लीहि कासे श्वासे गलग्रहे ।
 ग्रहण्यर्शाविकारेषु चूर्णमेतत्प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 भावितं मातुलुङ्गस्य बहुशः स्वरसेन वा ।
 कुर्याच्च गुटिकां वैद्यो वातश्लेष्मज्वरापहाम् ॥
 यवानी दाडिमं शुण्ठी तिन्त्रिडीकाम्लवेतसां ।
 बदराम्लं च कुर्यात् चतुःशाणमितानि च २६
 सार्धद्विशाणं मरिचं पिप्पली दशशाणिका ।
 लवसौवर्चलशान्याकं जीरकं द्विद्विशाणकम् ॥
 चतुःषष्टिमितैः शाणैः शर्करामत्र योजयेत् ।

चूर्णितं सर्वमेकत्र यवानीखाण्डवाभिधम् २८.
 चूर्णं जयेत्पाण्डुरोगं हृद्रोगं ग्रहणीं ज्वरम् ।
 छर्दिशोपातिसारांश्च ग्रीहानाहविषन्धताः २९
 अरुचिं शूलमन्दाग्निमर्शोजिद्वागलामयान् ।
 तालीसं मरिचं शृण्ठी पिप्पली वंशरोचना ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्चकर्पेर्भागान्प्रकल्पयेत् ।
 एलातचोस्तु कर्पार्ये प्रत्येकं भागमाहरेत् ३१
 द्वात्रिंशत्कर्पतुलिता प्रदेया शर्करा बुधैः ।
 तालीसाद्यभिदं चूर्णं रोचनं पाचनं स्मृतम् ॥
 कासश्वासज्वरहरं छर्द्यतीसारनाशनम् ।
 शोषाध्मानहरं ग्रीहग्रहणीपाण्डुरोगजित् ३३
 पक्ता वा शर्करां चूर्णं क्षिपेत्स्याद्दुटिका ततः
 सितोपला षोडश स्यादष्टौ स्याद्द्वंशरोचना ॥
 पिप्पली स्याच्चतुष्कर्पा स्याद्द्वेला च द्विकार्पिकी
 एकः कर्पस्त्वचः कार्यश्चूर्णयेत्सर्वमेकतः ॥३५॥

सितोपलादिकं चूर्णं मधुसर्पियुतं लिहेत् ।
 श्वासकासक्षयहरं हस्तपादाङ्गदाहजित् ॥३६॥
 मन्दाग्निं सुप्तजिह्वत्तं पार्श्वशूलमरोचकम् ।
 ज्वरमूर्द्धगतं रयतं पित्तमाशु व्यपोहति ॥३७॥
 सामुद्रलवणं कार्यमष्टकर्मितं बुधैः ।
 पञ्च सौवर्चलं ग्राह्यं विडं सैन्धवधान्यके ३८
 पिप्पली पिप्पलीमूलं कृष्णजीरकपत्रकम् ।
 नागकेशरतालीसमम्लवेतसकं तथा ॥ ३९ ॥
 द्विकर्ममात्राण्येतानि प्रत्येकं कारयेद्बुधः ।
 परिचं जीरकं विश्वमेकैकं कर्ममात्रकम् ॥४०॥
 दाडिमं स्याच्चतुष्कर्पं खगेला चार्धकार्पकी ।
 एतच्चूर्णोक्तं सर्वं लवणं भास्कराभिधम् ४१
 शाणप्रमाणं देयं तु मस्तुतक्रसुरासवैः ।
 वातश्लेष्मभवं गुल्मं ष्टीहानमुदरक्षयम् ॥४२॥
 अशीतिं ग्रहणीं कुष्ठं विवन्धं च भगन्दरम् ।

शोफं शूलं श्वासकासावामवातं च हृद्भुजम् ॥
 मन्दाग्निं नाशयेदेतद्दीपनं पाचनं परम् । .
 सर्वलोकहितार्थाय भास्करेणोदितं पुरा ४४
 एलाप्रियङ्गुमुस्तानि कोलमज्जा च पिप्पली ।
 श्रीचन्दनं तथा लाजा लवङ्गं नागकेशरम् ४५
 एतच्चूर्णीकृतं सर्वं सिताक्षौद्रयुतं लिहेत् ।
 वातपित्तकफोद्भूतां छर्दिं हन्त्यतिवेगतः ४६
 मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वचं निम्बात्समाहरेत् ।
 सूक्ष्मचूर्णमिदं कुर्यात्पलैः पञ्चदशोन्मितैः ४७
 लोहभस्महरीतक्यौ चक्रमर्दकचित्रकौ ।
 भल्लातकं विडङ्गानि शर्करामलकं निशा ४८
 पिप्पली मरिचं शुण्ठी वाकुची कुतमालकः ।
 गोक्षुरश्च पलोन्मानमेकैकं कारयेद्बुधः ॥४९॥
 सर्वमेकीकृतं चूर्णं भृङ्गराजेन भावयेत् ।
 अष्टभागावशिष्टेन खदिरासनवारिणा ॥५०॥

भावयित्वा च संशुष्कं कर्षमात्रं ततः पिवेत् ।
 खदिरासनतोयेन सर्पिषा पयसाथवा ॥५१॥
 मासेन सर्वकुष्ठानि विनिहन्ति रसायनम् ।
 पञ्चनिम्बमिदं चूर्णं सर्वरोगप्रणाशनम् ॥५२॥
 शतावरी गोक्षुरश्च बीजं च कपिकच्छुजम् ।
 गाङ्गेरुकी चातिवलाबीजमिक्षुरकोद्भवम् ॥५३॥
 चूर्णितं सर्वमेकत्र गोदुग्धेन पिवेन्निशि ।
 न तृप्तिं याति नारीभिर्नरश्चूर्णप्रभावतः ५४
 अश्वगन्धा दशपला तन्मात्रो वृद्धदारुकः ।
 चूर्णीकृत्योभयं विद्वान्घृतभाण्डे निधापयेत् ॥
 कर्पकं पयसा पीत्वा नारीभिर्नैव तृप्यति ।
 अगता प्रमदां भूयाद्वलीपलितवर्जितः ॥५६॥
 मुसलीकन्दचूर्णं तु गुह्वचीसत्त्वसंयुतम् ।
 वानरीगोक्षुराभ्यां च शाल्मलीशर्करामलैः ॥
 आलोढ्य घृतदुग्धेन पाययेत्कामवर्धनम् ।

चित्रकं त्रिफला मुस्तं विडङ्गं त्र्युपणानि च ॥
 समभागानि कार्याणि नव भागा हतायसः ।
 एतदेकीकृतं चूर्णं मधुसर्पिर्युतं लिहेत् ॥५९॥
 गोमूत्रमथवा तक्रमनुपाने प्रशस्यते ।
 पाण्डुरोगं जयत्युग्रं हृद्रोगं च भगन्दरम् ६०
 शोथकुष्ठोदरशांसि मन्दाग्निमरुचिं कृमीन् ।
 आकारकरभः शुण्ठी कङ्कोलं कुङ्कुमं कणा ॥
 जातीफलं लवङ्गं च चन्दनं चेति कार्पिकान् ।
 चूर्णानि मानतः कुर्यादहिफेनं पलोन्मितम् ॥
 सर्वमेकीकृतं चूर्णं मापैकं मधुना लिहेत् ।
 शुक्रस्तम्भकरं चूर्णं पुंसामानन्दकारकम् १६३
 नारीणां प्रीतिजननं सेवेत निशि कामुकः ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयखण्डे

चूर्णकल्पना नाम षष्ठोऽध्यायः ।

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

तत्र वटकाकल्पना

वटकाश्चाथ कथ्यन्ते तन्नाम गुटिका वटी ।
 मोदको वटिका पिण्डी गुडो वर्तिस्तथोच्यते ?
 लेहवत्साध्यते बहौ गुडो वा शर्करायवा ।
 गुग्गुलुर्वा क्षिपेत्तत्र चूर्णं तन्निर्मिता वटी ॥२॥
 कुर्याद्वह्निसिद्धेन कचिद्गुग्गुलुना वटीम् ।
 द्रवेण मधुना वापि गुटिकां कारयेद्बुधः ॥३॥
 सिता चतुर्गुणा देया वटीषु द्विगुणो गुडः ।
 चूर्णाञ्चूर्णसमः कायों गुग्गुलुर्मधु तत्समम् ४
 द्रवं च द्विगुणं देयं मोदकेषु भिषग्वरैः ।
 कर्षममाणा तन्मात्रा बलं हृष्टा प्रयुज्यते ॥५॥
 इन्द्रवारुणिका मुस्तं शृण्ठी दन्ती हरितकी ।
 त्रिवृत्सटी विडङ्गानि गोक्षुरथिन्नकस्तथा ॥६॥

तेजोद्वा च द्विकर्षाणि पृथग्द्रव्याणि कारयेत् ।
 मूरणस्य पलान्यष्टौ वृद्धदारु चतुष्पलम् ॥७॥
 चतुष्पलं स्याद्भ्रष्टातः काथयेत्सर्वमेकतः ।
 जलद्रोणे चतुर्थांशं गृह्णीयात्काथमुत्तमम् ॥८॥
 काथद्रव्यान्निगुणितं गुडं क्षिप्वा पुनः पचेत् ।
 सम्यक्पक्वं च विज्ञाय चूर्णमेतत्प्रदापयेत् ॥९॥
 चित्रकत्रिवृतादन्तीतेजोद्वापलिकाः पृथक् ।
 पृथक्चित्रपलिकाः कार्या व्योपैलामरिचत्तचः ॥
 निक्षिपेन्मधु शीते च तस्मिन्प्रस्थप्रमाणतः ।
 एवं सिद्धो भवेच्छ्रीमान्बाहुशालगुडः शुभः ॥
 जयेदर्शांसि सर्वाणि गुल्मं वातोदरं तथा ।
 आमवातप्रतिश्यायग्रहणीक्षयपीनसान् ॥१०॥
 हलीमृकं पाण्डुरोगं प्रमेहं च रसायनम् ।
 मरिचं कर्षमात्रं स्यात्पिप्पली कर्षसंभिता ११
 अर्धकर्षो यवक्षारः कर्षयुग्मं च दाडिमम् ।

एतच्चूर्णोक्तं युञ्ज्यादष्टकपर्पगुडेन हि ॥ १४ ॥

शाणप्रमाणां गुटिकां कृत्वा वक्त्रे विधारयेत् ।

अस्याः प्रभावात्सर्वेऽपि कासा यान्त्येव सं-

सयम् ॥ १५ ॥

गुडशुण्ठीशिवामुस्तीर्गुटिकां धारयेन्मुखे ।

श्वासकासेषु सर्वेषु विभीतं चापि केवलम् १६

आमलं कमलं कुष्ठं लाजाश्च वटरोहकम् ।

एतच्चूर्णस्य मधुना गुटिकां धारयेन्मुखे ॥१७॥

वृष्णां शृङ्गां हन्त्येषा मुखशोषं च दारुणम् ।

विहङ्गं नागरं कृष्णा पथ्यायलविभीतकौ १८

वचा गुडूची भल्लातं सविषं चात्र योजयेत् ।

एतानि समभागानि गोमूत्रेणैव पेपयेत् ॥१९॥

गुञ्जाभा गुटिकां कार्या दद्यादाद्रिकर्ज रसैः ।

एकामजीर्णगुल्मेषु द्वे विपूर्यां च दापयेत् २०

तिस्रश्च सर्पदष्टे तु चतस्रः सांनिपातिके ।

वटी संजीवनी नाम्ना संजीवयति मानवम् ॥
 व्योपाम्लवेतसं चव्यं तालीसं चित्रकं तथा ।
 जीरकं तिन्त्रिडीकं च प्रत्येकं कर्पभागिकम् २२
 त्रिमुगन्धं त्रिशाणं स्याद्गुडं स्यात्कर्पविंशतिः ।
 व्योपादिगुटिका सामपीनसश्वासकासजित् ॥
 रुचिस्वरकराख्याता प्रतिश्यायप्रणाशिनी ।
 आमेषु सगुडां शुण्ठीमजीणं गुडपिप्पलीम् ॥
 कृच्छ्रे जीरगुडं दद्यादर्शःसु सगुडाभयाम् ।
 वृद्धदारकभल्लातशुण्ठीचूर्णेन योजितः ॥२५॥
 मोदकः सगुडो हन्यात्पट्टिधार्शःकृतां-रुजम् ।
 शुष्कमूरणचूर्णस्य भागान्द्वात्रिंशदाहरेत् २६
 भागान्पोडश चित्रस्य शुण्ठ्या भागचतुष्टयम् ।
 द्वौ भागौ परिचस्यापि सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् ॥
 गुडेन पिण्डिकां कुर्यादर्शसां नाशनीं पराम् ।
 मूरणो वृद्धदारुथ भागैः पोडशभिः पृथक् २८

मुसलीचित्रकौ ज्ञेयावष्टभागमितौ पृथक् ।
 शिवा विभीतकी धात्री विडङ्गं नागरं कणा ॥
 भञ्जातः पिप्पलीमूलं तालीसं च पृथक्पृथक् ।
 चतुर्भागप्रमाणानि लगेला मरिचं तथा ॥ ३० ॥
 द्विभागमात्राणि पृथक्त्वत्स्वेकत्र चूर्णयेत् ।
 द्विगुणेन गुडेनाथ वटकान्कारयेद्दुधः ॥ ३१ ॥
 प्रबलाग्निकरा एते तथाशौनाशनाः परम् ।
 ग्रहणीं वातकफजां श्वासं कासं क्षयापयम् ३२
 श्लिहानं श्लीपदं शोथं हिक्कां मेहं भगन्दरम् ।
 निहन्युः पलितं वृष्यास्तथा मेध्या रसायनाः ॥
 त्रिफला त्र्युषणं चर्व्यं पिप्पलीमूलचित्रकौ ।
 दाह माक्षिकधातुस्त्वग्दावीं मुस्तं विडङ्गकम् ॥
 प्रत्येकं कर्पमात्राणि सर्वं द्विगुणितं तथा ।
 मण्डूरं चूर्णयेच्छुद्धं गोमूत्रेऽष्टगुणे क्षिपेत् ३५
 पक्त्वा च वटकान्कृत्वा दद्याच्चत्रानुपानतः ।

कामलापाण्डुमेहार्शःशोथकुष्ठकफामयान् ३६
 ऊरुस्तम्भमजीर्णं च प्लीहानं नाशयन्ति च ।
 सौद्राद्विगुणितं सर्पिर्घृताद्विगुणपिप्पली ३७
 सिता द्विगुणिता तस्याः क्षीरं देयं चतुर्गुणम् ।
 चातुर्जातं क्षौद्रतुल्यं पक्त्वा कुर्याच्च मोदकान् ॥
 धातुस्थांश्च ज्वरान्सर्वाञ्ज्वासं कासं च पा-
 ण्डुताम् ।

धातुक्षयं बहिमान्द्यं पिप्पलीमोदको जयेत् ३९
 चन्द्रप्रभा वचा मुस्तं भूनिम्बाऽमृतदारुकम् ।
 हरिद्राऽतिविषा दार्वीं पिप्पलीमूलचित्रकां ४०
 धान्यकं त्रिफला चव्यं विडङ्गं गजपिप्पली ।
 व्योषं माक्षिकधातुश्च द्वौ सारौ लवणत्रयम् ४१
 एतानि शाणमात्राणि प्रत्येकं कारयेद्बुधः ।
 त्रिवृद्धन्तीपत्रकं च त्वगेला वंशरोचना ॥४२॥
 प्रत्येकं कर्पमात्राणि कुर्यादेतानि बुद्धिमान् ।

द्विकर्पे हतलोहं स्याच्चतुष्कर्पा सिता भवेत् ४३
 शिलाजलष्टकर्पे स्यादष्टौ कर्पाश्च गुग्गुलोः ।
 एभिरेकत्र संक्षुण्णैः कर्तव्या गुटिका शुभा ४४
 चन्द्रप्रभेति विख्यातां सर्वरोगप्रणाशिनी ।
 प्रमेहान्बिषतिं कृच्छ्रं मूत्राघातं तथाश्मरीम् ॥
 विबन्धानाहशूलानि मेहनग्रन्थिमर्षुदम् ।
 अण्डवृद्धिं तथा पाण्डुं कामलां च हलीमकम् ४६
 अत्रवृद्धिं कटीशूलं श्वासं कासं विचर्चिकाम् ।
 कुष्ठान्यशांसि कण्ठं च श्लीहोदरभगन्दरम् ४७
 दन्तरोगं नेत्ररोगं स्त्रीणामर्तिवजां रुजम् ।
 पुंसां शुक्रगतान्दोषान्मन्दाग्निमरुचिं तथा ४८
 वायुं पित्तं कफं हन्याद्ब्रह्मलया वृज्या रसायनी ।
 चन्द्रप्रभायां कर्पस्तु चतुःशाणो विधीयते ४९
 यवानी जीरकं धान्यं मरीचं गिरिकर्णिका ।
 अजमोदोपकुञ्ची च चतुःशाणाः पृथक्पृथक् ॥

हिङ्गु पदशाणिकं कार्यं क्षारौ लवणपञ्चकम् ।
 त्रिवृक्षाष्टमितैः शाणैः प्रत्येकं कल्पयेत्सुधीः ॥
 दन्ती शठी पौष्करं च विडङ्गं दाडिमं शिवा ।
 चित्रोऽम्लवेतसः शृण्ठी शाणैः षोडशभिः पृथक्
 बीजपूररसेनैषां गुटिकां कारयेद्बुधः ।
 घृतेन पयसा मद्यैरम्लैरुष्णोदकेन वा ॥ ५३ ॥
 पिवेत्काङ्गायनप्रोक्तां गुटिकां गुल्मनाशिनीम् ।
 मद्येन वातिकं गुल्मं गोक्षीरेण च पैत्तिकम् ॥
 मूत्रेण कफगुल्मं च दशमूलैस्त्रिदोषजम् ।
 उष्ट्रीदुग्धेन नारीणां रक्तगुल्मं निवारयेत् ॥
 हृद्रोगं ग्रहणीं शूलं क्रिमीनशांसि नाशयेत् ।
 नागरं पिप्पलीमूलं पिप्पली चव्यचित्रकौ ५६
 शृष्टं हिङ्गुजमोदा च सर्पपा जीरकद्वयम् ।
 रेणुकेन्द्रयत्राः पाठा विडङ्गं गजपिप्पली ॥५७॥
 कटुकातिविषा भार्ङ्गी वचा मूर्वेति भागतः ।

प्रत्येकं शाणिकानि स्युर्द्रव्याणीमानि विंशतिः
 द्रव्येभ्यः सकलेभ्यश्च त्रिफला द्विगुणा भवेत् ।
 एभिश्चूर्णकृतैः सर्वैः सप्तो देयश्च गुग्गुलुः ॥
 वङ्गं रौप्यं च नागं च लोहसारस्तथाभ्रकम् ।
 मण्डूरं रससिन्दूरं प्रत्येकं पलसंमितम् ॥६०॥
 गुडपाकसमं कृत्वा इमं दद्याद्यथोचितम् ।
 एकपिण्डं ततः कृत्वा धारयेद्दृतभाजने ॥६१॥
 गुटिकाः शाणमात्रास्तु कृत्वा ग्राह्या यथोचिताः
 गुग्गुलुयोगराजोऽयं त्रिदोषघ्नो रसायनः ६२
 पैथुनाहारपानानां त्यागो नैवात्र विद्यते ।
 सर्वान्वातामयान्कुष्ठानर्शांसि ग्रहणीगदम् ६३
 प्रमेहं वातरक्तं च नाभिश्चूलं भगन्दरम् ।
 उदावर्त्तं क्षयं गुल्ममपस्मारमुरोग्रहम् ॥ ६४ ॥
 मन्दाग्निश्वासकासाश्च नाशयेदरुचिं तथा ।
 रेतोदोषहरः पुंसां रजोदोषहरः स्त्रियाम् ६५

पुंसामपत्यजनको वन्ध्यानां गर्भदस्तथा ।
 रास्नादिकाथसंयुक्तो विविधं हन्ति मारुतम् ॥
 काकोल्यादिश्रृतात्पित्तं कफमारग्वधादिना ।
 दार्वीश्रृतेन मेहांश्च गोमूत्रेण च पाण्डुताम् ६७
 मेदोवृद्धिं च मधुना कुष्ठं निम्बश्रृतेन वा ।
 छिन्नकाथेन वातासं शोथं शूलं कणाश्रृतात् ॥
 पाटलाकायसहितो विपं मूपकजं जयेत् ।
 त्रिफलाकायसहितो नेत्रार्तिं हन्ति दारुणाम् ॥
 पुनर्नवादिकाथेन हन्यात्सर्वोदराण्यपि ।
 त्रिफलायास्त्रयः प्रस्थाः प्रस्थैकममृता भवेत् ॥
 संकुव्य लोहपात्रे तु सार्धद्रोणाम्बुना पचेत् ।
 जलमर्षश्रृतं ज्ञात्वा गृहीयाद्दस्त्रगालितम् ॥७१॥
 ततः काथे क्षिपेच्छुद्धं गुग्गुलुं प्रस्थसंमितम् ।
 पुनः पचेदयःपात्रे दर्व्या संघट्टयेन्मुहुः ॥७२॥
 सान्द्रीभूतं च तं ज्ञात्वा शुडपाकसमाकृतिम् ।

चूर्णीकृत्य ततस्तत्र द्रव्याणीमानि निक्षिपेत् ॥
 त्रिफला द्विपला ज्ञेया गुडूची पलिका मता ।
 पडसं ज्यूपणं प्रोचतं विडङ्गानां पलार्धकम् ७४
 दन्ती कर्पमिता कार्या त्रिवृत्कर्पमिता सृता ।
 ततः पिण्डीकृतं सर्वं घृतपात्रे विनिक्षिपेत् ७५
 गुटिकाः शाणिकाः कार्या युङ्ज्याद्दोषाद्यपेक्षया
 अनुपाने भिषग्दद्यात्कोणं नीरं पयोऽथवा ॥
 मञ्जिष्ठादिशृतं वापि युक्तियुक्तमतः परम् ।
 जयेत्सर्वाणि कुष्ठानि वातरक्तं त्रिदोषजम् ॥
 सर्वत्रणानि गुल्मांश्च प्रमेहपिटिकास्तथा ।
 प्रमेहोदरमन्दाग्निकासम्भवयुपाण्डुजान् ॥७८॥
 हन्ति सर्वामयान्नित्यमुपयुक्तो रसायनम् १
 कैशोरिकाभिधानोऽयं गुग्गुलुः कान्तिकारकः

१ गुग्गुलीविशेषणमिदं रसायनरूपः कैशोरिकाभिधानो
 गुग्गुलुरूपयुक्त इति योजना

वासादिना नेत्रगदान्गुल्मादीन्वरुणादिना ।
 काथेन खदिरस्यापि व्रणकुष्ठानि नाशयेत् ॥
 अम्लं तीक्ष्णमजीर्णं च व्यवयं श्रममातपम् ।
 मद्यं रोपं त्यजेत्सम्यग्गुणार्थी पुरसेवकः ८१
 त्रिपलं त्रिफलाचूर्णं कृष्णाचूर्णं पलोन्मितम् ।
 गुग्गुलुः पाञ्चपलिकः क्षोदयेत्सर्वमेकतः ८२
 ततस्तु गुटिकां कृत्वा प्रयुञ्ज्याद्ब्रह्मचरपेक्षया ।
 भगन्दरं गुल्मशोथावशांसि च विनाशयेत् ८३
 अष्टाविंशतिसंख्यानि पलान्यानीय गोक्षुरान्
 विपचेत्पद्गुणे नीरे काथो ग्राह्योऽर्धशेषितः ॥
 ततः पुनः पचेत्तत्र पुरं सप्तपलं क्षिपेत् ।
 गुडपाकसमाकारं ज्ञात्वा तत्र विनिक्षिपेत् ८५
 त्रिकटु त्रिफला मुस्तं चूर्णितं पलसप्तकम् ।
 ततः पिण्डीकृतस्यास्य गुटिकामुपयोजयेत् ८६
 हन्यात्प्रमेहं कृच्छ्रं च प्रदरं मूलघातकम् ।

वातास्रं वातरोगांश्च शुक्रदोषं तथाश्मरीम् ८७
द्विफलाष्टपला कार्या भङ्घातं च चतुष्पलम् ।
वाक्कुची पञ्चपलिका विडङ्गानां चतुष्पलम् ॥
हतलौहं त्रिवृच्चैव गुग्गुलुश्च शिलाजतु ।
एकैकं पलमात्रं स्यात्पलाष्टं पौष्करं भवेत् ८९
चित्रकस्य पलार्धं स्याद्विशाणं मरिचं भवेत् ।
नागरं पिप्पली मुस्ता तमेलापत्रकुङ्कुमम् ॥९०॥
शाणोन्मितं स्यादेकैकं चूर्णयेत्सर्वमेकतः ।
ततस्त्वत्प्रक्षिपेच्चूर्णं पक्वखण्डे च तत्समे ॥९१॥
मीदकान्पलिकान्कृत्वा मयुञ्जीत यथोचितम् ।
हन्युः सर्वाणि कुष्ठानि त्रिदोषप्रभवामयान् ॥
भगन्दरप्लीहगुल्माज्जिह्वातालुमलामयान् ।
शिरोऽक्षिभ्रूगतान्रोगानन्यान्पृष्ठगतानपि ९३
मान्भोजनस्य देयं स्यादधःकायस्थिते गदे ।
भेषजं भक्तमध्ये च रोमे जठरसंस्थिते ॥९४॥

भोजनस्योपरि ग्राह्यमूर्द्धजत्रुगदेषु च ।
 काञ्चनारत्नचो ग्राह्यं पलविंशतिकं बुधैः ॥९५॥
 त्रिफला पद्मला कार्या त्रिकटु स्यात्पलत्रयम् ।
 पलैकं वरुणं कुर्यादेलातकपत्रकं तथा ॥९६॥
 एकैकं कर्पमात्रं स्यात्सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् ।
 यावच्चूर्णमिदं सर्वं तावन्मात्रस्तु गुग्गुलुः ९७
 संकुञ्च्य सर्वमेकत्र पिण्डं कृत्वा च धारयेत् ।
 गुटिकाः शाणिकाः कार्याः प्रातर्ग्राह्या यथो-
 चिताः ॥ ९८ ॥
 गण्डमालां जयत्युग्रामपचीमर्घुदानि च ।
 ग्रन्थीन्त्रणानि गुल्मांश्च कुष्ठानि च भगन्दरम् ॥
 प्रदेयश्चानुपानार्थं कायो मुण्डनिकाभवः ।
 कायः खदिरसारस्य पथ्याकाथोष्णकं जलम् ॥
 निस्तुपं मापचूर्णं स्यात्तथा गोधूमसंभवम् ।
 निस्तुपं यवचूर्णं च शालितण्डुलजं तथा ॥१॥

सूक्ष्मं च पिप्पलीचूर्णं पलिकान्युपकल्पयेत् ।
 एतदेकीकृतं सर्वं भर्जयेद्गोघृतेन च ॥ २ ॥
 अर्धमात्रेण सर्वेभ्यस्ततः खण्डं समं क्षिपेत् ।
 जलं च द्विगुणं दत्त्वा पाचयेत्तं शनैः शनैः ३
 ततः पक्वं समुद्भूत्य वृचान्कुर्वीत मोदकान् ।
 मुक्त्वा सायं पलैकं च पिबेत्सीरं चतुर्गुणम् ४
 वर्जनीयौ विशेषेण क्षाराम्लौ द्वौ रसावपि ।
 कृत्वैवं रमयेन्नारीवेहीर्न क्षीयते नरः ॥१०५॥

इति श्रीशाङ्गभरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयखण्डे
 वटककल्पना नाम सप्तमोऽध्यायः ।

अथाष्टमोऽध्यायः ।

तत्राक्लेहकल्पना

काथादीनां पुनः पाकाद्भनत्वं सा रसक्रिया ।
 सोऽक्लेहश्च लेहः स्यात्तन्मात्रा स्यात्पलोन्मिता
 सिता चतुर्गुणा कार्या चूर्णाच्च द्विगुणो गुडः ।

द्रवं चतुर्गुणं दद्यादिति सर्वत्र निश्चयः ॥ २ ॥
 सुपके तन्तुमत्त्वं स्यादवलेहेऽप्यु मज्जनम् ।
 खरत्नं पीडिते मुद्रागन्धवर्णरसोद्भवः ॥ ३ ॥
 दुग्धमिक्षुरसो यूषो पञ्चमूलकपायजः ।
 वासाकाथो यथायोग्यमनुपानं प्रशस्यते ॥ ४ ॥
 कण्टकारीतुलां नीरद्रोणे पक्त्वा कपायकम् ।
 पादशेषं गृहीत्वा च तस्मिंश्चूर्णानि दापयेत् ५
 पृथक्पलानि चैतानि गुडूचीचव्यचित्रकाः ।
 मुस्तं कर्कटशृङ्गी च त्र्यूपणं धन्वयासकः ॥ ६ ॥
 भार्ङ्गी रास्ता सटी चैव शर्करा पलविंशतिः ।
 प्रत्येकं च पलान्यष्टौ प्रदद्याद्दृततैलयोः ॥ ७ ॥
 पक्त्वा लेहत्वमानीय शीते मधुपलाष्टकम् ।
 चतुष्पलं तुगाक्षीर्याः पिप्पलीनां चतुष्पलम् ॥
 क्षिप्त्वा निदव्यात्सुहृदे मृन्मये भाजने शुभे ।
 लेहोऽयं हन्ति हिकार्तिश्वासकासानशेषतः ॥

पाटलाऽरुणिकाश्मर्यविल्वारलुकगोक्षुराः ।
 पर्ण्यौ बृहत्सौ पिप्पल्यः शृङ्गी द्राक्षामृताभयाः॥
 बलाभूम्यामलीवासा ऋद्धिर्जीवन्तिका शठी ।
 जीवकर्पभकौ मुस्तं पौष्करं काकनासिका ११
 मुद्गपर्णी मापपर्णी विदारी च पुनर्नवा ।
 काकोल्यौ कमलं मेदे सूक्ष्मैलागरुचन्दनम् १२
 एकैकं पलसंमानं स्थूलचूर्णितमौपथम् ।
 एकीकृत्य बृहत्पात्रे पञ्चामलशतानि च ॥१३॥
 पचेद्द्रोणजले क्षिप्वा ग्राह्यमष्टांशशेषितम् ।
 ततस्तु तान्यामलानि निष्कुलीकृत्य वाससा ॥
 दृढहस्तेन संपीड्य क्षिप्वा तत्र ततो घृतम् ।
 पलसप्तमितं तानि किञ्चिद्भृद्बालपवह्निना १५
 ततस्तत्र क्षिपेत्कार्यं खण्डं चार्धतुलोन्मितम् ।
 लेहवत्साधयित्वा च चूर्णानीमानि दापयेत् ॥
 पिप्पली द्विपला देया तुगाक्षीरी चतुष्पला ।

प्रत्येकं च त्रिशाणं स्याच्चगोलापत्रकेशराः १७
 ततस्त्वेकीकृते तस्मिन्निक्षेपेत्क्षौद्रं च पद्मपलम् ।
 इत्येतच्च्यवनप्रोक्तं च्यवनप्राशसंज्ञितम् ॥१८॥
 लेहं वह्निबलं दृष्ट्वा खादेत्क्षीणो रसायनम् ।
 बालवृद्धक्षतक्षीणा नारीक्षीणाश्च शोषिणः १९
 हृद्रोगिणः स्वरक्षीणा ये नरास्तेषु युज्यते ।
 कासं श्वासं पिपासां च वातास्रमुरसो ग्रहम् २०
 वातं पित्तं शुक्रदोषं मूत्रदोषं च नाशयेत् ।
 मेधां स्मृतिं स्त्रीषु हर्षं कान्तिं वर्णमसन्नताम् २१
 अस्य प्रयोगादाप्नोति नरोऽजीर्णविवर्जितः ।
 निष्कुलीकृत्य कृष्णाम्ण्डखण्डान्पलशतं पंचत् २२
 निक्षिप्य द्वितुलं नीरमर्द्धशिष्टं च गृह्यते ।
 तानि कृष्णाम्ण्डखण्डानि पीडयेद्दृढवाससा २३
 आतपे शोषयेत्किञ्चिच्छूलार्थेद्दुशो व्यथेत् ।
 शिखां साध्वकटाहे च दद्यादष्टपलं घृतम् २४

तेन किञ्चिद्भर्जयित्वा पूर्वोक्तं च जलं क्षिपेत् ।
खण्डं पलशतं दत्त्वा सर्वमेकत्र पाचयेत् ॥२५॥

सुपक्वे पिप्पलीशृण्ठीजीराणां द्विपलं पृथक् ।
पृथक्पलार्धं धान्याकं पत्रैला मरिचं त्वचम् २६

चूर्णाकृत्य क्षिपेत्तत्र घृतार्धं क्षौद्रमावपेत् ।
खादेदग्निबलं दृष्ट्वा रक्तपिच्छी ज्वरी क्षयी २७

शोषतृष्णाभ्रमच्छर्दिश्वासकासक्षतातुरः ।
कुष्माण्डकावलेहोऽयं बालवृद्धेषु युज्यते ॥२८॥

उरःसन्धानकृद्दृष्यो बृंहणो बलकृन्मतः ।
युक्त्या कुष्माण्डखण्डस्य सूरणं विपचेत्सुधीः ॥

अर्शसां मूढवातानां मन्दाग्नीनां च युज्यते ।
हरीतकीशतं भद्रं यवानामाढकं तथा ॥३०॥

पलानि दशमूलस्य विंशतिं च नियोजयेत् ।
चित्रकः पिप्पलीमूलमपामार्गः शठी तथा ३१
कपिकच्छः शङ्खपुष्पी भार्ङ्गी च गजपिप्पली ॥

वला पुष्करमूलं च पृथग्द्विपलमात्रया ॥३२॥
 पचेत्पञ्चाढके नीरे यवैः स्विन्नैः शृतं नयेत् ।
 तच्चाभयाशतं दद्यात्काथे तस्मिन्विचक्षणः ३३
 सर्पिस्तैलाष्टपलकं क्षिपेद्दुडतुलां तथा ।
 पक्त्वा लेहत्वमानीय सिद्धे शीते पृथक्पृथक् ॥
 क्षौद्रं च पिप्पलीचूर्णं दद्यात्कुडवमात्रया ।
 हरीतकीद्वयं स्वादेत्तेन लेहेन नित्यशः ॥३५॥
 क्षयं कासं ज्वरं श्वासं हिकाशोऽरुचिपीनसान् ।
 ग्रहणो नाशयेदेष बलीपलितनाशनः ॥ ३६ ॥
 बलवर्णकरः पुंसामवलेहो रसायनम् ।
 विहितोऽगस्त्यमुनिना सर्वरोगप्रणाशनः ३७
 कुटजत्वत्तुलां द्रोणे जलस्य विपचेत्सृधीः ।
 कपायं पादशेषं च गृह्णीयाद्वस्त्रमालितम् ३८
 त्रिंशत्पलं गुडस्यात्र दत्त्वा च विपचेत्पुनः ।
 सान्द्रत्वमागतं ज्ञात्वा चूर्णानीमानि दापयेत् ३९

रसाञ्जनं मोचरसं त्रिकटु त्रिफलां तथा ।
 लज्जालुं चित्रकं पाठां विल्वमिन्द्रयवं वचाम् ॥
 भल्लातकं प्रतिविषां विडङ्गानि च वालकम् ।
 मत्स्येकं पलसंमानं घृतस्य कुडवं तथा ॥ ४१ ॥
 सिद्धशीते ततो दद्यान्मधुनः कुडवं तथा ।
 जयेदेषोऽवलेहस्तु सर्वाण्यर्शांसि वेगतः ॥४२॥
 दुर्नामप्रभवान्रोगानतीसारमरोचकम् ।
 ग्रहर्णां पाण्डुरोगं च रक्तपित्तं च कामलाम् ॥
 अम्लपित्तं तथा शोथं कार्श्यं चैव प्रवाहिकाम् ।
 अनुपाने प्रयोक्तव्यमाज्यं तक्रं पयो दधि ४४
 घृतं जलं वा जीर्णं च पथ्यभोजी भवेन्नरः ।
 कुट्जत्वक्तुलामार्द्रां द्रोणनीरे विपाचयेत् ४५
 पादशेषं शृतं नीत्वा चूर्णान्येतानि दापयेत् ।
 लज्जालुर्धातकी विल्वं पाठा मोचरसस्तथा ४६
 सुस्तं प्रतिविषा चैव मत्स्येकं स्यात्पलं पलम् ।

ततस्तु विपचेद्भूयो यावद्दूर्वाप्रलेपनम् ॥ ४७ ॥
 जलेनच्छागदुग्धेन पीतो मण्डेन वा जयेत् ।
 सर्वातिसारान्धोरांस्तु नानावर्णान्सवेदनान् ॥
 असृग्दरं समस्तं च सर्वांशसि प्रवाहिकाम् ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीयस्रष्टे-
 ऽवलेहकल्पना नामाष्टमोऽध्यायः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

तत्र घृतादिकल्पना

कल्काच्चतुर्गुणीकृत्य घृतं वा तैलमेव च ।
 चतुर्गुणे द्रवे साध्यं तस्य मात्रां पलोन्मिता १
 निक्षिप्य काथयेत्तोयं काथ्यद्रव्याच्चतुर्गुणम् ।
 पादशिष्टं गृहीत्वा च स्नेहं तेनैव साधयेत् ॥ २ ॥
 चतुर्गुणं मृदुद्रव्ये कठिनेऽष्टगुणं जलम् ।
 अत्यन्तकठिने द्रव्ये नीरं षोडशकं मतम् ॥ ३ ॥
 तथा च मध्यमे द्रव्ये दद्यादष्टगुणं पयः ।

कर्पादितः पलं यावत्क्षिपेत्योडशकं जलम् ४
तद्ध्र्वं कुडवं यावद्भवेदष्टगुणं पयः ।

प्रस्थादितः क्षिपेन्नीरं खारी यावच्चतुर्गुणम् ५
अम्बुकाथरसैर्यत्र पृथक्स्लेहस्य साधनम् ।

कल्कस्यांशं तत्र दद्याच्चतुर्थं पष्ठमष्टमम् ॥ ६ ॥

दुग्धे दधिरसे तत्रे कल्को देयोऽष्टमांशकः ।

कल्कस्य सम्यक्पाकार्यं तोयमत्र चतुर्गुणम् ७

द्रवाणि यत्र स्लेहेषु पञ्चादीनि भवन्ति हि ।

तत्र स्लेहसमान्याहुर्यथापूर्वं चतुर्गुणम् ॥ ८ ॥

द्रवेण केवलेनैव स्लेहपाको भवेद्यदि ।

तत्राम्बुपिष्टः कल्कः स्याज्जलं चात्र चतुर्गुणम् ॥

काथेन केवलेनैव पाको यत्रेरितः क्वचित् ।

काथद्रव्यस्य कल्कोऽपि तत्र स्लेहे प्रमुज्यते १०

कल्कहीनस्तु यः स्लेहः स साध्यः केवले द्रवे ।

पुष्पकल्कस्तु यः स्लेहस्तत्र तोयं चतुर्गुणम् ११

ग्रहणीं भिन्नविदकं च नाशयेच्च प्रवाहिकाम् ।
 अश्वगन्धा तुलैका स्यात्तदर्धो गोक्षुरः स्मृतः॥
 बलामृता शालिपर्णी विदारी च शतावरी ।
 पुनर्नवाश्वत्थशुण्ठी काश्र्मर्यास्तु फलान्यपिर८
 पद्मबीजं मापबीजं दद्याद्दशपलं पृथक् ।
 चतुर्द्रोणाम्भसा पक्त्वा पादशेषं शृतं नयेत्॥
 जीवनीयगणः कुष्ठं पद्मकं रक्तचन्दनम् ।
 पत्रकं पिप्पली द्राक्षा कपिकच्छुफलं तथा ३०
 नीलोत्पलं नागपुष्पं सारिवे द्वे बले तथा ।
 पृथक्कर्षसमा भागाः शर्करायाः पलद्वयम् ३१
 रसश्च पौण्ड्रकेक्षूणामाढकैकं समाहरेत् ।
 घृतस्य चाढकं दत्त्वा पाययेन्मृदुनाग्निना ३२
 घृतमेतन्निहन्त्याथु रक्तपित्तमुरःक्षतम् ।
 हलीमकं पाण्डुरोगं वर्णभेदं स्वरक्षयम् ॥ ३३॥
 वातरक्तं मूत्रकृच्छ्रं पार्श्वशूलं च कामलाम् ।

शुक्रक्षयसुरोदाहं कार्श्यमोजःक्षयं तथा ॥३४॥
 स्त्रीणां चैवाप्रजातानां गर्भदं शुक्रदं नृणाम् ।
 कामदेवघृतं नाम हृद्यं बल्यं रसायनम् ॥३५॥
 त्रिफला द्वे निशे कौन्ती सारिवे द्वे प्रियङ्गुका ।
 शालिपर्णी पृष्णिपर्णी देवदाव्ये लवालुकम् ३६
 नतं विशाला दन्ती च दाडिमं नागकेशरम् ।
 नीलोत्पलैलामञ्जिष्ठाविडङ्गं कुष्ठपद्मकम् ॥३७॥
 जातिपुष्पं चन्दनं च तालीसं बृहती तथा ।
 एतैः कर्पसमैः कल्कैर्जलं दत्त्वा चतुर्गुणम् ३८
 घृतप्रस्थं पचेद्धीमानपस्मारे ज्वरे क्षये ।
 उन्मादे वातरक्ते च कासे मन्दानले तथा ३९
 प्रतिश्याये कटीशूले तृतीयकचतुर्यके ।
 मूत्रकृच्छ्रे विसर्पे च कण्डूपाण्ड्वामये तथा ४०
 विपद्दये प्रमेहेषु सर्वथैवोपयुज्यते ।
 बन्ध्यानां पुत्रदं भूतयक्षरक्षोहरं स्मृतम् ॥४१॥

स्नेहे स्नेहाष्टमांशश्च पुष्पकल्कः प्रयुज्यते ।
 वर्त्तिवत्स्नेहकल्कः स्याद्यदाङ्गुल्या विमर्दितः ।
 शब्दहीनोऽग्निनिक्षिप्तः स्नेहः सिद्धो भवेत्तदा
 यदा फेनोद्गमस्तैले फेनशान्तिश्च सर्पिपि १-
 गन्धवर्णरसोत्पत्तिः स्नेहसिद्धिस्तदा भवेत् ।
 स्नेहपाकस्त्रिधा प्रोक्तो मृदुर्मध्यः खरस्तथा ।
 ईषत्सरसकल्कस्तु स्नेहपाको मृदुर्भवेत् ।
 मध्यपाकस्य सिद्धिश्च कल्के नीरसकोमले १-
 ईषत्कठिनकल्कश्च स्नेहपाको भवेत्खरः ।
 तदूर्ध्वं दग्धपाकः स्यादाहकृन्निष्पयोजनः १-
 आमपाकश्च निर्वायो वह्निमान्द्यकरो गुरुः ।
 नस्यार्थं स्यान्मृदुः पाको मध्यमः सर्वकर्मसु ॥
 अभ्यङ्गार्थं खरः प्रोक्तो युङ्ग्यादेवं यथोचितम् ।
 घृततैलगुडादींश्च साधयेन्नकवासरे ॥ १८ ॥
 प्रकुर्वन्त्युपिता ह्येते विशेषाद्गुणसंचयम् ।

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्तकनागरैः ॥१९॥
ससैन्धवैश्च पलिकैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।

क्षीरं चतुर्गुणं दत्त्वा तद्दृतं ग्रीहनाशनम् ॥२०॥

विषमज्वरमन्दाग्निहरं रुचिकरं परम् ।

पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ॥

श्वदंष्ट्रा नागरं धान्यं पाठा विल्वं यवानिका ।

द्रव्यैश्च पलकैरेतैश्चतुःपष्टिपलं घृतम् ॥२२॥

घृताच्चतुर्गुणं दद्याच्चाङ्गेरीस्वरसं बुधः ।

तथा चतुर्गुणं दत्त्वा दधिसर्पिर्विपाचयेत् २३

शनैः शनैर्विपक्तव्यं चाङ्गेरीघृतमुत्तमम् ।

तद्दृतं कफघातघ्नं ग्रहण्यशौविकारनुत् ॥२४॥

हन्त्यानाहगुदभ्रंशं सूत्रकृच्छ्रं प्रवाहिकाम् ।

मसूराणां पलशतं नीरद्रोणे विपाचयेत् ॥२५॥

पादशेषं शृतं नीत्वा दत्त्वा विल्वपलाष्टकम् ।

घृतप्रस्थं पचेत्तेन सर्वातीसारनाशनम् ॥२६॥

अमृताकाथकल्काभ्यां सक्षीरं विपचेद्वृतम् ।
 वातरक्तं जयत्याशु कुष्ठं जयति दुस्तरम् ४२
 सप्तच्छदः प्रतिविषा शम्याकः कडुरोहिणी ।
 पाठा मुस्तमुशीरं च त्रिफला पर्पटस्तथा ॥४३॥
 पटोलनिम्बमञ्जिष्ठाः पिप्पली पन्नकं शठी ।
 चन्दनं धन्वयासश्च विशाले द्वे निशे तथा ४४
 गुडची सारिवे द्वे च मूर्वा वासा शतावरी ।
 त्रायन्तीन्द्रयवायष्टीभूनिम्बश्चाक्षभागकाः ४५
 घृतं चतुर्गुणं दद्याद्दृतादामलकीरसः ।
 द्विगुणः सर्पिपश्चान्न जलमष्टगुणं भवेत् ॥४६॥
 तत्सिद्धं पाययेत्सर्पिर्वातरक्तेषु सर्वथा ।
 कुष्ठानि रक्तपित्तं च रक्ताशांसि च पाण्डुताम् ॥
 हृद्रोगगुल्मवीसर्पप्रदरान्गण्डमालिकाम् ।
 क्षुद्ररोगाञ्ज्वरांश्चैव महातिक्तमिदं जयेत् ४७
 कासीसं द्वे निशे मुस्तं हरितालं मनःशिलाम् ।

कम्पिल्लुकं गन्धकं च विडङ्गं गुग्गुलुं तथा ४९
 सिक्थकं मरिचं कुष्ठं तुत्यकं गौरसर्पपान् ।
 रसाञ्जनं च सिन्दूरं श्रीवासं रक्तचन्दनम् ॥
 इरिमेदं निम्बपत्रं करञ्जं सारिवां वचाम् ।
 मञ्जिष्ठां मधुकं मांसीं शिरीषं लोध्रपद्मकम् ५१
 हरीतकीं प्रपुन्नाटं चूर्णयेत्कार्पिकान्पृथक् ।
 ततस्तच्चूर्णमालोड्य त्रिंशत्पलमिते घृते ॥५२॥
 स्थापयेत्ताम्रपात्रे च घर्मे सप्त दिनानि वै ।
 अस्याभ्यङ्गेन कुष्ठानि दहूपामाविचार्चिकाः ५३
 शूकदोषा विसर्पाश्च विस्फोट्य वातरक्तजाः ।
 शिरःस्फोटोपदंशाश्च नाडीदुष्टव्रणानि च ५४
 शोथो भगन्दरश्चैव लूताः शाम्यन्ति देहिनाम् ।
 शोधनं रोपणं चैव सुवर्णकरणं घृतम् ॥५५॥
 जातीनिम्बपटोलं च द्वे निशे कदुरोहिणी ।
 मञ्जिष्ठा मधुकं सिक्थं करञ्जोशीरसारिवाः ५६

तुत्थं च विपचेत्सम्यक्कैरेभिर्घृतं बुधः ।
 अस्य लेपात्प्ररोहन्ति सूक्ष्मनाडीव्रणा अपि ।
 मर्माश्रिताः क्लेदिनश्च गम्भीराः सरुजो व्रणाः
 चित्रकः शङ्खिनी पथ्या कम्पिल्लस्त्रिवृतायुगम् ।
 वृद्धदारुश्च शम्याको दन्ती दन्तीपलं तथा ।
 कोशातकी देवदाली नीलिनी गिरिकर्णिका ।
 सातला पिप्पलीमूलं विडङ्गं कटुकी तथा ।
 हेमक्षीरी च विपचेत्कल्कैरेभिः पिचून्मितैः ६०
 घृतप्रस्थं स्नुहीक्षीरे पद्मले तु पलद्वये ।
 अर्कक्षीरस्य मतिमांस्तत्सिद्धं गुल्मकुष्ठहृत् ६१
 हन्ति शूलमुदावर्तं शोथाध्मानं भगन्दरम् ।
 शमयत्युदराप्यष्टौ निपीतं विन्दुसंख्यया ६२
 गोदुग्धेनोष्ट्रदुग्धेन कौलत्येन शृतेन वा ।
 उष्णोदकेन वा पीत्वा विन्दुवेगैर्विरेचयेत् ६३
 एतद्विन्दुघृतं नाम नाभिलेपाद्विरेचयेत् ।

त्रिफलाया रसप्रस्थं प्रस्थं वासारसोद्भवम् ६
 भृङ्गराजरसप्रस्थं प्रस्थमाजं पयः स्मृतम् ।

दत्त्वा तत्र घृतप्रस्थं कल्कैः कर्पमितैः पृथक् ॥

त्रिफला पिप्पली द्राक्षां चन्दनं सैन्धवं बला ।

काकोली क्षीरकाकोली मेदा मरिचनागरम् ॥

शर्करा पुण्डरीकं च कमलं च पुनर्नवा ।

निशायुग्मं च मधुकं सर्वैरेभिर्विपाचयेत् ॥६७॥

नक्तान्ध्यं नकुलान्ध्यं च कण्डूं पिल्लं तथैव च ।

नेत्रस्रावं च पटलं तिमिरं चाजकं जयेत् ६८

अन्येऽपि प्रशमं यान्ति नेत्ररोगाः सुदारुणाः ।

त्रिफलं घृतमेतद्धि पाने नस्यादिपूचितम् ६९

द्वे हरिद्रे स्थिरा मूर्वा सारिवा चन्दनद्वयैः ।

मधुपर्णी च मधुकं पद्मकेशरपद्मकैः ॥ ७० ॥

उत्पलोशीरमेदाभिस्त्रिफलापञ्चबल्कलैः ।

कल्कैः कर्पमितैरेतैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥७१॥

विसर्पलूताविस्फोटविपकीटव्रणापहम् ।
 गौराद्यभित्ति विख्यातं सर्पिविपहरं परम् ७२
 बलामधुकरास्त्राभिर्दशमूलफलत्रिकैः ।
 पृथग्विद्वपलिकैरेभिर्द्रोणनीरेण पाचयेत् ॥ ७३ ॥
 मयूरं पक्षपित्तात्रयकृत्पादास्यवर्जितम् ।
 पादशेषं शृतं नीत्वा क्षीरं दत्त्वा च तत्समम् ॥
 घृतप्रस्थं पचेत्सम्यग्जीवनीयैः पिचून्मितैः ।
 तत्सिद्धं शिरसः पीडां मन्यापृष्टग्रहं तथा ७४
 अर्दितं कर्णनासाक्षिजिह्वागलरुजो जयेत् ।
 पाने नस्ये तथाभ्यङ्गे कर्णपूरेषु युज्यते ॥ ७५ ॥
 हेमन्तकालशिशिरवसन्तेषु च शस्यते ।
 त्रिफला मधुकं कुष्ठं द्वे निशे कडुरोहिणी ७६
 विडङ्गं पिप्पली मुस्ता विशाला कदफलं वचा ।
 द्वे मंदे द्वे च काकोल्यौ सारिवे द्वे प्रियङ्गुका ७७
 शतपुष्पा हिङ्गु रास्त्रा चन्दनं रक्तचन्दनम् ।

मध्यमखण्डे नवमोऽध्यायः । १६६

जातीपुष्पं तुगाक्षीरी कमलं शर्करा तथा ७९

अजमोदा च दन्ती च कल्कैरेतैश्च कार्पिकैः ।

जीवद्वत्सैकवृर्णाया घृतमस्थं च गोः क्षिपेत् ८०

चतुर्गुणेन पयसा पचेदारण्यगोमयैः ।

सुतिथौ पुष्पनक्षत्रे मृद्भाण्डे ताम्रजे तथा ८१

ततः पिबेच्छुभदिने नारी वा पुरुषोऽथवा ।

एतत्सर्पिर्नरः पीत्वा स्त्रीषु नित्यं वृषायते ८२

पुत्रानुत्पादयेद्धीमान्वन्व्यापि लभते सुतम् ।

अनायुषं वा जनयेद्या च सूता पुनः स्थिता ॥

पुत्रं प्राप्नोति सा नारी बुद्धिमन्तं शतायुषम् ।

एतत्फलघृतं नाम भारद्वाजेन भापितम् ॥८४॥

अनुक्तं लक्ष्मणामूलं क्षिपेत्तत्र चिकित्सकः ।

वृषनिम्बामृताव्याघ्रीपटोलानां शृतेन च ८५

कल्केन पक्वं सर्पिस्तु निहन्याद्विषमज्वरान् ।

पाण्डुं कुष्ठं विसर्पं च कृमीनशांसि नाशयेत् ॥

सहचरे द्वे त्रिफलां गुड्डीं सपुनर्नवाम् ।
 शुक्रनासां हरिद्रे द्वे रास्नां मेदां शतावरीम् ॥
 कल्कीकृत्य घृतप्रस्थं पचेत्क्षीरे चतुर्गुणे ।
 तत्सिद्धं पाययेन्नारीं योनिशूलनिपीडिताम् ॥
 पीडिता चलिता या च निःसृता विवृता च या ।
 पित्तयोनिश्च विभ्रान्ता पण्डयोनिश्च या स्मृता
 प्रपद्यन्ते हि ताः स्थानं गर्भं शृङ्खन्ति चासकृत् ।
 एतत्फलघृतं नाम योनिदोषहरं परम् ॥९०॥
 लाक्षाढकं काथयित्वा जलस्य चतुराढकैः ।
 चतुर्थांशं शृतं नीत्वा तैलप्रस्थे विनिसिपेत् ॥
 मस्त्वाढकं च गोदध्रस्तत्रैव विनियोजयेत् ।
 शतपुष्पामश्वगन्धां हरिद्रां देवदारु च ॥९२॥
 कडुकीं रेणुकां मूर्वां कुष्ठं च मधुषष्टिकाम् ।
 चन्दनं मुस्तकं रास्नां पृथक्कर्मप्रमाणतः ॥९३॥
 चूर्णयेच्चत्र निसिप्य साधयेन्मृदुबहिना ।

अस्याभ्यङ्गात्प्रशान्पन्ति सर्वेऽपि विषमज्वराः।

कासश्वासप्रतिश्यायत्रिकपृष्ठग्रहास्तथा ।

वार्तं पित्तमपस्मारमुन्मादं यक्षराक्षसान्॥९५॥

कण्ठं शूलं च दौर्गन्ध्यं गात्राणां स्फुरणं जयेत्।

पुष्टगर्भा भवेदस्य गर्भिण्यभ्यङ्गतो भृशम्॥९६॥

सूर्वा लाक्षा हरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठा सेन्द्रवारुणी ।

बृहती सैन्धवं कुष्ठं रास्ना मांसी शतावरी ९७

आरनालादके तत्र तैलमस्य विपाचयेत् ।

तैलमद्धारकं नाम सर्वज्वरविमोक्षणम् ॥ ९८ ॥

अश्वगन्धां चलां विल्वं पाटलां बृहतीद्वयम् ।

भदंश्रातिवला निम्बं स्योनाकं च पुनर्नवाम् ॥

प्रसारिणीमग्निमन्यं कुर्याद्दशपलं पृथक् ।

चतुर्द्रोणे जले पक्त्वा पादशेषं शृतं नयेत् १००

तैलादकेन संयोज्य शतावर्या रसादकम् ।

सिपेत्तत्र च गोक्षीरं तैलात्तस्याचतुर्गुणम् ॥१॥

शनैर्विपाचयेदेभिः कल्कैर्द्विपलिकैः पृथक् ।
 कुष्ठैलाचन्दनं वीलमांसीशैलेयसैन्धवैः ॥ २ ॥
 अभ्रगन्धावलारास्त्राशतपुष्पेन्द्रदारुभिः ।
 पर्णीचतुष्टयेनैव तगरेण च साधयेत् ॥ ३ ॥
 तत्तैलं नावनेऽभ्यङ्गे पाने वस्तौ च योजयेत् ।
 पक्षाघातं हनुस्तम्भं मन्यास्तम्भं गलग्रहम् ॥ ४ ॥
 कुञ्जत्वं वधिरत्वं च गतिभङ्गं कटिग्रहम् ।
 गात्रशोपेन्द्रियध्वंसो नष्टशुक्रज्वरक्षयान् ॥ ५ ॥
 अण्डवृद्धिं कुरण्डं च दन्तरोगं शिरोग्रहम् ।
 पार्श्वशूलं च पाङ्गुल्यं बुद्धिहान्यं च गृध्रसीम् ॥
 अन्यांश्च विषमान्वाताञ्जयेत्सर्वाङ्गसंश्रयान् ।
 अस्य प्रभावाद्बन्ध्यापि नारी पुत्रं प्रसूयते ॥ ७ ॥
 मर्त्यो गजो वा तुरगस्तैलादस्मात्सुखी भवेत् ।

१. मूर्धावचामांसीतसैन्धवैरिति कश्चित्पाठः । २. कश्चि-
 त्तैलत्वं कश्चिद्विकल्पमिति च निर्वा पाठी दृश्येते ।

यथा नारायणो देवो दुष्टदैत्यविनाशनः ॥८॥
तथैव वातरोगाणां नाशनं तैलमुत्तमम् ।

वारुण्या औत्तरं मूलं कुट्टितं तु पलत्रयम् ॥९॥

पलद्वादशकं तैलं क्षणं बहौ विपाचितम् ।

निष्कत्रयं भक्तयुतं सेवेतास्माद्दिनश्यति ११०

हस्तकम्पः शिरःकम्पः कम्पो मन्याशिराभवः ।

बलामूलकपायेण दशमूलशृतेन च ॥ ११ ॥

कुलथयवकोलानां काथेन पयसा तथा ।

अष्टाष्टभागयुक्तेन भागमेकं च तैलकम् ॥ १२॥

गणेन जीवनीयेन शतावर्येन्द्रदारुणा ।

मञ्जिष्ठाकुष्ठशैलेयतगरागरुसैन्धवैः ॥ १३ ॥

वचापुनर्नवामांसीसारिवाद्द्वयपत्रकैः ।

शतपुष्पाश्वगन्धाभ्यामेलया च विपाचयेत् १४

गर्भार्थिनीनां नारीणां नराणां क्षीणरेतसाम् ।

व्यायामक्षीणगात्राणां सूतिकानां च युज्यते १५

राज्ञां योग्यमिदं तैलं सुखिनां च विशेषतः ।
 वलातैलमिति ख्यातं सर्ववातामयापहम् १६
 प्रसारिणीपलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 पादशिष्टः शृतो ग्राह्यस्तैलं दधि च तत्समम् १७
 काञ्जिकं च समं तैलात्क्षीरं तैलाच्चतुर्गुणम् ।
 तैलाचथाष्टमांशेन सर्वकल्कानि योजयेत् १८
 मधुकं पिप्पलीमूलं चित्रकः सैन्धवं वचा ।
 प्रसारिणी देवदारु रास्ना च गजपिप्पली १९
 भल्लातः शतपुष्पा च मांसी चैभिर्विपाचयेत् ।
 एतत्तैलवरं पकं वातश्लेष्मामयाञ्जयेत् ॥१२०॥
 कौन्ज्यं पङ्कतखञ्जले शृङ्गसीर्षदितं तथा ।
 हनुपृष्टशिरोग्रीवाकटिस्तम्भं च नाशयेत् ॥२१॥
 अन्यांश्च विषमान्वातान्सर्वानाथु व्यपोहति ।
 मापा यवातसी क्षुद्रा मर्कटी च कुरण्टकः ॥२२॥
 गोकण्टशुण्टुकश्चैषां कुर्यात्सप्तपलं पृथक् ।

चतुर्गुणाम्बुना पक्त्वा पादशेषं शृतं नयेत् २३
 कार्पासास्थीनि बदरं शणवीजं कुलत्थकम् ।
 पृथक्चतुर्दशपलं चतुर्गुणजले पचेत् ॥ २४ ॥
 चतुर्थांशावशिष्टं च शुद्धीयात्काथशुतमम् ।
 मस्यैकं छागमांसस्य चतुःपाट्टिपले जले ॥ २५ ॥
 निक्षिप्य पाचयेद्धीमान्पादशेषं शृतं नयेत् ।
 तैलमस्थे ततः सर्वान्काथानेतान्विनिक्षिपेत् २६
 कल्करेभिश्च विपचेदमृताकुष्ठनागरैः ।
 राम्नापुनर्नवैरण्डैः पिप्पल्या शतपुष्पया ॥ २७ ॥
 बलाप्रसारिणीभ्यां च मांस्था कटुकया तथा ।
 पृथग्धर्षपलैरेतैः साधयेन्मृदुनाग्निना ॥ २८ ॥
 हन्यात्तैलमिदं शीघ्रं ग्रीवास्तम्भापवाहुकौ ।
 अर्धाङ्गशोषमाक्षेपमूरुस्तम्भापतानकौ ॥ २९ ॥
 शाखाकम्पं शिरःकम्पं विश्वाचीमर्दितं तथा ।
 माषादिकमिदं तैलं सर्ववातविकारनुत् १३०

शतावरी बलायुग्मं पर्ण्यो गन्धर्वहस्तकः ।
 अश्वगन्धा श्वदंष्ट्रा च विल्वः काशः कुरण्टकः ॥
 एषां सार्धपलान्भागान्कल्पयेच्च विपाचयेत् ।
 चतुर्गुणेन नीरेण पादशेषं शृतं नयेत् ॥३२॥
 नियोज्य तैलमस्थे च क्षीरमस्थं विनिक्षिपेत् ।
 शतावरीरसमस्थं जलमस्थं च योजयेत् ॥३३॥
 शतावरीदेवदारुमांसीतगरचन्दनम् ।
 शतपुष्पा बला कुष्ठमेला शैलेयमुत्पलम् ॥३४॥
 ऋद्धिर्मेदा च मधुकं काकोली जीवकस्तथा ।
 एषां कर्षसमैः कल्कैस्तैलं गोमयवह्निना ॥३५॥
 पचेत्तेनैव तैलेन नरः स्त्रीषु वृषायते ।
 नारी च लभते पुत्रं योनिशूलं च नश्यति ३६
 अङ्गशूलं शिरःशूलं कामलां पाण्डुतां गरम् ।
 शृधसीष्ठीहृशोपांश्च मेहान्दण्डापतानकम् ३७
 सदाहं वातरक्तं च वातपित्तगदार्दितम् ।

मध्यमखण्डे नवमोऽध्यायः । १७३

अष्टगदरं तथाध्मानं रक्तपित्तं च नश्यति ३८
शतावरीतैलमिदं कृष्णात्रेयेण भापितम् ।

ॐ नारायण्यै स्वाहा ॥

उत्तराभिमुखो भूत्वा खनेत्खदिरशङ्कुना ३९

ॐ सर्वव्याधिनाशिन्यै स्वाहा ।

इत्युत्पाटनमन्नः ।

ॐ कुमारजीविन्यै स्वाहा । इति पाचनमन्नः ।

कासीसं लाङ्गली कुष्ठं शृण्ठी कृष्णा च सन्धवम् ।

मनःशिलाभ्रमारथ विडङ्गं चित्रको वृषः १४०

दन्ती कोशातकीवीजं हेमाद्वा हरितालकम् ।

कल्कैः कर्पमितै रेतैस्तैलप्रस्थं विपाचयेत् ४१

सुद्वर्कपयसी दद्यात्पृथग्द्विपलसंमिते ।

चतुर्गुणं गवां मूर्धं दत्त्वा सम्यक्प्रसाधयेत् ४२

कथितं खरनादेन तैलमर्शोविनाशनम् ।

क्षारवत्पातयत्येतदर्शास्थिभ्यङ्गतो भृशम् ॥४३॥

वलीर्न दूपयत्येतत्सारकर्मकरं स्मृतम् ।
 मञ्जिष्ठासारिवासर्जयष्टीसिक्थैः पलोन्मितैः ॥
 पिण्डारख्यं साधयेत्तैलमेरण्डं वातरक्तनुत् ।
 अर्कपत्ररसे पक्वं हरिद्राकल्कसंयुतम् ॥ ४५ ॥
 नाशयेत्सार्पपं तैलं पामां कच्छूं विचर्चिकाम् ।
 मरिचं हरितालं च त्रिवृतं रक्तचन्दनम् ४६
 मुस्तं मनःशिला मांसी द्वे निशे देवदारु च ।
 विशाला करवीरं च कुष्ठमर्कपयस्तथा ॥ ४७ ॥
 तथैव गोमयरसं कुर्यात्कर्पमितान्पृथक् ।
 विपं चार्द्रपलं देयं प्रस्थं च कटुतैलकम् ॥ ४८ ॥
 गोमूत्रं द्विगुणं दद्याज्जलं च द्विगुणं भवेत् ।
 मरिचाद्यमिदं तैलं सिध्मकुष्ठप्रणाशनम् ॥ ४९ ॥
 जयेच्छिद्राणि सर्वाणि पुण्डरीकं विचर्चिकाम् ।
 पामां सिध्मानि रक्तं च कण्डूकच्छूं प्रणाशयेत् ॥
 त्रिफलारिष्टभूनिम्बं द्वे निशे रक्तचन्दनम् ।

एतैः सिद्धमरुपीणां तैलमभ्यञ्जने हितम् ५१
भावयेन्निम्बबीजानि भृङ्गराजरसेन हि ।

तथासनस्य तोयेन तच्चैलं हन्ति नस्यतः ५२

अकालपलितं सद्यः पुंसां दुग्धान्नभोजिनाम् ।

यष्टीमधुकक्षीराभ्यां नवधात्रीफलैः शृतम् ॥

तैलं नस्यकृतं कुर्यात्केशाञ्जमश्रूणि सर्वशः ।

करञ्जश्चित्रको जाती करवीरश्च पाचितम् ५४

तैलमभिर्द्रुतं हन्याद्भ्यङ्गादिन्द्रलम्बकम् ।

नीलिका केतकीकन्दं भृङ्गराजः कुरण्टकः ५५

तथार्जुनस्य पुष्पाणि बीजकाल्कुसुमान्यपि ।

कृष्णास्त्रियाश्च तगरं समूलं कमलं तथा ॥५६॥

अयोरजः प्रियङ्गुश्च दाडिमत्वग्गुह्यचिका ।

त्रिफलापद्मपङ्कथ कल्कैरधिः पृथक्पृथक् ५७

कर्षमात्रैः पचेत्तैलं त्रिफलाकाथसंयुतम् ।

भृङ्गराजरसेनैव सिद्धं केशस्थिरीकृतम् ॥५८॥

अकालपलितं हन्ति दारुणं चोपजिह्विकाम् ।
 भृङ्गराजरसेनैव लोहकिटं फलत्रिकम् ॥६९॥
 सारिवां च पचेत्कल्कैस्तैलं दारुणनाशनम् ।
 अकालपलितं कण्डूमिन्द्रलुप्तं च नाशयेत् १६०
 इरिमेदत्वचं क्षुण्णां पचेच्छतपलोन्मिताम् ।
 जलद्रोणेन तत्कार्यं गृहीयात्पादशेषितम् ६१
 तैलस्यार्थाढकं दत्त्वा कल्कैः कर्पमितैः पचेत् ।
 इरिमेदलवङ्गाभ्यां गैरिकामरुपद्मकैः ॥ ६२ ॥
 मञ्जिष्ठालोध्रमधुकैर्लाक्षान्यग्रोधमुस्तकैः ।
 त्वग्जातीफलकर्पूरकङ्कोलखदिरैस्तथा ॥६३॥
 पतङ्गधातकीपुष्पसूक्ष्मैलानागकेशरैः ।
 कट्फलैश्च संसिद्धं तैलं मुखरुजं जयेत् ६४
 प्रदुष्टमांसं पलितं शीर्णदन्तं च सौपिरम् ।
 श्यावदन्तं प्रहर्षं च विद्रधिं कृमिदन्तकम् ६५
 दन्तस्फुटनदौर्गन्ध्यजिह्वाताल्वोष्ठजां रुजम् ।

जातिनिम्बपटोलानां नवतमालस्य पल्लवाः६६
सिक्थं समधुकं कुष्ठं द्वे निशे कडुरोहिणी ।
मञ्जिष्ठा पद्मकं लोध्रममया नीलमुत्पलम् ६७
तुत्यकं सारिवा बीजं नवतमालस्य दापयेत् ।
एतानि समभागानि पिष्ट्वा तैलं विपाचयेत्६८
नाडीत्रणे समुत्पन्ने स्फोटके कच्छुरोगिषु ।
सद्यः शस्त्रप्रहारेषु दग्धविद्धेषु चैव हि ॥६९॥
नखदन्तक्षते देहे त्रणे दुष्टे प्रदास्यते ।
द्विह्नुतुम्बुरुशुण्ठीभिः कटुतैलं विपाचयेत् १७०
तस्य पूरणमात्रेण कर्णशूलं मण्ड्यति ।
बालविल्वानि गोमूत्रे पिष्ट्वा तैले विपाचयेत् ॥
साजसीरं च नीरं च याधिर्यं हन्ति पूरणात् ।
बालमूलकशुण्ठीनां सारः क्षारधुमं तथा ॥७२॥
लवणानि च पक्वं द्विह्नु शिशुमर्हौषधम् ।
देवदारु वचा कुष्ठं शतपुष्पा रसाञ्जनम् ॥७३॥

ग्रन्थिकं भद्रमुस्तं च कल्कैः कर्पमितैः पृथक् ।
 तैलप्रस्थं च विपचेत्कदलीबीजपूरयोः ॥७४॥
 रसाभ्यां मधुसूक्तेन चातुर्गुण्यमितेन च ।
 पूयस्त्रावं कर्णनादं शूलं वधिरतां कृमीन् ७५ ।
 अन्यांश्च कर्णजान् रोगान्मुखरोगांश्च नाशयेत् ।
 पाठा द्वे च निशे मूर्वा पिप्पली जातिपल्लवैः ॥
 दन्त्या च तैलं संसिद्धं नस्यं स्याद्दुष्टपीनसे ।
 कुष्ठं विल्वकणाशुण्ठीद्राक्षाकल्ककपायवत् ७७
 साधितं तैलमाज्यं वा नस्यात्क्षवधुनाशनम् ।
 व्याघ्रीदन्तीवचाशिष्टुतुलसीव्योपसैन्धवैः ७८
 कल्कैश्च पाचनं तैलं पूतिनासागदापहम् ।
 गृहधूमकणादारुक्षारनक्ताह्वसैन्धवैः ॥ ७९॥

१ जम्बीराणां फलरसः प्रस्थैकः कुडवोन्मितम् । माक्षिकं
 तत्र दातव्यं पलैका पिप्पली स्मृता ॥ एतदेकीकृतं सर्वे मृद्राण्डे
 च निघापयेत् । धान्यराशिस्थितं मांसं मधुसूक्तमुदाहृतम् ॥

सिद्धं शिखरिवीजैश्च तैलं नासार्शसां हितम् ।
 वज्रीक्षीरं रविक्षीरं द्रवं धत्तूरचित्रजम् ॥१८०॥
 महिषीविड्भवं द्रावं सर्वांशं तिलतैलकम् ।
 पचेत्तैलावशेषं च गोमूत्रेऽथ चतुर्गुणे ॥ ८१ ॥
 तैलावशेषं पक्त्वा च तत्तैलं प्रस्थमात्रकम् ।
 गन्धकाशिशिलातालं विडङ्गातिविषाविषम् ८२
 तिक्तकोशातकीकुष्ठवचामांसीकटुत्रयम् ।
 पीतदारु च यष्ट्याहं स्वर्जिकाक्षारजीरकम् ॥
 देवदारु च कार्पाशं चूर्णं तैले विनिक्षिपेत् ।
 वज्रतैलमिदं ख्यातमभ्यङ्गात्सर्वकुष्ठनुत् ॥८४॥
 करवीरशिफादन्ती त्रिवृत्कोशातकीफलम् ।
 रम्भाक्षारोदके तैलं प्रशस्तं लोमशातनम् ८५
 चन्दनाम्बुनखैर्याम्यं यष्टीशैलेयपत्रकम् ।
 मक्षिष्ठा सरलं दारु सेव्यैलं पृतिकेसरम् ॥८६॥
 पत्रकैलं मुरा मांसी कङ्गोलं वनिताम्बुदम् ।

हरिद्रा सारिवा तिकता लवङ्गागरुकुङ्कुमम् ८७
 तत्रेणुमलिका चेति तैलं मस्तुचतुर्गुणम् ।
 लाक्षारससमं सिद्धं ग्रहघ्नं बलवर्धनम् ॥८८॥
 अपस्मारज्वरोन्मादकृत्यालक्ष्मीविनाशनम् ।
 आयुःपुष्टिकरं चैव वशीकरणमुत्तमम् ॥ ८९ ॥
 विशेषात्क्षयरोगघ्नं रक्तपित्तहरं परम् ।
 वचां सर्षपं हरिद्रे द्वे देवदारुमहौपधी ॥ १९० ॥
 हरीतकीमतिविषामुस्तकेन्द्रयवान्समान् ।
 एतान्दशपलान्भागोश्चतुर्द्रोणेऽम्भसः पचेत् ॥
 चक्रमर्दरसैस्तैलं कटुकं मृदुनाऽग्निना ।
 पादशेषे विनिक्षिप्य सिन्दूरमिव तारयेत् ॥ १९१ ॥
 एतत्तैलं निहन्त्याथु गण्डमालां मुदारुणाम् ।
 निर्गुण्डीस्वरसे तैलं लाङ्गलीमूलकल्कितम् १९२
 तैलं नस्यान्निहन्त्याथु गण्डमालां मुदारुणाम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां निकित्सास्थाने द्वितीय-
 गण्डे घृतादिकल्पना नाम नवमोऽध्यायः ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

तत्रारिष्टकल्पना

द्रवेषु चिरकालस्थं द्रव्यं यत्संधितं भवेत् ।
 आसवारिष्टभेदैस्तु प्रोच्यते भेषजोचितम् ॥ १ ॥
 यदपकौपयाम्बुभ्यां सिद्धं मद्यं स आसवः ।
 अरिष्टः काथसाध्यः स्यात्तयोर्मानं पलोन्मितम् ॥
 अनुक्तमानारिष्टेषु द्रवद्रोणे तुल्यं गुडम् ।
 सौद्रं क्षिपेद्गुडादर्थं प्रक्षेपं दशमांशकम् ॥ ३ ॥
 ज्ञेयः शीतरसः सीधुरपकमधुरद्रवैः ।
 सिद्धः पकरसः सीधुः संपकमधुरद्रवैः ॥ ४ ॥
 परिपकान्नसंधानसमुत्पन्नां सुरां जगुः ।
 सुरामण्डः प्रसन्ना स्यात्ततः कादम्बरी धना ॥
 तदधो जगलो ज्ञेयो मेदको जगलादनः ।
 वक्सो हृतसारः स्यात्सुरावीजं च किण्वकम् ॥
 यत्तालखर्जूररसैः संधिता सा हि वारुणी ।

कन्दमूलफलादीनि सस्नेहलवणानि च ॥ ७ ॥
 यत्र द्रवैऽभिषूयन्ते तत्सूक्तमभिधीयते ।
 विनष्टमम्लतां यातं मद्यं वा मधुरद्रवः ॥ ८ ॥
 विनष्टः संधितो यस्तु तज्जुक्तमभिधीयते ।
 गुडाम्बुना सतैलेन कन्दमूलफलैस्तथा ॥ ९ ॥
 संधितं चाम्लतां यातं गुडसूक्तं प्रचक्षते ।
 एवमेवेक्षुसूक्तं स्यान्मृद्धीकासंभवं तथा ॥ १० ॥
 तुपाम्बुसंधितं ज्ञेयमामैर्विदलितैर्यवैः ।
 यवस्तु निस्तुपैः पक्कैः सौवीरं संधितं भवेत् ११
 कुल्माषधान्यमण्डादिसंधितं काञ्जिकं विदुः ।
 शण्डाकी संधिता ज्ञेया मूलकैः सर्पपादिभिः ॥
 उशीरं बालकं पद्मं काश्मरीं नीलमुत्पलम् ।
 म्रियङ्गुं पद्मकं लोघ्रं मञ्जिष्ठाधन्वयासकम् ॥
 पाटां किराततिक्तं च न्यग्रोधोदुम्बरं शठीम् ॥

पर्पटं पुण्डरीकं च पटोलं काञ्चनास्कम् ॥१४॥

जम्बूशाल्मलिनिर्घासं प्रत्येकं पलसंमितान् ।

भागान्मुचूणितान्कृत्वा द्राक्षायाः पलविंशतिम्

धातकीं षोडशपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ।

शर्करायास्तुलां दत्त्वा क्षौद्रस्यैकतुलां तथा १६

मासं च स्थापयेद्भाण्डे मांसीपरिचधूपिते ।

उशीरासव इत्येष रक्तपित्तविनाशनः ॥१७॥

पाण्डुकुष्ठममेहार्शः कृमिशोथहरस्तथा ।

सुपकरससंशुद्धं कुमार्याः पत्रमाहरेत् ॥ १८ ॥

यत्रेन रसमादाय पात्रे पापाणमृन्मये ।

द्रोणे गुडतुलां दत्त्वा घृतभाण्डे निधापयेत् १९

माक्षिकं पकलोहं च तस्मिन्नर्घतुलां क्षिपेत् ।

कदुत्रिकं लवङ्गं च चातुर्जातिकमेव च ॥ २० ॥

चित्रकं पिप्पलीमूलं विडङ्गं गजपिप्पली ।

चविकं हपुषा धान्यं क्रमुकं कटुरोहिणी ॥२१॥
 मुस्ता फलत्रिकं रास्ता देवदारु निशाद्वयम् ।
 मूर्वा मधुरसा दन्ती मूलं पुष्करसंभवम् ॥ २२॥
 बला चातिबला चैव कपिकच्छुस्त्रिकण्टकम् ।
 शतपुष्पा हिङ्गुपत्री आकल्लकमुटीङ्गणम् ॥ २३॥
 पुनर्नवाद्वयं लोध्रं धातुमाक्षिकमेव च ।
 एषां चार्धपलं दत्त्वा धातक्यास्तु पलाष्टकम् ॥
 पलं चार्धपलं चैव पलद्वयमुदाहृतम् ।
 वपुर्वयःप्रमाणेन बलवर्णाग्निदीपनम् ॥ २५ ॥
 बृंहणं रोचनं वृष्यं पक्तिशूलनिवारणम् ।
 अष्टाबुदरजान्‌रोगान्‌क्षयमुग्रं च नाशयेत् ॥२६॥
 विंशतिं मेहजान्‌रोगानुदावर्तमपस्मृतिम् ।
 मूत्रकृच्छ्रमपस्सारं शुक्रदोषं तथाश्मरीम् ॥२७॥
 कृमिजं रक्तपित्तं च नाशयेत्तु न संशयः ।
 पिप्पली मरिचं चव्यं हरिद्रा चित्रको घनः २८

विडङ्गं शमुको लोधः पाठ धाज्येलवालुकम् ।
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं लवङ्गं तगरं तथा ॥ २९ ॥
 मांसी त्वगेलापत्रं च प्रियङ्गुर्नागकेशरम् ।
 एषामर्धपलान्भागान्सूक्ष्मचूर्णीकृताञ्जुमान् ॥
 जलद्रोणद्वये क्षिप्वा दद्याद्दुडतुलात्रयम् ।
 पलानि दश धातुक्या द्राक्षा पष्टिपला भवेत् ३१
 एतान्येकत्र संयोज्य मृद्भाण्डे च विनक्षिपेत् ।
 ज्ञात्वा गतरसं सर्वं पाययेदभ्यपेक्षया ॥ ३२ ॥
 क्षयं गुल्मोदरं काशं ग्रहणीं पाण्डुतां तथा ।
 अर्शांसि नाशयेच्छीघ्रं पिप्पल्याद्यासवस्त्वयम् ॥
 लोहचूर्णं त्रिकटुकं त्रिफलां च यवानिकाम् ।
 विडङ्गं मुस्तकं चित्रं चतुःसंख्यापलं पृथक् ३४
 धातकीकुसुमानां तु प्रक्षिपेत्पलविंशतिम् ।
 चूर्णीकृत्य ततः क्षौद्रं चतुःपष्टिपलं क्षिपेत् ३५
 दद्याद्दुडतुलां तत्र जलद्रोणद्वयं तथा ।

घृतभाण्डे विनिक्षिप्य निदध्यान्मासमात्रकम् ॥
 लोहासवमसुं मर्त्यः पिवेद्दह्निकरं परम् ।
 पाण्डुश्वयथुगुल्मानि जठराण्यर्शां रुजम् ३७
 कुष्ठं घृहीतमयं कण्डूं कासं श्वासं भगन्दरम् ।
 अरोचकं च ग्रहणीं हृद्रोगं च विनाशयेत् ॥ ३८ ॥
 मृद्धीकायाः पलशतं चतुर्द्रोणेऽभ्यसः पचेत् ।
 द्रोणशेषे सुशीते च पूते तस्मिन्प्रदापयेत् ३९
 तुले द्वे क्षौद्रखण्डाभ्यां धातव्याः प्रस्थमेव च ।
 कङ्गोलकं लवङ्गं च फलं जात्यास्तथैव च ॥ ४० ॥
 पलांशकं च मरिचं तमेलापत्रकेसराः ।
 पिप्पली चित्रकं चञ्चं पिप्पलीमूलरेणुके ॥ ४१ ॥
 घृतभाण्डे विनिक्षिप्य चन्दनागरुधूपिते ।
 कर्पूरवासितो ह्येष ग्रहण्याः दीपनः परः ॥ ४२ ॥
 अर्गसां नाशने श्रेष्ठ उदावर्तस्य गुल्मनुद् ।
 जठरक्रिमिकुष्ठानि व्रणानि विविधानि च ४३

अक्षिरोगशिरोरोगगलरोगांश्च नाशयेत् ।
 तुलां कुटजमूलस्य मृद्रीकार्थतुलां तथा ॥४४॥
 मधुकं पुष्पकाश्मर्यां भागान्दशपलोन्मितान् ।
 चतुर्द्रोणेऽम्भसः पक्त्वा काथे द्रोणावशेषितेऽ५
 धातक्या विंशतिपलं गुडस्य च तुलां क्षिपेत् ।
 मासमात्रं स्थितो भाण्डे कुटजारिष्टसंक्षितःऽ६
 ज्वरान्प्रशमयेत्सर्वान्कुर्यात्तीक्ष्णं धनञ्जयम् ।
 विडङ्गं ग्रन्थिकं रास्ना कुटजत्वक्फलानि चऽ७
 पाठैलवालुकं धात्री भागान्पञ्चपलान्पृथक् ।
 अष्टद्रोणेऽम्भसः पक्त्वा कुर्याद्द्रोणावशेषितम्॥
 पूते शीते क्षिपेत्त्रक्षौद्रं पलशतत्रयम् ।
 धातकीं विंशतिपलां त्रिजातं द्विपलं तथा॥४९॥
 म्रियङ्गुकाञ्चनाराणां सलोध्राणां पलं पलम् ।
 व्योपस्य च पलान्यष्टौ चूर्णीकृत्य प्रदापयेत्॥
 घृतभाण्डे विनिक्षिप्य मासमेकं विधारयेत् ।

ततः पिवेद्यथाहं तु जयेद्विद्रधिमूर्छितम् ॥५१॥
 ऊरुस्तम्भाश्वरीमेहान्प्रत्यष्टीलाभगन्दरान् ।
 गण्डमालां हनुस्तम्भं विडङ्गारिष्टसंज्ञितः ॥५२॥
 तुलार्धं देवदारु स्याद्वासा च पलविंशतिः ।
 मञ्जिष्टेन्द्रयवा दन्ती तगरं रजनीद्वयम् ॥५३॥
 रास्ता कृमिघ्नं मुस्तं च शिरीषं खदिरार्जुनी ।
 भागान्दशपलान्दद्याद्यवान्या वत्सकस्य च ५४
 चन्दनस्य गुडूच्याश्च रोहिण्याश्चित्रकस्य च ।
 भागानष्टपलानेतानष्ट्रोणेऽम्भसः पचेत् ॥५५॥
 द्रोणशोषे कपाये च पूते शीते प्रदापयेत् ।
 धातव्याः षोडशपलं माक्षिकस्य तुलात्रयम् ५६
 व्योपस्य द्विपलं दद्यात्त्रिजातकचतुष्पलम् ।
 चतुष्पलं म्रियङ्गुश्च द्विपलं नागकेशरम् ॥५७॥
 सर्वाण्येतानि संचूर्ण्य घृतभाण्डे निधापयेत् ।
 मासादूर्ध्वं पिवेदेनं प्रमेहं हन्ति दुर्जयम् ॥५८॥

वातरोगान्प्रहृण्यशोमूत्रकृच्छ्राणि नाशयेत् ।
 देवदार्वदिकोऽरिष्टो दद्रुकुष्ठविनाशनः ॥६९॥
 खदिरस्य तुलार्धं तु देवदारु च तत्समम् ।
 बाकुची द्वादशपला दार्वी स्यात्पलविंशतिः ६०
 त्रिफला विंशतिपलान्यष्टद्रोणेऽम्भसः पचेत् ।
 कषाये द्रोणशेषे च पूते शीते विनिसिपेत् ६१
 तुलाद्वयं माक्षिकस्य तुलैका शर्करा मता ।
 घातक्या विंशतिपलं कङ्कोलं नागकेशरम् ६२
 जातीफलं लवङ्गैलासकपत्राणि पृथक्पृथक् ।
 पलोन्मितानि कृष्णाया दद्यात्पलचतुष्टम् ६३
 घृतभाण्डे विनिसिप्य मासादूर्ध्वं पिबेत्ततः ।
 महाकुष्ठानि हृद्रोगं पाण्डुरोगार्बुदं तथा ॥६४॥
 गुल्मं ग्रन्थि कृमीन्कासं श्वासं स्त्रीहोदरं जयेत् ।
 एष वै खदिरारिष्टः सर्वकुष्ठनिवारणः ॥६५॥
 तुलाद्वयं तु बन्धूल्याश्चतुर्द्रोणे जले पचेत् ।

द्रोणशेषे रसे शीते गुडस्य त्रितुलां क्षिपेत् ६६
 धातकीं षोडशपलां कृष्णां च द्विपलां तथा ।
 जातीफलानि कङ्कोलमेलात्वक्पत्रकेसरम् ६७
 लवङ्गं मरिचं चैव पलिकान्युपकल्पयेत् ।
 मासं भाण्डे स्थितस्त्वेप बब्बूलारिष्टको जयेत् ॥
 क्षयकुष्ठमतीसारप्रमेहश्वासकासनुत् ।
 द्राक्षातुलार्थं द्विद्रोणे जलस्य विपचेत्सुधीः ६९
 पादशेषे कपाये च पूते शीते त्रिनिःक्षिपेत् ।
 गुडस्य द्वितुलां तत्र त्वगेलापत्रकेशरम् ॥७०॥
 मियङ्गुर्मरिचं कृष्णा विडङ्गं चेति चूर्णयेत् ।
 पृथक्पलोन्मितैर्भागैस्ततो भाण्डे निधापयेत् ७१
 समंततो घट्टयित्वा पिवेज्जातरसं ततः ।

हन्ति कासश्वासगलामयान् ७२

। ततो मासं ततो जातरसं पिवेदिति

द्राक्षारिष्टाद्वयः शोक्तो बलकृन्मलशोधनः ।
 रोहीतकतुलामेकां चतुर्द्रोणे जले पचेत् ॥७३॥
 पादशेषे रसे शीते पूते पलशतद्वयम् ।
 दद्याद्बुडस्य धातक्याः पलपोडशिका मता ७४
 पञ्चकोलं त्रिजातं च त्रिफलां च विनिक्षिपेत् ।
 चूर्णयित्वा पलांशेन ततो भाण्डे निधापयेत् ७५
 मासादूर्ध्वं च पिबतां गुदजा यान्ति संक्षयम् ।
 ग्रहणीपाण्डुहृद्रोगप्लीहगुल्मोदराणि च ॥ ७६ ॥
 कुष्ठशोफारुचिहरो रोहीतारिष्टसंश्लितः ।
 पर्ण्यां बृहत्यां गोकण्ठो विल्वोऽग्निमन्थनोऽरलुः
 पाटला काशमरी चेति दशमूलमिहोच्यते ।
 दशमूलानि कुर्वीत भागैः पञ्चपलैः पृथक् ७८
 पञ्चविंशत्पलं कुर्याच्चित्रकं पौष्करं तथा ।
 कुर्याद्विंशत्पलं लोध्रं गुडूची तत्समा भवेत् ७९
 पलैः पोडशभिर्धात्री रविसंख्यैर्दुरालभा ।

अथैकादशोऽध्यायः ।

तत्र धातवः

स्वर्णतारारताम्राणि नागवङ्गौ च तीक्ष्णकम् ।
 धातवः सप्त विज्ञेयास्ततस्ताञ्शोधयेद्दुधः ॥१॥
 स्वर्णतारारताम्रायःपत्राण्यमौ प्रतापयेत् ।
 निपिधेत्तप्तमानि तैले तत्रे च काञ्जिके ॥२॥
 गोमूत्रे च कुलत्थानां कपाये च त्रिधा त्रिधा ।
 एवं स्वर्णादि लोहानां विशुद्धिः संप्रजायते ३
 नागवङ्गौ प्रतप्तौ च गालितौ तौ निपेचयेत् ।
 त्रिधा त्रिधा विशुद्धिः स्याद्रविदुग्धेन च त्रिधा ॥
 स्वर्णाच्च द्विगुणं मृतमम्लेन सह मर्दयेत् ।
 तद्गोलके समं गन्धं निदद्यादधरोत्तरम् ॥५॥
 गोलकं च ततो रुन्ध्याच्छरावद्वहसंपुटे ।
 त्रिंशद्द्वनोपलैर्दद्यात्पुटान्येवं चतुर्दश ॥ ६ ॥
 तिरुत्यं जायते भस्म गन्धो देयः : पुनः ।

काञ्चने गालिते नागं षोडशांशेन निक्षिपेत् ७
 चूर्णयित्वा तथाम्लेन घृष्ट्वा कृत्वा च गोलकम् ।
 गोलकेन समं गन्धं दत्त्वा चैवाधरोत्तरम् ॥८॥
 शरावसंपुटे घृत्वा पुटे त्रिंशद्दनोपलैः ।
 एवं सप्तपुटेर्हेम निरुत्थं भस्म जायते ॥ ९ ॥
 काञ्चनाररसैर्घृष्ट्वा समसूतकगन्धयोः ।
 कज्जलीहेमपत्राणि लेपयेत्सममात्रया ॥ १० ॥
 काञ्चनारत्नचः कल्कं मूपायुग्मं प्रकल्पयेत् ।
 घृत्वा तत्संपुटे गोलं मृन्मूपासंपुटे च तत् ११
 निधाय संधिरोधं च कृत्वा संशोष्य गोमयैः ।
 वह्निं खरतरं कुर्यादेवं दद्यात्पुटत्रयम् ॥ १२ ॥
 निरुत्थं जायते भस्म सर्वकार्येषु योजयेत् ।
 काञ्चनारप्रकारेण लाङ्गली हन्ति काञ्चनम् १३
 ज्वालामुखी तथा हन्यात्तथा हन्ति मनःशिला ।
 शिलासिन्दूरयोश्चूर्णं समयोरर्कदुग्धकैः ॥ १४ ॥

खदिरो बीजसारश्च पथ्या चेति पृथक्पलैः ८०
 अष्टभिर्गुणितैः कुष्ठं मञ्जिष्ठा देवदारु च ।
 विडङ्गं मधुकं भार्गी कपित्थोऽक्षः पुनर्त्वा ८१
 चव्यं मांसी प्रियङ्गुश्च सारिवा कुण्णजीरकम् ।
 त्रिवृता रेणुकं रास्ना पिप्पली क्रमुकः सटी ॥
 हरिद्रा शतपुष्पा च पन्नकं नागकेशरम् ।
 मुस्तमिन्द्रयवाः शृङ्गी जीवकर्पभकौ तथा ८३
 मेदा चान्या महामेदा काकोल्यां ऋद्धिवृद्धिके ।
 कुर्यात्पृथग्द्विपलिकान्पचेदष्टगुणे जले ॥ ८४ ॥
 चतुर्थांशं शृतं नीत्वा मृद्भाण्डे संनिधापयेत् ।
 चतुःषष्टिपलां द्राक्षां पचेन्नरीरे चतुर्गुणे ॥ ८५ ॥
 त्रिपाद्रशेषं शीतं च पूर्वकाथे शृतं क्षिपेत् ।
 द्वात्रिंशत्पलिकं क्षौद्रं दद्याद्गुडचतुःशतम् ॥ ८६ ॥
 त्रिंशत्पलानि धातक्याः कङ्कोलं जलचन्दनम् ।
 जातीफलं लवङ्गं च त्वगेलापत्रकेशरम् ॥ ८७ ॥

पिप्पली चेति संचूर्ण्य भागैर्द्विपलिकैः पृथक् ।

शाणमात्रां च कस्तूरीं सर्वमेकत्र निक्षिपेत् ८८

भूमौ निखातयेद्भाण्डं ततो जातरसं पिबेत् ।

कतकस्य फलं क्षिप्त्वा रसं निर्मलतां नयेत् ८९

ब्रह्मीमरुचिं शूलं श्वासं कासं भगन्दरम् ।

वातव्याधिं क्षयं छर्दि पाण्डुरोगं च कामलाम् ॥

कुष्ठान्यर्शोसि मेहांश्च मन्दाग्निमुदराणि च ।

शर्करामश्मरीं मूत्रकृच्छ्रं धातुक्षयं जयेत् ॥९१॥

कृशानां पुष्टिजननो बन्ध्यानां गर्भदः परम् ।

अरिष्टो दशमूलारव्यस्तेजःशुक्रबलप्रदः ॥९२॥

इति श्रीशाङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीय-
खण्डे आसवारिष्टकल्पना नाम दशमोऽध्यायः १०

१ श्वासं कासं गुल्ममिति क्वचित्पाठः

सप्तैव भावना दद्याच्छोपयेच्च पुनः पुनः ।
 ततस्तु गालिते हेम्नि कल्कोऽयं दीयते समः १५
 पुनर्धमेदतितरां यथा कल्को विलीयते ।
 एवं चैलात्रयं दद्यात्कल्कं हेममृतिर्भवेत् ॥१६॥
 पारावतमलैलिम्पेदथवा कुकुटोद्भवैः ।
 हेमपत्राणि तेषां च प्रदद्यादधरोत्तरम् ॥१७॥
 गन्धचूर्णं समं दत्त्वा शरावयुगसंपुटे ।
 प्रदद्यात्कुकुटपुटं पञ्चभिर्गोमयोपलैः ॥ १८ ॥
 एवं नवपुटान्दद्याद्दशमं च महापुटम् ।
 त्रिंशद्द्वानोपलैर्द्वयं जायते हेमभस्मकम् ॥ १९ ॥
 सुवर्णं च भवेत्स्वादु तिक्तं स्निग्धं हिमंगुरु ।
 बुद्धिविद्यास्मृतिकरं विषहारि रसायनम् २०
 भागैकं तालकं मर्द्यं याममम्लेन केनचित् ।
 तेन भागत्रयं तारपत्राणि परिलेपयेत् ॥ २१ ॥
 धृत्वा मूषापुटे रुध्वा पुटे त्रिंशद्द्वानोपलैः ।

समुद्धृत्य पुनस्तालं दत्त्वा रुध्वा पुटे पचेत् ॥
एवं चतुर्दशपुटैस्तारं भस्म प्रजायते ।
छुहीक्षीरेण संपिष्टं माक्षिकं तेन लेपयेत् २३
तालकस्य प्रकारेण तारपत्राणि बुद्धिमान् ।
पुटेच्चतुर्दशपुटैस्तारं भस्म प्रजायते ॥ २४ ॥
सूक्ष्माणि ताम्रपत्राणि कृत्वा संस्वेदयेद्बुधः ।
वासरत्रयमम्लेन ततः खल्वे चिनिक्षिपेत् २५
पादांशं सूतकं दत्त्वा याममम्लेन मर्दयेत् ।
तत उद्धृत्य पत्राणि लेपयेद्विगुणेन च ॥ २६ ॥
गन्धकेनाम्लघृष्टेन तस्य कुर्याच्च गोलकम् ।
ततः पिष्ट्वा च मीनाक्षीं चाङ्गेरीं वा पुनर्नवासम् ॥
तत्कल्केन वहिर्गोलं लेपयेदङ्गुलोन्मितम् ।
धृत्वा तद्गोलकं भाण्डे शरावेण च रोधयेत् २८
वालुकाभिः प्रपूर्याथ विभूतिलवणाम्बुभिः ।
दत्त्वा भाण्डमुखे मुद्रां ततश्चुह्यां विपाचयेत् ॥

अश्वत्थचिञ्चास्रवचूर्णं चतुर्थांशेन निक्षिपेत् ॥
 मृत्पात्रे द्राविते नागे लोहदर्व्या मचालयेत् ।
 यामैकेन भवेद्भस्म तत्तुल्यां च मनःशिलासु ॥
 काञ्जिकेन द्वयं पिष्ट्वा पचेद्दृढपुटेन च ।
 स्वाङ्गशीतं पुनः पिष्ट्वा शिलया काञ्जिकेन च ॥
 पुनः पुटेच्छरावाभ्यामेवं षष्टिपुटैर्मृतिः ।
 मृत्पात्रे द्राविते बङ्गे चिञ्चाश्वत्थस्रवचोरजः ४०
 शिखा तेन चतुर्थांशमयोदर्व्या मचालयेत् ।
 ततो द्वियाममात्रेण बङ्गभस्म प्रजायते ॥ ४१ ॥
 अथ भस्मसमं तालं शिखाम्लेन प्रमर्दयेत् ।
 ततो गजपुटे पक्त्वा पुनरम्लेन मर्दयेत् ॥ ४२ ॥
 तालेन दशमांशेन याममेकं ततः पुटेत् ।
 एवं दशपुटैः पको बङ्गस्तु त्रियते ध्रुवम् ॥ ४३ ॥
 शृद्धं लोहभवं चूर्णं पातालगरुडीरसैः ।
 मर्दयित्वा पुटेद्दूर्वा दद्यादेवं पुटत्रयम् ॥ ४४ ॥

पुटत्रयं कुमार्या च कुठारच्छिन्निकारसैः ।

पुटपद्कं ततो दद्यादेवं तीक्ष्णमृतिर्भवेत् ॥४५॥

क्षिपेद्वादशमांसेन दरदं तीक्ष्णचूर्णतः ।

मर्दयेत्कन्यकाद्रावैर्यामयुग्मं ततः पुटेत् ॥४६॥

एवं सप्तपुटैर्मृत्युं लोहचूर्णमवाप्नुयात् ।

रसैः कुठारच्छिन्नायाः पातालगरुडीरसैः ४७

स्तन्येन चार्कदुग्धेन तीक्ष्णस्यैवं मृतिर्भवेत् ।

सूतकाद्विगुणं गन्धं दत्त्वा कुर्याच्च कज्जलीम् ४८

द्वयोः समं लोहचूर्णं मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः ।

यामयुग्मं ततः पिण्डं कृत्वा ताम्रस्य पात्रके ॥४९॥

घर्मे धृत्वा ऋजूकस्य पत्रैराच्छादयेद्दुधः ।

यामार्धेनोणता भूयाद्दान्यराशौ न्यसेत्ततः ॥

दत्त्वोपरि शरावं तु त्रिदिनान्ते समुद्धरेत् ।

पिष्ट्वा च गालयेद्दत्त्वादेवं वारितरं भवेत् ॥५१॥

एवं सर्वाणि लोहानि स्वर्णादीन्यपि मारयेत् ।

शिलागन्धार्कदुग्धाक्ताः स्वर्णाद्याः सर्वधातवः
त्रियन्ते द्वादशपुटैः सत्यं गुरुवचो यथा ।

उपधातवः

माक्षिकं तुत्यकाभ्रौ च नीलाञ्जनशिलालकाः॥
रसकथेति विज्ञेया एते सप्तोपधातवः ।

माक्षिकस्य त्रयो भागा भागैकं सैन्धवस्य च ५४
मातुलुङ्गद्रवैर्वाथ जम्बीरोत्यद्रवैः पचेत् ।

चालयेल्लोहजे पात्रे यावत्पात्रं तु लोहितम् ५५
भवेत्ततस्तु संशुद्धिं स्वर्णमाक्षिकमृच्छति ।

कुलत्यस्य कपायेण घृष्ट्वा तैलेन वा पुटेत् ॥५६॥
तत्रेण वाजमूत्रेण त्रियन्ते स्वर्णमाक्षिकम् ।

कर्कोटीमेपशृङ्गयुत्यैर्द्रवैर्जम्बीरजैर्दिनम् ॥५७॥
भावयेदातपे तीव्रे विमला शुध्यति ध्रुवम् ।

विष्टया मर्दयेत्तुत्यं मार्जारककपोतयोः ॥५८॥
दशांशं टङ्गणं दत्त्वा पचेन्मृदुपुटे ततः ।

पुटं दद्यात् पुटं क्षौद्रैर्देयं तुत्यविशुद्धये ॥ ५९ ॥

कृष्णाभ्रकं धमेद्ब्रह्मै ततः क्षीरे विनिक्षिपेत् ।

भिन्नपत्रं तु तत्कृत्वा तण्डुलीयाम्लयोर्द्रवैः ६०

भावयेदष्टयामं तदेवं शुद्धयति चाभ्रकम् ।

कृत्वा धान्याभ्रकं तच्च शोपयित्वाथ मर्दयेत् ६१

अर्कक्षीरैर्दिनं खल्वै चक्राकारं च कारयेत् ।

वेष्टयेदर्कपत्रैश्च सम्यग्गजपुटे पचेत् ॥ ६२ ॥

पुनर्मर्द्यं पुनः पाच्यं सप्तवारं प्रपन्नतः ।

ततो वटजटाकार्यैस्तद्देयं पुटत्रयम् ॥ ६३ ॥

त्रियते नात्रसंदेहः सर्वयोगेषु योजयेत् ।

मृतं त्वभ्रं हरेन्मृत्युं जरापलितनाशनम् ॥ ६४ ॥

अनुपानैश्च संयुक्तं तत्तद्रोगहरं परम् ।

शुद्धं धान्याभ्रकं मुस्तं शुण्ठी पद्मभागयोजितम् ॥

१ तुल्यं घृतं मृताग्नेण लोहपात्रे विपाचयेत् । घृते ज्ञाने
तदभ्रं तु सर्वयोगेषु योजयेत् ॥

मर्दयेत्काञ्जिकेनैव दिनं चित्रकजै रसैः ।
ततो गजपुटं दद्यात्तस्माद्बुद्धृत्य मर्दयेत् ॥६६॥
त्रिफलावारिणा तद्वत्पुटेदेवं पुटैस्त्रिभिः ।
बलागोसूत्रमुसलीतुलसीसूरणद्रवैः ॥ ६७ ॥
मर्दितं पुटितं बहौ त्रित्रिवेलं ब्रजेन्मृतिम् ।
नीलाञ्जनं चूर्णयित्वा जम्बीरद्रवभाषितम् ६८
दिनैकमातपे शुद्धं सर्वकार्येषु योजयेत् ।
एवं गैरिककासीसटङ्कणानि बराटिका ॥६९॥
तोरी शङ्खं च कङ्कुष्ठं शुद्धिमायाति निश्चितम् ।
पचेद्भ्यहमजामूत्रैर्दोलायन्ने मनःशिलाम् ॥७०॥
भावयेत्सप्तधा पित्तैरजायाः शुद्धिमृच्छति ।
तालकं कणशः कृत्वा तच्चूर्णं काञ्जिके क्षिपेत् ७१
दोलायन्नेण यामैकं ततः कुष्माण्डजैर्द्रवैः ।
तिलतैले पचेद्यामं यामं च त्रिफलाजलैः ॥७२॥
एवं यन्ने चतुर्यामं पाच्यं शुध्यति तालकम् ।

नृमूत्रे वाथ गोमूत्रे सप्ताहं रसकं पचेत् ॥ ७३ ॥
 दोलायत्रेण शुद्धिः स्यात्ततः कार्येषु योजयेत् ।
 लाक्ष्मीनपयश्छागं टङ्कणं मृगशृङ्गकम् ॥७४॥
 पिण्याकं सर्पपाः शिष्टुगुज्जोर्णगुडसैन्धवम् ।
 यवास्तिक्ता घृतं क्षौद्रं यथा लाभं विचूर्णयेत् ॥
 एभिर्विमिश्रिताः सर्वे धातवो गाढबहिना ।
 मूपाध्माताः प्रजायन्ते भुवतसत्त्वा न संशयः ॥

रत्नादीनि

कुलत्थकोद्रवकाथैर्दोलायत्रे विपाचयेत् ।
 व्याघ्रीकन्दगतं व्रजं त्रिदिनं शुद्धिमृच्छति ७७
 तप्तं तप्तं तु तद्व्रजं खरमूत्रैर्निपेचयेत् ।
 पुनस्ताप्यं पुनः सेच्यमेवं कुर्यात्त्रिसप्तधा ७८
 मत्कुर्णस्तालकं पिष्ट्वा यावद्भवति गोलकम् ।
 तद्गोले निहितं व्रजं तद्गोलं बहिना धमेत् ॥७९॥
 सिञ्चयेद्भ्रमूत्रेण तद्गोले च क्षिपेत्पुनः ।

रुध्वा ध्मातं पुनः सेच्यमेवं कुर्यात्त्रिसप्तधा ८०
 एवं च म्रियते वज्रं चूर्णं सर्वत्र योजयेत् ।
 हिङ्गुसैन्धवसंयुक्ते काथे कौलत्थजे क्षिपेत् ८१
 तप्तं तप्तं पुनर्वज्रं भूयाच्चूर्णं त्रिसप्तधा ।
 मण्डूकं कांस्यजे पात्रे निगृह्य स्थापयेत्सुधीः ८२
 सभीतो मूत्रयेत्तत्र तन्मूत्रे वज्रमावपेत् ।
 तप्तं तप्तं च बहुधा वज्रस्यैवं मृतिर्भवेत् ॥८३॥
 वैक्रान्तं वज्रवच्छोध्यं नीलं वा लोहितं तथा ।
 ह्यमूत्रेण तत्सेच्यं तप्तं तप्तं द्विसप्तधा ॥ ८४ ॥
 ततस्तु मेपद्व्युक्तपञ्चाङ्गे गोलके क्षिपेत् ।
 पुटेन्मूपापुटे रुध्वा कुर्यादेवं च सप्तधा ॥ ८५ ॥
 वैक्रान्तं भस्मतां याति वज्रस्थाने नियोजयेत् ।
 स्वेदयेद्दोलिकायत्रे जयन्त्याः स्वरसेन च ८६
 मणिमुक्ताप्रवालानां यामैकं शोधनं भवेत् ।
 कुमार्यास्तण्डुलीयेन स्तन्येन च निपेचयेत् ८७

प्रत्येकं सप्तवेलं च तप्ततप्तानि कृत्स्नशः ।
 मौक्तिकानि प्रवालानि तथा खान्यशेषतः ८८
 क्षणाद्विविधवर्णानि त्रियन्ते नात्र संशयः ।
 उक्तमाक्षिकवन्मुक्ताः प्रवालानि च मारयेत् ॥
 वज्रवत्सर्वरत्नानि शोधयेन्मारयेत्तथा
 शिलाजतु समानीय श्रीषतशशिलाच्युतम् ९०
 गौदुग्धैस्त्रिफलाकाथैर्भृङ्गद्रावैश्च मर्दयेत्
 आतपे दिनमेकैकं तच्छुष्कं शुद्धतां व्रजेत् ९१
 मुख्यां शिलाजतुशिलां सूक्ष्मखण्डप्रकल्पिताम् ।
 निक्षिप्यात्पुष्पपानीये यामैकं स्थापयेत्सुधीः ॥
 मर्दयित्वा ततो नीरं शृङ्गीयाद्वस्त्रगालितम् ।
 स्थापयित्वा च मृत्पात्रे धारयेदातपे गुधः ९३
 उपरिस्थं घनं यत्स्यात्तत्क्षिपेदन्यपात्रके ।
 धारयेदातपे धीमानुपरिस्थं घनं नयेत् ॥९४॥
 एवं पुनः पुनर्नीत्वा द्विमासाभ्यां शिलाजतु ।

भूयात्कार्यक्षमं बद्धौ क्षिप्तं लिङ्गोपमं भवेत् ९५
निर्धूमं च ततः शुद्धं सर्वकर्मसु योजयेत् ।
अधःस्थितं च यच्छेषं तस्मिन्नीरं विनिक्षिपेत् ॥
विमर्द्य धारयेद्धर्मे पूर्ववच्चैव तन्नयेत् ।
अक्षाङ्गारैर्धमेत्किट्टं लोहजं तद्द्रवां जलैः ॥९७॥
सेचयेत्तप्ततप्तं च सप्तवारं पुनः पुनः ।
चूर्णयित्वा ततः काथैर्द्विगुणैस्त्रिफलाभवैः ९८
आलोड्य भर्जयेद्बद्धौ मण्डूरं जायते वरम् ।

क्षारकल्पना

क्षारवृक्षस्य काष्ठानि शुष्काण्यग्नौ प्रदीपयेत् ॥
नीत्वा तद्भस्म मृत्पात्रे क्षिप्त्वा नीरे चतुर्गुणे ।
विमर्द्य धारयेद्रात्रौ प्रातरच्छं जलं नयेत् १००
तन्नीरं काथयेद्बद्धौ यावत्सर्वं विशुष्यति ।
ततः पात्रात्समुद्धिरव्य क्षारो ग्राह्यः सितमभः ?

चूर्णाभिः प्रतिसार्यः स्यात्पेयः स्यात्काथं-
तिस्थितः ।

इति क्षारद्वयं धीमान्युक्तकार्येषु योजयेत् १०२

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने द्वितीय-
खण्डे धातुशोधनमारणं नामैकादशोऽध्यायः

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

तत्र ग्नाः

पारदः सर्वरोगाणां जेता पुष्टिकरः स्मृतः ।

मुञ्जेन साधितः कुर्यात्संसिद्धिं देहलोहयोः ?

रसेन्द्रः पारदः सूतो हरजः सूतको रसः ।

सुकुन्दश्चेति नामानि ज्ञेयानि रसकर्मसु ॥ २ ॥

ताम्रतारारनागाश्च हेमवर्ज्ञा च तीक्ष्णकम् ।

वांस्यकं कान्तलोहं च धातवो नव ये स्मृताः ३

मूर्यादीनां ग्रहाणां ते कथिता नामभिः क्रमात् ।

राजीरसोनमूपायां रसं क्षिप्वा विघ्नयेत् ४
 वस्त्रेण दोलिकायत्रे स्वेदयेत्काञ्जिकैः कृत्वा हम् ।
 दिनैकं मर्दयेत्सूतं कुमारीसंभवैर्द्रवैः ॥ ५ ॥
 तथा चित्रकजैः काथैर्मर्दयेदेकवासरम् ।
 काकमाचीरसैस्तद्द्विदिनमेकं च मर्दयेत् ॥ ६ ॥
 त्रिफलायास्तथा काथै रसो मर्द्यः प्रयत्नतः ।
 ततस्तेभ्यः पृथक्कुर्यात्सूतं प्रक्षाल्य काञ्जिकैः ७
 ततः क्षिप्वा रसं खल्वे रसादर्धं च सैन्धवम् ।
 मर्दयेन्निम्बुकरसैर्दिनमेकमनारतम् ॥ ८ ॥
 ततो राजी रसोनश्च मुख्यश्च नवसादरः ।
 एतैरससमैस्तद्दत्सूतो मर्द्यस्तुपाम्बुना ॥ ९ ॥
 ततः संशोष्य चक्राभं कृत्वा क्षिप्वा च हिङ्गुना ।
 द्विस्थालीसंपुटे धृत्वा पूरयेच्छुषणेन च ॥ १० ॥
 अथ स्थाल्यां ततो मुद्रो दद्याद्दृढतरां बुधः ।
 विशोष्याग्निं विधायोधो निषिञ्चेदम्बुनोपरि ॥

ततस्तु कुर्यात्तीव्राग्निं तदधः प्रहरत्रयम् ।
 एवं निपातयेद्दूर्ध्वं रसो दोषविघर्जितः ॥१२॥
 अथार्धपिठरीमध्ये लग्नो ग्राह्यो रसोत्तमः ।
 लोहपात्रे विनिक्षिप्य घृतमग्नौ प्रतापयेत् १३
 तप्ते घृते तत्समानं क्षिपेद्गन्धकजं रजः ।
 विद्धुतं गन्धकं ज्ञात्वा दुग्धमध्ये विनिःक्षिपेत् ॥
 एवं गन्धकशुद्धिः स्यात्सर्वकार्येषु योजयेत् ।
 मेपीक्षीरेण दरदमम्लवर्गैश्च भावितम् ॥ १५ ॥
 सप्तवारं प्रयत्नेन शुद्धमायाति निश्चितम् ।
 निम्बूरसैर्निम्बपत्ररसैर्वा याममात्रकम् ॥१६॥
 घृष्ट्वा दरदमूर्ध्वं च पातयेत्सूतयुवितवत् ।
 ततः शुद्धरसं तस्मान्नीत्वा कार्येषु योजयेत् १७
 कालकूटो वत्सनाभः शृङ्गकश्च प्रदीपकः ।
 हालाहलो ब्रह्मपुत्रो हारिद्रः सक्तुकस्तथा १८
 सौराष्ट्रिक इति प्रोक्ता विपभेदा अमी नव ।

अर्कसेहुण्डधचूरलाङ्गलीकरवीरकाः ॥ १९ ॥

गुञ्जाहिफेना इत्येताः समोपविपजातयः ।

एतैर्विमर्दितः सूतश्छिन्नपक्षः प्रजायते ॥२०॥

मुखं च जायते तस्य धातूश्च ग्रसते क्षणात् ।

अथवा त्रिकडुक्षारौ राजी लवणपञ्चकम् २१

रसोनो नवसारश्च शिग्रुश्चैकत्र चूर्णितैः ।

समांशैः पारदादेतैर्जम्बीरेण द्रवेण वा ॥२२॥

निम्बुतोयैः काञ्जिकैर्वा सोष्णंखल्वे विमर्दयेत् ।

अहोरात्रत्रयेण स्याद्रसे धातुचरं मुखम् ॥२३॥

अथवा विन्दुलीकीटै रसो मर्द्यस्त्रिधासरम् ।

लवणाम्लैर्मुखं तस्य जायते धातुघस्मरम् २४

अथ कच्छपयन्त्रेण गन्धजारणमुच्यते ।

मृत्कुण्डे निक्षिपेत्तोयं तन्मध्ये च शरावकम् २५

१ अजाशकृत्तुगामींस्तु गतं तत्तितयं क्षिपेत् । तस्योपरि
स्थितं खल्वं तत्तखल्वमिदं भवेत् ॥

महत्कुण्डपिधानाभं मध्ये मेखलया युतम् ।
 लिप्त्वा च मेखलामध्यं चूर्णेनात्र रसं क्षिपेत् २६
 रसस्योपरि गन्धस्य रजो दद्यात्समांशकम् ।
 दत्त्वोपरि शरावं च भस्मसुद्रां प्रदापयेत् ॥२७॥
 तस्योपरि पुटं दद्याच्चतुर्भिर्गोमयोपलैः ।
 एवं पुनः पुनर्गन्धं पद्मगुणं जारयेद्बुधः ॥२८॥
 गन्धे जीर्णे भवेत्सूतस्तीक्ष्णाग्निः सर्वकर्मकृत् ।
 धूमसारं रसं तोरीं गन्धकं नवसादरम् ॥२९॥
 यामैकं मर्दयेदम्लैर्भागं कृत्वा समं समम् ।
 काचकुप्यां विनिःक्षिप्य तांच भृद्वस्त्रमुद्रया ३०
 विलिप्य परितो ववत्त्रं मुद्रां दत्त्वा च शोपयेत् ।
 अधः सच्छिद्रपिठरीमध्ये कूपीं निवेशयेत् ३१
 पिठरीं चालुकापूर्वभृत्वा चाकूपिकागलम् ।
 निवेश्य चुह्यां तदधः कुर्याद्वाह्निं शनैः शनैः ३२
 तस्मादप्यधिकं किञ्चित्पावकं ज्वलयेत्त्रयमात् ।

एवं द्वादशभिर्यामैर्मिश्रियते सूतकोत्तमः ॥ ३३ ॥

स्फोटयेत्स्वाङ्गशीतं तमूर्ध्वगं गन्धकं त्यजेत् ।

अधस्थं मृतसूतं च सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ ३४ ॥

अपामार्गस्य वीजानां मूपायुग्मं प्रकल्पयेत् ।

तत्संपुटे न्यसेत्सूतं मलयूदुग्धमिश्रितम् ॥ ३५ ॥

द्रोणपुष्पीप्रसूनानि विडङ्गमिरिमेदकः ।

एतच्चूर्णमधोऽर्धं च दत्त्वा मुद्रा प्रदीयते ॥ ३६ ॥

तं गोलं सन्धयेत्सम्यग्मृन्मूपासंपुटे सुधीः ।

मुद्रां दत्त्वा शोषयित्वा ततो गजपुटे पचेत् ३७

एवमेकपुटेनैव जायते भस्म सूतकम् ।

काकोदुम्बरिकादुग्धै रसं किञ्चिद्विमर्दयेत् ३८

तदुग्धघृष्टहिङ्गोश्च मूपायुग्मं प्रकल्पयेत् ।

क्षिप्त्वा तत्संपुटे सूतं तत्र मुद्रां प्रदापयेत् ॥ ३९ ॥

धृत्वा तं गोलकं प्राज्ञो मृन्मूपासंपुटेऽधिके ।

पचेन्मृदुपुटेनैव सूतको याति भस्मताम् ॥ ४० ॥

नागवल्लीरसैर्घृष्टः कर्कोटीकन्दगर्भितः ।

मृन्मूपासंपुटे पक्त्वा सूतो याल्येव भस्मताम् ॥

खण्डितं मृगशृङ्गं च ज्वालासुख्या रसैः समम् ।

रुध्वा भाण्डे पचेच्छुल्यां यामधुग्मं ततो नयेत् ४२

अष्टांशं त्रिकटुं दद्यान्निष्कमात्रं च भक्षयेत् ।

नागवल्लीरसैः सार्धं वातपित्तज्वरापहम् ४३

अयं ज्वराङ्कुशो नाप रसः सर्वज्वरापहः ।

पारदं रसकं तालं तुत्यं टङ्कणगन्धके ॥ ४४ ॥

सर्वमेतत्समं शुद्धं कारवल्लीरसैर्दिनम् ।

मर्दयेल्लेपयेत्तेन ताम्रपात्रोदरं भिषक् ॥ ४५ ॥

अङ्गुल्यर्धप्रमाणेन ततो रुध्वा च तन्मुखम् ।

पचेत्तं बालुकायध्रे क्षित्वा धान्यानि तन्मुखे ॥

यदा स्फुटन्ति धान्यानि तदा सिद्धं विनिर्दिशेत्

ततो नयेत्स्वाद्गशीतं ताम्रपात्रोदराद्भिषक् ४७

रसं ज्वरारिनामानं विचूर्ण्य मरिचैः समम् ।

मापैकं पर्णखण्डेन भक्षयेन्नाशयेज्ज्वरम् ॥४८॥
 त्रिदिनैर्विषमं तीव्रमेकद्वित्रिचतुर्थकम् ।
 तालकं तुत्यकं ताम्रं रसं गन्धं मनःशिलाम् ४९
 कर्पं कर्पं प्रयोक्तव्यं मर्दयेत्त्रिफलाम्बुभिः ।
 गोलं न्यसेत्संपुटके पुटं दद्यात्प्रयत्नतः ॥५०॥
 ततो नीत्वा र्कदुग्धेन वज्रीदुग्धेन सप्तधा ।
 काथेन दन्त्याः श्यामाया भावयेत्सप्तधा पुनः ॥
 मापमात्रं रसं देयं पञ्चाशन्मरिचैर्युतम् ।
 गुडगद्याणकं चैव तुलसीदलयुग्मकम् ॥५२॥
 भक्षयेत्त्रिदिनं शक्या शीतारिर्दुर्लभः परः ।
 पथ्यं दुग्धोदनं देयं विषमं शीतपूर्वकम् ॥५३॥
 दाहपूर्वं हरत्याशु तृतीयकचतुर्थकौ ।
 द्याहिकं सततं चैव वैवर्ण्यं च नियच्छति ॥५४
 भागैकः स्याद्रसान्द्रुद्धादेलीयः पिप्पली शिवा ।
 आकारकरभौ गन्धः कटुतैलेन शोधितः ॥५५

नागवल्लीरसैर्घृष्टः ककौटीकन्दगर्भितः ।

मृन्मूपासंपुटे पक्त्वा सूतो यात्येव भस्मताम् ॥

खण्डितं मृगशृङ्गं च ज्वालासुरख्या रसैः समम् ।

रुध्वा भाण्डे पचेत्तुल्यां यामयुग्मं ततो नयेत् ४२

अष्टांशं त्रिकटुं दद्यान्निष्कमात्रं च भक्षयेत् ।

नागवल्लीरसैः सार्धं वातपित्तज्वरापहम् ४३

अयं ज्वराङ्कुशो नाम रसः सर्वज्वरापहः ।

पारदं रसकं तालं तुत्यं दङ्कणगन्धके ॥ ४४ ॥

सर्वमेतत्समं शुद्धं कारवल्लीरसैर्दिनम् ।

मर्दयेत्प्रेषयेत्तेन ताम्रपात्रोदरं भिषक् ॥ ४५ ॥

अङ्गुल्यर्धप्रमाणेन ततो रुध्वा च तन्मुखम् ।

पचेत्तं बालुकायत्रे क्षिप्वा धान्यानि तन्मुखे ॥

यदा स्फुटन्ति धान्यानि तदा सिद्धं विनिर्दिशेत्

ततो नयेत्स्वाङ्गशीतं ताम्रपात्रोदराद्भिषक् ४७

रसं ज्वरारिनामानं विचूर्ण्य मरिचैः समम् ।

मापैकं पर्णखण्डेन भक्षयेन्नाशयेज्ज्वरम् ॥४८॥
 त्रिदिनैर्विषमं तीव्रमेकद्वित्रिचतुर्थकम् ।
 तालकं तुल्यकं ताम्रं रसं गन्धं मनःशिलाम् ४९
 कर्प कर्प प्रयोक्तव्यं मर्दयेत्त्रिफलाभ्युभिः ।
 गोलं न्यसेत्संपुटके पुटं दद्यात्प्रयत्नतः ॥५०॥
 ततो नीतार्कदुग्धेन वज्रीदुग्धेन सप्तधा ।
 हाथेन दन्त्याः श्यामाया भावयेत्सप्तधा पुनः ॥
 मापमात्रं रसं देयं पञ्चाशन्मरिचैर्युतम् ।
 शुद्धगघाणकं चैव तुलसीदलपुष्पकम् ॥५२॥
 भक्षयेन्निदिनं शरत्वा शीतारिर्दुर्लभः परः ।
 पथ्यं दुग्धोदनं देयं विषमं शीतपूर्वकम् ॥५३॥
 दाहपूर्वं हरत्वाथ तृतीयकचतुर्थकां ।
 द्यादिकं मननं चैव वैषण्यं च नियच्छति ॥५४॥
 भागकः स्याद्रमान्दुदादेनीयः पिप्पली शिवा ।
 आकारकरभो गन्धः कर्दुतलेन शोधितः ॥५५॥

फलानि चेन्द्रवारुण्याश्चतुर्भागमिता अपी ।
 एकत्र मर्दयेच्चूर्णमिन्द्रवारुणिकारसैः ॥ ५६ ॥
 मापोन्मितां गुटीं कृत्वा दद्यात्सर्वज्वरे बुधः ।
 छिन्नारसानुपानेन ज्वरघ्नी गुटिका मता ॥ ५७ ॥
 शुद्धो बुभुक्षितः सूतो भागद्वयमितो भवेत् ।
 तथा गन्धस्य भागौ द्वौ कुर्यात्कज्जलिकां तयोः ॥
 सूताच्चतुर्गुणेष्वेव कर्परेषु विनिःक्षिपेत् ।
 भागैकं टङ्कणं दत्त्वा गोक्षीरेण विमर्दयेत् ॥ ५९ ॥
 तथा शङ्खस्य खण्डानां भागानष्टौ प्रकल्पयेत् ।
 क्षिपेत्सर्वं पुटस्यान्तश्चूर्णं लिप्तशरावयोः ॥ ६० ॥
 गते हस्तोन्मिते धृत्वा पुटेद्भ्रजपुटेन च ।
 स्वाद्भक्षितं समुद्धृत्य पिष्ट्वा तत्सर्वमेकतः ॥ ६१ ॥
 पङ्कजासंमितं चूर्णमेकोनत्रिंशद्दूपणैः ।
 घृतेन वातजे दद्यान्नवनीतेन पित्तजे ॥ ६२ ॥
 सौत्रेण श्लेष्मजे दद्यादतीसारे क्षये तथा ।

अरुचौ ग्रहणीरोगे कार्श्ये मन्दानले तथा ॥६३॥
 कासश्वासेषु गुल्मेषु लोकनाथरसो हितः ।
 तस्योपरि घृतान्नं च भुञ्जीत कवलत्रयम् ॥६४॥
 मध्वे क्षणैकमुत्तानः शंयीतानुपधानके ।
 अनम्लमन्नं सघृतं भुञ्जीत मधुरं दधि ॥६५॥
 प्रायेण जाङ्गलं मांसं प्रदेयं घृतपाचितम् ।
 सदुग्धभक्तं दद्याच्च जातेऽग्नौ सांध्यभोजनेऽऽ
 सघृतान्मुद्गवटकान्व्यञ्जनेष्ववचारयेत् ।
 तिलामलककल्केन स्नापयेत्सर्पिपाऽथवा ॥६७॥
 अभ्यञ्जयेत्सर्पिपा च स्नानं कोणोदकेन च ।
 क्वचित्तैलं न शृङ्गीयान्न विल्वं कारवेहकम् ॥६८॥
 चार्ताकं शफरीं चिथां त्यजेद्भ्रूयायाममैथुने ।
 मद्यं संधानकं द्विहुशुण्ठीमापान्ममूरकान् ॥६९॥
 कृष्माण्डं राजिकां कोपं काञ्जिकं चैव वर्जयेत् ।
 त्यजेद्युवतनिद्रां च कांस्यपाने च भोजनम् ७०

ककारादियुतं सर्वं त्यजेच्छकफलादिकम् ।
 ग्राह्योऽयं लोकनाथस्तु शुभनक्षत्रवासरो ॥७१॥
 पूर्णातिथौ सिते पक्षे जाते चन्द्रवले तथा ।
 पूजयित्वा लोकनाथं कुमारीं भोजयेत्ततः ७२
 दानं दत्त्वा द्विपट्टिकामध्ये ग्राह्यो रसोत्तमः ।
 रसाचेज्जायते तापस्तदा शर्करया युतम् ॥७३
 सत्त्वं गुह्यच्या शृङ्गीयादंशरोचनया युतम् ।
 खर्जूरं दाडिमं द्राक्षाभिक्षुरखण्डानि खादयेत् ७४
 अरुचौ निस्तुपं धान्यं घृतभृष्टं सशर्करम् ।
 दद्यात्तथा ज्वरे धान्यं गुह्यचीकायमाहरेत् ७५
 लशीरवासककार्थं दद्यात्समधुशर्करम् ।
 रक्तपित्ते कफे श्वासे कासे च ज्वरसंक्षये ॥७६॥
 अग्निभृष्टजयाचूर्णं मधुना निशि दीयते ।
 निद्रानाशेऽतिसारे च ग्रहण्यां मन्दपावके ७७
 सौवर्चलाभयाकृष्णाचूर्णमुष्णोदकैः पिबेत् ।

शूलेऽजीर्णे तथा कृष्णा मधुयुक्ता ज्वरे हिता ॥
 शीहोदरे वातरक्ते छर्द्यो चैव गुदाङ्कुरे ।
 नासिकादिषु रक्तेषु रसं दाडिमपुष्पजम् ७९
 दूर्वायाः स्वरसं नस्ये मदघ्नाच्छर्करायुतम् ।
 कोलमज्जा कणा वार्हपक्षभस्म सशर्करम् ८०
 मधुना लेहयेच्छर्दिहिकाकोपस्य शान्तये ।
 विधिरेप प्रयोज्यस्तु सर्वस्मिन्पोटलीरसे ॥८१
 मृगाङ्गे हेमगर्भे च मांजितकारुष्ये रसेषु च ।
 इत्ययं लोकनाथोक्तो रसः सर्वरुजो जयेत् ८२
 वराटभस्म मण्डूरं चूर्णयित्वा घृते पचेत् ।
 तत्समं मारिचं चूर्णं नागबल्या विभावितम् ॥
 तच्चूर्णं मधुना लेह्यमथवा नवनीतकैः ।
 मापमात्रं क्षयं हन्ति यामे यामे च भक्षितम् ८४
 लोकनाथरसो श्लेप मण्डलाद्राजयक्ष्मनुत् ।
 भूर्जवत्तनुपत्राणि हेम्रः सूक्ष्माणि कास्येत् ८५

तुल्यानि तानि सूतेन खल्वे क्षिप्वा विमर्दयेत् ।
 काञ्चनारसेनैव ज्वालामुख्या रसेन वा ८६
 लाङ्गल्या वा रसैस्तावद्यावद्भवति पिष्टिका ।
 ततो हेम्नश्चतुर्थांशं दङ्कणं तत्र निःक्षिपेत् ॥ ८७ ॥
 पिष्टमौक्तिकचूर्णं च हेमद्विगुणमावपेत् ।
 तेषु सर्वसमं गन्धं क्षिप्वा चैकत्र मर्दयेत् ॥ ८८ ॥
 तेषां कृत्वा ततो गोलं वासोभिः परिवेष्टयेत् ।
 पश्चान्मृदा वेष्टयित्वा शोपयित्वा च धारयेत् ८९
 शरावसंपुटस्यान्तस्तत्र मुद्रां प्रदापयेत् ।
 लवणापूरिते भाण्डे धारयेत्तं च संपुटम् ॥ ९० ॥
 मुद्रां दत्त्वा शोपयित्वा बहुभिर्गोमयैः पुटेत् ।
 ततः शीते समाहृत्य गन्धं सूतसमं क्षिपेत् ९१
 घृष्टा च पूर्ववत्खल्वे पुटेद्गजपुटेन च ।
 स्वाद्गशीतं ततो नीला गुञ्जायुग्मं प्रयोजयेत् ९२
 अष्टभिर्मरिचैर्घुक्ता कृष्णात्रययुताथवा ।

विलोक्य देया दोषादीनेकैका रसरक्तिका ९३
 सर्पिषा मधुना वापि दद्याद्दोषाद्यपेक्षया ।
 लोकनाथसमं पथ्यं कुर्यात्स्वस्थमनाः शुचिः॥
 श्लेष्माणं ग्रहर्णं कासं श्वासं क्षयमरोचकम् ।
 मृगाङ्गोऽयं रसो हन्यात्कृशत्वं बलहीनताम् ९५
 सूतात्पादप्रमाणेन हेन्नः पिष्टुं प्रकल्पयेत् ।
 तयोः स्याद्विगुणो गन्धो मर्दयेत्काञ्चनारिणा ॥
 कृत्वा गोलं क्षिपेन्मूपासंपुटे मुद्रयेत्ततः ।
 पचेद्भूधरयन्त्रेण वासरत्रितयं बुधः ॥ ९७ ॥
 तत उद्धृत्य तत्सर्वं दद्याद्गन्धं च तत्समम् ।
 मर्दयेद्दार्द्रकरसैश्चित्तकस्वरसेन च ॥ ९८ ॥
 स्थूलपीतवराटांश्च पूरयेत्तेन युक्तिततः ।
 एतस्मादौषधात्कुर्यादष्टमांशेन टङ्कणम् ॥ ९९ ॥
 टङ्कणार्थं विषं दत्त्वा पिष्ट्वा सैहुण्डदुग्धकैः ।
 मुद्रयेत्तेन कल्केन वराटानां मुखानि च ॥ १०० ॥

भाण्डे चूर्णप्रलिप्ते च धृत्वा मुद्रां प्रदापयेत् ।
 गर्ते हस्तोन्मिते धृत्वा पुटेद्गजपुटेन च ॥ १ ॥
 स्वाङ्गशीतं रसं ज्ञात्वा प्रदद्याल्लोकनाथवत् ।
 पथ्यं मृगाङ्गवज्ज्ञेयं त्रिदिनं लवणं त्यजेत् ॥२॥
 यदा छर्दिर्भवेत्तस्य दद्याच्छिन्नाशृतं तदा ।
 मधुयुक्तं तथा श्लेष्मकोपे दद्याद्बुडार्द्रकम् ॥३॥
 विरेके भर्जिता भृङ्गा प्रदेया दधिसंयुता ।
 जयेत्कासं क्षयं श्वासं ग्रहणीमरुचिं तथा ॥४॥
 अग्निं च कुरुते दीप्तं कफवातं नियच्छति ।
 हेमगर्भः परो ज्ञेयो रसः पोटलिकाभिधः ॥५॥
 रसस्य भागाश्चत्वारस्तावन्तः कनकस्य च ।
 तयोश्च पिष्टिकां कृत्वा गन्धो द्वादशभागिकः ६
 कुर्यात्कज्जलिकां तेषां मुक्ताभागाश्च षोडश ।
 चतुर्विंशच्च शङ्खस्य भागैकं टङ्कणस्य च ॥७॥
 एकत्र मर्दयेत्सर्वं पकनिम्बूकजै रसैः ।

कृत्वा तेषां ततो गोलं मूपासंपुटके न्यसेत् ८
 मुद्रां दत्त्वा ततो हस्तमात्रे गर्ते च गोमयैः ।
 पुटेद्भ्रजपुटेनैव स्वाङ्गशीतं समुद्धरेत् ॥ ९ ॥

पिष्ट्वा गुञ्जाचतुर्मानं दद्याद्गुञ्जाज्यसंयुतम् ।
 एकोनत्रिंशदुन्मानमरिचैः सह दीयते ॥११०॥

राजते मृन्मये पात्रे काचजे चावलेहयेत् ।
 लोकनाथसमं पथ्यं कुर्याच्च स्वस्थमानसः ११

कासे श्वासे क्षये वाते कफे ग्रहणिकागदे ।
 अतीसारे प्रयोक्तव्या पोटली हेमगर्भिका १२

शुद्धसूतो विपं गन्धः प्रत्येकं शाणसंमिताः ।
 धूर्तवीजं त्रिशाणं स्यात्सर्वेभ्यो द्विगुणा भवेत् ॥

हेमाद्वा कारयेदेषां सूक्ष्मं चूर्णं प्रयत्नतः ।

देयं जम्बीरमज्जाभिश्चूर्णं गुञ्जाद्वयोन्मितम् १४

आर्द्रकस्वरसैर्वापि ज्वरं हन्ति त्रिदोषजम् ।

ऐकाहिकं द्वयाहिकं वा त्रयाहिकं वा चतुर्थकम्

विषमं च ज्वरं हन्याद्विख्यातोऽयं ज्वराङ्कुशः ।

दरुदं वत्सनाभं च मरिचं टङ्गुणं कणाम् ॥१६॥

चूर्णयेत्समभागेन रसो ह्यानन्दभैरवः ।

गुञ्जैकं वा द्विगुञ्जं वा बलं शंखा प्रयोजयेत् १७

मधुना लेहयेच्चानु कुटजस्य फलं त्वचम् ।

चूर्णितं कर्पमात्रं तु त्रिद्रोषोत्थातिसारजित् १८

दध्यन्नं दापयेत्पथ्यं गवाज्यं तक्रमेव च ।

पिपासायां जलं शीतं विजया च हिता निशि ॥

विषं पलमितं मूतः शाणिकश्चूर्णयेद्द्वयम् ।

तच्चूर्णं संपुटे क्षिप्वा काचलिप्तशरावयोः २०

मुद्रां दत्त्वा च संशोष्य ततश्चुल्यां निवेशयेत् ।

वर्हिं शनैः शनैः कुर्यात्प्रहरद्वयसंख्यया ॥२१॥

तत उद्घाटयेन्मुद्रामुपरिस्थ्यां शरावकात् ।

संलग्नो यो भवेत्मूतस्तं गृहीयाच्छनैः शनैः ॥

वायुस्पर्शो यथा न स्यात्तथा कुप्यां निवेशयेत् ।

यावत्सूच्या मुखे लग्नं कूप्या निर्याति भेषजम् ॥
 तावन्मात्रो रसो देयो मूर्च्छिते संनिपातिनि ।
 क्षुरेण प्रच्छिते मूर्ध्नि तत्राङ्गुल्या च घर्षयेत् २४
 रक्तभेषजसंपर्कान्मूर्छितोऽपि हि जीवति ।
 तथैव सर्पदष्टस्तु मृतावस्थोऽपि जीवति ॥ २५ ॥
 यदा तापो भवेत्तस्य मधुरं तत्र दीयते ।
 सूतभस्मसमं गन्धं गन्धात्पादं मनःशिला २६
 माक्षिकं पिप्पली व्योषं प्रत्येकं शिलया समम् ।
 चूर्णयेद्भावेत्पित्तैर्मत्स्यमायूरसंभवेः ॥ २७ ॥
 सप्तधा भावयेच्छुष्कं देयं गुञ्जाद्वयं हितम् ।
 तालपर्णीरसश्चानु पञ्चकोलशृतोऽथवा २८
 जलचूडो नाम रसः संनिपातं नियच्छति ।
 जलयोगश्च कर्तव्यस्तेन वीर्यं भवेद्रसे ॥ २९ ॥
 शुद्धसूतं विषं गन्धं मरिचं टङ्कणं कणाम् ।
 मर्दयेद्दूर्तजैर्द्रावैर्दिनमेकं च शोषयेत् ॥ ३० ॥

पञ्चवक्त्रो रसो नाम द्विगुञ्जः संनिपातजित् ।

अर्कमूलकपायं तु सञ्चूपमनुपाययेत् ॥ ३१ ॥

युक्तं दध्योदनं पथ्यं जलयोगं च कारयेत् ।

रसेनानेन शाम्यन्ति सक्षौद्रेण कफादयः ३२

मध्वार्द्रकरसं चानु पिवेदग्निविष्टब्धये ।

यथेष्टं घृतमांसाशी शक्तो भवति पावकः ३३

रसं गन्धकतुल्यांशं धत्तूरफलजैर्द्रवैः ।

मर्दयेद्दिनमेकं तु तनुल्यं त्रिकटु क्षिपेत् ॥ ३४ ॥

उन्मत्ताख्यो रसो नाम्ना नस्ये स्यात्संनिपा-

तजित् ।

निस्त्वग्जैपालवीजं च दशनिष्कं विचूर्णयेत् ॥

मरिचं पिप्पलीं मृतं प्रतिनिष्कं विमिश्रयेत् ।

भाव्यो जम्बीरजैर्द्रवैः सप्ताहं संपयब्रतः ३६

रसोऽयमखने दत्तः संनिपातं विनाशयेत् ।

मृतं टङ्गणकं तुल्यं मरिचं मृततुल्यकम् ॥ ३७ ॥

गन्धकं पिप्पलीं शुष्ठीं द्वौ द्वौ भागौ विचूर्णयेत् ।
 सर्वतुल्यं क्षिपेदन्तीवीजं निस्तुपितं भिषक् ३८
 द्विगुञ्जं रेचनं सिद्धं नाराचोऽयं महारसः ।
 आध्मानं मूलविष्टम्भानुदावर्तं च नाशयेत् ३९
 दरदं दृङ्गणं शुष्ठीं पिप्पलीं चेति कार्पिकाः ।
 हेमाद्वा पलमात्रा स्यादन्तीवीजं च तत्समम् ॥
 विचूर्णैकत्र सर्वाणि गोदुग्धेनैव पाययेत् ।
 त्रिगुञ्जं रेचनं दद्याद्विष्टम्भाध्मानरोगिणु ॥४१॥
 द्वौ भागौ हेमभूतेश्च गगनं चापि तत्समम् ।
 लोहभस्मत्रयो भागाश्चत्वारो रसभस्मनः ४२
 वङ्गभस्म त्रिभागं स्यात्सर्वमेकत्र मर्दयेत् ।
 प्रवालं मौक्तिकं चैव रससात्म्येन दापयेत् ४३
 भावना गव्यदुग्धेन रसैर्घृष्टाटरूपकैः ।
 हरिद्रावारिणा चैव मोचकन्दरसेन च ॥४४॥

शतपत्ररसेनापि मालत्याः स्वरसेन च ।
 पश्चान्मृगमदश्चन्द्रतुलसीरसभावितः ॥ ४५ ॥
 कुसुमाकर इत्येष वसन्तपदपूर्वकः ।
 गुञ्जाद्वयं ददीतास्य मधुना सर्वमेहनुत् ॥ ४६ ॥
 सिताचन्दनसंयुक्तश्चाम्लपित्तादिरोगजित् ।
 मृतभस्मत्रयो भागा भागैकं हेमभस्मकम् ४७
 सुताभ्रस्य च भागैकं शिलागन्धकतालकम् ।
 प्रतिभागद्वयं शुद्धमेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥ ४८ ॥
 वराटान्पूरयेत्तेन छागीक्षीरेण दृक्कणम् ।
 पिष्ट्वा तेन मुखं रुद्ध्वा मृद्भाण्डे तन्निरोधयेत् ॥
 शुष्कं गजपुटे पक्त्वा चूर्णयेत्स्वाङ्गशीतलम् ।
 रसो राजमृगाङ्गोऽयं चतुर्गुञ्जः क्षयापहः ५०
 दशपिप्पलिकासौद्रैरेकोनत्रिंशदूपणैः ।
 मधृतं दापयेत्पथ्यं स्त्रीकोपाग्निश्रमांस्त्यजेत् ५१
 पथ्यं वा लघुमांसानि राजरोगप्रशान्तये ।

शुद्धं सूतं द्विधा गन्धं कुर्यात्खल्वेन कज्जलीम् ॥
 तयोः समं तीक्ष्णचूर्णं मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः ।
 द्वियामान्ते कृतं गोलं ताम्रपात्रे विनिःक्षिपेत् ॥
 आच्छाद्यैरण्डपत्रेण न्यामार्थेऽत्युष्णता भवेत् ।
 धान्यराशौ न्यसेत्पश्चाद्दहोरात्रात्समुद्धरेत् ५४
 संचूर्ण्य गालयेद्वस्त्रे सत्यं वारितरं भवेत् ।
 भावयेत्कन्यकाद्रवैः सप्तधा भृङ्गजैस्तथा ५५
 काकमाचीकुरण्टोत्थद्रवैर्मुण्ड्या पुनर्नवैः ।
 सहदेव्यमृतानीलीनिर्गुण्डीचित्रजैस्तथा ॥५६॥
 सप्तधा तु पृथग्द्रवैर्भाव्यं शोष्यं तथातपे ।
 सिद्धयोगो ह्ययं ख्यातो सिद्धानां च मुखागतः॥
 अनुभूतो मया सत्यं सर्वरोगगणापहः ।
 स्वर्णादीन्मारयेदेवं चूर्णीकृत्य तु लोहवत् ५८
 त्रिफलामधुसंयुक्तः सर्वरोगेषु योजयेत् ।
 त्रिकडुत्रिफलैलाभिर्जातीफललवङ्गकैः ॥५९॥

शतपत्ररसेनापि मालत्याः स्वरसेन च ।

पथान्मृगमदश्चन्द्रतुलसीरसधावितः ॥ ४५ ॥

कुमुमाकर इत्येव वसन्तपदपूर्वकः ।

गुञ्जाद्वयं ददीतास्य मधुना सर्वमेहनुत् ॥ ४६ ॥

सिताचन्दनसंयुक्तश्चाम्लपित्तादिरोगजित् ।

मृतभस्मत्रयो भागा भागैकं हेमभस्मकम् ४७

गृताभ्रस्य च भागैकं शिलागन्धकतालकम् ।

प्रतिभागद्वयं शुद्धमेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥ ४८ ॥

वराटान्पूरयेत्तेन छागीक्षीरेण टङ्कणम् ।

पिष्ट्वा तेन मुखं रुद्ध्वा मृद्भाण्डे तन्निरोधयेत् ॥

शुष्कं गजपुटे पक्त्वा चूर्णयेत्स्वाङ्गशीतलम् ।

रसो राजमृगाङ्गोऽयं चतुर्गुञ्जः क्षयापहः ५०

दशपिप्पलिकाक्षौद्रैरेकोनत्रिंशदूर्पणैः ।

सघृतं दापयेत्पथ्यं स्त्रीकोपाग्निश्रमांस्त्यजेत् ५१

पथ्यं वा लघुमांसानि राजरोगप्रशान्तये ।

शुद्धं सूतं द्विधा गन्धं कुर्यात्स्रव्णेन कज्जलीम् ॥
 तयोः समं तीक्ष्णचूर्णं मर्दयेत्कान्यकाद्रवैः ।
 द्वियामान्ते कृतं गोलं ताम्रपात्रे विनिःश्लिपेत् ॥
 आच्छाद्यैरण्डपत्रेण न्यामार्षेऽत्युष्णता भवेत् ।
 धान्यराशौ न्यसेत्पश्चाद्दहोरान्नात्समुद्धरेत् ५४
 संचूर्प्य गालयेद्दृष्ट्वा सत्यं वारितरं भवेत् ।
 भावयेत्कान्यकाद्रवैः समथा भृङ्गजैस्तथा ५५
 काकमाचीकुरण्डोत्थद्रवैर्मुण्ड्या पुनर्नवैः ।
 सहदेव्यमृतानीलीनिर्गुण्डीचित्रजैस्तथा ॥५६॥
 समथा तु पृथग्द्रवैर्भाव्यं शोष्यं तथातपे ।
 सिद्धयोगो ह्ययं ख्यातो सिद्धानां च मुखागतः ॥
 अनुभूतो मया सत्यं सर्वरोगगणापहः ।
 स्वर्णादीन्मारयेदेवं चूर्णीकृत्य तु लोहवत् ५८
 त्रिफलामधुसंयुक्तः सर्वरोगेषु योजयेत् ।
 त्रिकटुत्रिफलैलाभिर्जातीफललवङ्गकैः

नवभागोन्मितैरेतैः समः पूर्वरसो भवेत् ।
 संचूर्ण्य लोडयेत्क्षौद्रैर्भक्ष्यं निष्कद्वयं द्वयम् ६०
 स्वयमग्निरसो नाम्ना क्षयकासनिकृन्तनः ।
 पारदं गन्धकं शुद्धं मृतलोहं च टङ्कणम् ॥६१॥
 रास्त्राविडङ्गत्रिफलादेवदारुकटुत्रयम् ।
 अमृतापद्मकं क्षौद्रं विश्वं तुल्यांशचूर्णितम् ६२
 त्रिगुञ्जं सर्वकासार्तः सेचयेद्मृतार्णवम् ।
 सूतार्धो गन्धको मर्द्यो यामैकं कन्यकाद्रवैः ६३
 द्वयोस्तुल्यं ताम्रपत्रं पूर्वकल्केन लेपयेत् ।
 दिनैकं स्थालिकायत्रे पक्वमादाय चूर्णयेत् ६४
 सूर्यावर्तो रसो ह्येष द्विगुञ्जः श्वासजिह्ववेत् ।
 शुद्धं मूतं मृतं लोहं ताप्यं गन्धकतालकम् ६५
 पथ्याग्निमन्थं निर्गुण्डी ज्यूपणं टङ्कणं विपम् ।
 तुल्यांशं मर्दयेत्स्वल्बे दिनं निर्गुण्डिकाद्रवैः ६६
 मुण्डीद्राघेर्दिनैकं तु द्विगुञ्जं वटकीकृतम् ।

भक्षयेद्वातरोगार्तो नाम्ना स्वच्छन्दभैरवः ६७
 रास्नामृतादेवदारुशुण्ठीवातारिजं शृतम् ।
 सगुग्गुलुं पिवेत्कोष्णमनुपानसुखावहम् ॥६८॥
 दग्धान्कपर्दिकान्पिष्ट्वा ज्यूपणं दृक्कणं विपम् ।
 गन्धकं शुद्धसूतं च तुल्यं जम्बीरजैर्द्रवैः ॥६९॥
 मर्दयेद्भक्षयेन्मारुतं मरिचाज्यं लिहेदनु ।
 निहन्ति ग्रहणीरोगं पथ्यं तर्कादनं हितम् ७०
 मृतं ताम्रमजाक्षीरैः पाच्यं तुल्यैर्गतद्रवम् ।
 तत्ताम्रं शुद्धमृतं च गन्धकं च समं समम् ७१
 निर्गुण्डीस्वरसैर्मर्द्यं दिनं तद्गोलकं कृतम् ।
 यामकं बालुकायञ्चे पाच्यं योज्यं दिगुञ्जकम् ॥
 बीजपूरकमूलं तु सजलं चानुपाययेत् ।
 रसत्रिविक्रमो नाम्ना मासैकेनाश्परीमणुत् ७३
 तारं ताप्यं शिला मृतं शुद्धं सैन्यवदृक्कणे ।
 समांशं चूर्णयेत्सर्वे मृताद्विगुणगन्धकम् ७४

गन्धतुल्यं मृतं ताम्रं जम्बीरैर्दिनपञ्चकम् ।
 मर्द्यं पद्भिः पुटैः पाच्यं भूधरे संपुटोदरे ७२
 पुटे पुटेद्द्रवैर्मर्द्यं सर्वमेतच्च पदपलम् ।
 द्विपलं मारितं ताम्रं लोहभस्म चतुष्पलम् ७६
 जम्बीराम्लेन तत्सर्वं दिनं मर्द्यं पुटेच्छु ।
 त्रिंशदंशं विपं चास्य क्षिप्त्वा सर्वं विचूर्णयेत् ७७
 माहिपाज्येन संमिश्रं निष्कार्थं भक्षयेत्सदा ।
 मध्वाज्यैर्वाकुचीचूर्णं कर्पमात्रं लिहेदनु ॥७८॥
 सर्वकुष्ठानि हन्त्याथु महातालेश्वरो रसः ।
 भस्मसूतसमो गन्धो मृतायस्ताम्रगुग्गुलुः ७९
 त्रिफलाथ महानिम्बश्चित्रकश्च शिलाजतु ।
 इत्येतच्चूर्णितं कुर्यात्प्रत्येकं शाणपोडश ॥ ८० ॥
 चतुःपाष्टिकरञ्जस्य बीजचूर्णं प्रकल्पयेत् ।
 चतुःपाष्टि मृतं चाभ्रं मध्वाज्याभ्यां विलोडयेत्
 स्निग्धभाण्डे धृतं स्वादेद्विनिष्कं सर्वकुष्ठनुत् ।

त्रिदिनान्ते भवेत्स्फोटः सप्ताहाद्वा किलासके ॥
 नीलीं गुञ्जां च कासीसं धत्तूरं हंसपादिकाम् ।
 सूर्यभक्तां च चाङ्गेरीं पिष्ट्वा मूलानि लेपयेत् ९०
 स्फोटस्थानप्रशान्त्यर्थं सप्तरात्रं पुनः पुनः ।
 श्वेतकुष्ठं निहन्त्याथु साध्यासाध्यं न संशयः ९१
 अपरः श्वित्तलेपोऽपि कथ्यतेऽत्र भिषग्वरैः ।
 गुञ्जाफलाग्निचूर्णं च लेपितं श्वेतकुष्ठनुत् ॥९२॥
 शिलापामार्गभस्मापि लिप्तं श्वित्रं विनाशयेत् ।
 शुद्धं सूतं चतुर्गन्धं पलं यामं विचूर्णयेत् ९३
 मृतताम्राभ्रलोहानां ढरदस्य पलं पलम् ।
 सुवर्णं रजतं चैव प्रत्येकं दशनिष्ककम् ॥९४॥
 मापैकं मृतवज्रं च तालसत्त्वं पलद्वयम् ।
 जम्बीरोन्मत्तवासाभिः स्रुत्यर्कविषमुष्टिभिः ॥
 मर्द्यं ह्यारिर्जर्द्रैर्विः प्रत्येकेन दिने दिनम् ।

एवं सप्तदिनं मर्द्यं तद्गोलं वस्त्रवोष्टितम् ॥९६॥
 बालकायन्नगं स्वेद्यं त्रिदिनं लघुवह्निना ।
 आदाय चूर्णयेच्छुष्कं पलैकं योजयेद्विपम् ॥
 द्विपलं पिप्पलीचूर्णं मिश्रं सर्वेश्वरो रसः ।
 द्विगुञ्जो लिह्यते क्षौद्रैः सुप्तिमण्डलकुष्ठनुत् ९८
 बाकुचीदेवकाष्ठं च कर्पमात्रं सुचूर्णयेत् ।
 लिहेदैरण्डतेलावतमनुपानं सुखावहम् ॥९९॥
 हेमाहां पञ्चपलिकां क्षिप्वा तक्रघटे पचेत् ।
 तत्रे जीर्णे समुद्धृत्य पुनः क्षीरघटे पचेत् २००
 क्षीरे जीर्णे समुद्धृत्य क्षालयित्वा विशोषयेत् ।
 तच्चूर्णं पञ्चपलिकं मरिचानां पलद्वयम् ॥ १ ॥
 पलैकं मूर्च्छितं सूतमेकीकृत्य तु भक्षयेत् ।
 निष्कैकं सुप्तिकुष्ठार्तः स्वर्णक्षीरीरसो ह्ययम् २
 भस्मसूतं मृतं कान्तं मुण्डभस्म शिलाजतु ।
 शुद्धं ताप्यं शिला व्योषं त्रिफलां कोलवीजकम्

कपित्थं रजनीचूर्णं भृङ्गराजेन भावयेत् ।
 विंशद्वारं विशोप्याथ मधुयुक्तं लिहेत्सदा ॥४॥
 निष्कमात्रो हरेन्मेहान्मेहवद्धो रसो महान् ।
 महानिम्बस्य बीजानि पिप्प्रा पट्संमितानि च ५
 पलं तण्डुलतोयेन घृतनिष्कद्वयेन च ।
 एकीकृत्य पिवेच्चानु हन्ति मेहं चिरंतनम् ॥६॥
 चतुःसूतस्य गन्धाष्टौ रजनी त्रिफला शिवा ।
 प्रत्येकं च द्विभागं स्यात्त्रिष्टुजैपालचित्रकम् ७
 प्रत्येकं च त्रिभागं स्याब्ज्यूपणं दन्तिजीरकम् ।
 प्रत्येकमष्टभागं स्यादेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥८॥
 जयन्तीसुकपयोभृङ्गवह्निवातारितैलकैः ।
 प्रत्येकेन क्रमाद्भाव्यं सप्तवारं पृथक्पृथक् ॥९॥
 महावह्निरसो नाम निष्कमुष्णजलैः पिवेत् ।
 विरेचनं भवेत्तेन तक्रभवतं ससैन्धवम् ॥१०॥
 दिनान्ते दापयेत्पथ्यं वर्जयेच्छीतलं जलम् ।

सर्वोदरहरः प्रोक्तो मूढवातहरः परः ॥११॥

गन्धकं तालकं ताप्यं मृतताम्रं मनःशिलाम् ।

शुद्धं सूतं च तुल्यांशं मर्दयेद्भावयेद्दिनम् ॥१२॥

पिप्पल्यास्तु कपायेण वज्रीक्षीरेण भावयेत् ।

निष्कार्थं भक्षयेत्सौर्द्रगुल्मं ग्रीहादिकं जयेत् १३

रसो विद्याधरो नाम गोमूत्रं च पिवेदनु ।

टङ्कणं हारिणं शृङ्गं स्वर्णं शुल्बं मृतं रसम् ॥१४॥

दिनैकमार्द्रकद्रावैर्मर्द्यं रुद्धा पुटे पचेत् ।

त्रिनेत्राख्यरसस्यैकं मापं मध्वाज्यकैलिहेत् ॥

सैन्धवं जीरकं हिङ्गु मध्वाज्याभ्यां लिहेदनु ।

पवितशूलहरः ख्यातो मासमात्रान्न संशयः १६

शुद्धं सूतं द्विधा गन्धं यामकं मर्दयेद्दृढम् ।

द्वयोस्तुल्यं शुद्धताम्रं संपुटं तन्निरोधयेत् ॥१७॥

ऊर्ध्वाधो लवणं दत्त्वा मृद्भाण्डे धारयेद्भिषक् ।

ततो गजपुटे पक्त्वा स्वाद्गशीतं समुद्धरेत् ॥१८॥

संपुटं चूर्णयेत्सूक्ष्मं पर्णखण्डे द्विगुञ्जकम् ।
 भक्षयेत्सर्वशूलातीं हिङ्गु शुण्ठी च जीरकम् १९
 वचामरिचजं चूर्णं कर्पमुणजलैः पिवेत् ।
 असाध्यं नाशयेच्छूलं रसोऽयं गजकेसरी २०
 शुद्धं सूतं विपं गन्धमजमोदां फलत्रयम् ।
 स्वर्जक्षारं यवक्षारं वह्निसैन्धवजीरकम् ॥२१॥
 सौवर्चलं विडङ्गानि सामुद्रं ज्यूपणं समम् ।
 विपमुष्टिं सर्वतुल्यं जम्बीराम्लेन मर्दयेत् ॥२२॥
 मरिचाभां वटीं खादेद्द्विमान्द्यप्रशान्तये ।
 शुद्धमूतं विपं गन्धं समं सर्वं विचूर्णयेत् ॥२३॥
 मरिचं सर्वतुल्यांशं कण्टकार्याः फलद्रवैः ।
 मर्दयेद्भावेत्सर्वमेकविंशतिवारकम् ॥ २४ ॥
 वटीगुञ्जात्रयं खादेत्सर्वाजीर्णप्रशान्तये ।
 अजीर्णकण्टकः सोऽयं रसो हन्ति विपूचिकाम्

मृतं सूतं मृतं ताम्रं दिङ्गु पुष्करमूलकम् ।
सैन्धवं गन्धकं तालं कटुर्की चूर्णयेत्समम् २६
पुनर्नवादेवदालीनिर्गुण्डीतण्डुलीयकैः ।
तिक्तकांशातकीद्रविर्दिनैकं मर्दयेद्दृढम् ॥२७॥
मापयावं लिहेत्सौद्रं रसं मन्यानभैरवम् ।
कफरोगप्रशान्त्यर्थं निम्बकार्यं पिवेदनु ॥२८॥
सूतहाटकवज्राणि ताम्रं लोहं च मासिकम् ।
तालं नीलाञ्जनं तुत्थमहिफेनं समांशकम् २९
पञ्चानां लवणानां च भागमेकं विमर्दयेत् ।
वज्रीक्षीरैर्दिनैकं तु रुद्धाधो भूधरे पचेत् २३०
मापैकमार्द्रकद्राविलेहयेद्वातनाशनम् ।
पिप्पलीमूलजकार्यं सकृण्णमनुपाययेत् ॥३१॥
सर्वान्वातविकारांस्तु निहन्त्याक्षेपकादिकान् ।
कनकस्याष्ट शणाः स्युः सूतो द्वादशभिर्मतः ॥
गन्धोऽपि द्वादश प्रोक्तस्ताम्रशाणद्वयोन्मितम् ।

अभ्रकं स्याच्चतुःशाणं माक्षिकं च द्विशाणिकम्
 बद्धो द्विशाणः सौवीरं त्रिशाणं लोहमष्टकम् ।
 विषं त्रिशाणिकं कृत्वा लाङ्गली पलसंमिता ॥
 मर्दयेद्दिनमेकं तु रसैरम्लफलोद्भवैः ।
 दद्यान्मृदुपुटं बद्धौ ततः सूक्ष्मं विचूर्णयेत् ३५
 मापमात्रो रसो देयः संनिपाते मुदारुणे ।
 आर्द्रकस्वरसेनैव रसोनस्य रसेन वा ॥३६॥
 किलासं सर्वकुष्ठानि विसर्पं च भगन्दरम् ।
 ज्वरं गरमजीर्णं च जयेद्द्रोगहरो रसः ॥ ३७॥
 रसो गन्धस्त्रिविकर्षः कुर्यात्कज्जलिकां तयोः ।
 ताराभ्रताम्रवङ्गादिसाराथैकैककार्पिकाः ३८
 शिशुज्वालामुत्तीशुण्ठीविल्वेभ्यस्तण्डुलीयकान्
 मल्लिकं स्वरसैः कुर्याद्यार्मिकं विमर्दयेत् ॥३९॥
 कृत्वा गोलं वृतं यत्ने लवणापूरिते न्यसेत् ।
 काचभाण्डे ततः स्थाल्यां काचकूर्पीं निवेशयेत् ॥

वालुकाभिः प्रपूर्याथ वह्निर्यामद्वयं भवेत् ।

तत उद्धृत्य तं गोलं चूर्णयित्वा विमिश्रयेत् ४१

प्रवालचूर्णकर्पेण शाणमात्रविपेण च ।

कृष्णसर्पस्य गरलैर्द्विवलं भावयेत्तथा ॥ ४२ ॥

तगरं मुशली मांसी हेमाद्वा वेतसः कणा

नीलिनी पत्रकं चैलाश्चित्रकश्च कुठेरकः ॥४३॥

शतपुष्पा देवदाली धतूरागस्त्यमुण्डिका ।

मधूकजातीमदनरसैरेषां विमर्दयेत् ॥ ४४ ॥

प्रत्येकमेकवेलं च ततः संशोष्य धारयेत् ।

बीजपूरार्द्रकद्रावैर्मरिचैः षोडशोन्मितैः ॥४५॥

रसो द्विगुञ्जाप्रमितः संनिपातेषु दीयते ।

प्रसिद्धोऽयं रसो नाम्ना संनिपातस्य भैरवः ॥

तारमौवितकहेमानि सारथैकैकभागिकाः ।

द्विभागो गन्धकः मृतस्त्रिभागो मर्दयेदिमान् ४७

कापित्यस्वरसैर्गाढं मृगशृङ्गे ततः क्षिपेत् ।

पुटेन्मध्यपुटेनैव तत उद्धृत्य मर्दयेत् ॥ ४८ ॥

वलारसैः सप्तवेलम्पामार्गरसैस्त्रिधा ।

लोध्रप्रतिविषामुस्तधातकीन्द्रयवामृताः ॥४९॥

प्रत्येकमेपां स्वरसैर्भावनास्यात्त्रिधा त्रिधा ।

मापमात्रो रसो देयो मधुना मरिचैस्तथा ५०

हन्यात्सर्वानतीसारान्ग्रहणां सर्वजामपि ।

कपाटो ग्रहणीरोगे रसोऽयं वह्निदीपनः ॥५१॥

मृतमृताभ्रकं गन्धं यवक्षारं सटङ्कणम् ।

अग्निमन्थं वचां कुर्यात्सूततुल्यानिमान्मुधीः ५२

ततो जयन्तीजम्बीरमृङ्गद्रावैर्विमर्दयेत् ।

त्रिवासरं ततो गोलं कृत्वा संशोष्य धारयेत् ५३

लोहपात्रे शरावं च दत्त्वोपरि विमुद्रयेत् ।

अथो वह्निं शनैः कुर्याद्दामार्थं तत उद्धरेत् ५४

रसतुल्यां प्रतिविषां दद्यान्मोचरसं तथा ।

कपित्थविजयाद्रावैर्भावयेत्सप्तधा भिषकू ॥५५॥

धातकीन्द्रयवामुस्ता लोध्रं विल्वं गुहृचिका ।
 एतद्रसैर्भावयित्वा बेलकैकं च शोषयेत् ॥६६॥
 रसं वज्रकपाटख्यं शाणैकं मधुना लिहेत् ।
 वह्निं शुष्णीं विडं विल्वं लवणं चूर्णयेत्समम् ॥
 पिवेदुष्णाम्बुना चानु सर्वजां ग्रहणीं जयेत् ।
 तारं वज्रं सुवर्णं च ताम्रसूतकमन्धकम् ॥६७॥
 लोहं क्रमविष्टदानि कुर्यादितानि मात्रया ।
 विपर्यं कन्यकाद्रवैर्न्यसेत्काचमये घटे ॥६९॥
 विमुच्य पिठरीमध्ये धारयेत्सैन्धवावृते ।
 पिठरीं मुद्रयेत्सम्यक्ततश्चुल्यां निवेशयेत् ६०
 वह्निं शनैः शनैः कुर्याद्विनैकं तत उद्धरेत् ।
 स्वाहृशीतं च संचूर्ण्य भावयेदर्कदुग्धकैः ६१
 अश्वगन्धा न काकोली वानरी मुशली सुरा ।
 त्रिविवेलं रसैरासां शतावरीश्च भावयेत् ६२
 पद्मकन्दकसेरुणां रसैः कासस्य भावयेत् ।

कस्तूरीव्योपकर्पूरकङ्कोलैलालवङ्गकम् ॥ ६३ ॥

पूर्वचूर्णादष्टमांशमेतच्चूर्णं विमिश्रयेत् ।

सर्वंः समां शर्करां च दत्त्वा शाणोन्मितं पिवेत् ॥

गोदुग्धद्विपलेनैव मधुराहारसेवकः ।

अस्य प्रभावात्सौन्दर्यं बलं तेजोऽभिवर्धते ६५

तरुणी रमयेद्ब्रह्मीः शुक्रहानिर्न जायते ।

सूतो वज्रमहिर्मुक्ता तारं हेमासिताभ्रकम् ६६

रसैः कर्पाशिकानेतान्मर्दयेदिरिमेदजैः ।

प्रबालचूर्णं गन्धश्च द्विद्विकर्पं विमिश्रयेत् ॥ ६७ ॥

ततोऽश्वगन्धास्त्ररसैर्विमर्द्य मृगशृङ्गके ।

क्षिप्त्वा मृदुपुटे पक्त्वा भावयेद्दातकीरसैः ६८

काकोली मधुकं मांसी चलात्रयविशेङ्गुन्दम् ।

द्राक्षापिप्पलीवन्दाकं वीरीपर्णाचतुष्टयम् ६९

परूपकं कसेरुश्च मधुकं वानरी तथा ।

भावयित्वा रसैरेषां शोषयित्वा विचूर्णयेत् ७०

एलातकपत्रकं मांसी लवङ्गागरुकेसरम् ।
 मुस्तं मृगमदः कृष्णजलं चन्द्रश्च मिश्रयेत् ७१
 एतच्चूर्णेः शाणमितै रसं कन्दर्पमुन्दरम् ।
 खादेच्छाणमितं रात्रौ सिता धात्री विदारिका
 एतासां कर्पचूर्णेन सर्पिष्कर्पेण संयुतम् ।
 तस्यानु द्विपलं क्षीरं पिबेत्सुखितमानसः ७३
 रमणी रमयेद्ब्रह्मिर्न हानिं कापि गच्छति ।
 शुद्धं रसेन्द्रं भागैकं द्विभागं शुद्धगन्धकम् ७४
 क्षिपेत्कज्जलिकां कुर्यात्तत्र तीक्ष्णभवं रजः ।
 क्षिप्त्वा कज्जलिकातुल्यं प्रहरैकं विमर्दयेत् ७५
 ततः कन्याद्रवैर्घर्मे त्रिदिनं परिमर्दयेत् ।
 ततः संजायते तस्य सोष्णो धूमोद्गमो महान् ॥
 अत्यन्तं पिण्डितं कृत्वा ताम्रपात्रे निधापयेत् ।
 मध्ये धान्यैकशूलस्य त्रिदिनं धारयेद्दुधः ७७

उद्धृत्य तस्मात्खल्वे च क्षित्वा घर्मे निधाय च ।
 रसैः कुठारच्छिन्नायास्त्रिवेलं परिभावयेत् ७८
 संशोष्य घर्मे कायैश्च भावयेत्त्रिकटोस्त्रिधा ।
 वासामृताचित्रकाणां रसैर्भाव्यं त्रमात्रिधा ७९
 लोहपात्रे ततः क्षित्वा भावयेत् त्रिफलाजलैः ।
 निर्गुण्डीदाडिमत्वग्भिर्विसभृद्रकुरण्टकैः ॥८०॥
 पलाशकदलीद्रावैर्वीजकस्य शृतेन च ।
 नीलिकालम्बुपाद्रावैर्वब्वूलफलिकारसैः ॥८१॥
 भावयेत्त्रिवेलं च ततो नागबलारसैः ।
 शतावरीगोक्षुरुभिः पातालगरुडीद्रवैः ॥८२॥
 त्रिविवेलं यथालाभं भावयेद्देभिरोपधैः ।
 ततः प्रातर्लिङ्हेत्क्षौद्रघृताभ्यां कालमात्रकम् ८३
 पलमात्रं वेलाकार्यं पिवेद्स्यानुपानकम् ।
 मासत्रयं शीलितं स्याद्द्वलीपलितनाशनम् ॥८४॥

इति द्वितीयखण्डः ।

अथ
शार्ङ्गधरसंहिता ।

—
उत्तरखण्डः ।

अथोत्तरखण्डे प्रथमोऽध्यायः ।

तत्र स्नेहविधिः

स्नेहश्चतुर्विधः शोणितो घृतं तैलं वसा तथा ।
 मज्जा च तं पिवेन्मर्त्यैः किञ्चिद्भ्युदिते रवौ ?
 स्थावरो जङ्गमश्चैव द्वियोनिः स्नेह उच्यते ।
 तिलतैलं स्थावरेषु जङ्गमेषु घृतं वरम् ॥ २ ॥
 द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिस्तु यमकस्त्रिवृतो महान् ।
 पिवेत्त्यहं चतुरहं पञ्चाहं षडहं तथा ॥ ३ ॥
 सप्तरात्रात्परं स्नेहः सात्मीभवति सेवितः ।
 दोषकालाग्निवयसां बलं दृष्ट्वा प्रयोजयेत् ॥४॥
 हीनां च मध्यमां ज्येष्ठां मात्रां स्नेहस्य युद्धिमान् ।
 अमात्रया तथा काले मिथ्याहारविहारतः ॥५॥
 स्नेहः करोति शोफार्शस्तन्द्रानिद्राविसंज्ञिताः ।
 देया दीप्ताग्रये मात्रा स्नेहस्य पलसंमिता ॥६॥
 मध्यमाय त्रिकर्षा स्याज्जघन्याय द्विकार्षिकी ।

अथोत्तरखण्डे प्रथमोऽध्यायः ।

तत्र स्नेहविधिः

स्नेहश्चतुर्विधः प्रोक्तो घृतं तैलं वसा तथा ।
 मज्जा च तं पिवेन्मर्त्यः किञ्चिद्भ्युदिते रवौ ?
 स्थावरो जङ्गमश्चैव द्वियोनिः स्नेह उच्यते ।
 तिलतैलं स्थावरेषु जङ्गमेषु घृतं वरम् ॥ २ ॥
 द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिस्तु यमकस्त्रिवृतो महान् ।
 पिवेत्त्यहं चतुरहं पञ्चाहं षडहं तथा ॥ ३ ॥
 सप्तरात्रात्परं स्नेहः सात्मीभवति सेवितः ।
 दोषकालान्निवयसां बलं दृष्ट्वा प्रयोजयेत् ॥४॥
 हीनां च मध्यमां ज्येष्ठां मात्रां स्नेहस्य बुद्धिमान् ।
 अमात्रया तथा काले मिथ्याहारविहारतः ॥५॥
 स्नेहः करोति शोफार्शस्तन्द्रानिद्राविसंज्ञिताः ।
 देया दीप्ताग्रये मात्रा स्नेहस्य पलसंमिता ॥६॥
 मध्यमाय त्रिकर्पा स्याज्जयन्याय द्विकर्पिकी ।

अथवा स्नेहमात्राः स्युस्तिस्त्रोऽन्याः सर्वसंमताः
अहोरात्रेण महतीर्जीर्यत्यद्वि तु मध्यमा ।

जीर्यत्यल्पा दिनार्धेन सा विज्ञेया सुस्त्रावहा ॥

अल्पा स्याद्दीपनी वृष्या स्वल्पदोषेषु पूजिता
मध्यमा स्नेहनी ज्ञेया वृंहणी भ्रमहारिणी ॥९॥

ज्येष्ठा कुष्ठविषोन्मादग्रहापस्मारनाशिनी ।

केवलं पैत्तिके सर्पिर्वातिके लवणान्वितम् १०

पेयं बहुकफे वापि व्योपक्षारसमन्वितम् ।

रूक्षक्षतविपार्तानां वातपित्तविकारिणाम् ११

हीनमेधास्मृतीनां च सर्पिष्वानं प्रशस्यते ।

कृमिकोष्ठानिलाविष्टाः प्रवृद्धकफमेदसः ॥१२॥

पित्रेयुस्तैलसात्म्या ये तैलं दाढ्यार्थिनस्तु ये ।

व्यायामकर्षिताः शुष्करेतोरक्ता महारुजः १३

महाग्निमारुतप्राणा वसायोग्या नराः स्मृताः ।

क्रूराशयाः क्लेशसहा वातार्ता दीप्तवह्नयः १४
 मज्जानमापिवेषुस्ते सर्पिर्वा सर्वतो हितम् ।
 शीतकाले दिवा स्नेहमुष्णकाले पिवेन्नृशि १५
 वातपित्ताधिके रात्रौ वातश्लेष्माधिके दिवा ।
 नस्याभ्यञ्जनगण्डूपमूर्धकर्णाक्षितर्पणे ॥१६॥
 तैलं घृतं वा युञ्जीत दृष्टादोषवलावलम् ।
 घृते कोष्णजलं पेयं तैले घृपः प्रशस्यते ॥१७॥
 वसामज्जोः पिवेन्मण्डमनुपानं सुखावहम् ।
 स्नेहद्विपः शिशून्वृद्धान्मुकुमारान्कृशानपि ॥१८॥
 तृष्णाकुलानुष्णकाले सह भक्तेन पाययेत् ।
 सर्पिभती बहुतिला यवागूः स्वल्पतण्डुला १९
 सुखोष्णसेव्यमाना तु सद्यः स्नेहनकारिणी ।
 शर्कराचूर्णसंसृष्टे दोहनस्थे घृते तु गाम् ॥२०॥
 दुग्ध्या क्षीरं पिवेदुष्णं सद्यः स्नेहनमुच्यते ।
 मिथ्याचाराद्बहुत्वाद्वा यस्य स्नेहो न जीर्यति ॥

विष्टभ्य चाप्यजीर्येत वारिणोष्णेन वामयेत् ।
 स्नेहस्याजीर्णशङ्कायां पिवेदुष्णोदकं नरः २२
 तेनोद्धारो भवेच्छुद्धो भक्तं प्रति रुचिस्तथा ।
 स्नेहेन पैत्तिकस्याग्निर्यदा तीक्ष्णतरीकृतः २३
 तदास्योदीरयेत्तृष्णां विषमान्तस्य पाययेत् ।
 शीतं जलं वामयेच्च पिपासा तेन शाम्यति २४
 अजीर्णा वर्जयेत्स्नेहमुदरी तरुणज्वरी ।
 दुर्बलोऽरोचकी स्थूलो मूर्च्छार्तो मदपीडितः ॥
 दत्तवस्तिर्विरिक्तश्च वान्तस्तृष्णाश्रमान्वितः ।
 अकालमसवा नारी दुर्दिने च विवर्जयेत् २६
 स्वेद्यसंशोध्यमध्यस्त्रीव्यायामासक्तचिन्तकाः ।
 वृद्धा बालाः कुशा रुक्षाः क्षीणास्त्राः क्षी-
 णरेतसः ॥ २७ ॥

वातार्तास्तिमिरार्ता ये तेषां स्नेहनमुत्तमम् ।
 वातानुलोम्यं दीप्तोऽग्निर्वर्चः स्निग्धमसंहतम् ॥

मृदुस्निग्धाङ्गताग्लानिस्त्रेहोद्वेगोऽथ लाघवम् ।
 विमलेन्द्रियता सम्यक्स्निग्धे रूक्षे विपर्ययः २९
 भक्तद्वेषो मुखस्तावो गुदे दाहः प्रवाहिका ।
 तन्द्रातिसारः पाण्डुत्वं भृशं स्निग्धस्य लक्षणम् ।
 रूक्षस्य स्नेहनं स्नेहैरतिस्निग्धस्य रूक्षणम् ।
 श्यामाकचणकाद्यैश्च तक्रपिण्याकसक्तुभिः ३१
 दीप्ताग्निः शुद्धकोष्ठश्च पुष्टधातुर्दृढेन्द्रियः ।
 निर्जरो बलवर्णाढ्यः स्नेहसेवी भवेन्नरः ॥ ३२ ॥
 स्नेहे व्यायामसंशीतवेगाघातप्रजागरान् ।
 दिवा स्वप्नमभिष्यन्दि रूक्षान्नं च विवर्जयेत् ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 खण्डे स्नेहविधिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ।

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

तत्र स्वेदविधिः

स्वेदश्चतुर्विधः प्रोक्तस्तापोष्मौ स्वेदसंज्ञितौ ।

उपनाहो द्रवः स्वेदः सर्वे वातार्तिहारिणः ॥१॥

स्वेदौ तापोष्मजौ प्रायः श्लेष्मज्ञौ समुदीरितौ ।

उपनाहस्तु वातघ्नः पित्तसङ्गे द्रवो हितः ॥२॥

महाबले महाव्याथौ शीते स्वेदो महान्स्मृतः ।

दुर्बले दुर्बलः स्वेदो मध्ये मध्यतमो मतः ॥३॥

बलासे रूक्षणः स्वेदो रूक्षस्निग्धः कफानिले ।

कफमेदोऽष्टते वाते कोष्णं गेहं रवेः करान् ॥४॥

निष्ठुर्द्धं मार्गगमनं गुरुप्रावरणं ध्रुवम् ।

चिन्ताव्यायामभारंश्च सेवेतामयमुक्तये ॥५॥

येषां नस्यं विधातव्यं वस्तिश्चापि हि देहिनाम् ।

शांघनीयाश्च ये केचित्पूर्वं स्वेद्याश्च ते मताः ६

स्वेद्याः पूर्वं त्रयोऽपीह भगन्दर्यशस्तथा ।
 अश्मर्या चातुरो जन्तुः शमयेच्छस्त्रकर्मणा ॥७॥
 पश्चात्स्वेद्या गते शल्पे मूढगर्भगदे तथा ।
 काले प्रजाताकाले वा पश्चात्स्वेद्या नितम्बिनी
 सर्वान्स्वेद्यान्निवाते च जीर्णाहारे च कारयेत् ।
 स्वेदाद्दातुस्थिता दोषाः स्नेहक्लिन्नस्य दंहिनः ॥
 द्रवत्वं प्राप्य कोष्ठान्तर्गता यान्ति विरेकताम् ।
 स्विद्यमानशरीरस्य हृदयं शीतलैः स्पृशेत् १०
 स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य शीतैराच्छाद्य चक्षुषी ।
 अजीर्णा दुर्बलो मेही क्षतक्षीणः पिपासितः ११
 अतिसारी रक्तपित्ती पाण्डुरोगी तथोदरी ।
 मदारतो गर्भिणी चैव न हि स्वेद्या विजानता १२
 एतानपि मृदुस्वेदैः स्वेदसाध्यानुपाचरेत् ।
 मृदुस्वेदं प्रयुञ्जीत तथा हृन्मुष्कदृष्टिषु ॥ १३ ॥
 अतिस्वेदात्सन्धिपीडा दाहस्त्वृणा क्लमो भ्रमः ।

२६० . शार्ङ्गधरसंहिता ।

पित्तासृक्पिटिका कोपस्तत्र शीतैरुपाचरेत् १५
तेषु तापाभिधः स्वेदो बालुकावस्त्रपाणिभिः ।
कपालकन्दुकाङ्गारैर्यथायोग्यं प्रयुज्यते ॥१५॥
ऊष्मस्वेदः प्रयोक्तव्यो लोहपिण्डेष्टकाश्मभिः ।
प्रतप्तैरम्लसिक्तैश्च काये वस्त्राववेष्टिते ॥ १६ ॥
अथवा वातनिर्नाशिद्रव्यकाथरसादिभिः ।
उष्णैर्यटं पूरयित्वा पार्श्वे छिद्रं निधाय च ॥१७॥
विमुद्यास्यं त्रिस्रण्डां च धातुजां काष्ठवंशजाम् ।
पडङ्गुलास्यां गोपुच्छां नलीं युङ्ग्याद्विहस्ति-
काम् ॥ १८ ॥

मुखोपयिष्टं स्वभ्यस्तं गुरुमावरणावृतम् ।
हस्तिशुण्डिकया नाड्या स्वेदयेद्वातरोगिणम् ॥
पुरुपायाममात्रां वा भूमिमुत्कीर्य सादिरैः ।
काष्ठैर्दग्धा तथाभ्युक्ष्य क्षीरधान्याम्लवारिभिः

वातघ्नपत्रैराच्छाद्य शयानं स्वेदयेन्नरम् ।
 एवं मापादिभिः स्विन्नैः शयानं स्वेदयेन्नरम् ।
 अधोपनाहः स्वेदं च कुर्याद्वातहरौपधैः ।
 प्रदिह्य देहं वातार्तं क्षीरमांसरसान्वितैः २२
 अम्लपिष्टैः सलवणैः सुखोष्णैः स्नेहसंयुतैः ।
 उपग्राम्यानूपमांसैर्जीवनीयगणेन च ॥२३॥
 दधिसौवीरकक्षारैर्वीरतर्वादिना तथा ।
 कुलत्थमापगोधूमैरतसीतिलसर्पपैः ॥ २४ ॥
 शतपुष्पादेवदारुशेफालीस्थूलजीरकैः ।
 एरण्डमूलबीजैश्च रास्नामूलकशिशुभिः ॥२५॥
 मिशीकृष्णाकुठेरैश्च लवणैरम्लसंयुतैः ।
 प्रसारिण्यश्वगन्धाभ्यां बलाभिर्दशमूलकैः २६
 गुह्चीवानरीबीजैर्यथालाभं समाहृतैः ।
 क्षुण्णैः स्विन्नैश्च वस्त्रेण बद्धैः संस्वेदयेन्नरम् २७
 महाशाल्वणसंज्ञोऽयं योगः सर्वानिलार्तिहृत् ।

द्रवस्वेदस्तु वातघ्नद्रव्यकाथेन पूरिते ॥ २८ ॥
 कटाहे कोष्ठके वाऽपि सूपविष्टोऽवगाहयेत् ।
 नाभेः षडङ्गुलं यावन्मग्नः काथस्य धारया २९
 कोणया स्कन्धयोः सिक्तास्तिष्टेस्त्रिग्व्यतनुर्नरः
 एवं तैलेन दुग्धेन सर्पिषा स्वेदयेन्नरम् ॥ ३० ॥
 एकान्तरे ज्वन्तरे वा स्नेहो युक्तोऽवगाहने ।
 शिरामुखैर्लोमकूपैर्धमनीभिश्च तर्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शरीरे बलमाघत्ते युक्तः स्नेहाऽवगाहने ।
 जलसिक्तस्य वर्धन्ते यथा मूलेऽङ्कुरास्तरोः ॥
 तथा धातुविष्टद्धिर्हि स्नेहसिक्तस्य जायते ।
 नातः परतरः कश्चिदुपायो वातनाशनः ॥ ३३ ॥
 शीतशूलाद्युपरमे स्तम्भगौरवनिग्रहे ।
 दीप्ताग्नौ मार्दवे जाते स्वेदनाद्विरतिर्पता ॥ ३४ ॥
 सम्यक्स्वप्नं विमृदितं स्नानमुष्णाम्युभिः शनैः ।
 भोजयेच्चानभिप्यन्दि व्यायामं च न कारयेत् ॥
 । इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 तण्डे स्वेदविधिनाम द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

तत्र वमनादिविधिः

शरत्काले वसन्ते च प्रावृत्काले च देहिनाम् ।
वमनं रेचनं चैव कारयेत्कुशलो भिषक् ॥१॥
बलवन्तं कफव्याप्तं हृष्टासार्तिनिपीडितम् ।
तथा वमनसात्म्यं च धीरचित्तं च वामयेत् ॥२॥
विषदोषे स्तन्यरोगे मन्देऽग्नौ श्लीषदेऽर्बुदे ।
हृद्रोगकुष्ठवीसर्पमेहाजीर्णभ्रमेषु च ॥ ३ ॥
विदारिकापचीकासश्वासपीनसहृद्धिषु ।
अपसारे ज्वरोन्मादे तथा रक्तातिसारिषु ४
नासाताल्वोष्ठपांकेषु कर्णस्रावे द्विजिह्वके ।
गलशुण्ड्यामतीसारे पित्तश्लेष्मगदे तथा ॥५॥
मेदोगदेऽरुचौ चैव वमनं कारयेद्भिषक् ।
न वामनीयस्तिभिरी न गुल्मी नोदरी कुशः ॥
नातिवृद्धो गर्भिणी च न स्थूलो न क्षतातरः

कल्कचूर्णाविलेहानां त्रिपलं श्रेष्ठमात्रया ।
 मध्यमं द्विपलं विन्ध्यात्कनीयस्तु पलं भवेत् १८
 वमने चापि वेगाः स्युरष्टौ पित्तान्तमुच्यते ।
 पद्भवेगा मध्यमा वेमाश्वत्थारस्त्वरे मत्ताः १९
 वमने च विरेके च तथा शोणितमोक्षणे ।
 सार्धत्रयोदशपलं प्रस्थमाहुर्मनीषिणः ॥२०॥
 कफं कडुकतीक्ष्णेन पित्तं स्वादुहिमैर्जयेत् ।
 सुखादुलवणाम्लोष्णैः संघृष्टं वायुना कफम् ॥
 कृष्णां राठफलं सिन्धु कफे कोष्णजलैः पिबेत् ।
 पटोलवासानिर्म्यंश्च पित्ते शीतजलं पिबेत् २१
 सश्लेष्मवातपीडायां सक्षीरं मदनं पिबेत् ।
 अजीर्णं कोष्णपानीयैः सिन्धु पीत्वा वमेत्सुधीः
 वमनं पाययित्वा च जानुमात्रासने स्थितम् ।
 कण्ठमेरण्डनालेन स्पृशन्तं चापयेद्भिषक् ॥२२॥
 ललाटं वमतः पुंसः पार्श्वे द्वे च प्रबोधयेत् ।

प्रसेको हृद्ग्रहः कोष्ठः कण्ठदुश्छर्दिताद्भवेत् २२
 अतिवान्ते भवेत्तृष्णा हिकोद्गारौ विसंज्ञता ।
 जिह्वानिःसरणं चाक्ष्णोर्व्यावृत्तिर्हनुसंहतिः २३
 रक्तच्छर्दिः पृथ्वनं च कण्ठे पीडा च जायते ।
 वमनस्यातियोगे तु मृदु कुर्याद्विरेचनम् ॥ २४ ॥
 वमनान्तःप्रविष्टायां जिह्वायां कवलयग्रहः ।
 स्निग्धाम्ललवणैर्हृद्यैर्घृतक्षीररसैर्हितः ॥ २५ ॥
 फलान्यम्लानि खादेयुस्तस्य चान्येऽग्रतो नराः
 निःसृतां तु तिलद्राक्षाकल्कं लिप्त्वा प्रवेशयेत् ॥
 व्यावृत्तेऽक्षिण घृताभ्यक्ते पीडयेच्च शनैः शनैः ।
 हनुमोक्षे स्मृतः स्वेदो नस्यं च श्लेष्मवातहृत् ॥
 रक्तपित्तविधानेन रक्तच्छर्दिमुपाचरेत् ।
 धात्रीरसाञ्जनोशीरलाजाचन्दनवारिभिः २६
 मन्थं कृत्वा पाययेच्च सघृतक्षौद्रशर्करम् ।
 शाम्यन्त्यनेन तृष्णायाः पीडाश्छर्दिसमुद्भवाः

हृत्कण्ठशिरसां शुद्धिर्दीप्ताग्निर्ल च लाघवम् ।
 कफपित्तविनाशश्च सम्यग्वान्तस्य चेष्टितम् ३०
 ततोऽपराद्धे दीप्तार्घिं सुद्रुपष्ठिकशालिभिः ॥
 हृद्यैश्च जाङ्गलरसैः कृत्वा यूपं च भोजयेत् ३१
 तन्द्रा निद्रास्यदौर्गन्ध्यं कण्ठश्च ग्रहणी विषम् ।
 सुवान्तस्य न पीडांयै भवन्त्येते कदाचन ३२
 अजीर्णं शीतपानीयं व्यायामं मेषुनं तथा ।
 स्नेहाभ्यङ्गं प्रकोपं च दिनैकं वर्जयेत्सुधीः ३३

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 खण्डे वमनादिविधिनाम तृतीयोऽध्यायः ।

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

सत्र विरेचनविधिः ।

स्निग्धस्निन्नस्यवान्तस्य दद्यात्सम्यग्विरेचनम् ।
 अवान्तस्य लघुःसस्तो ग्रहणो छादयेत्कफः ?

मन्दाग्निं गौरवं कुर्याज्जनयेद्वा प्रवाहिकाम् ।
अथवा पाचनैरामं बलासं च विपाचयेत् ॥२॥
स्निग्धस्य स्नेहनैः कार्यं स्वेदैः स्विन्नस्य रेचनम् ।
शरदृतौ वसन्ते च देहशुद्ध्यै विरेचयेत् ॥३॥
अन्यदात्यधिके कार्ये शोधनं शीलयेद्दुधः ।
पित्ते विरेचनं युज्यादामोद्भूते गदे तथा ॥४॥
उदरे च तथाध्माने कोष्ठशुद्ध्यै विशेषतः ।
दोषाः कदाचित्कुप्यन्ति जिता लङ्घनपाचनैः ॥
ये तु संशोधनैः शुद्धा न तेषां पुनरुद्भवः ।
वालवृद्धावतिस्निग्धः क्षतक्षीणो भयान्वितः ॥
श्रान्तस्तृपार्तः स्थूलश्च गर्भिणी च नवज्वरी ।
नवप्रसूता नारी च मन्दाग्निश्च मदात्ययी ॥७॥
शल्यार्दितश्च रूक्षश्च न विरेच्या विजानता ।
जीर्णज्वरी गरव्याप्तो वातरक्ती भगन्दरी ॥८॥
अर्शःपाण्डुरग्रन्यहृद्रोगारुचिपीडिताः ।

योनिरोगप्रमेहार्ता गुल्मप्लीहव्रणादिताः ॥ १॥

विद्रधिच्छर्दिविस्फोटविपूचीकुष्ठसंयुताः ।

कर्णनासाशिरोवक्त्रगुद्मेद्नामयान्विताः ॥ १० ॥

प्लीहशोथादिरोगार्ताः कृमिक्लीणानिलादिताः ।

शूलिनो मूत्ररोगार्ता विरेकार्हा नरा मताः ॥

बहुपित्ती मृदुः प्रोक्तो बहुश्लेष्मा च मध्यमः ।

बहुवातः क्रूरकोष्ठी दुर्विरेच्यः स कथ्यते १२

मृद्वी मात्रा मृदा कोष्ठे मध्यकोष्ठे च मध्यमा ।

क्रूरे तीक्ष्णा मता द्रव्यैर्मृदुमध्यमतीक्ष्णैः १३

मृदुर्द्राक्षापयश्चक्षुतैरपि विरिच्यते ।

मध्यमस्त्रिवृता तिक्ता राजवृक्षैर्विरिच्यते ॥ १४ ॥

क्रूरः क्रुक्पयसा हेमक्षीरीदन्तीफलादिभिः ।

मात्रोत्तमा विरेकस्य त्रिंशद्द्वैगैः कफान्तिका १५

वैगैर्विंशतिभिर्मध्या हीनोक्ता दशवेगिका ।

द्विपलं श्रेष्ठमाख्यातं मध्यमं च पलं भवेत् १६

पलार्धं च कपायाणां कनीयस्तु विरेचनम् ।
 कल्कमोदकचूर्णानां कर्पं मध्वाज्यलेहतः १७
 कर्पद्वयं पलं वापि वयोरोगाद्यपेक्षया ।
 पित्तोत्तरे त्रिवृच्चूर्णे द्राक्षाकरथादिभिः पिवेत् ॥
 त्रिफलाकाथगोमूत्रैः पिवेद्द्वयोपं कफादितः ।
 त्रिवृत्सैन्धवशुण्ठीनां चूर्णमम्लैः पिवेन्नरः १९
 वातादितो विरेकाय जाङ्गलानां रसेन वा ।
 एरण्डतैलं त्रिफलाकाथेन द्विगुणेन वा ॥२०॥
 युक्तं पीतं पयोभिर्वा न चिरेण विरिच्यते ।
 त्रिवृता कौटजं बीजं पिप्पली विश्वभेषजम् २१
 समृद्धीका रसक्षौद्रं वर्षाकाले विरेचनम् ।
 त्रिवृदुरालभामुस्ताशर्करोदीच्यचन्दनम् २२
 द्राक्षाम्बुना सयष्टीकं शीतलं च घनात्यये ।
 त्रिवृता चित्रकं पाठा ह्यजाजी सरला वचा ॥
 हेमक्षीरी च हेमन्ते चूर्णमुष्णाम्बुना पिवेत् ।

पिप्पली नागरं सिन्धु ज्यामा त्रिवृतया सह ॥
 लिहेत्क्षौद्रेण शिशिरे वसन्ते च विरेचनम् ।
 त्रिवृता शर्करा तुल्या ग्रीष्मकाले विरेचनम् ॥
 अभया मरिचं शुण्ठीविडङ्गामलकानि च ।
 पिप्पली पिप्पलीमूलं त्वक्पत्रं मुस्तमेव च २६
 एतानि समभागानि दन्ती च त्रिगुणा भवेत् ।
 त्रिवृदष्टगुणा ज्ञेया पद्मगुणा चात्र शर्करा २७
 मधुना मोदकान्कृत्वा कर्पमात्रप्रमाणतः ।
 एकैकं भक्षयेत्प्रातः शीतं वानुपिवेज्जलम् २८
 तावद्विरिच्यते जन्तुर्यावदुष्णं न सेवते ।
 पानाहारविहारेषु भवेन्निर्यन्नणं सदा ॥२९॥
 विषमज्वरमन्दाग्निपाण्डुकासभगन्दरान् ।
 दुर्नामकुष्ठगुल्मार्शोगलगण्डभ्रमोदरान् ॥ ३०॥
 विदाहप्लीहमेहांश्च यक्ष्माणं नयनापयान् ।

तेनास्योपद्रवा यान्ति दीप्तोऽग्निर्लघुता भवेत् ॥
 विरेकस्यातियोगेन मूर्च्छा भ्रंशो गुदस्य च ।
 शूलं कफातियोगः स्यान्मांसधावनसंनिभम् ॥
 मेदोनिभं जलाभासं रक्तं वापि विरिच्यते ।
 तस्य शीताम्बुभिः सिक्त्वा शरीरं तण्डुला-
 म्बुभिः ॥ ४० ॥

मधुमिश्रैस्तथा शीतैः कारयेद्दमनं मृदु ।
 सहकारत्वचः कल्को दध्ना सौवीरकेण वा ४१
 पिष्टो नाभिप्रलेपेन हन्त्यतीसारमुल्बणम् ।
 अजाक्षीरं रसं वापि वैष्णिकं हारिणं तथा ॥ ४२ ॥
 शालिभिः पण्डिकैः स्वल्पं मसूरैर्चापि भोजयेत् ।
 शीतैः संग्राहिभिर्द्रव्यैः कुर्यात्संग्रहणं भिषक् ॥
 लाघवे मनसस्तृष्णावनुलोमं गतेऽनिले ।
 सुविरिक्तं नरं ज्ञात्वा पाचनं पाययेन्निशि ४४
 इन्द्रियाणां बलं बुद्धेः प्रसादो बहिर्दीपनम् ।

धातुस्थैर्यं वयःस्थैर्यं भवेद्रेचनसेवनात् ॥४५॥
 प्रवातसेवाशीताम्बु स्नेहाभ्यङ्गमजीर्णताम् ।
 व्यायामं मैथुनं चैव न सेवेत विरेचितः ॥४६॥
 शालिपट्टिकमुद्गाद्यैर्यवागूं भोजयेत्कृताम् ।
 जङ्घालविफिराणां वा रसैः शाल्योदनं हि-
 तम् ॥ ४७ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 मण्डे विरेचनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

तत्र शस्त्रविधिः ।

तत्रानुवासनाख्यो हि वस्तिर्यः सोऽत्र कथ्यते ।
पूर्वमेव ततो वस्तिर्निरूहाख्यो भविष्यति ॥३॥

निरूहादुत्तरश्चैव वस्तिः स्यादुत्तराभिधः ।
अनुवासनभेदैश्च मात्रावस्तिरुदीरितः ॥ ४ ॥

पलद्वयं तस्य मात्रा तस्मादर्थापि वा भवेत् ।
अनुवासस्तु रूक्षः स्यात्तीक्ष्णाग्निः केवला-
निली ॥ ५ ॥

नानुवासस्तु कुप्री स्यान्मेही स्थूलस्तथोदरी ।
नास्थाप्या नानुवास्याः स्युरजीर्णोन्मादत्-
ह्युताः ॥ ६ ॥

शोकमूर्च्छाऽरुचिभयश्वासकासक्षयातुराः ।
नेत्रं कार्यं सुवर्णादिधातुभिर्वृक्षवेणुभिः ॥ ७ ॥

नलैर्दन्तैर्विपाणार्ग्रैर्मणिभिर्वा विधीयते ।
एकवर्षात्तु षड्वर्षं यावन्मानं षडङ्गुलम् ॥ ८ ॥
ततो द्वादशकं यावन्मानं स्यादष्टसंमितम् । -

ततः परं द्वादशभिरङ्गुलैर्नेत्रदीर्घता ॥ १९ ॥
 मुद्गच्छिद्रं कलायामं छिद्रं कालास्थिसंनिभम् ।
 यथासंख्यं भवेत्त्रैत्रं श्लक्ष्णं गोपुच्छसंनिभम् ॥
 आतुराङ्गुष्टमानेन मूले स्थूलं विधीयते ।
 कनिष्ठिकापरीणाहमग्रे च गुट्टिकामुखम् ॥ ११ ॥
 तन्मूले कर्णिके द्वे च कार्ये भागाच्चतुर्थकात् ।
 योजयेत्तत्र वस्ति च बन्धद्वयविधानतः ॥ १२ ॥
 मृगाजशूकरगवां महिपस्यापि वा भवेत् ।
 मूत्रकोशस्य वस्तिस्तु तदलाभेन चर्मजः ॥ १३ ॥
 कपायस्वतः सुमृदुर्वस्तिः स्निग्धो दृढो हितः ।
 व्रणवस्तेस्तु नेत्रं स्याच्छ्लक्ष्णमष्टाङ्गुलोन्मितम् ॥
 मुद्गच्छिद्रं गृध्रपक्षनलिकापरिणादि च ।
 शरीरोपचयं वर्णं बलमारोग्यमायुषः ॥ १५ ॥
 कुस्ते परिष्टद्धिं च वस्तिः सम्यगुपासितः ।
 दिवसान्ते वसन्ते च स्नेहवस्तिः प्रदीयन्ते १६

ग्रीषवर्षाशरत्काले रात्रौ स्यादनुवासनम् ।
 न चातिस्निग्धमशनं भोजयित्वा अनुवासयेत् १७
 मदं मूर्छां च जनयेद्विधा स्नेहः प्रयोजितः ।
 क्लृप्तं भुक्तवतोऽत्यन्तं बलं वर्णश्च हीयते ॥१८॥
 हीनमात्राबुभौ वस्ती नातिकार्यकरौ स्मृतौ ।
 अतिमात्रौ तथा नाहृमातीसारकारकौ ॥१९॥
 उत्तमस्य पलैः पद्भिर्मध्यमस्य पलैस्त्रिभिः ।
 पलाधर्षेण हीनस्य युक्ता मात्रानुवासने २०
 शताह्वासैन्धवाभ्यां च देयं स्नेहे च चूर्णकम् ।
 तन्मात्रोत्तममध्यान्ताः पद्चतुर्द्वयमाषकेः २१
 विरेचनात्सप्तरात्रे गते जातवलाय च ।
 भुक्तान्नायानुवास्याय वस्तिर्देयोऽनुवासनः ॥
 अधानुवास्यं स्वभ्यक्तमुष्णान्बुस्वेदितं शनैः ।
 भोजयित्वा यथाशस्त्रं कृतचङ्कमणं ततः ॥२३॥
 उत्तमृष्टानिलविष्मूर्धं योजयेत्स्नेहवस्तिना ।

सुप्तस्य वामपार्श्वेन वामजङ्घामसारिणः ॥२४॥

कुञ्चितापरजङ्घस्य नेत्रं स्निग्धगुदे न्यसेत् ।

बद्धा वस्तिमुखं सूत्रैर्वामहस्तेन धारयेत् ॥२५॥

पीडयेद्दक्षिणेनैव मध्यवेगेन धीरधीः ।

जृम्भाकासक्षवादोश्च वस्तिकाले न कारयेत् २६

त्रिंशन्मात्रामितः कालः प्रोक्तो वस्तेस्तु पीडने ।

ततः प्रणिहितः स्नेह उत्तानोवाकशतं भवेत् ॥

जानुमण्डलमात्रेष्व कुर्याच्छोटिकया युतम् ।

एका मात्रा भवेद्देपा सर्वत्रैप विनिश्चयः २८

प्रसारितः सर्वगात्रैर्यथावीर्यं विसर्पति ।

ताडयेत्तलयोरेनं त्रीन्वरांश्च शनैः शनैः ॥२९॥

स्फिजोश्चैवं ततः श्रोणीं शय्यां चैवोत्क्षिपेत्ततः ।

जाते विधाने तु ततः कुर्यान्निद्रां यथासुखम् ॥

सानिलः सपुरीषश्च म्लेटः प्रत्येति यस्य तु ।

उपद्रवं विना चैव न मम्यगनुवागितः ॥ ३१ ॥

जीर्णान्निमथ सायाह्ने स्नेहे प्रत्यागते पुनः ।
 लघ्वन्नं भोजयेत्कामं दीप्ताग्निस्तु नरो यदि ३२
 अनुवासिताय दातव्यमितरेऽह्नि मुखोदकम् ।
 धान्यं शृण्ठी कपायो वा स्नेहव्यापत्तिनाशनम् ॥
 अनेन विधिना पद्मा सप्त वाष्ठी नवापि वा ।
 विधेया वस्तयस्तेषामन्तरा तु निरूहणम् ३४
 दत्तस्तु प्रथमो वस्तिः स्नेहयेद्द्विस्तिवह्णैः ।
 सम्यग्दत्तो द्वितीयस्तु मूर्धस्थमनिलं जयेत् ३५
 बलं वर्णं च जनयेत्तृतीयस्तु प्रयोजितः ।
 चतुर्थपञ्चमौ दत्तौ स्नेहयेतां रसात्तृती ॥३६॥
 षष्ठो मांसं स्नेहयति सप्तमो मेद एव च ।
 अष्टमो नवमश्चापि मज्जानं च यथाक्रमम् ३७
 एवं शुकगतान्दोषान्द्विगुणः साधु साधयेत् ।
 अष्टादशाष्टादशकान्वस्तीनां यो निषेवते ३८
 सकुञ्जरबलोऽप्यश्वं जयेत्तुल्योऽमरप्रभः ।

रूक्षाय बहुवाताय स्नेहवस्ति दिने दिने ॥३९॥

दद्याद्द्वयस्तथान्येषामन्यां बाधामपाहेरेत् ।

स्नेहोऽल्पमात्रो रूक्षाणां दीर्घकालमनत्ययः ॥

तथा निरूद्धः स्निग्धानामल्पमात्रः प्रशस्यते ।

अथवा यस्य तत्कालं स्नेहो निर्याति केवलः ४१

तस्यान्योऽल्पतरो देयो न हि स्निग्धस्य तिष्ठति ।

अशुद्धस्य मलोन्मिथः स्नेहो नैति यदा पुनः ४२

तदा शैथिल्यमाध्मानं शूलं श्वासश्च जायते ।

पकाशये गुरुत्वं च तत्र दद्यान्निरूहणम् ॥४३॥

तीक्ष्णं तीक्ष्णौषर्धयुक्ता फलवर्तिहिता तथा ।

यथानुलोमनं वायुर्मलं स्नेहश्च जायते ॥४४॥

तथा विरेचनं दद्यात्तीक्ष्णं नस्यं च शस्यते ।

यस्य नोपद्रवं कुर्यात्स्नेहवस्तिरतिःसृतः ॥४५॥

सर्वोऽल्पो वा वृत्तो रौक्ष्यादुपेक्ष्यः स विजानता

अनायातं त्वहोरात्रे स्नेहं संशोधनैर्हरेत् ॥४६॥

स्नेहवस्तावनायाते नान्यः स्नेहो विधीयते ।
 गुह्यच्यैरण्डपूतिकभाङ्गीवृषकरोहिषम् ॥ ४७ ॥

शतावरीं सहचरं काकनासां पलोन्मिताम् ।
 यवमापातसीकोलकुलत्थान्प्रसृतोन्मितान् ४८

चतुर्द्रोणेऽम्भसः पक्त्वा द्रोणशेषेण तेन च ।
 पचेत्तैलाढके पेप्यैर्जीवनीयैः पलोन्मितैः ॥ ४९ ॥

अनुवासनमेतद्धि सर्ववातविकारनुत् ।

पद्मसप्ततिव्यापदस्तु जायन्ते यस्तिकर्मणः ॥ ५० ॥

दूषितात्समुदायेन ताश्चिकित्स्यास्तु सुश्रुतात् ।

पानाहारविहाराश्च परिहाराश्च कृत्स्नशः ५१

स्नेहपानसमाः कार्या नात्र कार्या विचारणा ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृती-

यखण्डे वस्तिविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

तत्र निरूहणवस्तिविधिः ।

निरूहवस्तिर्वहुधा भिद्यते कारणान्तरैः ।
 तैरेव तस्य नामानि कृतानि मुनिपुङ्गवैः ॥१॥
 निरूहस्यापरं नाम प्रोक्तमास्थापनं बुधैः ।
 स्वस्थानस्थापनादोपधातूनां स्थापनं मतम् २
 निरूहस्य प्रमाणं च प्रस्थं पादोत्तरं परम् ।
 मध्यमं प्रस्थमुद्दिष्टं हीनं च कुडवास्रयः ॥ ३॥
 अतिस्लिग्धोत्क्लिष्टदोषौ क्षतोरस्कः कृशस्तथा ।
 आध्मानच्छर्दिहिकार्शः कासश्वासप्रपीडितः ४
 गुदशोफातिसारातो विपूचीकुष्ठसंयुतः ।
 गर्भिणी मधुमेही च नास्थाप्यथ जलोदरी ५
 वातव्याधाबुदावर्ते वातासृग्विषमज्वरे ।
 मूर्छा तृणोदरानाहमूत्रकृच्छ्राश्मरीषु च ॥६॥
 वृद्धवसृग्दरमन्दाधिप्रमेहेषु निरूहणम् ।

शूलेऽम्लपित्ते हृद्रोगे योजयेद्विधिवद्बुधः ॥७॥
 उत्सृष्टानिलविष्मूत्रं स्निग्धस्विन्नमभोजितम् ।
 मध्याह्ने ग्रहमध्ये च यथायोग्यं निरूहयेत् ॥८॥
 स्नेहवस्तिविधानेन बुधः कुर्यान्निरूहणम् ।
 जाते निरूहे च ततो भवेदुत्कटकासनः ॥ ९ ॥
 तिष्ठेन्मुहूर्तमात्रं तु निरूहागमनेच्छया ।
 अनायातं मुहूर्ते तु निरूहं शोधनं हरेत् ॥ १० ॥
 निरूहैरेव मतिमान्क्षारमूत्राम्लसैन्धवैः ।
 यस्य क्रमेण गच्छन्ति विदपित्तकफवायवः १ १
 लाघवं चोपजायेत मुनिरूहं तमादिशेत् ।
 यस्य स्याद्रस्तिरल्पाल्पवेगो हीनमलानिलः ॥
 मूत्रार्तिजाड्यारुचिमान्दुर्निरूहं तमादिशेत् ।
 विविक्तता मनस्तुष्टिः स्निग्धता व्याधिनिग्रहः ॥
 आस्थापनस्नेहवस्त्योः सम्यग्दाने तु लक्षणम् ।
 अनेन विधिना बुड्यान्निरूहं वस्तिदानविदं ॥

द्वितीयं वा तृतीयं वा चतुर्थं वा यथोचितम् ।
 सस्नेह एकः पवने पित्ते द्वौ पयसा सह ॥१५॥
 कपायकदुमूत्राद्याः कफे कोष्णास्त्रयो हिताः ।
 पित्तश्लेष्मानिलाविष्टं क्षीरघृण्परसंः क्रमात् १६
 निरूहं योजयित्वा च ततस्तदनुवासयेत् ।
 सुकुमारस्य वृद्धस्य बालस्य च मृदुर्हितः ॥१७॥
 वस्तिः स्तीक्ष्णः प्रयुक्तस्तु तेषां हन्याद्बलायुषी
 दद्यादुत्क्लेशनं पूर्वं मध्ये दोषहरं ततः ॥ १८ ॥
 पश्चात्संशयनीयं च दद्याद्वास्ति विचक्षणः ।
 एरण्डबीजं मधुकं पिप्पली सैन्धवं वचा ॥१९॥
 हृषुपाफलकल्काश्च वस्तिरुत्क्लेशनः स्मृतः ।
 शताह्वा मधुकं विल्वं कौटजं फलमेव च ॥२०॥
 सकाञ्जिकः सगोमूत्रो वस्तिर्दोषहरः स्मृतः ।
 प्रियङ्गुर्मधुकं मुस्ता तथैव च रसाञ्जनम् ॥२१॥
 संक्षीरः शस्यते वस्तिर्दोषाणां शमनः स्मृतः ।

शोधनद्रव्यनिष्काथैस्तत्कल्कैः स्नेहसैन्धवैः २२
युक्त्या खजेन मथिता वस्तयः शोधनाः स्मृताः
त्रिफलाकाथगोमूत्रसौद्रक्षारंसमायुताः ॥२३॥

ऊपकादिप्रतीवापा वस्तयो लेखनाः स्मृताः ।
बृंहणद्रव्यनिष्काथैः कल्कैर्मधुरकैर्युताः ॥२४॥

सर्पिर्मांसरसोपेता वस्तयो बृंहणाः स्मृताः ।
वदर्यैरावतीशेलुशाल्मलीधान्यनागराः ॥२५॥

क्षीरसिद्धाः क्षौद्रयुक्ता नाम्ना पिच्छिलसंज्ञिताः
अजोरभ्रैणरुधिरैर्युक्ता देया विचक्षणैः २६

मात्रा पिच्छिलवस्तीनां पलैर्द्वादशभिर्मता ।

दत्त्वादौ सैन्धवस्याक्षं मधुनः प्रसृतिद्वयम् २७

विनिर्मथ्य ततो दद्यात्स्नेहस्य प्रसृतित्रयम् ।

एकीभूते ततः स्नेहे कल्कस्य प्रसृतिं क्षिपेत् २८

संमूर्छिते कपायं तु चतुःप्रसृतिसंमितम् ।

क्षित्वा विमथ्य दद्याच्च निरूहं कुशलो भिषक् ॥

वाते चतुष्पलं क्षौद्रं दद्यात्स्नेहस्य षट्पलम् ।
 पित्ते चतुष्पलं क्षौद्रं स्नेहं दद्यात्पलत्रयम् ३०
 कफे च पदपलं क्षौद्रं क्षिपेत्स्नेहं चतुष्पलम् ।
 एरण्डकाथतुल्यांशं मधुतैलं पलायकम् ॥ ३१ ॥
 शतपुष्पापलार्धेन सैन्धवार्धेन संयुतम् ।
 मधुतैलकसंज्ञोऽयं वस्तिः खजविलोडितः ३२
 मेदोगुल्मकृमिप्लीहमलोदावर्तनाशनः ।
 चलवर्णकरश्चैव वृष्यो दीपनबृंहणः ॥ ३३ ॥
 क्षौद्राज्यक्षीरतैलानां प्रसृतिः प्रसृतिर्भवेत् ।
 हृषुपासैन्धवाक्षांशौ वस्तिः स्याद्दीपनः परः ३४
 एरण्डमूलनिष्काथो मधु तैलं ससैन्धवम् ।
 एष युक्तरथो वस्तिः सवचापिप्पलीफलः ३५
 पञ्चमूलस्य निष्काथस्तैलं मागधिका मधु ।
 ससैन्धवः समधुकः सिद्धवस्तिरिति स्मृतः ३६

उत्तरखण्डे सप्तमोऽध्यायः । २८७

स्नानमुष्णोदकैः कुर्याद्दिवा स्वप्नमजीर्णताम् ।
वर्जयेदपरं सर्वपाचरेत्स्नेहवस्तिवत् ॥ ३७ ॥

इति श्रीशाङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृती-
यखण्डे निरुहवस्तिविधिर्नाम षष्ठोऽध्यायः ।

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

तत्रोत्तरवस्तिविधिः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि वस्तिमुत्तरसंज्ञितम् ।
द्वादशाङ्गुलकं नेत्रं मध्ये च कृतंकार्णिकम् ॥१॥
मालतीपुष्पवृन्ताभं छिद्रं सर्पपनिर्गमम् ।
पञ्चविंशतिवर्षाणामधोमात्रा द्विकार्पिकी ॥२॥
तदूर्ध्वं पलमात्रा च स्नेहस्योक्ता भिषग्वरैः ।
अथास्थापनशुद्धस्य तृप्तस्य स्नानभोजनैः ॥३॥
स्थितस्य जानुमात्रेण पीठे तिष्ठशलाकया ।
स्निग्धया मेद्रमार्गे च ततो नेत्रं नियोजयेत् ४

शनैः शनैर्घृताभ्यक्तं मेदूरन्ध्रेऽङ्गुलानि षट् ।
 ततोऽवपीडयेद्वास्ति शनैर्नेत्रं च निर्हरेत् ॥५॥
 ततः प्रत्यागते स्नेहे स्नेहवस्तिक्रमो हितः ।
 स्त्रीणां कनिष्ठिका स्थूलं नेत्रं कुर्यादशाङ्गुलम् ॥
 मुद्गप्रवेशं योज्यं च योन्यन्तथतुरङ्गुलम् ।
 द्व्यङ्गुलं मूत्रमार्गे च सूक्ष्मं नेत्रं नियोजयेत् ॥
 मूत्रकृच्छ्रविकारेषु बालानां लेकमङ्गुलम् ।
 शनैर्निष्कम्पमाधेयं सूक्ष्मं नेत्रं विचक्षणैः ॥८॥
 योनिमार्गेषु नारीणां स्नेहमात्रा द्विपालिकी ।
 मूत्रमार्गे पलोन्माना बालानां च द्विकार्पिकी ॥
 उत्तानायै त्वियै दद्याद्दूर्ध्वजान्वै विचक्षणः ।
 अप्रत्यागच्छति भिषग्वस्तावुत्तरसंज्ञिते ॥१०॥
 भूयो वस्ति निदध्याच्च संयुक्तैः शोधनैर्गुणैः ।
 फलवर्ति निदध्याद्वा योनिमार्गे दृढं भिषक् ११
 सूत्रैर्विनिर्मितां स्निग्धां शोधनद्रव्यसंयुताम् ।

दक्षमाने तथा वस्तौ दद्याद्बस्ति विशारदः १२
 क्षीरवृक्षकषायेण पयसा शीतलेन वा ।
 वस्तिः शुकुरुजः पुंसां स्त्रीणामार्तवजां रुजम् ॥
 हन्यादुत्तरवस्तिस्तु नोचितो मेहिनां क्वचित् ।
 सम्यग्दत्तस्य लिङ्गानि व्यापदः क्रम एव च १४
 वस्तोरुत्तरसंज्ञस्य शमनं ज्ञेहवस्तिना ।
 घृताभ्यक्ते गुदे क्षेप्या श्लक्ष्णा साङ्गुष्ठसंनिभा
 मलप्रवर्तिनी वर्तिः फलवर्तिश्च सा स्मृता ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 खण्डे उत्तरवस्तिविधिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ।

अथाऽष्टमोऽध्यायः ।

तत्र नस्यविधिः ।

नस्यं तत्कथ्यते धीरैर्नासाग्राह्यं यदौषधम् ।
 नावनं नस्यकर्मेति तस्य नामद्वयं मतम् ॥१॥

नस्यभेदो द्विधा प्रोक्तो रेचनं स्नेहनं तथा ।
 रेचनं कर्षणं प्रोक्तं स्नेहनं बृंहणं मतम् ॥ २॥
 कफपित्तानिलध्वंसे पूर्वमध्यापराह्लके ।
 दिने तु गृह्यते नस्यं रात्रात्प्युत्कटे गदे ॥ ३॥
 नस्यं त्यजेद्भोजनान्ते दुर्दिने चापतर्पणे ।
 तथा नवमतिश्यायी गर्भिणी गरदृषितः ॥ ४॥
 अजीर्णा दन्तवस्तिथ पीतस्नेहोदकासवः ।
 क्रुद्धः शोकाभिभूतश्च तृषार्तो वृद्धवालका ॥ ५॥
 वेगावरोधी स्नातश्च स्नातुकामश्च वर्जयेत् ।
 अष्टवर्षस्य बालस्य नस्यकर्म समाचरेत् ॥ ६॥
 अशीतिवर्षादूर्ध्वं च नावनं नैव दीयते ।
 अथ वैरेचनं नस्यं ग्राह्यं तैलैः सुतीक्ष्णकैः ७
 तीक्ष्णभेषजसिद्धैर्वा स्नेहैः कार्यं रसैस्तथा ।
 नासिकारन्ध्रयोरर्ष्ठा पट्टचत्वारश्च विन्दवः ॥
 प्रत्येकं रेचने योज्या मुख्यमध्यान्त्यमात्रया ।

नस्यकर्मणि दातव्यं शार्णकं तीक्ष्णमौषधम् ।
 हिङ्गु स्याद्यवमात्रं तु मापैकं सैन्धवं मतम् ।
 क्षीरं चैवाष्टशाणं स्यात्पानीयं च त्रिकार्षिकम् ॥
 कार्षिकं मधुरं द्रव्यं नस्यकर्मणि योजयेत् ।
 अवपीडः प्रथमं द्वौ भेदावपरौ स्मृतौ ॥११॥
 शिरोविरेचनस्यात्र तौ तु देयौ यथायथम् ।
 कल्कीकृतादौपधाद्यः पीडितो निःसृतो रसः ॥
 सोऽवपीडः समुद्दिष्टस्तीक्ष्णद्रव्यसमुद्भवः ।
 पङ्कजुला द्विवक्त्रा या नाडी चूर्णं तथा धमेत् ॥
 तीक्ष्णं कोलमितं वक्त्रवातैः प्रथमं हि तत् ।
 ऊर्ध्वजघ्नगते रोगे कफजे स्वरसंक्षये ॥ १४ ॥
 अरोचके प्रतिश्याये शिरःशूले च पीनसे ।
 शोफापसारकुष्ठेषु नस्यं वैरेचनं हितम् ॥१५॥
 भीरुस्त्रीकृशबालानां नस्यं स्नेहेन दीयते ।
 गलरोगे संनिपाते निद्रायां विषमज्वरे ॥१६॥

मनोविकारे कृमिषु युज्यते चावपीडनम् ।
 अत्यन्तोत्कटदोषेषु विसंज्ञेषु च दीयते ॥१७॥
 चूर्णं प्रथमनं धीरैस्ताद्धि तीक्ष्णतरं यतः ।
 नस्यं स्याद्गुडशुण्ठीभ्यां पिप्पल्या सैन्धवेन च ॥
 जलपिष्टेन तेनाक्षिकर्णनासाशिरोगदाः ।
 हनुमन्यागलोद्भूता नश्यन्ति भुजपृष्ठजाः १९
 मधुकसारकृष्णाभ्यां वचामरिचसैन्धवैः ।
 नस्यं कोष्णजलैः पिष्टं दद्यात्संज्ञामबोधनम् ॥
 अपस्मारे तद्योन्मादे संनिपातेऽपतञ्जके ।
 सैन्धवं श्वेतमरिचं सर्पपाः कुष्ठमेव च ॥ २१ ॥
 वस्तमूत्रेण पिष्टानि नस्यं तन्द्रानिवारणम् ।
 रोहीतमत्स्यपित्तेन भावितं सैन्धवं वचा ॥२२॥
 मरिचं पिप्पलीं शुण्ठीं कङ्गोलं लशुनं पुरम् ।
 कट्फलं चेति तच्चूर्णं देयं प्रथमनं सुधैः ॥२३॥
 अथ वृष्टणनस्यस्य कल्पना कथ्यतेऽधुना ।

मर्शश्च प्रतिमर्शश्च द्वौ भेदौ स्नेहनौ मतौ ॥२४॥

मर्शस्य तर्पणी मात्रा मुख्या शाणैः स्मृताष्टभिः ।

मध्यमा च चतुःशाणैर्हीना शाणमिता स्मृता ॥

एकैकस्मिंस्तु मात्रेवं देया नासापुटे बुधैः ।

मर्शस्य द्वित्रिवेलं वा वीक्ष्य दोषबलावलम् २६

एकान्तरं द्वयन्तरं वा नस्यं दद्याद्विचक्षणः ।

त्र्यहं पञ्चाहमथवा सप्ताहं वा सुयत्रितम् २७

मर्शे शिरोविरेके च व्यापदो विविधाः स्मृताः ।

दोषोत्केशात्क्षयाच्चैव विज्ञेयास्ता यथाक्रमम् २८

दोषोत्केशनिमित्तासु युञ्ज्याद्दमनशोधनम् ।

अथ क्षयनिमित्तासु यथास्वं बृंहणं हितम् २९

शिरोनासाक्षिरोगेषु सूर्यावर्तार्धभेदके ।

दन्तरोगे बले हीने मन्यावाहंसजे गदे ॥३०॥

मुखशोषे कर्णनादे वातपित्तगदे तथा ।

अकालपलिते चैव केशश्मश्रुप्रपातने ॥ ३१ ॥

युज्यते बृंहणं नस्यं स्नेहैर्वा मधुरद्रवैः ।
 सशर्करं पयः पिष्टं भृष्टमाज्येन कुङ्कुमम् ॥३२॥
 नस्यप्रयोगतो हन्याद्द्वारतरवतभवा रुजः ।
 भ्रूशङ्खाक्षिशिरःकर्णसूर्यावर्तार्धभेदकान् ३३
 नस्यं स्यादणुतैलेन तथा नारायणेन वा ।
 मापादिना वा सर्पिर्भिस्तचन्द्रेपजसाधितैः ३४
 तैलं कफे स्याद्वाते च केवले पवने वसा ।
 दधान्नस्यं सदा पित्ते सर्पिर्मज्जानमेव च ॥३५॥
 मापात्मगुप्तारास्त्राभिर्वलारुषुकरोहिषैः ।
 कृतोऽश्वगन्धया काथो हिङ्गुसन्धवसंयुतः ३६
 कोष्णो नस्यप्रयोगेण पक्षायातं सकम्पनम् ।
 जयेद्दित्वातं च मन्यास्तम्भापवाहुकां ॥३७॥
 प्रतिपर्शस्य मात्रा तु द्विद्विविन्दुमिता मता ।
 प्रत्येकशो नासिकयोः स्नेहेनेति विनिश्चितम् ॥
 स्नेहे ग्रन्थिद्रव्यं यावन्निपप्ता चोन्मृता ततः ।

तर्जनीयं श्रवेद्विन्दुं सा मात्रा विन्दुसंज्ञिता ३९
 एवंविधैर्विन्दुसंज्ञैरष्टभिः श्लाघ उच्यते ।

स देवो मर्शनस्येषु प्रतिमर्शो द्विविन्दुकः ४०

समयाः प्रतिमर्शस्य बुधैः प्रोक्ताश्चतुर्दश

प्रभाते दन्तकाष्ठान्ते गृहान्निर्गमने तथा ॥४१॥

व्यायामाध्वव्यायान्ते विष्णूत्रान्तेऽञ्जने कृते ।

कवलान्ते भोजनान्ते दिवासुप्तोत्थिते तथा ॥

वमनान्ते तथा सायं प्रतिमर्शः प्रयुज्यते ।

ईपदुच्छिन्दनात्स्नेहो यदा वक्त्रं प्रपद्यते ॥४३॥

नस्ये निपिक्तं तं विद्यात्मप्रतिमर्शप्रमाणतः ।

उच्छिन्दन्न पिवेच्चैतन्निष्टीवेन्मुखमागतम् ॥४४॥

क्षीणे तृष्णास्यशोषार्ते बाले वृद्धे च युज्यते ।

प्रतिमर्शेन शाम्यन्ति रोगार्थवोर्ध्वजत्रुजाः ४५

बलीपलितनाशश्च बलमिन्द्रियजं भवेत् ।

त्रिभीतनिम्बगम्भारी शिवा शैलश्च काकिनी ॥

एकैकं तैलनस्येन पलितं नश्यति ध्रुवम् ।
 अथ नस्यविधिं वक्ष्ये नस्यग्रहणहेतवे ॥ ४७॥
 देशे वातरुजो मुक्ते कृतदन्तनिघर्षणम् ।
 विशुद्धं धूमपानेन खिन्नभालगलं तथा ॥४८॥
 उत्तानशायिनं किञ्चित्प्रलम्बशिरसं नरम् ।
 आस्तीर्णहस्तपादं च वस्त्राच्छादितलोचनम् ॥
 समुन्नामितनासाग्रं वैद्यो नस्येन योजयेत् ।
 कोष्णमच्छिन्नधारं च हेमतारादिशुक्तिभिः ५०
 शुकत्या वा पत्रयुकत्या वा प्लुतैर्वा नस्यमाचरेत् ।
 नस्येष्वासिच्यमानेषु शिरो नैव प्रकम्पयेत् ॥
 न कुप्येन्न प्रभापेत नोच्छिकेन्न हसेत्तथा ।
 एकैर्हि विहितः स्नेहो नैवान्तः संप्रपद्यते ॥५२॥
 ततः कासप्रतिश्यायशिरोऽक्षिगदसम्भवः ।
 शृङ्गाटकमभिप्लाव्य स्थापयेन्न गिलेद्रवम् ५३
 पञ्च सप्त दशैव स्युर्मात्रा नस्यस्य धारणे ।

उपविश्याथ निष्टीवेद्यासावक्त्रगतं द्रवम् ५४
वामदक्षिणपार्श्वाभ्यां निष्टीवेत्संमुखे न हि ।

नीते नस्ये मनस्तापं रजः क्रोधं च संत्यजेत् ५५

शयीत निद्रां त्यक्त्वा च प्रोक्तानो वाक्शतं नरः ।

तथा वरेचनस्यान्ते धूमो वा कवलो हितः ५६

नस्ये शीण्युपदिष्टानि लक्षणानि प्रयोगतः ।

शुद्धिहीनानि योगानि विशेषाच्छास्त्रचिन्तकैः

लाघवं मनसः शुद्धिः स्रोतसां व्याधिसंशयः ।

चित्तेन्द्रियमसादथ शिरसः शुद्धिलक्षणम् ५८

कण्ठपदेहो गुरुता स्रोतसां कफसंश्रवः ।

मूर्ध्नि हीनविशुद्धे तु लक्षणं परिकीर्तितम् ५९

मस्तुष्ट्यागमो वातशुद्धिरिन्द्रियविभ्रमः ।

शून्यता शिरसश्चापि मूर्ध्नि गाढं विरेचिते ६०

हीनानिशुद्धे शिरसि कफवातघ्नमाचरेत् ।

सम्पन्निशुद्धे शिरसि सर्पिर्नस्ये निपंचयेत् ६१

कफप्रसेकः शिरसो गुरुतेन्द्रियविभ्रमः ।
 लक्षणं तदतिस्त्रिगुणे तत्र रूक्षं प्रदापयेत् ॥ ६२ ॥
 भोजयेच्चानभिष्यन्दि नस्याचरिकमादिशेत् ।
 वमनं रेचनं नस्यं निरूहश्चानुवासनम् ॥ ६३ ॥
 एतानि पञ्च कर्माणि कथितानि मुनीश्वरैः ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृती-
 यखण्डे नस्यविधिर्नामाष्टमोऽध्यायः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

तत्र धूमपानविधिः ।

धूमस्तु पद्भिः प्रोक्तः शमनो बृंहणस्तथा ।
 रेचनः कासहा चैव वामनो व्रणधूपनः ॥१॥
 शमनस्य तु पर्यायौ मज्ज्यः प्रायोगिकस्तथा ।
 बृंहणस्यापि पर्यायौ स्नेहनो मृदुरेव च ॥२॥
 रेचनस्यापि पर्यायौ शोधनस्तीक्ष्ण एव च ।

अधूमार्हाश्च खल्वेते श्रान्तो भीतश्च दुःखितः ३
 दत्तवस्तिर्विरक्तश्च रात्रौ जागरितस्तथा ।
 पिपासितश्च दाहार्तस्तालुशोपी तथोदरी ॥४॥
 शिरोऽभितापी तिमिरी छर्द्याध्मानमपीडितः ।
 क्षतोरस्कः प्रमेहार्तः पाण्डुरोगी च गर्भिणी ५
 रुक्षः क्षीणोऽभ्यवहृतक्षीरक्षौद्रघृतासवः ।
 भुक्तान्नदधिमत्स्यश्च बालो वृद्धः कृशस्तथा ६
 अकाले चातिपीतश्च धूमः कुर्यादुपद्रवान् ।
 तत्रेष्टं सर्पिषः पानं नावनाञ्जनतर्पणम् ॥७॥
 सर्पिरिक्षुरसं द्राक्षां पयो वा शर्कराम्बु वा ।
 मधुराम्लौ रसौ वापि शमनाय प्रदापयेत् ॥८॥
 धूमस्तु द्वादशाद्वर्षाद्बृह्यतेऽशीतिकान्न च ।
 कासश्वासप्रतिश्यायान्मन्याहनुशिरोरुजः ९
 वातश्लेष्मविकारांश्च हन्याद्भूमः सुयोजितः ।
 धूमप्रयोगात्पुरुषः प्रसन्नेन्द्रियवाङ्मनाः ॥१०॥

दृढकेशद्विजश्मश्रुः सुगन्धिवदनो भवेत् ।
 धूमनाडी भवेत्तत्र त्रिखण्डा च त्रिपर्विका ११
 कनिष्ठिकापरीणाहा राजमापागमान्तरा ।
 धूमनाडी भवेदीर्घा शमने रोगिणोऽङ्गुलैः १२
 चत्वारिंशन्मितैस्तादृद्वात्रिंशद्भिर्मृदौ मता ।
 तीक्ष्णे चतुर्विंशतिभिः कासघ्नी षोडशोन्मितैः ॥
 दशाङ्गुलैर्वामनीये तथा स्याद्द्वणनाडिका ।
 कलायमण्डलस्थूला कुलित्यागमरन्ध्रिका १४
 अथेपिकां प्रलिम्पेच्च सुश्लक्ष्णां द्वादशाङ्गुलाम् ।
 धूमद्रव्यस्य कल्केन लेपश्चाष्टाङ्गुलः स्मृतः १५
 कल्कं कर्पमितं लिप्त्वा छायाशुष्कं च कारयेत्
 ईपिकामपनीयाथ स्नेहाक्तां वर्तिमादरात् १६
 अङ्गारैर्दीपितां कृत्वा घृत्वा नेत्रस्य रन्ध्रके ।
 वदनेन पित्रेद्धूमं वदनेनैव संत्यजेत् ॥ १७ ॥
 नासिकाभ्यां ततः पीत्वा मुखेनैव वपेत्सुधीः ।

शरावसंपुटे क्षित्वा कल्कमङ्गारदीपितम् ॥१८॥
 छिद्रे नेत्रं निवेश्याथ व्रणं तेनैव धूपयेत् ।
 एलादिकल्कं शमने म्लिग्धं सर्जरसं मृदौ १९
 रेचने तीक्ष्णकल्कं च कासघ्नं क्षुद्रिकोपणम् ।
 वामने स्नायुचर्माद्यं दद्याद्भूमस्य पानकम् २०
 व्रणे निम्बवचाद्यं च धूपनं संप्रशस्यते ।
 अन्येऽपि धूमा गेहेषु कर्तव्या रोगशान्तये २१
 मयूरपिच्छं निम्बस्य पत्राणि बृहतीफलम् ।
 मरिचं हिङ्गु मांसी च वीजं कार्पाससम्भवम् ॥
 छागरोमाहिनिर्मोकं विष्टा वैडालिकी तथा ।
 गजदन्तश्च तच्चूर्णं किञ्चिद्भूतविमिश्रितम् ॥२३॥
 गेहेषु धूपनं दत्तं सर्वान्वालग्रहाञ्जयेत् ।
 पिशाचान् राक्षसाञ्छित्वा सर्वज्वरहरं भवेत् २४
 परिहारस्तु धूमेषु कार्या रेचननस्यवत् ।
 नेत्राणि धातुजान्याहुर्नलवंशादिजान्यपि २५
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृती-
 यखण्डे धूमपानविधिर्नाम नवमोऽध्यायः ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

तत्र गण्डूषकवलप्रतिसारणविधिः ।

चतुर्विधः स्याद्गण्डूषः स्नैहिकः शमनस्तथा ।

शोधनो रोपणश्चैव कवलश्चापि तद्विधः ॥१॥

स्निग्धोष्णैः स्नैहिको वाते स्वादुशीतैः प्रसादनः

पित्ते कट्वम्ललवणैरुष्णैः संशोधनः कफे ॥२॥

कपायतिक्तमधुरैः कटुष्णो रोपणो व्रणे ।

चतुष्पकारो गण्डूषः कवलश्चापि कीर्तितः ॥३॥

असंचारी मुखे पूर्णे गण्डूषः कवलश्चरः ।

तत्र द्रव्येण गण्डूषः कल्केन कवलः स्मृतः ॥४॥

दद्याद्द्रवेषु चूर्णे च गण्डूषे कोलमात्रकम् ।

कर्पप्रमाणः कल्कश्च दीयते कवले बुधैः ॥५॥

धार्यन्ते पञ्चमाद्दर्पाद्गण्डूषकवलादयः ।

गण्डूपान्मुस्थितः कुर्यात्स्विन्नभालगलादिकः ॥

मन्त्रप्यर्त्वास्तथा पञ्च सप्त वा दोषनाशनात् ।

कफपूर्णास्यता यावच्छेदो दोषस्य वा भवेत् ॥
नेत्रघ्राणश्रुतिर्यावत्तावद्गण्डूपधारणम् ।

तिलकल्कोदकं क्षीरं स्नेहो वा रूक्षिके हितः ॥

तिला नीलोत्पलं सर्पिः शर्करा क्षीरमेव च ।

सर्षाद्रो हनुवक्त्रस्थो गण्डूपो दाहनाशनः ९

वैशद्यं जनयत्यास्ये संदधाति मुखघ्रणान् ।

दाहवृणामशमनं मधुगण्डूपधारणम् ॥ १० ॥

विपक्षारामिदग्धे च सर्षिर्षार्यं पयोऽथवा ।

तिलसन्धवगण्डूपो दन्तचाले प्रशस्यते ॥११॥

शोषं मुखस्य वैरस्यं गण्डूपः काञ्जिको जयेत् ।

सिन्धुत्रिकटुरानीभिराद्रिकेण कफे हितः १२

त्रिफलायमधुगण्डूपः कफाद्यविपत्तनाशनः ।

दार्वी गुह्वरी त्रिफला द्राक्षा जाल्याश्च पद्भवाः ॥

यवासश्चेति तत्कायः पश्यांगः सर्षाद्रसंपुतः ।

शीतो हृद्ये पुतो दन्पान्मुखपाकं त्रिदोषहरः ॥

यस्योपधस्य गण्डूषस्तस्य वै प्रतिसारणम् ।
 कवलश्चापि तस्यैव द्वेयोऽत्र कुशलैर्नरैः ॥१५॥
 केशरं मातुलुङ्गस्य सैन्धवोपणसंयुतम् ।
 हन्यात्कवलतो जाड्यमरुच्चं कफवातजाम् ॥
 कल्कोऽवलेहश्चूर्णं च त्रिविधं प्रतिसारणम् ।
 अङ्गुल्यग्रगृहीतं च यथास्वं मुखरोगिणाम् १७
 कुष्ठं दार्वीं समङ्गा च पाठा तिक्ता च पीतिका ।
 तेजनी मुस्तलोध्रं च चूर्णं स्यात्प्रतिसारणम् ॥
 रक्तक्षुतिं दन्तपीडां शोथं दाहं च नाशयेत् ।
 हीनयोगात्कफोत्केशो रसाज्ञानारुची तथा १९
 अतियोगान्मुखे पाकः शोपस्तृष्णा कृमो भवेत् ।
 व्याधेरपचयस्तुष्टिर्वैशद्यं वक्तृलाघवम् ॥२०॥
 इन्द्रियाणां प्रसादश्च गण्डूषे शुद्धिलक्षणम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 खण्डे गण्डूपादिविधिर्नाम दशमोऽध्यायः ।

उत्तरखण्डे एकादशोऽध्यायः । ३०६

अथैकादशोऽध्यायः ।

तत्र लेपविधिः ।

आलेपस्य च नामानि लिप्तिलेपश्च लेपनम् ।
दोषघ्नो विपहा वर्ण्यो मुखलेपस्त्रिधा मतः ॥१॥
त्रिप्रमाणश्चतुर्भागास्त्रिभागोऽर्धाङ्गुलोन्नतः ।
आद्रो व्याधिहरः स स्याच्छुष्को दूपयति-

च्छविम् ॥ २ ॥

पुनर्नवां दारु शृण्ठीं सिद्धार्थं शिशुमेव च ।
पिष्ट्वा चैवारनालेन प्रलेपः सर्वशोथजित् ॥३॥
विभीतफलमज्जाया लेपो दाहार्तिनाशनः ।
शिरीषं मधुयष्टी च तगरं रक्तचन्दनम् ॥४॥
एलामांसी निशायुग्मं कुष्ठं वालकमेव च ।
इति संचूर्ण्य लेपोऽयं पञ्चमांशघृताप्लुतः ॥५॥
जलेन क्रियते सुज्ञैर्दशाङ्ग इति संज्ञितः ।
विसर्पान्विपविस्फोटाञ्छोथान्दुष्टव्रणाञ्जयेत् ६

अजादुग्धतिलैलेपो नवनीतेन संयुतः ।
 शोथमारुष्करं हन्ति लेपो वा कृष्णमृत्तिलैः ७
 लाङ्गल्यतिविपालायूजालिनीमूलबीजकैः ।
 लेपो धान्याम्बुसंपिष्टः कीटविस्फोटनाशनः ॥
 रक्तचन्दनमञ्जिष्ठालोध्रकुष्ठमियङ्गवः ।
 वटाङ्कुरा मसूराश्च व्यङ्ग्या मुखकान्तिदाः ॥९॥
 मातुलङ्गजटासर्पिः शिला गोशकृतो रसः ।
 मुखकान्तिकरो लेपः पिटिकाव्यङ्गकालजित् ॥
 लोध्रधान्यवचालेपस्तारुण्यपिटिकापहः ।
 तद्द्वोरोचनायुक्तं मरिचं मुखलेपनात् ॥११॥
 सिद्धार्थकवचालोध्रसैन्धवैश्च प्रलेपनम् ।
 व्यङ्गेषु चार्जुनत्वग्वा मञ्जिष्ठा वा समाक्षिका १२
 लेपः सनवनीतो वा श्वेताश्वखुरजा मयी ।
 अर्कक्षीरहरिद्राभ्यां मर्दयित्वा विलेपनात् १३
 मुखकाण्ड्यै शमं याति चिरकालोद्भवं ध्रुवम् ।

- वटस्य पाण्डुपत्राणि मालतीरक्तचन्दनम् १४
 कुष्ठं कालीयकं लोध्रमेभिलेपं प्रयोजयेत् ।
 तारुण्यपिटिकाव्यङ्गनीलिकादिविनाशनम् १५
 पुराणमथ पिण्याकं पुरीषं कुकुटस्य च ।
 मूत्रपिष्टः प्रलेपोऽयं शीघ्रं हन्यादरूपिकाम् १६
 खदिरारिष्टजम्बूनां त्वग्भिर्वा मूत्रसंयुतैः ।
 कुटजत्वक्सैन्यवं च लेपो हन्यादरूपिकाम् १७
 प्रियालबीजमधुकुष्ठुमापैः ससैन्यवैः ।
 कार्यो दारुणके मूर्ध्नि प्रलेपो मधुयुंयुतः ॥ १८ ॥
 दुग्धेन खाखसं बीजं प्रलेपाद्दारुणं जयेत् ।
 आम्रबीजस्य चूर्णं तु शिवांचूर्णसमं द्वयम् १९
 दुग्धपिष्टः प्रलेपोऽयं दारुणं हन्ति दारुणम् ।
 रसस्तिक्तपटोलस्य पत्राणां तद्विलेपनात् २०
 इन्द्रलसं शमं याति त्रिभिरेव दिनैर्दुर्वम् ।
 इन्द्रलप्रापहो लेपो मधुना बृहतीरसः ॥ २१ ॥

गुञ्जामूलं फलं चापि भल्लातकरसोऽपि वा ।
गोक्षुरुस्तिलपुष्पाणि तुल्ये च मधुसर्पिषी २२ ।
शिरःप्रलेपनं तेन केशसंवर्धनं परम् ।

हस्तिदन्तमर्षीं कृत्वा छागीदुग्धं रसाञ्जनम् २३ ।
रोमाण्यनेन जायन्ते लेपात्पाणितलेष्वपि ।

यष्टीन्दीवरमृद्धीकातैलाज्यक्षीरलेपनैः ॥ २४ ॥

इन्द्रलसं शमं याति केशाः स्युः सवना दृढाः ।

चतुष्पदानां त्रयोमनखभृङ्गास्थिभस्मभिः २५ ।

तैलेन सह लेपोऽयं लोमसंजननः परः ।

इन्द्रवारुणिकाबीजतैलेनाभ्यङ्गमाचरेत् ॥ २६ ॥

भ्रत्यूहं तेन जायन्ते कुन्तला भृङ्गसन्निभाः ।

अयोरजो भृङ्गराजस्त्रिफला कृष्णमृत्तिका २७ ।

स्थितमिधुरसे मासं लेपनात्पलितं जयेत् ।

धात्रीफलत्रयं पथ्ये द्वे तथैकं विभीतकम् ॥ २८ ॥

१ कालामिसन्निभाः कुन्तला अलमिति क्वचित्पाठः ।

पञ्चाश्रमज्जा लोहस्य कपैकं च प्रदीयते ।
 पिष्ट्वा लोहमये भाण्डे स्थापयेदुपितं निशि २९ ।
 लेपोऽयं हन्ति न चिरादकालपलितं महत् ।
 त्रिफला नीलिकापत्रं लोहं शृङ्गरजःसमम् ३०
 अविमूत्रेण संपिष्टं लेपात्कृष्णीकरं स्मृतम् ।
 त्रिफला लोहचूर्णं च दाडिमत्वग्विसं तथा ३१
 मत्स्येकं पञ्चपलिकं चूर्णं कुर्याद्विचक्षणः ।
 शृङ्गराजसस्यापि मस्थपदकं प्रदापयेत् ॥ ३२ ॥
 सिद्ध्वा लोहमये पात्रे भूमिमध्ये निधापयेत् ।
 मासमेकं ततः कुर्याच्छागीदुग्धेन लेपनम् ३३
 कूर्चे शिरसि रात्रौ च संवेष्ट्वैरण्डपत्रकैः ।
 सपेत्प्रातस्ततः कुर्यात्स्नानं तेन च जायते ३४
 पलितस्य विनाशश्च त्रिभिलेपैर्न संशयः ।
 शङ्खचूर्णस्य भागौ द्वौ हरितालं च भागिकम् ॥

मनःशिला चार्धभागा स्वर्जिका चैकभागिका ।
 लेपोऽयं वारिपिष्टस्तु केशानुत्पाद्य दीयते ३६
 अनया लेपयुक्त्या च सप्तवेलं प्रयुक्तया ।
 निर्मूलं केशस्थानं स्यात्क्षपणस्य शिरो यथा ॥
 तालकं शाणयुग्मं स्यात्पदशाणं शङ्खचूर्णकम् ।
 द्विशाणिकं पलाशस्य क्षारं दत्त्वा प्रमर्दयेत् ३८
 कदलीदण्डतोयेन रविपत्ररसेन वा ।
 अस्यापि सप्तभिल्लैः रोम्णां शातनमुत्तमम् ॥
 सुवर्णपुष्पी कासीसं विडङ्गानि मनःशिला ।
 रोचना सैन्धवं चैव लेपनाच्छिन्ननाशनम् ४०
 वायस्येडगजाकुष्ठकृष्णाभिर्गुटिका कृता ।
 वस्तमूत्रेण संपिष्टा प्रलेपाच्छिन्ननाशनी ॥४१॥
 तालकं शाणमात्रं स्याच्चतुःशाणा च वाकुची ।
 गोमूत्रपिष्टं तच्चूर्णं लेपनाच्छिन्ननाशनम् ॥४२॥
 वाकुची वेतसो लाक्षा काकोदुम्बरिका कणा ।

उत्तरखण्डे एकादशोऽध्यायः । ३११

रसाञ्जनमयश्चूर्णं तिलाः कृष्णास्तदेकतः ४३
चूर्णयित्वा गवां पित्तैः पिष्ट्वा च गुटिका कृता ।
अस्याः प्रलेपाच्छिद्राणि प्रणश्यन्त्यतिवेगतः ॥
धात्रीसर्जरसश्चैव येवक्षारश्च चूर्णितः ।
सौवीरेण प्रलेपोऽयं प्रयोज्यः सिध्मनाशने ४५
दार्वीमूलकबीजानि तालकं सुरदारु च ।
ताम्बूलपत्रं सर्वाणि कार्ष्णिकाणि पृथक्पृथक् ४६
शङ्खचूर्णं शाणमात्रं सर्वाण्येकत्र कारयेत् ।
लेपोऽयं वारिणा पिष्टः सिध्मनां नाशनः परः ॥
हरीतकी सैन्धवं च गैरिकं च रसाञ्जनम् ।
विडालको जले पिष्टः सर्वनेत्रामयापहः ॥४८॥
रसाञ्जनं व्योपयुतं संपिष्टं वटकीकृतम् ।
कण्ठं पाकान्वितां हन्ति लेपादञ्जननामिकाम् ॥
प्रपुष्पाटस्य बीजानि वाकुची सर्षपास्तिलाः ।
कुप्टं निशाद्वयं मुस्तं पिष्ट्वा तत्रेण चैकतः ॥५०॥

प्रलेपादस्य नश्यन्ति दद्रुकण्डूविर्चीचकाः ।
 हेमक्षीरी विडङ्गानि दरदं गन्धकस्तथा ॥५१॥
 दद्रुघ्नः कुपुसिन्दूरं सर्वाण्येकत्र मर्दयेत् ।
 धतूरनिम्बताम्बूलपत्राणां स्वरसैः पृथक् ५२
 अस्य प्रलेपमात्रेण पामादद्रूविचर्चिकाः ।
 कण्डूश्च रक्तसथैव प्रशमं यान्ति वेगतः ॥५३॥
 दुर्वाभया सैन्धवं च चक्रमर्दः कुठेरकः ।
 एभिस्तक्रयुतो लेपः कण्डूदद्रूविनाशनः ॥५४॥
 दुर्वानिशायुतो लेपः कण्डूपामाविनाशनः ।
 कृमिदद्रूहरश्चैव शीतपित्तापहः स्मृतः ॥ ५५ ॥
 सिद्धार्थरजनीकुपुत्रपुन्नाटतिलैः सह ।
 कटुतैलेन संमिश्रं दद्रुघ्नं च प्रलेपनम् ॥ ५६ ॥

मृणालं चन्दनं लोध्रमुशीरं कमलोत्पलम् ।
सारिवामलकीपथ्यालेपः पित्तविसर्पनुत् ५८
त्रिफला पद्मकोशीरं समद्वा करवीरकम् ।
नलमूलमनन्ता च लेपः श्लेष्मविसर्पहा ॥५९॥
मांसी सर्जरसो लोध्रं मधुकं सहरेणुकम् ।
मूर्वा नीलोत्पलं पद्मं शिरीषकुसुमैः सह ॥६०
प्रलेपः पित्तवातास्त्रे शतधौतघृतप्लुतः ।
आमलं घृतभृष्टं तु पिष्टं काञ्जिकवारिभिः ६१
जयेन्मूर्ध्नि प्रलेपेन रक्तं नासिकया शृतम् ।
कुष्ठमेरण्डतैलेन लेपात्काञ्जिकपेपितम् ॥ ६२ ॥
शिरोऽर्तिं वातजां हन्यात्पुष्पं वा मुचुकुन्दजम् ।
देवदारु नतं कुष्ठं नलदं विश्वभेषजम् ॥ ६३ ॥
सकाञ्जिकः स्नेहयुक्तो लेपो वातशिरोऽर्तिनुत् ।
चन्दनोशीरयष्ट्याद्बलाव्याघ्रनखोत्पलैः ॥६४॥
शीरपृष्ठैः प्रलेपः स्याद्रक्तपित्तशिरोऽर्तिजिव् ।

धात्रीकसेरुद्गीवेरपद्मपद्मकचन्दनैः ॥ ६५ ॥
 दूर्वाशीरनलानां च मूलैः कुर्यात्प्रलेपनम् ।
 शिरोऽति पित्तजां हन्याद्रक्तपित्तरुजं तथा ॥
 हरेणुनतशैलेयमुस्तैलागरुदासुभिः ।
 मांसीरास्त्रासूकैश्च कोष्णो लेपः कफार्तिनुत् ॥
 शृण्ठीकुष्ठप्रपुन्नाटदेवकाष्ठैः सरोहिषैः ।
 सुखोष्णमूत्रपिष्टैश्च लेपः श्लेष्मशिरोऽतिनुत् ६८
 सारिवाकुष्टमधुकवचाकृष्णोत्पलैस्तथा ।
 लेपः स काञ्जिकस्नेहः सूर्यावर्तार्धिभेदयोः ६९
 वरी नीलोत्पलं दूर्वा तिला कृष्णा पुनर्नवा ।
 शङ्खकेऽनन्तवाते च लेपः सर्वशिरोऽतिजित् ॥
 अथ लेपविधिश्चान्यः प्रोच्यते सुज्ञसंमतः ।
 द्वौ तस्य कथितौ भेदौ प्रलेपाख्यप्रदेहकौ ७१
 चर्मार्द्रं माहिषं यद्वत्प्रोन्नतं सामितिस्तयोः ।
 शीतस्तनुर्विशोषी च प्रलेपः परिकीर्तितः ७२

आर्द्रो घनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेहः श्लेष्मवातहा ।
 रोमाभिमुखमादेयौ प्रलेपारख्यप्रदेहकौ ॥७३॥
 वीर्यं सम्यग्विशत्याशु रोमकूपैः शिरामुखैः ।
 न रात्रौ लेपनं कुर्याच्छुष्यमाणं न धारयेत् ७४
 शुष्यमाणमुपेक्षेत प्रदेहं पीडनं प्रति ।
 तपसा पिहितो ह्यूष्मा रोमकूपमुखे स्थितः ७५
 विना लेपेन निर्याति रात्रौ नो लेपयेदतः ।
 रात्रावपि प्रलेपादिविधिः कार्यो विचक्षणैः ७६
 अपक्वशोथे गम्भीरे रक्तश्लेष्मसमुद्भवे ।
 आर्द्रो शोथहरो लेपो द्वितीयो रक्तसेचनः ७७
 तृतीयश्चोपनाहः स्याच्चतुर्थः पाटनक्रमः ।
 पञ्चमः शोधनो भूयात्पष्ठो रोपण इष्यते ॥७८॥
 सप्तमो वर्णकरणो व्रणस्यते क्रमा मताः ।
 बीजपूरजटाहिंसादेवदारुमहौषधम् ॥ ७९ ॥
 रास्त्रामिमन्थलेपोऽयं वातशोथविनाशनः ।

सुखोष्णः स्यात्प्रदेहोऽयं मूत्रैः स्याच्छ्लेष्मविद्रधौ
रक्तचन्दनमञ्जिष्ठानिशामधुकमैरिकैः ।

क्षीरेण विद्रधौ लेपो रक्तागन्तुनिमित्तजे ९६

निचुलः शिशुबीजानि दशमूलमथापि वा ।

प्रदेहो वातगण्डेषु सुखोष्णः संपदीयते ॥९७॥

देवदारु विशाला च कफगण्डे प्रदेहकः ।

सर्पपारिष्टपत्राणि दग्ध्वा भञ्जातकैः सह ॥९८॥

छागमूत्रेण संपिष्टमपचीघ्नं प्रलेपनम् ।

सर्पपाञ्चिशिशुबीजानि शणबीजातसीयवान् ९९

मूलकस्य च बीजानि तत्रेणाम्लेन पेपयेत् ।

गण्डमालार्बुदं गण्डं लेपेनानेन शाम्यति १००

तक्षयित्वा धुरेणाङ्गं केवलानिलपीडितम् ।

तत्र प्रदेहं दद्याच्च पिष्टं गुञ्जाफलैः कृतम् ॥११॥

तेनापवाहुजा पीडा विश्वाची गृध्रसी तथा ।

अन्यापि वातजा पीडा प्रशमं याति वेगतः ॥१२॥

धत्तूरैरण्डनिर्गुण्डीवर्षाभूशिष्टुसर्षपैः ।
 प्रलेपः श्शीपदं हन्ति चिरोत्यमपि दारुणम् ॥
 अजाजीहपुपाकुष्ठमेरण्डवदरान्वितम् ।
 काञ्जिकेन तु संपिष्टं कुरण्डग्रं प्रलेपनम् ॥४॥
 करवीरस्य मूलेन परिपिष्टेन वारिणा ।
 असाध्यापि व्रजत्यस्तं लिङ्गोत्था रुक्मलेपनात्
 दहेत्कंटाहे त्रिफलां सा मपी मधुसंयुता ।
 उपदंशे प्रलेपोऽयं सद्यो रोपयति व्रणम् ॥६॥
 रसाञ्जनं शिरीषेण पथ्यया च समन्वितम् ।
 सक्षौद्रं लेपनं योज्यमुपदंशगदापहम् ॥ ७ ॥
 अग्निदग्धे तुगाक्षीरीप्लक्षचन्दनगैरिकैः ।
 सामृतैः सर्पिषा स्निग्धैरालेपं कारयेद्भिषक् ८
 तिन्दुंकीलकपायैर्वा घृतमिश्रैः प्रलेपयेत् ।
 यवान्दग्ध्वा मपी कार्या तैलेन युतया तथा ९

दद्यात्सर्वाग्निदग्धेषु मलेषो व्रणरोपणः ।

पलाशोदुम्बरफलैस्त्रिलतैलसमन्वितैः ॥११०॥

मधुना योनिमालिम्पेद्राढीकरणमुत्तमम् ।

माकन्दमूलसंयुक्तमधुकर्पूरलेपनात् ॥ ११ ॥

गतेऽपि यौवने स्त्रीणां योनिर्गाढातिजायते ।

मरिचं सैन्धवं कृष्णा तगरं बृहतीफलम् ॥१२॥

अपामार्गस्त्रिलाः कुष्ठं यवा भाषाश्च सर्षपाः ।

अश्वगन्धा च तच्चूर्णं मधुना सह योजयेत् १३

अस्य संततलेपेन मर्दनाच्च प्रजायते ।

लिङ्गवृद्धिः स्तनोत्सेधः संहतिर्भुजकर्णयोः १४

सिताश्वगन्धासिन्धूत्यच्छागक्षीरैर्घृतं पचेत् ।

तल्लेपान्मर्दनाच्छिङ्गे वृद्धिः संजायते परा ॥१५॥

इन्द्रवारुणिकापत्ररसैः सूतं विमर्दयेत् ।

रक्तस्य करवीरस्य काष्ठेन च मुहुर्मुहुः ॥१६॥

उत्तरखण्डे एकादशोऽध्यायः । ३२१

तल्लिसलिङ्गसंयोगाद्योनिद्रावोऽभिजायते ।
ताम्बूलपत्रचूर्णं तु चूर्णं कुष्ठशिवाभवम् ॥ १७ ॥
वारिणा लेपनं कुर्याद्गात्रदौर्गन्ध्यनाशनम् ।
कुलित्यसक्तवः कुष्ठं मांसी चन्दनजं रजः १८
सक्तवश्चणकस्यैव त्वक्चैवैकत्र कारयेत् ।
स्वेददौर्गन्ध्यनाशश्च जायतेऽस्यावधूलनात् ॥
वचा सौवर्चलं कुष्ठं रजन्यौ मरिचानि च ।
एतल्लेपप्रभावेण वशीकरणमुत्तमम् ॥ १२० ॥
अभ्यङ्गः परिपेकश्च पिचुर्वस्तिरिति क्रमात् ।
मूर्धतैलं चतुर्था स्याद्ब्रह्मलवञ्च यथोत्तरम् १२१
त्रयोऽभ्यङ्गादयः सर्वे प्रसिद्धाः सर्वतः स्मृताः
शिरोवस्तिविधिश्चात्र प्रोच्यते सुज्ञसंमतः १२२
शिरोवस्तिश्चर्मणः स्याद्विमुखो द्वादशाङ्गुलः ।
शिरःप्रमाणं तं बध्वा मस्तके मापपिष्टकैः ॥
सन्निधरोधं विधायादौ स्नेहैः कोणैः प्रपूरयेत् ॥

तावद्धार्यस्तु यावत्स्यान्नासाकर्णमुखस्रुतिः ॥
 वेदनोपशमो वापि मात्राणां वा सहस्रकम् ।
 विना भोजनमेवात्र शिरोवस्तिः प्रशस्यते १२६
 प्रयोज्यस्तु शिरोवस्तिः पञ्चसप्ताहमेव वा ।
 विमोच्य शिरसो वस्ति गृहीयाच्च समन्ततः ॥
 ऊर्ध्वकायं ततः कोष्णनीरैः स्नानं च कारयेत् ।
 अनेन दुर्जया रोगा वातजा यान्ति संक्षयम् ।
 शिरःकम्पादयस्तेन सर्वकालेषु युज्यते ।
 स्वेदयेत्कर्णदेशं तु किञ्चिद्दुः पार्श्वशायिनः ॥
 मूत्रैः स्नेहै रसैः कोष्णैस्ततः श्रोत्रं प्रपूरयेत् ।
 कर्णं च पूरितं रक्षेच्छतं पञ्च शतानि वा १२७
 सहस्रं वापि मात्राणां श्रोत्रकण्ठशिरोगदे ।
 स्वजानुनः करावर्ते कुर्याच्छोणिकया युतम् ॥
 एषा मात्रा भवेदेका सर्वत्रैवैप निश्चयः ।

उत्तरखण्डे एकादशोऽध्यायः । ३२३

रसाद्यैः पूरणं कर्णे भोजनात्प्राक्प्रशस्यते ॥
तैलाद्यैः पूरणं कर्णे भास्करेऽस्तमुपागते ।
पीतार्कपत्रमाज्येन लिप्तं बद्धौ प्रतापयेत् १३२
तद्रसः श्रवणे क्षिप्तः कर्णशूलहरः परः ।
कर्णशूलातुरे कोष्ठां वस्तमूत्रं ससैन्धवम् १३३
निःक्षिपेत्तेन शाम्यन्ति शूलपाकादिका रुजः
शृङ्गवेरं च मधुकं सैन्धवं तैलमेव च ॥१३४॥
तिलपर्णीरसस्तैलं दृङ्गणं निम्बुकद्रवः ।
कदुष्णं कर्णयोर्देयमेतद्वा वेदनापहम् ॥१३५॥
कपित्थमातुलङ्गाम्लशृङ्गवेररसैः शुभैः ।
सुखोष्णैः पूरयेत्कर्णं कर्णशूलोपशान्तये ३६
अर्काङ्कुरानम्लपिष्टांस्तैलाकतांलुवणान्वितान् ।
संनिदध्यात्सुहीकाण्डे कोरिते तच्छदावृते ३७
पुटपाकक्रमं कृत्वा रसैस्तच्च प्रपूरयेत् ।

१ शृङ्गवेरमिति तिलपर्णीति च कर्णवेदनायां प्रयोगद्वयम् ।

तावद्धार्यस्तु यावत्स्यान्नासार्कर्णमुखसृतिः ॥
 वेदनोपशमो वापि मात्राणां वा सहस्रकम् ।
 विना भोजनमेवात्र शिरोवस्तिः प्रशस्यते १२५
 प्रयोज्यस्तु शिरोवस्तिः पञ्चसप्ताहमेव वा ।
 विमोच्य शिरसो वस्तिं गृह्णीयाच्च समन्ततः ॥
 ऊर्ध्वक्रायं ततः कोष्णनीरैः स्नानं च कारयेत् ।
 अनेन दुर्जया रोगा वातजा यान्ति संक्षयम् ।
 शिरःकम्पादयस्तेन सर्वकालेषु युज्यते ।
 स्वेदयेत्कर्णदेशं तु किञ्चिद्गुः पार्श्वशायिनः ॥
 मूत्रैः स्नेहै रसैः कोष्णैस्ततः श्रोत्रं प्रपूरयेत् ।
 कर्णं च पूरितं रक्षेच्छतं पञ्च शतानि वा १२६
 सहस्रं वापि मात्राणां श्रोत्रकण्ठशिरोगदे ।
 स्वजानुनः करावर्तं कुर्याच्छोटकिया युतम् ॥
 एषा मात्रा भवेदेका सर्वत्रैवैष निश्चयः ।

सुखोष्णैस्तेन शाम्यन्ति कर्णपीडाः सुदारुणाः
 महतः पञ्चमूलस्य काण्डान्यष्टाङ्गुलानि च ।
 क्षौमेणावेष्ट्य संसिच्य तैलेनादीपयेत्ततः ३९
 यत्तैलं च्यवते तेभ्यः सुखोष्णं तेन पूरयेत् ।
 ज्ञेयं तद्दीपिकातैलं सद्यो गृह्णाति वेदनाम् १४०
 एवं स्याद्दीपिकातैलं कुष्ठे देवतरौ तथा ।
 तैलं स्योनाकमूलेन मन्देऽग्नौ परिपाचितम् ॥
 हरेदाशु त्रिदोषोत्थं कर्णशूलं प्रपूरणात् ।
 कल्ककाथेन यद्ब्याहृकाकोलीमापधान्यकैः ४२
 सूकरस्य वसां पक्त्वा कर्णनादार्तिनाशिनी ।
 स्वर्जिकामूलकं शुष्कं हिङ्गुकृष्णासमन्वितम् ४३
 शतपुष्पा च तैस्तैलं पक्वं सूक्तचतुर्गुणम् ।
 प्रणादं शूलवाधिर्यं स्रावं कर्णस्य नाशयेत् ॥
 अपामार्गक्षारजले तत्क्षारं कल्कितं क्षिपेत् ।
 तेन पक्वं जयेत्तैलं वाधिर्यं कर्णनादकम् ॥४५॥

उत्तरखण्डे एकादशोऽध्यायः । ३२९

शम्बुकस्य तु मांसेन पचेत्तैलं सुसार्पपम् ।
तस्य पूरणमात्रेण कर्णनाडी प्रशाम्भ्यति ॥४६॥

चूर्णं पञ्चकपायाणां कपित्थरसमेव च ।
कर्णस्त्रावे प्रशंसन्ति पूरणं मधुना सह ॥४७॥

तिन्दुकान्यभया लोध्रः समज्ञा चामलकपि ।
श्रेयाः पञ्च कपायास्तु कर्मण्यस्मिन्भिषग्वरैः ॥

स्वर्जिकाचूर्णसंयुक्तं बीजपूररसं क्षिपेत् ।
कर्णस्त्रावरुजांदाहाः प्रणश्यन्ति न संशयः ४९

आम्रजम्बूभवालानि मधुकस्य वटस्य च ।
एभिः संसाधितं तैलं पूतिकर्णोपशान्तिकृत् ५०

पूरणं हरितालेन गवां मूत्रयुतेन च ।
अथवा सार्पपं तैलं कर्णकीटहरं परम् ॥५१॥

स्वरसं शिशुमूलस्य गूर्यावर्त्तं रसं तथा ।
शृणुषणं चूर्णितं चैव कपिकच्छजदारसम् १५२

१ कपिकच्छरसं तथेति वा पाठः ।

कृत्वाकत्र क्षिपेत्कर्णे कर्णकीटहरं परम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
खण्डे लेपादिविधिर्नामैकादशोऽध्यायः ।

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

तत्र शोणितस्त्रावविधिः ।

शोणितं स्त्रावयेज्जन्तोरामयं प्रसमीक्ष्य च ।
प्रस्थं प्रस्थार्धकं वापि प्रस्थार्धमयापि वा ?
शरत्काले स्वभावेन कुर्याद्रक्तस्रुतिं नरः ।
त्वग्दोषग्रन्थिशोथाद्या न स्यू रक्तस्रुतेर्यतः ॥२॥
मधुरं वर्णतो रक्तमशीतोष्णं तथा गुरु ।
शोणितं स्निग्धविस्रं स्याद्विदाहथास्य पित्तवत् ॥
विस्रता द्रवता रागश्चलनं विलयस्तथा ।

१ मणो द्विह्नु निहन्त्यानु कर्णकीटं गुदादणम् । मणो
मयं निहन्त्यानु कर्णकीटं गुदादणम् ॥

भूम्यादिपञ्चभूतानामेते रक्तगुणाः स्मृताः ४

रक्ते दुष्टे वेदना स्यात्पाको दाहश्च जायते ।

रक्तमण्डलता कण्डूः शोथश्च पिट्टिकोद्गमः॥५॥

दृष्टे रक्ताङ्गनेत्रत्वं शिराणां पूरणं तथा ।

गात्राणां गौरवं निद्रा मेदोदाहश्च जायते॥६॥

क्षीणेऽम्लमधुराकाङ्क्षा मूर्च्छा च त्वचि रूक्षता ।

शैथिल्यं च शिराणां स्याद्वातादुन्मार्गगामिता ७

अरुणं फेनिलं रूक्षं परुषं तनुशीघ्रगम् ।

अस्कन्दि मूचिनिस्तोदि रक्तं स्याद्वातदूपितम्

पित्तेन पीतं हरितं नीलं श्यावं च विस्रक्तम् ।

अस्कन्द्युष्णं मक्षिकाणां पिपीलानामनिष्टकम् ९

शीतलं वहलं स्निग्धं गरिकोदकसंनिभम् ।

मांसपेशीमभं स्कन्दि मन्दगं कफदूपितम् १०

दिदोपदुष्टं संसृष्टं त्रिदुष्टं पूतिगन्धकम् ।

सर्वलक्षणसंयुक्तं काञ्जिकाभं च जायते ११

विषदुष्टं भवेच्छयावं नासिकोन्मार्गं तथा ।
 विस्रं काञ्जिकसंकाशं सर्वकुष्ठकरं तथा ॥१२॥
 इन्द्रगोपप्रभं ज्ञेयं प्रकृतिस्थमसंहतम् ।
 शोथे दाहेऽङ्गपाके च रक्तवर्णेऽसृजः स्रुतौ ॥
 वातरक्ते तथा कुष्ठे सपीडे दुर्जयेऽनिले ।
 पाणिरोगे श्लीपदे च विषदुष्टे च शोणिते १४
 ग्रन्थ्यर्बुदापचीक्षुद्ररोगरक्ताधिमन्थिषु ।
 विदारीस्तनरोगेषु गात्राणां सादगौरवे ॥१५॥
 रक्ताभिष्यन्दतन्द्रायां पूतिघ्राणास्यदेहके ।
 यकृत्सीहविसर्पेषु विद्रधौ पिटिकोद्गमे ॥ १६ ॥
 कर्णोष्ठघ्राणवक्त्राणां पाके दाहे शिरोरुजि ।
 उपदंशे रक्तपित्ते रक्तस्रावः प्रशस्यते ॥१७॥
 एषु रोगेषु शृङ्गर्वा जलौकालाबुक्करापि ।
 अथवापि शिरामोक्षैः कुर्याद्रक्तस्रुतिं नरः १८
 न कुर्वीत शिरामोक्षं कृशस्यातिव्यवायिनः ।

क्लीबस्य भीरोर्गर्भिण्याः सूतिकापाण्डुरोगिणाम्
 पञ्चकर्मविशुद्धस्य पीतस्नेहस्य चार्शसाम् ।
 सर्वाङ्गशोथयुक्तानामुदरश्वासकासिनाम् २०
 छर्द्यतीसारदुष्टानामतिस्विन्नतनोरपि ।
 ऊनपोढशवर्षस्य गतसप्ततिकस्य च ॥ २१ ॥
 आघातस्युतरक्तस्य शिरामोक्षो न शस्यते ।
 एषां चात्ययिके रोगे जलौकाभिस्तु निर्हरेत्
 तथा च विषदुष्टानां शिरामोक्षोऽपि शस्यते ।
 गोशृङ्गेण जलौकाभिरलाबुभिरपि त्रिधा २३
 वातपित्तकफैर्दुष्टं शोणितं स्रावयेद्बुधः ।
 द्विदोषाभ्यां तु संदुष्टं त्रिदोषैरपि दूषितम् २४
 शोणितं स्रावयेत्कुल्या शिरामोक्षैः पदैस्तथा ।
 गृह्णाति शोणितं शृङ्गं दशङ्गुलमितं बलात् २५
 जलौका हस्तमात्रं तु तुम्बा च द्वादशाङ्गुलम् ।
 पदमङ्गुलमात्रस्य शिरा सर्वाङ्गशोधिनी ॥ २६ ॥

शीते निरन्ने मूर्च्छातिनिद्राभीतिपदश्रमैः ।

युतानां न स्रवेद्रक्तं तथा विष्णूत्रसङ्गिनाम् ॥

अप्रवर्तितरक्ते च कुण्डलिकदुसैन्धवैः ।

मर्दयेद्ब्रणवक्त्रं च तेन सम्यक्प्रवर्तते ॥ २८ ॥

तस्मान्न शीते नात्युष्णे न स्वित्ने नातितापिते।

पीत्वा यवागूं तृप्तस्य स्रावयेच्छोणितं बुधः २९

अतिस्विन्नस्योष्णकाले तथैवातिशिराव्यधात् ।

अतिप्रवर्तते रक्तं तत्र कुर्यात्प्रतिक्रियाम् ३०

अतिप्रवृत्ते रक्ते च लोध्रसर्जरसाञ्जनैः ।

यवगोधूमचूर्णैर्वा धवधन्वनगैरिकैः ॥ ३१ ॥

सर्पनिर्मोकचूर्णैर्वा भस्मना क्षौमवस्त्रयोः ।

मुखं व्रणस्य बध्वा च शीतैश्चोपचरेद्ब्रणम् ३२

विध्येद्दूर्ध्वं शिरां तां च दहेत्क्षारेण वाग्निना ।

व्रणं कपायः संधत्ते रक्तं स्कन्दयते हिमम् ॥

व्रणास्यं पाचयेत्क्षारो दाहः संकोचयेच्चिराम्
 वामाण्डशोथे दक्षस्य करस्याङ्गुष्ठमूलजाम् ३४
 दहेच्चिरां व्यत्यये तु वामाङ्गुष्ठशिरां दहेत् ।
 शिरादाहप्रभावेण मुष्कशोथः प्रणश्यति ॥ ३५ ॥
 विषूच्यां पाणिदाहेन जायतेऽग्नेः प्रदीपनम् ।
 संकुचन्ति यतस्तेन रसश्लेष्मवहाः शिराः ३६
 यदा वृद्धिर्यकृत्प्रीहोः शिशोः संजायतेऽसृजः ।
 तदा तत्स्थानदाहेन संकुचन्त्यसृजः शिराः ॥
 रक्ते दुष्टेऽवशिष्टेऽपि व्याधिर्नैव प्रकुप्यति ।
 अतः स्राव्यं सावशेषं रक्तं नातिक्रमो हितः ॥
 आन्ध्यमाक्षेपकं तृष्णां तिमिरं शिरसो रुजम् ।
 पक्षाघातं श्वासकासौ हिक्का दाहं च पाण्डुताम् ॥
 कुरुतेऽतिस्रुतं रक्तं मरणं वा करोति च ।
 देहस्योत्पत्तिरसृजा देहस्तेनैव धार्यते ॥ ४० ॥
 विना तेन व्रजेज्जीवो रक्षेद्रक्तमतो बुधः ।

शीतोपचारैः कुपिते सुतरक्तस्य मारुते ॥४१॥
 कोष्णेन सर्पिषा शोथं सव्यथं परिषेचयेत् ।
 क्षीणस्यैणशशोरभ्रहरिणच्छागमांसजः ॥४२॥
 रसः समुचितः पाने क्षीरं वा पट्टिका हिताः ।
 पीडाशान्तिर्लघुत्वं च व्याधेरुद्रेकसंचयः ॥४३॥
 मनःस्वास्थ्यं भवेच्चिह्नं सम्यग्विस्रावितेऽसृजि ।
 व्यायाममैथुनक्रोधशीतस्नानप्रवातकान् ॥४४॥
 एकाशनं दिवा स्वप्नं क्षाराम्लकटुभोजनम् ।
 शोकं वादमजीर्णं च त्यजेदावलदर्शनात् ४५

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां चिकित्सास्थाने तृतीय-
 खण्डे शोणितस्त्रावविधिनाम द्वादशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

तत्र नेत्रप्रसादनकर्माणि ।

सेक आश्रोतनं पिण्डी विडालस्तर्पणं तथा ।

पुटपाकोऽञ्जनं चैभिः कल्केनैत्रमुपाचरेत् ॥१॥

संज्ञः ।

सेकस्तु सूक्ष्मधाराभिः सर्वस्मिन्नयने हितः ।
मीलिताक्षस्य मर्त्यस्य प्रदेयश्चतुरङ्गुलात् ॥२॥
स चापि स्नेहनो वाते रक्ते पित्ते च रोपणः ।
लेखनश्च कफे कार्यस्तस्य मात्राऽधुनोच्यते ॥
षड्वाकशतैः स्नेहनेषु चतुर्भिश्चैव रोपणे ।
वाकशतैश्च त्रिभिः कार्यः सेको लेखनकर्मणि ४
कार्यस्तु दिवसे सेको रात्रौ चात्यन्तिके गदे ।
एरण्डस्रक्पत्रमूलैः शृतमाजं पयो हितम् ॥५॥
सुखोष्णं सेचनं नेत्रे वाताभिप्यन्दनाशनम् ।
परिपेको हितो नेत्रे पयः कोष्णं ससैन्धवम् ६
रजनी दारुसिद्धं वा सैन्धवेन समन्वितम् ।
वाताभिप्यन्दशमनं हितं मारुतपर्यये ॥ ७ ॥
शुष्काक्षिपाके च हितमिदं सेचनकं सदा ।

शावरं मधुकं तुल्यं घृतभृष्टं मुचूर्णितम् ॥८॥
 छागक्षीरे घृतं सेकात्पित्तरक्ताभिघातजित् ।
 त्रिफलालोध्रयष्टीभिः शर्करामद्रमुस्तकैः ॥९॥
 पिष्टैः शीताम्बुना सेको रक्ताभिप्यन्दनाशनः
 लाक्षामधुकमञ्जिष्ठालोध्रकालानुसारिवा १०
 पुण्डरीकयुतः सेको रक्ताभिप्यन्दनाशनः ।
 श्वेतलोध्रं घृते भृष्टं चूर्णितं पटविद्युतम् ॥११॥
 उष्णाम्बुना विमृदितं सेकाच्छूलघ्नमम्बके ।

आश्रोतनम् ।

अथाश्रोतनकं कार्यं निशायां न कथंचन १२
 उन्मीलितेऽक्षिण दृग्मध्ये विन्दुभिर्बहुलाद्धि-
 तम् ।
 विन्दवोऽष्टौ लेखनेषु स्नेहने दश विन्दवः १३
 रोपणे द्वादश प्रोक्तास्ते शीते कोष्णरूपिणः ।
 उष्णे च शीतरूपाः स्युः सर्वत्रैवैप निश्चयः १४

वाते तिक्तं तथा स्निग्धं पित्ते मधुरशीतलम्
 तिक्तोष्णरूक्षं च कफे क्रमादाश्चोतनं हितम् १५
 आश्चोतनानां सर्वेषां मात्रा स्याद्वाक्शतं हिता
 निमेषोन्मेषणं पुंसामङ्गुल्योश्छोटिकाऽथवा ॥
 गुर्वक्षरोच्चारणं वा वाङ्मात्रेयं स्मृता बुधैः ।
 बिल्वादिपञ्चमूलेन बृहत्येरण्डशिष्टुभिः ॥ १७ ॥
 काथ आश्चोतनं कोष्णो वाताभिष्यन्दनाशनः ।
 अम्बुपिष्टैर्निम्बपत्रैस्त्वचं लोध्रस्य लेपयेत् १८
 प्रताप्य बहिना पिष्ट्वा तद्रसो नेत्रपूरणात् ।
 वातोत्थं रक्तपित्तोत्थमभिष्यन्दं विनाशयेत् ॥
 त्रिफलाश्चोतनं नेत्रे सर्वाभिष्यन्दनाशनम् ।
 स्त्रीस्तन्याश्चोतनं नेत्रे रक्तपित्तानिलार्तिजित्
 क्षीरसर्पिर्घृतं वापि वातरक्तरुजं जयेत् ।

पिण्डिका ।

पिण्डिका बलिका प्रोक्ता बध्यते पट्टबस्त्रकैः २१

नेत्राभिप्यन्दयोग्या सा व्रणेष्वपि निबध्यते ।
 अभिप्यन्देऽधिमन्थे च संजाते श्लेष्मसंभवे २२
 स्निग्धस्विन्नोत्तमाङ्गस्य शिरस्तीक्ष्णैर्विरेचयेत् ।
 अधिमन्थेषु सर्वेषु ललाटे वेधयेच्छिराम् २३
 अशान्ते सर्वथा मन्ये भ्रुवोरुपरि दाहयेत् ।
 अभिप्यन्देषु सर्वेषु वध्नीयात्पिण्डिकां बुधः ॥
 वाताभिप्यन्दशान्त्यर्थं स्निग्धोष्णा पिण्डिका
 भवेत् ।

एरण्डपत्रमूलत्वङ्निर्मिता वातनाशिनी ॥२५॥
 पित्ताभिप्यन्दनाशाय धात्रीपिण्डी सुखावहा
 महानिम्बफलोद्भूता पिण्डी वा पित्तनाशिनी
 शिशुपत्रकृता पिण्डी श्लेष्माभिप्यन्दनाशिनी ।
 निम्यपत्रकृता पिण्डी श्लेष्मपित्तहरा भवेत् २७
 त्रिफलापिण्डिका शोक्ता नाशने श्लेष्मपि-
 त्तयोः ।

उत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः । ३३७

पिष्ट्वा काञ्जिकतोयेन घृतभृष्टं च पिण्डिका २८
लोध्रस्य हरति क्षिममभिप्यन्दमसृग्भवम् ।

शृण्ठीनिम्बदलैः पिण्डी मुखोष्णा स्वल्पसै-
न्धव ॥ २९ ॥

धार्या चक्षुषि संयोगाच्छोथकण्डूव्यथापहा ।

विडालकः ।

विडालको वहिलेपो नेत्रे पक्ष्मविवर्जितः ॥ ३०

तस्य मात्रा परिज्ञेया मुखलेपविधानवत् ।

यष्टीगैरिकसिन्धूत्थदावीताक्षर्यैः समांशकैः ३१

जलपिष्टैर्वहिलेपः सर्वनेत्रामयापहः ।

रसाञ्जनेन वा लेपः पथ्याविश्वदलैरपि ॥ ३२ ॥

कुमारिकाग्निपत्रैर्वा दाडिमीपल्लवैरपि ।

वचाहरिद्रानिम्बैर्वा तथा नागरगैरिकैः ॥ ३३ ॥

दग्ध्वा ससैन्धवं लोध्रं मधूच्छिष्टयुते घृते ।

१ विश्वैरिति क्वचित्पाठः ।

पिष्टमञ्जनलेपाभ्यां सद्यो नेत्ररुजापहम् ॥३४॥

लोहस्य पात्रे संघृष्टो रसो निम्बफलोद्भवः ।

किञ्चिद्धनो वहिलेपात्रेनवायां व्यपोहति ३५

संचूर्ण्य मरिचं केशराजस्वस्तमर्दनात् ।

लेपनादर्मणां नाशं करोत्येष प्रयोगराट् ॥३६॥

स्विन्नां भिन्ना विनिष्पीड्य भिन्नामञ्जनना-

मिकाम् ।

शिलैलानतसिन्धूत्यैः सक्षौद्रैः प्रतिसारयेत् ।

तर्पणम् ।

अथ तर्पणकं वच्मि नेत्रवृत्तिकरं परम् ।

यद्द्रक्षं परिशुष्कं च नेत्रं कुटिलमाविलम् ॥३७॥

शीर्णपक्ष्मशिरोत्पातकृच्छ्रोन्मीलनसंयुतम् ।

तिमिरावुदथुक्ताद्यैरभिप्यन्दाधिप्रन्थकैः ॥३९॥

शुष्काक्षिपाकशोथाभ्यां युक्तं वातविपर्ययैः ।

उत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः । ३३९

तन्नेत्रं तर्पणे योज्यं नेत्ररोगविशारदः ॥४०॥

दुर्दिनात्युष्णशक्तिषु चिन्तायां संभ्रमेषु च ।

अशान्तोपद्रवे चाक्षिण तर्पणं न प्रशस्यते ॥४१॥

वातातपरजोहीने देशे चोत्तानशायिनः ।

आधारो मापचूर्णेन छिन्नेन परिमण्डलौ ४२

समौ दृढावसंवाधौ कर्तव्यौ नेत्रकोशयोः ।

पूरयेद्दृढमण्डेन विलीनेन सुखोदकैः ॥ ४३ ॥

अथवा शतधातेन सर्पिषा क्षीरजेन वा ।

निमग्नान्यक्षिपक्ष्माणि यावत्स्युस्तावदेव हि ॥

पूरयेन्मीलिते नेत्रे तत उन्मीलयेच्छनैः ।

धारयेद्दूर्तमरोगेषु वाङ्मात्राणां शतं बुधः ४५

स्वच्छे कफे संधिरोगे मात्रापञ्चशतं हितम् ।

शुक्ले च पद्मशतं कृष्णरोगे सप्तशतं मतम् ॥४६॥

दृष्टिरोगेष्वष्टशतमधिमन्थे सहस्रकम् ।

सहस्रं वातरोगेषु धार्यमेवं हि तर्पणम् ॥४७॥

स्त्रिभेन यवपिष्टेन स्नेहवीर्यैरितं ततः ।
 यथास्वं धूमपानेन कफमस्य विशोधयेत् ॥४८॥
 एकाहं वा त्र्यहं वापि पञ्चाहं चेप्यते परम् ।
 तर्पणे तृप्सिलिङ्गानि नेत्रस्येफानि भावयेत् ४९
 मुखस्वभावबोधं च वैशद्यं वर्णपाटवम् ।
 निवृत्तिर्व्याधिशान्तिश्च क्रियालाघवमेव च ५०
 अथ साशु गुरु स्निधं नेत्रं स्यादतितर्पितम् ।
 रूक्षमस्राविलं रुग्णं नेत्रं स्याद्दीनतर्पणम् ॥
 रूक्षस्निग्धोपचाराभ्यामेतयोः स्यात्प्रतिक्रिया ।

पुटपाकः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि पुटपाकस्य साधनम् ५२
 द्वौ विल्वमात्रौ मांसस्य पिण्डौ स्निग्धौ सुपेषितौ
 द्रव्याणां विल्वमात्रं तु द्रवाणां कुडवो मतः ॥
 तदेकस्थं समालोड्य पत्रैः सुपरिवेष्टितम् ।
 पुटपाकेन तत्पक्त्वा गृह्णीयाच्चद्रसं शुधः ॥५४॥

उत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः । ३४१

तर्पणोक्तविधानेन यथावदुपचारयेत् ।

दृष्टिमध्ये निपेच्यः स्यान्नित्यमुत्तानशायिनः ॥

स्नेहनो लेखनश्चैव रोपणश्चेति स त्रिधा ।

हितः स्निग्धोऽतिरूक्षस्य स्निग्धस्यापि हि ले-
खनः ॥ ५६ ॥

दृष्टेर्वलार्थमितरः पित्ताद्यग्रणवातनुत् ।

सर्पिर्मांसवसामज्जामेदःस्वादौषधैः कृतः ५७

स्नेहनः पुटपाकश्च धार्यो द्वे वाकशते दृशोः ।

जाङ्गलानां यकृन्मांसैलेखनद्रव्यसंयुतैः ॥ ५८ ॥

कृष्णलोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धुजैः ।

समुद्रफेनकासीसस्रोतोजदधिमस्तुभिः ॥ ५९ ॥

लेखनो वाकशतं धार्यस्तस्यैतावद्विधारणम् ।

स्तन्यजाङ्गलमध्वाज्यतिक्तकद्रव्यपाचितः ६०

लेखनात्त्रिगुणो धार्यः पुटपाकस्तु रोपणः ।

.तरेर्चर्पणोक्तां तु क्रियां व्यापत्तिदर्शने ६१

स्विन्नेन यवपिष्टेन स्नेहवीर्यैरितं ततः ।
 यथास्वं धूमपानेन कफमस्य विशोधयेत् ॥४८॥
 एकाहं वा त्र्यहं वापि पञ्चाहं चेप्यते परम् ।
 तर्पणे तृप्तिलिङ्गानि नेत्रस्येमानि भावयेत् ४९
 सुखस्वभावबोधं च वैशद्यं वर्णपाटवम् ।
 निवृत्तिर्व्याधिशान्तिश्च क्रियालाघवमेव च ५०
 अथ साश्रु गुरु स्निग्धं नेत्रं स्यादतितर्पितम् ।
 रूक्षमस्त्राविलं रुग्णं नेत्रं स्याद्दीनतर्पणम् ॥
 रूक्षस्निग्धोपचाराभ्यामेतयोः स्यात्प्रतिक्रिया ।

पुटपाकः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि पुटपाकस्य साधनम् ५२
 द्वौ विल्वमात्रौ मांसस्य पिण्डौ स्निग्धौ सुपेषितौ
 द्रव्याणां विल्वमात्रं तु द्रवाणां कुडवो मंतः ॥
 तदेकस्थं समांलोड्य पत्रैः सुपरिवेष्टितम् ।
 पुटपाकेन तत्पक्त्वा गृहीयात्तद्रसं बुधः ॥५४॥

तर्पणोक्तविधानेन यथावदुपचारयेत् ।

दृष्टिमध्ये निपेच्यः स्यान्नित्यमुत्तानशापिनः ॥

स्नेहनो लेखनश्चैव रोपणश्चेति स त्रिधा ।

हितः स्निग्धोऽतिरूक्षस्य स्निग्धस्यापि हि ले-

खनः ॥ ५६ ॥

दृष्टेर्वलार्थमितरः पिताछम्रणवातनुत् ।

सर्पिर्मांसवसामज्जापेदः स्वाद्दौषधैः कृतः ५७

स्नेहनः पुटपाकश्च धार्यो द्वे वाकशते दशोः ।

जाङ्गलानां यकृन्मांसैर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥५८॥

कृष्णलोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धुर्जः ।

समुद्रफेनकासीसस्रोतो जदधिमस्तुभिः ॥ ५९ ॥

लेखनो वाकशतं धार्यस्तस्यैतावद्विधारणम् ।

स्तन्यजाङ्गलमध्वाज्यतिक्तकद्रव्यपाचितः ६०

लेखनाच्छिगुणो धार्यः पुटपाकस्तु रोपणः ।

वितरेत्तर्पणोपतां तु श्रियां व्यापत्तिदर्शने ६१

अञ्जनम् ।

अथ संपक्वदोषस्य प्राप्तमञ्जनमाचरेत् ।

हेमन्ते शिशिरे चैव मध्याह्नेऽञ्जनमिष्यते ६२

पूर्वाह्णे चापराह्णे च शीष्मे शसदि चेप्यते ।

वर्षासु नात्रे नात्युष्णे वसन्ते च सदैव हि ६३

लेखनं रोपणं चैव तथा स्यात्स्नेहनाञ्जनम् ।

लेखनं क्षारतीक्ष्णाम्लरसैरञ्जनमिष्यते ॥६४॥

कषायतिक्तरसयुक्तस्नेहं रोपणं मतम् ।

मधुरं स्नेहसंपन्नमञ्जनं तु प्रसादनम् ॥ ६५ ॥

गुटिकारसचूर्णानि त्रिविधान्यञ्जनानि च ।

कुर्याच्छलाकत्याऽङ्गुल्या हीनानि च यथोत्तरम्

श्रान्ते प्ररुदिते भीते पीतमध्ये नवज्वरे ।

अजीर्णे वेगघाते च नाञ्जनं संप्रशस्यते ॥६७॥

हरेणुमात्रां कुर्वीत वर्ति तीक्ष्णाञ्जने भिषक् ।

प्रमाणं मध्यमेऽध्यर्थं द्विगुणं तु मृदा भवेत् ६८

• उत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः । ३४३

रसक्रिया तूत्तमा स्यात्रिविडङ्गमिता हिता ।
मध्यमा द्विविडङ्गा स्याद्दीना त्वेकविडङ्गिका ॥
वैरेचनिकचूर्णं तु द्विशलाकं विधीयते ।
मृदौ तु त्रिशलाकं स्याच्चतस्रः सैहिकेऽञ्जने ७०
मुखयोः कुण्ठिता श्लक्ष्णा शलाकाष्टाङ्गुलो-
न्मिता ।

अश्मजा धातुजा वा स्यात्कलायपरिमण्डला ॥
ताम्रलोहाश्मसंजाता शलाका लेखने मता ।
सुवर्णरजतोद्भूता शलाका स्नेहने मता ॥७२॥
अङ्गुलीव मृदुत्वेन कथिता रोपणे युधैः ।
सायं प्रातर्वाञ्जनं स्यात्तत्सदा नैव कारयेत् ७३
नातिशीतोष्णवाताभ्रवेलायां संप्रशस्यते ।
कृष्णभागादधः कुर्यादपाङ्गं यावदञ्जनम् ७४

वर्तिः ।

शङ्खनाभिर्विभीतस्य मज्जा पथ्या मनःशिला ।

पिप्पली मरिचं कुष्ठं वचां चोति समांशकम् ७५
 छागीक्षीरेण संपिप्य वर्ति कृत्वा यवोन्मिताम्
 हरेणुमात्रां संघृप्य जलैः कुर्यादथाञ्जनम् ७६
 तिमिरं मांसवृद्धिं च काचं पटलमर्बुदम् ।
 रात्र्यान्ध्यं वार्षिकं पुष्पं वर्तिश्चन्द्रोदया जयेत्
 पलाशपुष्पस्वरसैर्वहुशः परिभाविता ।
 करञ्जबीजवर्तिस्तु दृष्टेः पुष्पं विनाशयेत् ७८
 समुद्रफेनसिन्धुत्थशङ्खदक्षाण्डवल्कलैः ।
 शिशुबीजयुतैर्वर्तिः शुक्रादींश्छस्त्रवह्निखेत् ७९
 दन्तैर्दन्तिवराहोष्ट्रगोहयाऽजखुरोद्भवैः ।
 शङ्खमुक्ताम्भोधिफेनयुतैः सर्वैर्विचूर्णितैः ८०
 दन्तवर्तिः कृता श्लक्ष्णाशुक्राणां नाशिनी परा
 नीलोत्पलं शिशुबीजं नागकेशरकं तथा ॥८१॥
 एतत्कल्कैः कृता वर्तिरतिनिद्रां निवारयेत् ।

१ शुक्रादींश्छस्त्रवह्निखेदिति वा पाठः । २ अतितन्द्रां
 विनाशयेदिति वा पाठः ।

उत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः । ३४५

तिलपुष्पाण्यशीतिः स्युः पष्टिसंख्याः कणाक-
णाः ॥ ८२ ॥

जातीकुसुमपञ्चाशन्मरिचानि च षोडश ।

सूक्ष्मं पिष्ट्वा जले वर्तिः कृता कुसुमिकाऽभिधा ॥

तिमिरार्जुनशुक्राणां नाशनी मांसवृद्धिहृत् ।

एतस्याश्वाङ्गने मात्रा प्रोक्ता सार्धहरेणुका ८४

रसाङ्गनं हरिद्रे द्वे मालतीनिम्बपल्लवाः ।

गोशकृद्रससंयुक्ता वर्तिर्नक्तान्ध्यनाशनी ८५

धात्र्यक्षपथ्याबीजानि एकद्वित्रिगुणानि च ।

पिष्ट्वा वर्ति जलैः कुर्यादङ्गनं द्विहरेणुकम् ८६

नेत्रस्त्रावं हरत्याशु वातरक्तहृजं तथा ।

रसक्रिया ।

तुत्यमाक्षिकसिन्धूत्यं सिताशह्वमनःशिलाः ८७

गैरिकोदधिफेनं च मरिचं चेति चूर्णयेत् ।

संयोज्य मधुना कुर्यादञ्जनार्थं रसक्रियाम् ८८
 वर्त्मरोगार्मतिमिरकाचशुक्रहरां पराम् ।
 वटक्षीरेण संयुक्तो मुख्यकर्पूरजः कणः ॥८९॥
 क्षिप्रमञ्जनतो हन्ति कुसुमं तु द्विमासिकम् ।
 क्षौद्राश्वलालासंघृष्टैर्मरिचैर्ब्रमञ्जयेत् ॥ ९० ॥
 अतिनिद्रा शमं याति तमः सूर्योदयादिव ।
 जातीपुष्पं प्रवालं च मरिचं कडुकी वचा ९१
 सैन्धवं वस्तमूत्रेण पिष्टं तन्द्राघ्नमञ्जनम् ।
 शिरीषबीजगोमूत्रकृष्णामरिचसैन्धवैः ॥ ९२ ॥
 अञ्जनं स्यात्प्रबोधाय सरसोनशिलावचैः ।
 दार्वीं पटोलं मधुकं सनिम्बपद्मकोत्पलम् ॥९३॥
 प्रपौण्डरीकं चैतानि पचेत्तोये चतुर्गुणे ।
 विपाच्यं षादशेषं तु शृतं नीत्वा पुनः पचेत् ९४
 शीते तस्मिन्मधु सितां दद्यात्पादांशिकां नरः ।
 रसक्रियैषा दाहाश्वरक्तरोगरुजो हरेत् ॥९५॥